

KOHTUMINE NOFRETETEGA

V. TENDRJAKOV

KOHTUMINE
NOFRETETEGA

V. TENDR JAKOV

**KOHTUMINE
NOFRETETEGA**

ENE KEELEST TÖLKINUD
HELGA SIIBAK

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1972

V2
T42

Originaali tiitel:

В. Тендряков

СВИДАНИЕ С НЕФЕРТИТИ

Роман

Издательство ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия»

Kujundanud A. Vint

I OSA

Тендряков Владимир Федорович. СВИДАНИЕ С НЕФЕРТИТИ. На
русском языке. Оформление: А. Винт. Издательство «Ээсти раамат».
Таллинн, Нарвуепоо tee 10. Toimetaja E. Puskar. Kunstiline toimetaja
M. Oksine. Tehniline toimetaja K. Kallaste. Korrektorid M. Amon ja S. Aron.
Laduda antud 16. VIII 1971. Trükkida antud 22. V 1972. Paber 54x84/16. Trüki-
ladu 27,9. Tihtrükipoognaid 22,68. Arvestuspoognaid 24,25. Trükiarv
15 000. Toimise nr. 2300. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 54/58.
Üld 87 kop.

7-3-2
123-72

1

Kolme päeva eest oli ta kümnenda klassi viimase eksami
bra teinud. Täna ole oli ta lõpuõhtul esimest korda elus
veel joonud. Täle oli ta rongi istunud...

On varahommik, kell pole veel viis — linn magab, linn
on tühi. Akende taga on alles varjul öö. Ülevalt kõrgelt
naguotavalt näkku vahtides takseerivad aknad valgepäist
näärulit, kellel on seljas tõmbelukuline kulunud tuulepluus
ning jalas halvasti õmmeldud uued püksid.

Vahvaks ei lakanud ta pärima, kus see ja see tänav asub,
kuidas seda leida ja kuidas sinna sõita. Erutust maha suru-
des hakkas ta lihtsalt astuma. Mitte ükski inimene ei tund-
nud teda siin. Ta polnud sõitnudki ju tuttavate juurde, vaid
alles tutvuma. Tutvuma linnaga, millest oli kätkest peale
oli palju kuulnud.

Ja kätkest sandaalid, külavaheteedest alles tolmused,
piksuivad asfaldid: «Terel! Sina oled Moskva, mina aga —
Fjodor Matjorin!»

Linn ise teda esialgu ei häälestanud, igal sammul tegi
ta aga väiksest üllatavast avastusest, üks imelisem kui teine.

Sild. Seda mõnda sõidavad rongid. Sild nagu sild ikka —
pole temas midagi imelikku, ainult et ta ei vii üle jõe, vaid
üle tänav. Sild kulval maal...

Meesterahvas, kellel on ees lõuendist põll ja näol majes-
teetlik rangus, nagu seda võib näha provintsi kassapida-
jatel ja õvvahtidel, kastab asfalti, voolik peos. Kes see on?
Arusaadav — majahoidja. Milleks ta aga kive kastab?...
Pöseb?... Sedasama tänavat! See on niisama hea kui
helnamaal heina kammida. Vist muutub asfalt vee mõjul
kõvemaks, kulub vähem. Ennää, mida silmas peetakse...

Puude jaoks on asfaldis aknad. Iga maa sisse tehtud akent katab malmist võre, mille keskel on ava puutüve jaoks. Kuid puu ju ometi kasvab, kümne aasta pärast jääb ava tüvele kitsaks, kuhu võre siis panna? Kas viia prügi-mäele? Kahju ära visata, kõige järgi otsustades pole ta just odav. Küllap saetakse puu maha, känd juuritakse välja, selle asemele istutatakse nooruke puu...

Kaupluse vaateaken, sellest niisama lihtsalt mööda ei pääse... Klaasi taga mustal sametil on toredus, mäherdust ja eluilmas pole näinud: kellad ketikeste ja võtmekestega, mustade, valgete ja kollaste numbrilaudadega, suured kellad — küllap rasked nagu sõjanuiad, tillukesed, küünesuurused kellad, ja vaata imet — puhtast kullast! Kõik see on aga siinsamas klaasi taga, kõigile nähtaval — pista käsi ja võta. Just enne tema ärasõitu olid naabrid arutanud: «Seal linnas hoiad silmad lahti; pikanäpumehi igal sammul, raha õmble voodri vahele...» Mis pikanäpumeestel enam neist peidetud rubladest, kui nad kordki elus säärasest vaate-aknast mööda on läinud... Ega ilmaaegu paista just täpselt üle tänava asuvast putkast militsionääri vormimüts. Näha on, et too hoiab silma peal... Pole viisakas vahtida, Fedka, astu edasi!

Samm-sammult kerkis Fjodori ette tundmatu maailm oma väikeste imede ja veidrustega. Siin ei tähendanud majad harilikke lāngus katuste, ristnurdade ja ühetaoliste välistreppidega palkehitud, siin meenutasid hooned kiviseid kaldaid, mille vahele kitsas tänavake armuheitmatult oli surutud, või silmitsesid nad siis üksteist vāarikalt üle avarate prospektide. Maa, toosama elav maa, mille põuest tärkab haljas rohi, oli siin üleni kaetud kivise koorikuga. Kive kasteti siin veega, puude juured aga peideti võre alla.

Kogu oma elu — peaaegu kaheksateist aastat — oli Fjodor veetnud Matjora külas.

Kolmkümmend viis peret, trobikond halle, varblasekarva taresid oli veevaese Uzdalitsa jõe avaras käärus laiiali. Küla ümber rohetasid kartulipõllud. Uzdalitsa kaldal olid suitsusaunad ja kitsedest äranāritud salkus paju-vōsa, jões endas — lugematud ründiparved. Matjora külas elasid kaks Openkinit ja õpetajanna Kvaskova, ülejäänud olid kõik Matjorinid. Ka Fjodor polnud erandiks — temagi kandis seda perekonnanime, mis oli siin niisama tavaline nagu maaelu. Teda kutsuti sageli isanime järgi Fjodor Vassiljevitšiks, ja mitte seepärast, et teda oleks väga aus-

etatud — kun ta sellega, poisike alles! —, vaid selguse mõtte, seni külas elas veel teinegi Fjodor Matjorin, kuid Ivanovitš. Igi viiekümnene perekonnainimene.

Kümme aastat oma elust oli Fedka tallanud ikka sama teerada, mis raudteejaama juures asuva koolini viis, kokku kolm kilomeetrit, — läbi juurviljaaedade, üle kõikuva sil-lakase jārkakia, läbi õketelele järgnevatest metsatuk-kedest — kuusiku, kaasiku, haavikust, ja edasi mööda suurt teed. Talvel ja suvel, kevadel ja sügisel, varahommikul ja hilisõhtul juurviljaalad, sild, kuusik, kaasik, haa-rik. Kõne haavoi kinnisilm. Fjodor oli ka Matjorast ära käinud, mitte kooli kauaks ega kuigi kaugel, ainult külastanud Kōskino jaama elavat tādī. Sinna oli seitse-kümmeend viis kilomeetrit — kahe tunni sõit, isegi roh-keem.

Kõik nende jaamast möödusid rongid Arhangelsk—Moskva, Vladivostok—Moskva, Moskva—Habarovsk.

Möödusid rongid... Matjora külas aga pani Marfida-side õlennetu kits lapsed nahka, jõnglased püüdsid jõest joostega aina rōnte. Ja Fedkal oli üksainus tee — läbi juurviljaaedade, üle silla, läbi kuusiku, kaasiku, haa-rika.

Möödusid rongid, mis sõidutaisid tundmatuid inimesi: Arhangelsk—Moskva, Vladivostok—Moskva, Moskva—Habarovsk. Kas oligi neid linna maailmas olemas? Nad tundusid niisama kaugetena ja kättesaamatutena nagu muinasjuttude meretagune kuningriik.

Kolme päeva eest oli ta viimase küpsuseksami ära tei-nud ja ise endale kļngituse teha otsustanud. Ise endale — teised poleks selle peale tulnud. Oli võtnud nõuks sõita Moskvasse. Moskvasel Tollesesamasse Matjora küla asukohalt meretagusele kuningriiki. See tundus jultu-musena. Tegelikult aga osutus lihtsaks: ta tõmbas jalga ühest põkkad, astis pileti, istus rongi, konutas päeva akna all, tōkkus õõ vagunnurgas... Pool päeva ja lühike õõ — Moskva polegi nii kaugel, ainult kümme korda kaugemal kui Kōskino jaam.

Ja nüüd plaksusid katkised sandaalid, mis seni olid tund-mud õlennete rada läbi juurviljaaedade, läbi kuusiku ja haaviku, nüüd plaksusid need asfaldil: «Tere! Sina oled Moskvast Mina — Fjodor Matjorin!»

Linna ujutas äkki üle hele valgusetulv. Küllap päike oli juba ammu tõusnud, kuid karmid majad peitsid teda kiivalt oma selja taha. Kas veel kauaks?...

Juba selgineski laup kõige suuremal, kõige mornimal ja uhkemaal hoonel. Kuumalt ja lõbusalt löid hõõguma aknad tema ülbe kivisel otsmikul. Ent alumiste korruste akendest vahtis alles seltsimatult välja sügavale pelutatud öö ja asfaldi kohal väreles jahe sina. Kas veel kauaks?...

Vargsi ja märkamatult oli päike majade vahelt läbi pugunud ja langes tänavale laia rõõmsa voona. Võrest läbi kasvavate puude lehestik, haljas ja lopsakas, — veelgi haljam ja lopsakam kui Matjora külas, sest kuhu siin ka ei vaataks, on ümberringi jäigad ranged kivimüürid — see öisest kastest pestud lehestik värahtas. Täie hooga kihutas sõiduauto sinna päikesevalguse voogu, välgutas oma läikivat külge nagu hästiviksitud kroomsaapa säärt, kehkles pisut — ah, kui ilus ma olen! — ja sukeldus varju. Väravalustes, sügavates võlvkaartes majade all, püsis jahe hämarus veel visalt, peites end kaugemale õuedesse. Oh, kas veel kauaks?...

Linn oli endiselt tühi, tänavad lagedad. Linn oli ainuüksi tema päralt. Ja Fjodoril tekkis upsakas omanikutunne. Kogu see linn tihedalt üksteise kõrvale kiilunud majadega, kõigi nende akendega, mis kiirgasid kuuma hõõgust või varjasid öist hämarust, need laiad tänavad kojamestega ja millitsatega, kelle vormimütsid paistsid klaasitud putkadest, see läikivate külgedega auto, mis kihutas teadmata kuhu, puud, mis olid päikest juba tervitada jõudnud, ja puud, mis teda veel ootasid, see tramm, mis kuskilt põiktänavast kolina ja mürinaga välja ilmus, ning see hiiglasuur ratastel vaat, küljel kiri «Kali» — kõik oli tema oma! Tema oma! Kõik, kõik! Kogu maailm kõigi oma imedega!

Kergelt kandsid jalad Fjodorit edasi, väljakutsuvalt plaksusid sandaalid asfaldil. Imestusest pärani silmade ja õnnest mõttetult naeratava näoga sammus mööda omaenda maailma selle valitseja, jalas uued püksid.

Päike võidutses juba kogu tänava üle. Nüüd võis näha ruttavaid inimesi — linna tõelisi peremehi. Upsakas omanikutunne hajus, kuid õnn ei muutunud seetõttu väik-

semaks. Fjodor oli valmis oma valdusi iga vastutulijaga sõbralikult jagama.

Veidras maailmas käitusid inimesedki veidralt.

Juba elatanud mees, kaabu peas ja pakid käe otsas, pani tööle jalad, õlad, kogu oma lühikese tüsed keha, — jooksis, löösis, kiirustas. Kuhu?... Ja äkki — stopp! Jooksu pealt jäi ta, seja ees, teist taga, seisma tühjal kohal. Alles mündesama tormas kui pöörane, nüüd aga vahib igavtundes tänavat.

Ka Fjodor peatus, platis käed tasku — mis siis nüüd?

Jätkusuutlik tühi teine mees, jäi seisma esimese selja taha, silm kolmas, neljas — kujunes järjekord. Seisti, vaikiti, vahiti oketsele huklaas.

Järjekord, kuid milleks? Kümnikokki!

Fjodor ahtas ootas...

«Ah näe, milles on asi...» taipas ta viimaks.

Pahmelt veeres ette muur ja raske trollibuss ning kogu järjekord oligi kadunud. Kõik peale ühe vanataadi, kel oli eijas valgest purjerildest särk ja peas tikitud rummikmüts.

«Temale see sõiduk ei sobi, peab tulema teinegi,» oletas Fjodor.

Lühinägelike luitunud silmadega vanataat vaatas Fjodorile otsa (või temast mööda) niisama igavleva ükskõiksusega nagu teisedki vastutulijad. Fjodor astus tema juurde, püüdes olla nii armastusväärne, kui vähegi oska, — ehkki mitte pealinlane, pole ta siiski kuu pealt kokkunud — ja kõnetas teda:

«Vabandan väga... Lubage küsida... Kui teile tüli ei tee. Siin on säärane pildigalerii, Tretjakovi-nimeline... Kuidas ma sinna pääseksin?... Vabandan väga...»

«Tretjakovka?... Üks silmapilk, ma mõtlen järele... Tell tuleb istuda kaheksanda peale...»

«Mille peale?»

Vanataat asus nii püüdlikult ja kannatlikult seletama, et Fjodoril hakkas piinlik. «Küllap ma meeldisin talle. Seletas nagu lihane isa, ja alles me olime võhivõõrad...»

Missugune tore linn, kui seal elavad sellised inimesed! Mõned sõnad — ja sind koheldakse juba nagu sugulast. Missugune tore linn!

Suurtel tänavatel oli juba tihedalt rahvast. Trollibusid ja autobussid tegid, mis suutsid, üksteise võidu neela-

sid nad järjekordi sõiduteede äärtelt, kuid inimesi tuli ikka rohkem ja rohkem.

Peatänavatel kihas juba elu, väike puhas Lavrušini põik-tänav aga suikus alles edasi. Rohkem inimesi seal ei olnudki kui üksainus miilitsamees Tretjakovi galerii värava kõrval.

Fjodor astus argliku aupaklikkusega lähemale ja ter-vitas viisakalt:

«Tere.»

Militsionäär, kes oli teda juba kaugelt märganud, viskas pea selga nagu hobune, kellele tukastus peale tükib, ning jäi Fjodorit häämastunult ja umbusklikult vahtima.

«Ma nähtavasti tulid liiga vara?» usaldas Fjodor pärida.

«Oleneb, kuhu,» kostis militsionäär.

«Kuidas kuhu? Siia.»

«Galerii avatakse kell üksteist. Loe.»

Kohusetruult luges Fjodor viimse reani läbi klaasi-aluse teadaande, et Riiklik Tretjakovi Galerii on avatud iga päev kella 11.00-st kuni 20.00-ni, välja arvatud iga kuu esimene esmaspäev.

«Viis tundi ootamist, kui mitte rohkem,» tähendas ta militsionäärile.

Too ei muutunud osavõtlikumaks.

«Lubage, ma vaatan natuke.»

«Mida sa vaatad?»

«Kõike... Ümbrust,» tegi Fjodor käega laia kaare hoone suunas.

Militsionäär viivitas, pidas endamisi aru ja vastas siis:

«Seda võib.»

Käed taskus, hakkas Fjodor müüri ääres asjalikult jalu-tama, saatjaks vene kunsti aarete valvuri osavõtmatu pilk.

Astanguline klaaskatus, silma rõõmustava tagasihoid-liku ornamendiga laotud tellissein, mitte eriti avar puhas õu muru ja lillepeenardega, kaugemal grupp skulptuure — kaks jalgpallurit püüavad teineteiselt meeleheitlikus kähmluses palli ära võtta, keskel aga, graniiti raiutuna sinelis Stalin, mis oma laia kivise seljaga varjas ära nii õue kui ka galerii seinad.

«Veider... Jalgpallurid ja Stalini monument... Miks nii?» pöördus Fjodor militsionääri poole.

«Pole meie asi.»

Militsionäär lausus seda nii mõjusalt ja kaalukalt, nagu tahaks mõista anda, et kuigi ta äsja ütles «meie», kuulub

ta ise siiski nende targemate hulka, kes teavad, kuhu graniit-monumente asetada.

Ja Fjodor hakkas teadlikust miilitsamehest tahtmatult veel enam lugu pidama.

Ometi ei kiirustanud ta äraminekuga. Nende seinte taga, temast kahekümne-kolmekümne sammu kaugusel hõõgab kivistumatus ja lüümatumatus Levitani pintslist süüdatud «Kuldne sügis», meeleetus ahastuses hoiab Ivan Groznõi igavesti oma poja verist pead, bojaarinna Morozova näi-tab veel usutaganejaid needes ähvardavalt kahe sõrmega ristunud, vaagikongist seinte vahel ootab vürstitar Tara-kanova maalilises hingepüüas oma pentset hukku... Kõi-gest kahekümne sammu kaugusel!

Ta peab veel saanud astuda neid kahtekümneid sammu, pole veel jõudnud nende seinte taha, kuid mis seal on, seda ta teab. Kolmandal aastal kogub ta postkaarte, löikab ajakirjadest värvilist reproduktisioone välja, hoiab neid loodi vanade ahtikaante vahel. Nende kaante kohal on vee-datud palju tunde. Vee sügav sina kitsas jões, mida ümb-ritseb pidulikult kuldkollane mets; Ivan Groznõi klaasis-tuntud ahtuud, kohev lumi regede ümber, nõdrameelse tilled jalad, bojaarinna Morozova nunnariietus, leivaviil ja veekann vürstitar Tarakanova kongis — kõik oli pähe kulumud nagu värsid.

Raudteejaamas, kilomeetrit kolm Matjora külast, elas õpetaja Savva Iljitš Kotšnev.

Õpetaja? Kõige armsam? ... Tõenäoliselt mitte.

Ta õpetas joonistamist ja joonestamist, joonistamisõpe-taja aga on paraku üksnes poolenisti õpetaja. Nii kooli direktor kui ka õpilased — kõik olid hingepõhjas veendu-nud, et seda, mida tema õpetab, ei tarvitse tõsiselt võtta. Direktor otse nõnda ei öelnud, lapsed aga olid avameelsed. Savva Iljitši tunnis võis kireda, võis lakke riputada «laterna» — nätsutatud otsaga paberist tuutu —, võis tun-nist ka hoopis jalga lasta. Kui ta paneb «kahe» — mõni asi! Aga Savva Iljitšile selleks teab kui palju voli antud, — kes tohib saherduse tähtsusetu õppeainega rikkuda nii tähtsat asja nagu on õppeedukuse näitajad.

Savva Iljitš ei pannud kunagi «kahtesid», Savva Iljitšil

ei olnud mingit diplomit, Savva Iljitš oli üldse veider inimene. Ise juba viiekümne ligi, kuid lõbustas end lapse kombel, uitas Uždalitsa kaldal ja metsaservadel, tegi pildikesi. Muuseas, peaaegu kõik ümberkaudsed kiitsid neid pildikesi: «Täitsa nagu elus!» Kindlustusagent Pašutkin, palju lugenud mees, ajakirja «Agitaator» kauaaegne tellija, õhkas koguni: «Kadumaläinud talent.» Ainuüksi Platon Muhha, kes töötas krohvijana ning maalrina kuskil kommunaalettevõttes, ei tunnustanud Savva Iljitši; nokastunult karjus ta:

«Maalikunstnik kohalikus mastaabis pole mitte tema, vaid mina! Kas tema oskab silte maalida? Ei! Kõik ümbruskonna sildid on minu kätetöö. Nii on lugu!»

Tundidesse tõi Savva Iljitš papjeemašest kuubikuid, koonuseid ja kerasid, seadis need lauale ning ütles: «Joonistage!» Kuubikuservade ja koonusekülgede varjustamine ruudulisele vihikupaberile — igavamat tegevust ei võinud ollagi.

Savva Iljitš oli lühikest kasvu, võrdlemisi tüse, nurgeliste lõuapäradega; eemalt tundus tema kandiline nagu autoriteetsena ja rangena, vaatasid aga lähemalt — pehme, iseloomutu nina, huultel süüdlaslik kurruke, väikeste silmade pilk naiivne ja kaitsetu. Tihedad, juba tublisti hallisegused juuksed olid sõõrjalt püगतud, seljas kandis ta vene särki, jalas raskeid säärsaapaid — välimuselt peaaegu nagu errulastud kutsar, kes imekombel tsaariajast säilinud, aga vahest ehk tööpoolest ka lihtrahva hulgast võrsunud kunstnik.

Kord oli Fedja Matjorin tema tunnis, selle asemel et teha koonust ja rööptahukat, visandanud Savva Iljitši portree: naisejuuksed, pummeldaja nina, silmi peaaegu ei paistnudki — jäid lauba varju — ning hobusekoon. Portree käis käest kätte, kutsudes esile naeru:

«Baaba-Jagaa.»

«Ei, köster.»

«Batka Mahno.»

Nastenka Matjorina, tüdrukutirts Fjodoriga ühest külast, viiksatas:

«Oi, kui sarnane!»

«Matjorina, mis sul seal on? Anna siia!» seisis Savva Iljitš äkki tema kõrval. «Anna siia, palun.»

Savva Iljitš silmitses joonistust tükk aega kortsus kulmul. Klass vaikis süüdlaslikult. Paar minutit nohises

Savva Iljitš kookendunult, seejärel lausus vaiksest, ilma vähemagi selvumiseta:

«Täielage. Mis teil on?»

Ja terve klass haaras üksmeelselt pliiatsid, kummardus lõpetamata joonestuste kohale.

Tunni jooksul võttis Savva Iljitš vihikust väljarebitud lehti mitmel korral kätte ja vaatas seda hoolega, kulm kippas. Lõpuks ei pidanud ta vastu ja esitas küsimuse, millele oleks pidanud esitama kohe alguses:

«Kes selle tegi?»

Kõik, tõelistagi, vaikselt.

«Kes selle tegi?»

Vaihus.

«Kes küll...» Savva Iljitš tõusis — õlad välja sirutatud, pea kohas, nurgeline lõug püsti, kõiges — saabastest juusteni — elatavaline pidulikkus. «See, kes selle tegi...» alustas ta, «on talent! Jaa, tõeline talent. Ja teadku ta, et ma ei ole tallo pahane. Üksnes lollid võivad talendile pahased olla, talendi ees tuleb kummardada!...»

Kell katkestas Savva Iljitši kõne. Ta pistis Fedka joonistuse oma raamatu vahele, koristas laualt koonuse ja rööptahuka ning lahkus võidukalt.

Klass vaikis hämmelduses.

Mõne päeva pärast tuli Savva Iljitš pärast tunde Fedka juurde ning ütles lühidalt:

«Lähene minu poole.»

«Misjagu?» ütles Fedka, kartes mingit riugast.

Ta ei uskunud täielikult ei seda, et on talent, ega ka seda, et Savva Iljitš tema peale pahaseks ei saanud.

«Tule lolla.»

Kell kulla, siis kulla — päinlik keelduda.

Savva Iljitš kippas ja plimedas toapugerikus olid kõik seinad ühe pilte: heinamaad, kasekesed, põõsad, jõe kaldad.

«Kas teie olete need kõik joonistanud?»

«Mina,» tunnistas Savva Iljitš ja lisas mitte ilma uhkusega: «Kogu elu õpin loodusest.»

«Haa. Kõik nagu päriselt.»

«Näe! See on sulle,» pani Savva Iljitš Fedka ette suure joonistusloki ja värvikarbi. «Joonista, mida tahad, mida

näed. Kuid iga joonistust näitad mulle. Konsultatsiooniks!»

Savva Iljitš tõstis tähendusrikkalt sõrme.

Joonistusblokk, mitte enam ruuduline koolivihik. Kõvad kartongist kaaned, esikaanel paljastatud kehaga mehe kujutis, kes hoiab tagasi kenus kaelaga hobust. Lööd kaane lahti — seal on suured lehed, pisut-pisut krobeldised, tuhmid ja karedad, kui käega puudutada. Nad köidavad pilku oma valedusega, nad justkui igatsevad, ootavad, et keegi neile pliiatsijooni tõmbaks. Ja kui hästi paistab pliiatsi jälg sellel paitaval tuhmusel! Puuduta vaid — ja joon hakkab helisema, laulma, mängima. Puuduta vaid! Tahaks seda teha, ja ühtlasi on hirm lehe puhtust rikkuda — see oleks nagu vägivald. Ent tahaks, küll tahaks!

Värvid... Ei, mitte lihtsad värvid, kartongile kleebitud savi- ja telliskivisõõrikesed. Karp rõhus kätt meeldiva raskusega. Selles olid ridamisi etikettidega varustatud seatinatuubid. Igal etiketil ääris — helekollane, tumekollane, pruun, jälle pruun, kuid juba teine, sügavam toon, siis sinine, roheline, punane... Mitte pliiatsiga, vaid värvidega sellele paberile! Punasega valgele, sinisega valgele, lillaga, rohelisega...

Pole lumavamamat pilti kui puutumata paberileht. See on teostamata pilt, pilt-unistus. Mis võib sellest kaunimat olla?

Savva Iljitš, iseõppinud õpetaja, iseõppinud kunstnik ning mitte just hiilgava mõistusega inimene, tegi kas juhuslikult või vaistlikult kõige targema teo — kinkis Fjodorile puhast paberit, värvid ja üheainsa soovitus: «Joonista, mida tahad.» Ta ei kammitsenud unistust tingimustega.

Fedka tõttas joonistusbloki ja värvidega koju läbi raagus haaviku ja kaasiku, läbi umbetuisanud kuusiku — rutem, rutem! Selles lähematuses ei erinenud Fedka vist millegi poolest igast teisest poisikesest, kes on saanud kingituseks uued uisud või suusad — rutem liugu laskma, rutem proovima!

Joonista, mida tahad... Kuid mida?

Tares ei hakanud silma midagi huvitavat: laud, ahi, kolde ees leivaastja, pingil kass. Väljas oli talv, ei saanud värvidega istuda keset lumehange. Kuid joonistusbloki esimene leht ahvatles, tuubikesed olid värve täis — tuli

proovida otsekõhe, vilkamatult. Ja Fedka istus joonistusbloki alla.

Madala akna taga pole samuti midagi huvitavat: lumehang, hanges on kaseke, mille juures peni Kasjan harihtalt kate jalga tõstmas. Mitte midagi huvitavat, kuid valida ja ei tarvitsenudki. Fedka surus vanale taldrikutule värv, haaras pliiatsi, jäi teraselt silmitsema... Ja sinisega tegi avastuse. Ta oli alati arvanud, et kui on kask, siis on tüvi valge, aga nüüd selgus, et lumehang näis küll valge, kask aga oli kollane, õieti mitte kollane, vaid kollakas, see nagu alasti inimkeha. Isegi kahju hakkas paljast kasekohest, mis keset hange külmetas.

Fedka kaalutles värvu, otsustas värv võtta, ning jälgiti — ta joonistas esmakordselt naturist ja teadmatusest ei tundnud veel arust — jälgiti, ühe pliiatsitõmbega tundis kask kujuteldavate lumehange. Kaseke sai liiga tume, kuid see pilgust ei vahendanud. Lumehangel sinasid sügavad jäljed — paberile needki! Kasekese taga oli hõlaski ühele telvased, see musta värviga! Sellesama värviga ka laigud kasetüvel, oksad.

Õnneks läheb kähku. Ei möödunud viit minutitki, kui pilt oli valmis. Fedka haaras mütsi, pihtkasuka, joonistusbloki ja — uksest välja, läbi kuusiku, kaasiku, haaviku Savva Iljitši juurde. Homseni oodata polnud kannatust, oli vaja kohe teada saada, mis välja tuli...

«Vota või jata, aga viiekümne versta peal ümberringi ei joonista keegi minust paremini,» armastas Savva Iljitš kerge suurema avameelsuse hetkedel rääkida. See oli tõsi, sest viiekümne versta ulatuses ümberkaudu ei tegelnudki keegi selle tööga, mitte keegi, välja arvatud Platon Muhha, kes maalis silte. Pildikesi võidi uudistada, võidi kiitagi: «Kui, justkui elus...», kuid keegi ei võtnud asja tõsiselt — nautis lõbustab ennast, ja tühi temaga. Püha kunst! Kogu elu oli Savva Iljitš Kotšnev teda kummardanud ümbritseva ükskõiksuse kiuste, oli teda truult teeninud, tema poole palvetanud nagu usklik, laskmata end häirida sellest, et keegi tema usku ei jaga.

Ja nüüd oli tema kõrvale ilmunud elav olend, kes oli valmis tema usku jagama, tema üksindus oli lõppenud, ta oli leidnud seltsimehe. Too ei suhtunud värvidega võõrastele kui tühja ajaviitesele, oli noor, õigemini alles laps,

tal seisis kogu elu alles ees, ja näis, et midagi temas tõepoolest peitus. Midagi... Savva Iljitš oli valmis seda talendiks nimetama...

«Loodus on parim õpetaja. Õpi temalt,» kordas ta alata kuskilt kuulnud sõnu.

Sellega juhendamine piirduski. Savva Iljitš ei kavatsenud õpetamises loodusega võistelda, ainult haruharva lisas tähtsalt ja manitsevalt:

«Mina ise õpin looduselt kogu elu.»

Kuid loodus, see mitmepalgeline ja mittemöödukas loodus kapriisselt lookleva jõekese Uzdalitsaga, vette vaata-vate lagunenenud saunakeste, laiade luhtade ja toomingate lehekuiise õievahuga oli Savva Iljitšile paraku tänamatult kurvaks õpetajaks olnud. Kõikidel tema pildikestel olid ühetaoliselt kollased teed, ühetaoliselt roheline rohi, sinine vesi, helesinine taevas kahuste pilvekestega või ilma nendeta, igal puukesel täpselt väljajoonistatud oksakesed.

Fjodoril aga tuli vesi jõekeses mõnikord must kui nafta, teerada — tumelilla, puutüvi — roosa, taevas — roheline. Savva Iljitš vaatas tema töid ja nohises kimbatuses:

«Hm... Veiderdaja...» Ja kuulutas hukkamõistvalt: «Impressionist oled, vennas.»

Iga kord pärast niisugust vestlust muutus ta märgatavalt rahutuks, istus oma tööde ees, sõrmitses pikki kare-daid juukseid, vaatles kaua-kaua laitmatuid kuusekesi ja kasekesi, priskeid pilvi naiivselt helesinises taevas ning arutles:

«Tahan, et oleks täpselt nagu looduses... Ei, ma olen realist, kuigi muidugi kaugelki mitte Levitan.»

Viimane ülestunnistus oli õiglane, ent juba liigagi läbi-paistev. Isegi Fjodori meelest.

Mõnikord unistas Savva Iljitš:

«Kuidas ma elaksin, kui saaksin tõeliseks kunstnikuks?... Ma rändaksin kaua-kaua mööda ilma, külast külla, alevist alevisse, kuni leiaksin endale maja. Ei, mitte toreda, mitte kivist häärberi paljude tubadega, vaid väike-kese — esik, käsikamber ja kaks toakest. Kuid see maja olgu toredas kohas. Ma, vennas, justkui näen teda seismas kõrgel kaldal, mille all virvendab jõeke kõrkjate ning põõsastega, abajates valgete vesirooside lehed nagu pannkoo-

gid pannil, toompool jõge laiuvad heinamaad nii kaugemale kui silm ulatub, heinamaade vahel on väikesed külad, valendavad punad kirikud ja päris taevarannal on mets, sinine-sinine nagu Jensenil! «Ainult sina köidab pilku...» Ja selle kaugel metsa kohal, vennas, on õhtueha. Tulemõll! Palang, laand anna andeks! Et seda akendest näha oleks! Maa aga uneloh, on rahulik, õnnes suikuv. Ka jõgi lööb taevastest tulekahjudest hõõguma... Ja et kohe maja taga oleks mets — varjud, niiske sammal, seenelõhn... Niisugusesse kohta kindlasti kannu kogu eluks ja töötaksin, kindlasti ennast alustamata. Tõuseksin kell neli hommikul ja viitaksin kassa värvid, paberid... Inimesed käivad mööda mingist järele — ei midagi erilist, pöösad, jalgrada, nööpsid, kuningriik. Ja mitte keegi ei pane seda tähele, mitte keegi ei hoida sinna pilkugi. Mina aga istuksin selles nööpsis kuningriigis ja — sähke, head inimesed, vaadake, niisugusest liht te mõõda kõlde ega märkagi; avage silmad, tundke rõõmu, kui kaunil maal te elate, mis teil veel puudub! Ehk heldivad inimesed sellest ilust, muutuvad lihtsaks vastu paremaks... Kogu eluaja rõõmustaksin inimesi ja tunneksin ise rõõmu — rahu, vaikus, ela kas või eale austuska, ära ei tõdine. Näe, mis tähendab olla kunstnik! Lausa õnn, vennas. Mitte ei saa aru, miks tõelised kunstnikud rohkem linnades elavad, loodusest eemale hoiduvad! Tuleks üksainuski meile juurde, et ma saaksin teda vaadata, niipalju kui süda kutsub.»

Häidlikult rääkis Savva Iljitš seda oma toakeses, mille akendest paistisid raudteejaama laohoonete tumedad seinad ja teidi kaugemal raudteetamm, šlakihunnikud pervedel. Ta ei uskunud enam, et saab tõeliseks kunstnikuks ja võib kunagi tunda seda maibet õnne, millest unistas.

Fjodori Matjuseini meelest polnud aga midagi teostumatu. Ta lõi tal tema unistusest tuult tiibadesse. Tõusta varahommikul, kuulata, kuidas peoleo tervitab sind oma kolava villega, minna läbi kaste otsima seda kustumatut ilu, mis peitub järele, metsatukades, pajuvõsas, kasvunud jõekallastel, — ilu, mis suudab inimesi rõõmustada, nende südameid heldima panna. Mis võib olla puhtam niisugusest rahulikkusest elust! Alles hiljuti oli Fjodor loetud raamatute mõjul unistanud seiklustest, kaugetest maa- ja aialasest tuulest, palmidest, kaljudest, kangelas-tustest — nüüd ei tahtnud ta enam midagi. Maailma võib kallutada mitte ainult laiuti, vaid ka sügavuti. Paber, vär-

vid, metsad ja niidud, jõgi ja taevas, ning lisaks omaenda käed — nii vähene, nii kättesaadav, nii tagasihoidlik ja nii ahvatlev. Midagi rohkemat pole tarvis, ainult seda.

4

Moskva on Moskva, ta on iseendast seda väärt, et kodu-
keda Matjora jutselt unineks. Kuid Moskvas on kaks
pubimat, kuhu tuleb igal juhul minna, niusugane oli
annane, aastaid meeles kantud töötus. Esimene on Tret-
nikov. Galerii, teine — kunstinstituut.

Jatnud Tretjakovkat valvava militsionaari uksinda, asus
Fjodor instituuti otsima.

Möödus rohkem kui tund, enne kui ta askeldavas, lär-
nikas, taretult keerulises linnas leidis ules ukse, mille kõr-
val tagasihoidlikalt kinnitas, et Fjodor pole eksinud, —
et ta tõesti seisab kõrge kunsti templisse viiva varava taga.

Kunst instituut! Fjodoril polnud vahimatki kahtlust, et
ta siin õppima hakkab. Ja siiski jooksid külmad värinad tal
üle selja — mitte argusest, vaid aukartusest.

Ta tõukas ust ja see andis järele. Fjodori ette kerkis tuse
mehekogu, peas sügavalt laubale tõmmatud nokkmüts.

«Mis te soovite, noormees?»

Mis ta soovib? ... Oh, nii äkki ei oska paari sõnaga sele-
tada. Ta soovib palju: esiteks — vaadata, mis see kunsti-
instituut endast üldse kujutab; teiseks — teada saada, kui-
das siia sisse pääseb; kolmandaks — veenda, keda tarvis,
et parem on ta kohe vastu võtta, sest muidu hakkab ta aas-
last aastasse tüütama, kuni on nende seinte vahele pääse-
nud.

«Ma küsin, mis te soovite!»

«Tutvuda...»

«Kellega? Minuga?»

«Ka teiega, kui teil on kunstiinstituudiga suhteid.»

«On. Olen siin valvuriks. Pean puhkepaevadel korda, et
uudishimulikke eemale hoida.»

«Kuidas, kas siis...»

«Või temal on meelest läinud? Täna on pühapäev. Insti-
tuudis pole kedagi. Nii et, palun...»

Valvur lõi ukse lahti, kuid Fjodor jai masendatult pai-
gale.

«Mina aga sõitsin ju...»

20

«Pole midagi parata. Sõidad tagasi.»
«Haha, hahaha, kaitse!»

«Kaitse! Kallid, Oota hõnnseni. Pole midagi teha, noor-
mees!»

«Maa parata, ei võtnud arvesse.»

«Valvur, muudus meele!»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

«Maa, maa, maa, maa! Siin on praegu üks ini-
tuut!»

«Ta tuli samuti kaitsele, armeest. Varemalt oli siin
üks, kes teid õpetama Raagi»

21

Keset korrastamata tuba pikk ja kõhetu mees, seljas sõduripluus. Tal olid kitsad teravad õlad, piklik nägu, kongis nina, karmilt ripnev alahüul ja tseremoniaalsust mitte-tundvad silmad.

«Ma tuln... Tahtsin lihtsalt natuke vaadata... kui
10h1b.»

«Tulite... Vaatama... Ja küllap kaugelt... Mis siis ikka, sellest saan ma kuidagi aru.»

Kõige lähemal asjav kujutas sukka kühvat kirju sarafaniga tutarlast. Varju jaav langetatud n. gu, valge kael, paikest tulvil juuksed — juba olnud vaamustus. Onad hualtelt libisemas, kuid terasema vaatlemise jarel hammustas Fjodor keelt. Ta oli harjunud siledate reproduktsoonidega, Savva Iljitši magusate akvaallikestega — need aga oli tema ees varjamatu jämedusega, barbaarse pillavusega konarlikku värv kokku mäsitud. Naol ja valgusest helendavais juustes moodustasid paksud hoolimatud pintslitõmbed tihke sigri-migri ja sarafanil oli lai pintsil alles oietu tantsu loonud. Raevukate pintslitõmmete maratsuses laks mõte Fjodori arvates kaduma, hoolimatus pahandas teda.

Fjodor vaikis rusutult.

Fiodor vaikis.

22

«Vaadake huult ja otelge, missugune kõige rohkem meeldib Vaadake, vaadake tahlepanelikult, ärge vastusega

1990. aastal loodi Eesti postisõltumatu oma suursuguse valli-

49 011 46 16 1111 4

« Koopla, ja
 ...
 ...
 ... »

• Spesifikasi diberikan oleh produsen pada k'jodori ette.

kiiret «ilmast», mingit erilist aga ei olnud, oli lihtsalt
rehega, kollap vast ilus — õrn korrapärane lõug, sirge

nina, silmade lõikes midagi kummalist. Nägu nagu ikka, ei rohkem midagi...

«Kes see on?» küsis Fjodor surutud häälel.

«Egiptuse valitsejanna Nofretete.»

«Aa-a...»

«Ta on rohkem kui kolm tuhat aastat vana... Kolm tuhat — see on peaaegu terve ajalugu. Mitmeid rahvaid on tekkinud, õitsengule puhkenud, kadunud ja unustuse vajunud. Nofretete aga... Võib olla, et ka ajalugu meenutaks teda, muidugi mõista nagu teadlastel kombeks — kui-valt, asjalikult, kiretult. Kas ma armastaksin Nofretetet ja vaimustuksin temast sellepärast, et ta aitas kaasa mingitele reformidele? Ma viilistaksin kolme tuhande aasta vanustele reformidele: need on surnud, ei liiguta mind!... Aga näe, inimene suure, jumalast kingitud andega ning vist hingepõhjas salaja tollesse naisesse armunud — ilma armastuseta on võimatu midagi taolist luua! — inimene, keda ma ei tunne, võttis kivi. Kõige elutuma, kõige hingetuma... Vaadake tema huuli. Nad ei naerata veel, kohe aga ilmub naeratus... nüüd kohe. Tahtmatult ootad seda naeratust, mis tingimata on usaldav, tingimata on avameelne, ootad nagu omaenda õnne. Huuled — kutsuvad ja kättesaamatud, nalivsed ja salapärased, häbelik ihu, kuum veri õhukese naha all — kivist huuled! Oh, kui palju on maailmas elanud ilusaid naisi! Mis mul nendest? Aga Nofretete suhtes, andestage, ei ole ma ükskõikne. Kõik sellepärast, et kolm tuhat aastat tagasi mingi geenius tahus ära elutu kivi. Kivi muutus elavaks, kivi elab. Lihtsalt ime...»

Mustad, ninajuure lähedal asetsevad silmad kõrvetasid Fjodorit, tema uue tuttava meelekohal peksles sooneke. Fjodor heitis möödaminnes pilgu kipsist Homeroosele ja otse vihkas teda juba — seda külma, väarikat habemikku. Fjodor ei tahtnud enam mitte millestki rõõmu tunda, ei tahtnud enam midagi armastada, kogu ta hing kuulus nüüd jäägitult Nofretetele, ainult temale! Ja Fjodor ei imetlenud nüüd mitte üksnes huuli — ka pehmeid kulmu-kaari kummaliste pikike silmade kohal, peene õrna kaela looget ja leebet näoovaali. Hetk tagasi oli ta nürilt vahtinud. Nüüd oli ta nägijaks saanud! Kas see pole ime?

«See on näide, mida kujutab endast tõeline kunst. Kas saite aru?»

«Sain kõigest aru! Kõigest!» Fjodor ei suutnud Nofretetelt pilku pöörata.

«...» muigas sõduripluusiga mees. «Kõike ei saanud keegi. Niisugust inimest pole veel sündinud...»

«Aga teie?» imestas Fjodor.

Sõduripluusiga mees pahvatas valjusti naerma.

«Mina, pean tunnistama... vähem kui paljud teised.»

«Kuid mulle öeldi, et te õpetate...»

«Amult seda, mida tean. Ja sedagi mitte alati edukalt.»

«Kas te õpetasite ka neid?» Fjodor osutas tagasihoitud muuseumi piltidele seinte ääres.

«Ümal ajal õpetasin... Õpetasin, täna aga nägin ära, et need minu õpilastest suudavad seda, mis mulle kunagi pole jõukohane olnud.»

«Just nimelt selle pildi autor, mis teile sugugi ei meeldi.»

«Vender... Aga teile see pilt meeldib?»

«Vender... Kuid kes siis õpetas talle seda, mida isegi te ei tea?»

«Ei tea.»

«Aga aru. Te tahate öelda: ta oli andekas ja jõudis sel- lenele.»

«Just nimelt.»

Võtt tekkis Fjodori lihtsameelsele näole sel hetkel ülevõttev rahulolu — oma hinges ei kahelnud ta ju kübetki, et on andekas. Ja sõduripluusiga mees taipas seda:

«Teie, nagu näha, kavatsete kunstnikuks saada?»

Fjodor kohmetus.

«Tahaks küll...»

«...» is valmis selleks, et teid päevast päeva, kuust aastasse hakkab piinama üks lihtne ja hirmutav küsimus: mis on tõde? Mis on tõde kunstis? Teil on eendale selgeks teha, te olete kohustatud selles selgusele jõudma, selgusele jõudmine on aga võimatu. Annendavat vastust ei leidu. Ja te piinlete omaenese jõuetuse pärast, hakkate ennast põlgama, vihkama, muutute omaenda vaenlaseks. Ja andku jumal, et te sellele hirmutavale küsimusele käega ei lööks, et te hetkekski — mitte hetkekski! — seda ei unustaks. Siis algab vagune elu, lüngerahu, eneseimetlemine, rasvumine, kuid kunstnik teis- tanch

Sõduripluusiga mees vaatas Fjodorile otsa ja lõpetas:
«Milleks teile sellest raakida? Praegu ei mõista te nii-
kuinii.»

Fjodori silmade, usaldavalt pärani sinisilmade kaudu polnud raske näha ta lihtsa hinge põhja. Kui ebatavaline, kui hämmastav, kui erinev sellest, mis siamaani ta elu sisuks oli olnud — nagu uni! Kas võib teda kohutada mingi küsimus, olgu see kui tahes keeruline? Talle on juba nüüd peaaegu kõik selge, edaspidi aga saab ta veel targemaks. Tingimata!

Pealegi teab tema, Fjodor, ühte saladust, millest sel veidral linnamehel kindlasti aimu ei ole. Varem või hiljem asub ta elama tagasihoidlikku majakesse metsa serval, jõe kaldal, hakkab igal hommikul enne päikest tõusma ja läheb kükelaulu ning peoleo vile saatel avastusretkedele. Avastab ilu jäärakutes ja metsatukkades, jõekaarudes ja varju-
listel metsaservadel, — ilu, mis on inimestele tuttav, kuid tundmatuks jäänud. Kas too keeruline küsimus suudab temalt neid jäärakuid ja metsatukki ära võtta?

Tühi lora! Ta ei karda midagi, temast saab kunstnik.

Fjodor vaatas sõduripluusiga õpetajat vaimustatud-
imitleval pilgul.

«Ei, teie ei mõista... Pole veel selles eas.»

Samal ajal hakkasid ukse tagant tühjast koridorist kõmama rasked tuttavad sammud. Uks paisati pärani ja lävel seisis valvur — hingeldades ja õhku ahmides nagu kala kuival, lihav nägu punane, silmad ümmargused.

«Valentin Veniaminovitš!...»

«Mis lahti?»

«Sõ-õdal»

«Mi-is?»

«Sõda... Sakslastega... Raadios öeldi...»

Sõduripluusiga mees pigistas huuled karmilt kokku ning ajas ennast sirgu, muutudes nagu veel pikemaks ja kõhetumaks. Saabaste kriuksudes läks ta ukse poole.

Vestlus katkes. Uks jäi pärani, oli kuulda, kuidas sammud, ühed kerged ja täpsed, teised rohmakad, ärevad, aegamisi vaibusid.

Ent keset tuba seisis laual Nofretete pea. Huultel tuhandeaastane varjatud naeratus, piklike silmade mõis-
tatuslik vaade läbi seina kuhugi kaugusse suunatud. Sõda... Veel üks...

Iluvitav kõnelus katkes...

Ahha nagu ei gas linn mälestusväarse päeva — 1941. aasta
24 juunikuumas piikeses.

5

Kaardimäe kohandatud teraviljalao seina ääres, kevad-
põltsesest soojenenud muldrikul mängis endamisi tasku-
mängu lüüsnut Patškalov, kes oli kolme päeva eest sõja-
koolist varasesse saadunud. Ta mängis hasartselt, liigend-
mängu muutkui lendas õhku ja tungis siis terapidi maasse.
Lüüsnut lendas.

«... Kakskümmend üks, kakskümmend kaks, kaksküm-
mend kolm...» ja oli endast vaimustatud: «Tubli, Jurka!»

Tal poosakeseliku meelelahutuse pealt tabaski Patška-
lovi nooremseersant Fjodor Matjorin.

Lüüsnut Patškalov märkas maapinnale langevat varju,
tõstis pea ning läks nüost üleni punaseks, — näis, et otse-
kohe purskuvad tal silmist pisarad... Ja siitpeale tundis
ta Fjodorit vastu õelat, loomalikku viha.

Tal kolmekümne esimene suurtükiväedivisjon liikus
tundepoone suunas.

Algas tohude üheksasäja neljakümne teise aasta suve
nõu lühastamatult kõrvetavaid päevi. Doni jõe luht mõjus
paratamatuna keset halle, paljaid, kõlisevkuivaks kõrbe-
misi steppe, millel oli hautatud koirohu lõhn. Siin olid
mõned, nende elavast haljusest hakkas lähedam vähemalt
tõuski, siin kohtas silm vahel harva ka rõõmsate hõbe-
põlvade perekondi; siin võis peaaegu tunda tuulehingustki,
mõnede seeläbi kuum, koirohusegust — olgu ta kolm korda
mõeldud —, vaid niisket, värsket, mis häbelikult meenutas
mõnede jõe lähedust. Siin oli veel niiskusest õnnestatud,
mõneltki unelev maa.

Ent kuskil selle haljendava maa piiril võib aimata kõue-
mõnnet — vaibumatut, summutatut, ebaselget. Tahtma-
tult loodi silmad taevale, otsid pilve... Taevas on puhas,
õhku on lühendatud lühend kuumusest, mis iga minutiga
õhku, alles sini-sinine, justkui puhtaks pestud. Äikest
põlv, on sõda. Lähedal, lausa kiviga visata.

Reasrakendis hobuste kabjad keerutavad üles tolmu. Ja sellele taas sadestuvale rasvasele tolmule trügivad jämedat mustrit seitsmekümne kuue millimeetriliste suurtükkide rasked rattapaarid. Kõlguvad presentkatetesse peidetud tulekustutajate pikad voolikud. Karabiin vajutab õlga. Hobusemehed hõiklevad. Ja kõlavad käsklused:

«Ma-arss! Ma-a-arss!»

«Marss! Marss!» Sõda on lähedal, käeulatuses.

Fjodori kõrval tallavad tolmust teed tema uued seltsimehed. Nad kõik on seda päeva alustanud, kõik on päikese tõusu näinud, aga kas näevad kõik tema loojumist? . . .

Sõda on lähedal. Õige pea tuleb ilmsiks tema mõistatuslik pale!

Õppustel tassiti kaabliirulle, oodati seda päeva.

Marsiti rivis, lauldi: «Eh! Eh! Sammus sangar...» — oodati seda päeva.

Sõideti tepluskades — oodati.

Ja nüüd on ta käes, see päev — sinise taeva, kuuma paikese ja edasiminekut ergutava käsklusega: «Marss! Marss!» Ees on vaekausile pandud miljonite inimeste elud. Seljataga — ääretu maa, vaenlaste poolt vallutamata, tulekahjustest põletamata, mürskudest üles kündmata. Kuski seal seljataga on ka Matjora küla, — saunake Uzdalitsa kaldal, laudsillakesed, kääksuvad kaevukoogud. Matjora küla, armas paradiis, tundub siit kaugel nagu Austraalia. «Marss! Marss!» Kas ta näeb veel Matjorat? Kas jookseb veel kordki tuttavat rada mööda — läbi kuusiku, kaasiku, haaviku?

Päev on alles puhtel, algamas, veel tervenisti ees. Kelle ema märgib selle kalendrisse kui musta leinapäeva?

Fjodori kõrval sammuvad seltsimehed. Tahtmatult mõtleb igauks sellele, mis ees ootamas. Kuid need mõtted ei valista elu. Kõik läheb nagu tavaliselt.

Väikesekasvuline ja lonkava jalaga suurtükilaadija Matvei Kosolapõi norib luuraja Tihhon Butšnevi kallal, hoides pihus ajalehetükikest plotski jaoks.

«Sinu tubakas, minu paber — kas oleme räakinud? . . . Mis? . . . Vastust pole kuulda...»

Tihhon Butšnev astub soliidset, vaikib väarikalt.

«Ärka ometi üles, häda sinuga! Ma ju seletan: sinu tubakas, minu paber — kas lööme kampa? Mis? . . .»

Fjodori kaaslane, sidemee Kotelnikov või lihtsalt Miška Katelok hädaldab:

«Jouud on olmas. Laha peal käin... Tõejutt, kuni kondini on ära hõõrdunud.»

Pole olli, ta hobusemees Zipunovilt oma sääresidemetega suutõmburite vastu juhtnähast säärikud vahetanud, pealekambad andnud veel tuki kodust pekki ja leivanormi. Zipunov sai leiva ja peki ära, nüüd on valmis tagasi võtma, aga Katelok kannatab — vahest ehk ikka venivad.

Leitnant Patškalov on enne rännaku algust endale ostnud hobuse välja kaubelnud. Nüüd istub ta uljalt ja uhkelt selle seljas, rind ees, heidab jalameestele ülalt üllipekke, megaljalt karastab ülemushkult:

«Mars! Mars! Mitte maha jääda!»

Hobuse, punniga kõhuga ja lontade jalgadega moonavõetud, kumardab nootupal, kuid vahetevahel lööb ootamatult takka üles, sest Jenkejev, naljahanmas tulekahjustuste lahjard, tõgab looma sabaalust terava vitsa-keega. Patškalov libiseb siis usna hobuse turjale, hüüatab loomale bassihäälega:

«Ei ohi! Viivarda sa mull!»

Leitnant tunnevad kaasa.

«Peatub, seltsimees leitnant.»

«Ei ole ajandega, vaid kroonu kaertega söödetud.»

«Ei kutsuge teda natuke tagasi hoida, muidu põrutab veel kaskalaste juurde.»

Leitnant Patškalov on Fjodoriga ühevanune, pole veel abielulestki tüis. Leitnandil on sobimatult ümarikud peadpoised, ta naol pole karvauetki, isegi kulmud peaaegu puuduvad; kui ta kulmu kortsutab, võib seda margata vaid ootamatult kipradest laubal. Leitnant katsub rääkida ootult bassihäälega, hoiab pead upsakalt püsti ja kõnnib uhkelt ürdi kombel taarudes, — püüab matkida divisjonikomandöri kapten Golovanovit. Patškalovile on väga meeldinud ülemushkult karkida, noomida, karistusi määrata. Kuid enamik tema juhtimisel olevast sidelaste ja luurajate rühmast on temast tunduvalt vanemad mehed, ei

arjuda näiteks Tihhon Butšnevi peale, kuna too leitnandile isaks. Seepärast Patškalov lahutabki mõttel Fjodori arvel. Teda kamandab ta usinalt: «Kuidas te arvate? Võõrihm lahti! Mi-iss-pärast sisekrae pole pühad? Ma veel teen teist eeskujuliku sõduril! Ümber-r-»

«Mars! Ma-arss! . . .»

Pärast hobuse järjekordset takka üleslöömist hakkab leitnant Patškalov kahtlustama, et midagi ei klapi, ja kalp-

sab hobuse seljast maha. Kuid seda neetud šetukat ei saa ju vedada nagu koera oheliku otsas.

«Nooremseersant Matjorin!»

«Mina, seltsimees leitnant!»

«Istuge selga! Pärast annate voorile ära.»

«Ma pole väsinud, seltsimees leitnant.»

«Jutt jäta! Käsk on — voori viia!»

«Ei saa, seltsimees leitnant. Mul on istumisekohal... vabandage... koeranael.»

Leitnandi puhast laupa lõhestavad kortsud.

Olukorra päästab Miška Katelok.

«Lubage mind, seltsimees leitnant!» Ta tammub nagu valulikult krimpsutades jalalt jalale: «Ma unistan sellest.»

Leitnant annab oheliku üle, heidab Fjodorile külma, paljutöotava ülalt alla pilgu, pöördub aeglaselt ümber ja hakkab planšetti hoides pardikõnnakul edasi minema.

Miška Katelok lonkab Jenikejevi juurde ja võtab tollelt viisarao käest:

«Anna see õige siia.»

«Milleks? Jookseb niigi. Hobune, nagu olema peab.»

«Mitte hobuse, vaid kärbeste jaoks, et saba alla ei tükiks... Aita selga... Oh, jalgadega kisun Zipunovilt saapad välja»

Raudjal takul kappab lähemale divisjonikomandör Golovanov — tüse keha läikivate rihmadega pingule tõmmatud, istub sadulas nagu valatult, kiiver kukmudeni, püstol puusal ja automaat kaelas, — välimus ähvardav, hääal aga isalik:

«Kuidas on, kotkad? Kas vähem väljas!»

«Mitte sugugi, seltsimees kapten! Peame vastu!»

«Astuge lõbusamalt, varsti oleme kohal!»

Ja «kotkad» tõmbuvad ülemuse pilgu all sirgemaks, astuvad hoogsamalt. Kapten Golovanov ratsutab eemale. Fjodor vaatab armunult ta selga, millest rihmad risti-põiki üle käivad: see alles on komandör, mitte niisugune nagu leitnant Patškalov, tollel oleks paras noaga mängida, mitte kasutada.

Patareid venisid edasi, hobusemehed vehkisid piitsadega, voolikud kõlkusid.

«Marss! Ma-arss!»

Sõjale lähemale!

Kuid sõda tuli ise vastu. Kõrgel taevas ründasid kaks «Messerschmidti» meie lennukit. Mootorite ulg pöörangu-

tel, tubade kuu jennustav lasklemine päikese paistel, kuulipildujate, summutatult-jalgad valangud, trasseerivate kuulade õnnud muul nagu sügisene härmalõng... Ja meie lennuk kukkus alla, vedades üle sinise taeva õliselt-musta

kuulidele, sügavalt lahvas taevasse tuld ja suitsu.

Täheksad olid rahutuksstegev: üks teise järel möödusid summutatult-kolonnid autod sõduritega, autod, mis kaste ja kuulide, autod millegi koguka, pika, presentii mässiga — mis kokkupandud tuletoojeredeliga sarnanes. Ja vahelduva liikumise muust rahul:

«Katjukaad», «katjukaad»...

Summutatult, rahulusega ümbritsetud relv, temast juhtumataks muundunud

Täheksad olid rahutuksstegev. Seljatagant stepist tõusis tuld ja suitsu...

Ümbritsetult aga sinav kaugus, luhtade silmihellitav rohelus, ligistlikku kasvavad hõbepajud, põhjatu taevas. Haha, patusepaisteline rahul!

Tõusis tuld ja suitsu...

11. Fjodor ei unkenud, et teda võidaks tappa. Täheksad, et kaob kõik — need luhad hõbepajupuhmastega, sinavad kaugused, taevad, puke, kaob Matjora, kaob Moskva, mil- le ta vaid põgusa pilgu heita jõudis, — kõik kaob, kogu universum. Sealalt kistakse ära tema keskpunkt — Fjodor Matjorin! Teda? Tappa?... Ei kujuta ette! Pole võimalik!

Tõusis tuld ja suitsu...

Fjodor tajus koguni üllast kärsitust — rutem, rutem! Ta oli tugev, tahtis, ebatavaline, ees oli see, millest hiljem loodi rahgitakse. Kas on naljaasi jätta oma saapatalda- d... Rutem! Fjodor vaatas ootuspine- valt ettepoole. Seal võis kõrv juba eraldada kuulipilduja- valangute rabadat tikkimist.

Täheksad stepist aga tõusis ikka veel tuld ja suitsu...

6

Fjodor arvas, et ta rindele jõudes otsekohe näeb sakslasi, otsekohe haarab pihku karabiini. Ent pihku ei tulnud haara- mata mitte karabiini, vaid labidas. Ja sakslasi polnud tunda — olid lihtsalt nisupõldu varjunud.

Täheksad kuumaks köetud maa. Temast hoovas vahet- pehmata läbipaistvate hoovustena samasugust kuuma

31

õhku ja selles lainetavas leitsakus väreles ääretu stepihorison — kooldus, iga hetk katkemiseni pingul.

Põld ulatus silmapiirini, viljapea viljapea kõrval. Tundus, et tarvitseks ainult jooksma hakata, hüpata päikesest üleujutatud viljapeadele, ja sa jooksedki neid mööda vetruvalt hüpeldes, ilma et kukuksid. Leivavili, viljameri, — mitte kunagi elus polnud Fjodor säherdusi ääretuid nurmi nälnud! Ühekandimees Tihhon Butšnev, alati vaikiv talupoeg Vologda oblasti metsarikkast nurgast, kes muudu mitte millegi üle ei imestanud, ahhetas väsimatult:

«Kus alles nisu! Kus alles rikkus!... Nagu klaas! Loe või ajalehte läbi terade... Kahju, tõesõna, selge kahju...»

Ja Butšnev sõtkus vilja, vajutas raudlabida maasse, pööras pinnast segamini, higine nägu valulikult kipras, — mitte maasse ei vajutanud ta labidat, vaid omaenese kehha.

«Äh, kui kahju... Kasvaks meil siisugune...»

Tulikuum oli õhk, tulikuum oli kiiver, lähimärg oli sõduripluus, huultel oli sool. Fjodor kaevas, heites ühe labidatäie teise järel mahasõtkutud leivaviljale... Aegajalt sirutas ta selga ja silmitses teraselt põllu serva, palavusest virvendavat maa äärt. Seal kandusid kõrvu louud automaadi- ja kuulipildujavalangud. Seal oli vaenlane, teda aga polnud näha.

Täies pikkuses sammus läbi nisu tundmatu sõdur. Taile hõiksid vastu vihased hääled:

«Ära mängi majakat!»

«Lase kummargile!»

«Demaskeerid, kaabakas!»

Tõmmuuskörbenud näos valgeid hambaid näidates lahenes sõdur kiirustamata ja hüppas pooleldi valmis kaevikusse.

«Värsked jõud?... Meie aga oleme siin juba viiendat päeva. Miinipildurid. Meie kaevikud on siinsamas lähedal.»

«Võiksid veel rohkem eputada. Käib nagu simmanil.»

«Ära karda. Praegu on sakslastel lõunavaheaeg. Poole tunni pärast oodake — siis kukub vihtuma.»

«Kuid tulistatakse ometi?»

«On see mõni tulistamine? See käib siisama, omad, harjutamise mõttes. Te saate veel kukalt kratsida, kui tulistamine algab. Ega te kuurorti sõitnud... Noh, vennikesed, tooge tubakas lagedale. Meie kraapisime eile viimased raasud kokku.»

Agabostel hakkas Tihhon Butšnev taskust tubakapusarat

«Kas te onkud nälnud olete?» küsis Fjodor.

«Ei. Meil nad külas kälnud pole, ise sinna kippuda aga ei taha. Kana, tatnina, ei jõua ära oodata või?»

«Huvitav, misasugused nad on?»

«Nad püüdnud õnnestuda kotist tubakat ja torises:

«Tubak on hea u-vitav... Hu-u-vitav! Kui neid neetuid nad ei näinud.»

«Nad aga, loobus, need õnnestunud... Meid on ju kaheksa...»

«Eh, kus alles...»

«Tubak on hea u-vitav, kas olt atnabla nõupidamisel kaevik ja kummargile?»

«Butšnev! Ivaštšenko! Tulote minuga vaatluspunkti...»

«Nõuandja seersant Matjorin!... Te pole seersant! Te...»

«Komandor! Olete kalts! Kotelnikov hõõrus rännata — te ei pannud tähele! Häbi! Nurjatus! Hak-

«Te teate, kuidas vedama! Üksinda! Kaks kaabirulli selga!

«Tulul! Mis te sellest seljakotist otsite! Jätke siia, keegi teie varandust ei võta. Karabiini võite samuti jätta. Teie...

«... on pidet garanteerida, mitte vaenlast tulistada!

«Tulul!»

«Fjodor! Jätke endale turjale kaks raudpommidena rasket...

«... ja karabiini poolenisti valmis kaeviku tornas leitnant Patškalovile järele. Too kadus ker-

«... raskes steppi, ainsaks koormaks planšett, rihmaga...

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

mis juudakäppadest üle külvatud. Matjora küla — armas paradüis, missugune kontrast stepiga!...

Tolm ja leitsak, leitsak ja koirohi, vaenulik päike, vaenulik stepp, higi valgub silmadesse, kaabliirullid suruvad maa ligi, seltsimehed aina kaugenevad ja kaugenevad. Kaugenevad... Aga kui lahe oleks hingel, kui keegi tunneks kaasa: «Las ma kannan ühte rulli...» Tihhon Butšnevil on käes kolmejalgne pukk, Ivaštšenkol käärpikksilma toru, Patškalov aga jookseb tühjalt. «Las ma kannan...» Abi polegi tarvis, on tarvis head sõna, teadmist, et peetakse meeles, et pole unustatud.

Leitsak ja tolmu, leitsak ja tolmune koirohi, koirohukoolean — tasane, ääretu, lämmitav. Seltsimehed kaugenevad, jätavad ta maha, nad on juba ammu jäärakust möödas.

«Lühendan teed!» sööstis Fjodor jäärakusse.

Koirohupöösastesse klammerdudes ja neid maast välja kiskudes ronis ta ules.

«Seisa! Seisa!!» kostis eemalt. «Seisa-a! Kuhu sa trugid?»

Piki jäärakut jooksis tuhatneija leitnant Patškalov, vehkis kateaga, — pea kuklas, kiiver ninale libisenud, suu karjumisest parani:

«Seisa-a!!!»

Leitnandi põsed olid tuhakarva, silmad kivriversa all hirmust ümmargused.

«Otsisid surma?... Kuidas meie läksime?... Kuidas meie laksime, kasin ma!... Ei näinud?... Pistis kihutama! Peaaegu oleks miiniväljale sattunud Maamats!... Noh, tagasi! Joostes! Joostes!»

Fjodor libistas end nõlvakust alla ja hakkas jooksuma. Seljataga trampis Patškalov, kisendades kättemaksuhimuliselt:

«Joostes, kurat võtaks! Joostes!»

Tihhon Butšnev ütles Fjodorile:

«Vahest seised veel mõne aja hinges. Palu jumalat leitnandi eest — ära nägi. Veel mõni sekund, poiss, ja sa oleksid mööda steppi tükkideks lennanud.»

Fjodor oli rõõmu pärast valmis leitnandile kätt sirutama — unustame kõik vana, oleme sõbrad, võib-olla läheb sinulgi abi tarvis. Kuid Patškalov oli ennast täis, ta rääkis põlastusega:

«... ja hoidjat vaja...» Ja äkki...
«Anna kaabliirull alla, ma tassin.»
Fjodor vastas tõdedalt:

«Mina...»

Fjodor hõkkamõnetvalt, pooleldi haletsevalt kääksatas
Tihhon Butšnevile:

7

«... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

«Võib-olla, kuulid teid taitsa...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

... ja teineteist sõnades juures. Fjodor...
...»

Igal sammul paberilehekesed, paris värsked alles, siledad Nad lebasid haigel, kõrbenud ja lõhenenud maapinnal kõrvetava päikese kaes. Nais, nagu oleks kogu stepp paberid täis puistatud, otsekui oleks tuul mingi nahtamatu kantselei laiali puhunud.

Fjodor kiirustas edasi ega pööranud neile lehekestele algul tähelepanu, siis aga kummardus, haaras uhe pihku ja ... seisatas.

Laialisirutatud tiibadega kotkas, saba asemel haakrist. Selle all rasvase trükiga äärest ääreni «Juudid ja kommunistid viivad sind hukatusel! ... Paasta oma elu! ... Tuhanded sinu vendadest on relvad juba maha pannud!» Lõpul ahvardus: «Rutta paastma oma elu, kuni pole hilja!»

Peene trükiga tähendusrikas markus:

«See lendleht on labipäasutaheks meie vangivandmise korral.»

Fjodor kuulis esimest korda vaenlase häält. Seni oli vaenlane kõnelnud temaga vaid automaadivalangute ja kuulide lipitseva vilina kaudu.

Ta oli harjunud truk sõnasse lugupidavalt suhtuma — kes kirjutavad ja keda trükitakse, on sinust mingil määral ikkagi targemad. Aga need sonad olid habitud. Vaenlase hää, või misugune see siis ongi! Ta ahvardab rutta end päästma ... tule kiiresti — enne kui hilja on!

Endise kurjakuulutava õnusega vihistasid õhus kuulid, saadetud nende poolt, kes teda enese juurde kutsusid. Kuulid ja tungiv kutse turusõimu toonis, kuulid ja lubadus elu päästa, kuulid ja teatraalne žest — palun, siin on kontramark ja kõik soodustused, anname labipäasuloo. Kuulid, kuulid, kuulid...

Fjodor viskas lendlehe käest.

Mitte miinikild ei olnud sideline labi löiganud. Kaikeskus oli teel: ilmselt oli tank tast üle sõitnud või mõni veok külge haakudes liini ära lõhkunud. Tee oli kitsas ja vähe kasutatav, ent kui seda labi ei kaeva, jooksed vasemuse ni.

Kaabl kokku jatkanud, asus Fjodor sapoorilabridaga uuristama kontkõvaks kuivanud teed. Vahetpidamata kostis kõrgelt ulelendavate kuulide vilinat, kuskil jaarakas kõmatasid nahtamatud plahvatused, vahel harva sahises mõõda raske mursk, mille saksa kaugelaskepatare. meie tagalasse oli lakitanud, — kõik nagu tavaliselt, õhk oli tul-

... al kuum. See ei olnud pealetükkiv, see ... teatud ajani võis rahu- ... Fjodor meeldis maad, kuid ei saanud rahu, — ... hange, mingi ebaselge kõmin, mis levis õhus ...

... Pead tõsta ... vastu ja vaatas ...

... olid tals lennuked, nad ... raskelt ... hakka- ... Nagu papli ... väikesed ... nad ...

... Kõige keskemaks punk- ... oli tema — paljas,

... avara paikeselise maailma ... moorga- ... põuakuiv stepp põlvede ... kül mavärinaga. Mootorite ...

... nad haukusid ... Taevastina oli plah- ...

... kui taevas, ent ometi jai see ... väljasirutatud ... taivas oli tais süngeid ... varjud.

... ükskõikses müri nas tärkas sum- ... Esimene lennuk vajus kaldu ... kolmas... Ulgumine oli ... jai suda seisma, silme ... Lennukid sööstisid tema peale, tema aga ... keset lagedat steppi. Esimesest lennu- ... terakesed ...

... Fjodor teele, surus näo, rinna, kõhu vastu ... maapinda. Ebamugav maa, nii ... kus ta oli üles kasvanud, armas maa, ... plästa, maa!

... võpatas haiglashikult, tõmbles nagu krampi-

des. Pea kohal rebenes taevas. Küllalt! Aitab! Nuud on kogu maailm vist juba tükkideks lennanud! Aitab! Ent maa põrus, tema sisemust vapustasid plahvatused, kildudest tulvil õhk sisises lõppu ei tulnud.

Fjodor ei uskunud, et teda võidaks tappa... Väike, ähmi täis, mahajaetud... Väike? Ei, hiiglasuur. Rohmakat kehä ei õnnestu maasse peita. Mahajaetud? Ka seda mitte, ta on igast küljest nähtav. Muutuda lepatriinuks, lehetäiks, — pääseda, ellu jaada!... Võidakse tappa? Teda? See on väga kerge. Pidada vastu lõpuni, mekombel ellu jääda, ainult ellu jääda!...

Vaikus saabus ootamatult nagu varing. Vaikus mõjus kurdistavamalt kui plahvatused. Seda ei julgenud uskuda, Fjodor surus end ikka veel maa ligi, vastu maalapikest, mis imekombel oli havigust puutumata jäänud. Üks minut, teine, — endiselt vaikus. Keha omandas vahehaaval normaalsed mõõtmed, ei tundunud enam tohutuks paisunud.

Ta tōusls pūsti.

Kõrbenud stepis hüples rahulikult tuulest aetav «veerepöösas» — kuiv okaskera. Kõik oli terve, ainsatki pommi-lehtrit ei olnud läheduses. Ilmselt olid pommid langenud kaugemale.

Turtsudes nagu tige kõuts, kukkus Fjodori ette teele taeva laotuses ära eksinud kild — krobeline, sakiline, raua- tagiga kaetud. Säärane vigur võib pool koljut kaasa viia. Muul ajal oleks Fjodor ta tingimata pihku haaranud, silmade juurde tõstnud, uudistanud.

Täissöönult urisedes läksid lennukid oma teed. Õhutorjesuurtükid tippisid endiselt pilvekesi taevasse. Lennukid eemaldusid, ilma et oleksid nurjatuse eest karistada saanud.

Fjodor tõstis labida ja hakkas taguma* kõlisevkõvaks paatunud teed.

Põnts! Põnts! lendasid mullatükid eemale...

Elu — see on kastemärg rohi madalas hommikupäikeses, sinihall nagu tuvi kurgualune. Elu — see on linn, kus kive veega kastetakse, puude juured aga peidetakse võre taha. Elu — see on Nofretete huuled... Ta tahab elada! Tahab! Ent kaugelt, temale ainult kaartidelt ja raamatutest tuntud maalt, on saadetud masinad, mis lendavad, roomavad, heidavad pomme, — palju masinaid ja armeed inimesi, ja kõik selleks, et temalt, Fjodor Matjorinilt, elu võtta. Milleks

h. e. t. u. l? Kudas ta neile

... ja leroovik, astu tema
... vastu; tere tulemast, Fjo-
... tunne end peremehena. Kuid
... nad on valmis kuritegusid
... Mis loeb neile
... mjonitest, mis
... Nofretetest.
... Nutta taluka...

1911. aastal, kui Lasvuline
 oli juba 10 aastat Eesti
 riigis, kirjutas H. Lasvuline
 oma meeleolust ja põlvkonde-
 rusest järgmist lause võrdluse-
 ga: "Kui ma olen võrdlanud
 eestlaste ja soomlaste
 ühiskondlikku elu, siis olen
 järele jõudnud, et meil on
 palju parem küsim. Kalifeede üla-
 seaduse järgi.

... ja kooli ehitamisel, pea kuklas,
... ja kooli ehitamisel, tõi ku sõduri-

... lillad huuled tõmbusid

o ühe pihta, vonnaa, pane pihta. Mis sa suud pärani

mõnede ikka sellesama hoolika sammuga ja kõrgi
mõeluga. Endamises õlalt ulatus üle tugeva selja must
mündi vete jälg.

• Jodini astuta kui soolasammas.

...» Ta veel naljatab. Huuled aga
tunnetud ja korbatanud ning kõnnib teine nagu
... Tema koperdab tema kõrval, seljastki on
... tema on elus, terve...

...Teda aga ei riivanudki — terve
...Tal hakkas piinlik.

• Pano pihla, vennas. Mis sa suud pärani ajad?»

“... ja siis kiirustades teed peiteldama: põnts, põnts!”

Ta pulistas kaabli mullaga üle, tampis kinni, ajas end sirgu ja vaatas ringi...

Kauguses libises üle stepi kerge pilve vari. Ja võis näha, et stepp ei olnudki nii lame ja tasane, kui algul tundus, vaid konarlik, kurruline. Üle sügavate kurdude ronides pilve vari kooldus. Ja ilme oli stepil sume, tuhakarva hall, vaevatud iidsusest, nondest aastasadadest, mis olid sellest paljukannatanud maast üle kainud.

Ja Fjodor tajus endalegi ootamatult, et stepp lõkkas ole-mast võõras ja vaenulik. Kuskil tema aäretuses oli mitte millegi poolest silmatorkav koht, just nüsamasugune maa-lapike kui kõikjal ümberringi, paikesest kõrbenud ja kida-rat koirohtu tais. Seal oli kaevik, kaevikus poisid — kodu.

Sedamaid valdas teda ärevus. Tolles kodus pole ta olnud juba minutit nelikümmend, kui mitte terve tunni. See aga on igavik! Selle aja kestel oli ta ründavaid lennukeid näi-nud; pommide all lamanud; uskunud, et maailm variseb rusudeks, pudeneb tolmuks, lendab kuradile; ta oli surma oodanud ja elusana püsti tõusnud ning veenduma pidanud, et maailm oli terve; ta oli haavatut kohanud, olnud mee-le-heitel ja rahunenud, tundnud hirmu ja häbi enda pärast; nende üleelamiste vahel aga kaevanud teed — terve iga-vik! Sinna kodusse kaevikusse aga olid jäänud poisid, — omad, lähedased, lähemaid polnud siin kedagi. Isegi leit-nant Patškalov tundus nüüd lähedasena. Et ta karjub, norib — tühi temaga. Äkki oli nende kõigega midagi juhtu-nud, äkki on ta sin hullumeelses elus orvuks jäänud... Vahest on nad tapetud või haavatud, ootavad abi. Igavik!

Kaabel läheb teelt stepi sügavusse. Ta viib otse koju. Rutem!

Divisjoni vaatluspunktis olid kõik toepoolest suremas, kuid mitte haavadesse, vaid janusse.

Esimene, keda Fjodor silmas, oli Miška Katelok — palja-jalu, saapad telefoni kõrvale asetatud, ümar nägu higist leemendav.

«Mina sattusin pommide alla,» suurustas Fjodor ja pidi sealsamas imestama: «Kuidas sa siia said? Mispärast me sideliinil ei kohtunud?»

«Ega ma juhet mööda... Põrutasin paljajalu otse läbi

stepi. Ta kulitas lühis kaares saabaste poole: «Ära on vae-
vunud, murtunud» Lõhenenud huuli niisutades küsis ta:
«Kas sa mõnda allikat siin juhtumisi märganud ei ole?»

«Allikat? Kus? ... Nägid ise — kuiv maa.»

«Jah,» jõi Miška nukralt nõusse. «Tulejoonel istuvad
mõned inimesed.»

Leitnant Patškalov — põsed aukus, pluusi krae määrus-
elavalt hankimata, mähknenud laik nina all — istus
lühikesele kaardile kohal ja mõõtis midagi, kibrutades pii-
rutult laupä.

«Nõuameerime Matšorini!»

«Mõeld — kui ebameeldiv hääle tal on!»

«Mina otse, seletame leitnant!» ajas Fjodor enese

«...» ja lüps katkestage, kui räägib auastmelt
mõne. Võtke kõik katelokid, mis olemas on, ja minge vett

«Kuid?»

«Mina rumal küsimus see on! Leidke! Maa alt tooge
võetud lahingulise ülesanne — muretseda meestele juua!
Lahke!»

Lalle stepil, jalle üksinda. Siin on koduseks muutunud
kaevik, Miška Katelok on paljad jalad istumise alla tõmma-
nud saapad telefoni kõrvale pannud, Tihhon Butšnev imeb
nõu, kaevikupõhjast hoovab pisutki jahedust. Tahaks
studa, taakida pommitamisest, haavatust.

«...» ja vaatas ülemuslikult silma.

«...» ja vett!»

«...» kaks.

Nõu mutt ilmus maa alt välja sõdur. Kaevikurinnatis
oli nähtav rohuga maskeeritud, isegi kahe sammu pealt
ei paistnud muud kui ainult raske tankitõrjepüssi pikk
... sõduril hall, paks tolm on kastutanud sel-
... lund, so vid. Üks nes nasked silmavalged hel-
... kusutatud huuled liikusid — ta veeretab
... suus.

«...» järgi otsustades oli sõdur siin kaua istunud,
oli stepi ühte kasvanud ja kõigega harjunud, ei imesta-
nud midagi, teadis kõike ette — võta või jäta, tõeline
... oma prunditavas kiivris.

Ja teadis isegi seda, kus on vesi.

«Hõbepaju näed?... Ära vaata tagasi, vaid edasi... Näed — latv piilub nõost välja. Seal... Endalgi vennas, on sisikond kokku kuivanud.»

«Roomame siis koos.»

«Ootan veel.»

«Mida sa ootad?»

«Mul pole suremisega kiiret. Nõgu on ju risttule all. Elusalt tagasi ei tule.»

«Mis siis teha?»

«Kannatada. Mina kannatan ka. Urgitsesin kuuli padrunist välja, imen — justkui jahutaks veidi.»

Ise oleks Fjodor valmis kannatama, olgugi et suus on koirohu kibedus. Ise kannataks küll, kuid poisid ootavad.

Maa seest vahib välja läbipaistmatult tolmune nagu, silmavalged välguvad mõistatuslikult, huuled on kokku surutud, mullakarva habemetükkais lõug liigub aegamisi.

Üle kiivri aga lendavad veniva, tardumapaneva oigega kuulid, kannavad kuhugi kaugusse oma vaibumatut janu inimvere järele.

Fjodor ohkas, surus end kõvemini maa ligi ja roomas edasi.

9

Lai nõi nõi polnud liiga järsk ega liiga lauge. Nõlvaku all pakkusid mõned langes hõbepajud hõredat varju, nii haruldast siin tasases lagedas stepis. Pilliroo-vooderdise savimajake, lahtipaisatud uks, läve ees pommiauk. Nõi teisel perel meenutasid teerajad seda õnnelikku aega, millal inimesed kõndisid siin taies pikkuses ega roomanud kõhuli.

Kus oli siis kaev? Ah seal — hõbepajude keskel, rakete ümber kaks kuivanud vanikut

Üsna rakete kõrval oli maas kott. Vahest kott, vahest aga luitunud stepikivi — selgesti ei paistnud.

Ohk oli läbipaistev, paike hele, ümberringi vaikus, tühjus, liikumatus. Fjodor tundis, et mitte ainult tema silmad ei vaata hõbepajusid, — kõrvalt, kaugemalt jälgis neid lakamatult keegi halastamatu, külm, varitsev.

Nõlv on paljas... Eemalt, kaugemalt aga vaatavad õela jumala silmad.

Fjodor uuris nõlva, uuris tähelepanelikult ja tõsiselt: ah, nõnda siis näeb välja koht, kus ta peab surema!

42

Matjona kula lähedal, telepool jõge on mätlik raba, kust aldnud vihumahuuge kerkib sealt üle kogu taeva ere...

... Ahha tuli see et tea miks meelde...

... lühikeselt lühikeselt tühi linn, esinev pakeseküür...
... hoid-
... volvusid kul-
... huuled
... kolme tuhande aasta eest.

... kalas!
... mida
... pakkest.
... b... a...

... nello vett.

... pimedus. Öösel aga
... suppi kui ka vett...

... ei leidnud!
... ja kõik tuleb
... linnad. Ei ole vett — ja kogu

... ettevaatlikult roomates
... eelnud,

... Nofretete naeratust — nüüd kohe
... juba üle kolme tuhande aasta.

... seda naeratust.
... Ku d vest oli j olemas... Vale? Jah, ent

... kogu maailm.

... Ka
... Kogu eluaja varjata!

... rammestunud tohutu suur luitunud
... stepile. Ja stepp näis tühjana
... kuskil ääre-

43

Katelokid olid täis, kuid teist korda sedasama teed minna ei saa. Fjodor lamas, puudis võimalikult vähe hingata seda rasket, mürgistatud õhku, puneldes põlgusest iseenda vastu.

Kolmekümne sammu kaugusel oli maja — maasse vajunud savionn, uks parani. Kolmkümmend sammu — ja poolel teel hõbepaju, tolle tüve taga võib vajaduse korral varju leida.

Kolmkümmend sammu majani, siis ümber nurga, seal aga on ka iseks seinad, nende varjus võib katgele roomata.

Kolmkümmend sammu... Ühe ajuga... Fjodor võttis katelokid...

Õhk rebenes, klunus, kogu õhk oli täis kuule. Ime, et seni ei olnud anuski tabanud. Abaluude vahel oli kõdi ja kihelus — just sinna näis kohe sattuvat kuul. Ettevaatust katelokkidega, mitte üle aäre loksutada! Fjodor vajus pehmelt hõbepaju juurtele. Paju oli jame, nais andvat kindlat kaitset, pea ja õlad olid peidus, jalad aga... Jalgu ei saanud varjata, need olid tuvest kaugel. Maapinda nagu piitsutati, mulda paiskus üles, õhk kaebles, lambus vingumisse...

Ei, majast mööda ei pääse, nurga taha joosta ei jõua. Koht oli lausik, mustaks tallatud, ainult parani ukse ees haigutas mursuauk. Uks oli ristsel...!

Fjodor toetas jalad maha, pingutas kõigest jõust ja tormas otse ukse poole, hüppas hooga üle mursuaugu...

Tuhi tuba laudkoikuga, keset tuba hallil muldpõrandal aratakitud malmipott. Maja ragises, praksus, lõgises, kuulid nõelusid õhukes. seinu. Lendas laaste, laest pudenes prugi. Peita polnud kuskile. Majas olid nagu puuris.

Kaks purunenud klaasidega aknakest suundusid tollesse külge, kuhu ta jooksmas pidi. Kaks akent otse lahtise ukse vastas.

Fjodor surus õla vastu raami, see murdus raginal.

Aknad olid ahtakesed, kui katelokid käes, siis läbi ei roni.

Täkitud pott keset tuba niuksatas Fjodori jalge ette vee-redes nagu kutsikas, kes kaitset otsib. Kurjalt vinguv kuul tungis rikošetiga lakke. Laest pudenes prugi...

Aknalaudu ei olnud, katelokke ei saanud kuhugi panna. Fjodor tormas koiku juurde — see oli raske, jalgupidi muldpõrandasse vajunud. Fjodor pööras koiku ümber, tiris akna juurde, pani katelokid kõikule. Puudes neid mitte rii-

... maha, kargas siis

... tema
... katelokke
... Kuskilt
... kuul,

... Leidis
... See oli kuidagi

... sanga

... Üks-

... panu.

... Fjodor

... kiirus-

... lakkaks.

... Kaldus päi-

... karedarohuli-

... Stepp ei ole tasane, stepp

... vanakesenagu. Stepp

... ta on

... kasvanud,

... teda kohu-

... meeldiv

... peremeheheli-

... vett

... pole

... Uuris teraselt,

«Elus?»

«Nagu näed.»

Ei inestanud, ei avaldanud vaimustust, ainult palus lootusetul häälel:

«Anna üks lonksuke, noormees.»

«Kus sa sellega, lutsi aga kuuli.»

Ei haavunud, ei pistnud sõimama, võttis seda nagu paratamatust, saatis vaikides silmadega.

Istub kaevikufilosoof, hoiab oma elu, imeb kuuli.

Fjodor aga mõõdab sammudega steppi ja on iseenese kaitumisest heldinud — taitapoiss on see Fjodor Matjorin!

10

Kordamööda tõsteti katelokki ja kiivrit suule ja seejarel õhati:

«Oh, viimaks ometi! Hing sai kosutust, oli juba taitsa kiviks tahkunud»

Fjodorile aga meenus alles nüüd, et ta ise polnudki joonud — oli unustanud, selleks polnud jatkunud aega. Suu oli kuiv, keel tursunud — unustas. Kui aga nüüd kateloki võtad ja samuti suule tõstad, öeldakse: «Ara ahnutse.» Kes usub, et ta iseenda unustas. Istus vee aares. Ei, rikud mängu.

Tihhon Butšnev märkas esimesena:

«Hei! Hei! Tulge mõistusele! ... Leitnant pole veel joonud!»

Ent oli juba hilja. Kallutati kiivrit tuhja kateloki kohal — nõrgusid vaid mõned tilgad.

Leitnant Patškalov — kõhnunud, kurnatud, aukus silmadega — tuli otse telefoni juurest, sirutas kae kateloki järele, küsides soosivalt:

«Noh, kuidas on? Kas kõik said juua?»

Kõik vaatasid oma jalgade ette, peitsid pilku.

«Mis see sus on? Ah?» Kibe hämmastus, poisikeselikud kortsud kumeral laubal.

Tihhon Butšnev nohises. Miška Katelok, kes oli kiivrit kolm korda suule tõstnud, uuristas palja jalakannaga tranšee põhja auku.

Leitnant Patškalov vaatas hämmastunult ringi, ta huuled virildusid, tundus, et ta otsekohe nutma puhkeb, silmades oli tühjus. Ja äkki sirgusid õlad, rind kerkis:

48

«Leitnant Matjorin! K-kellele te pidite vee ...»

«...» alustas

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

49

lonksu, vaid ka elu, iseenda tervenisti, kogu oma mineviku ja tuleviku, — tema peale püstolit tõsta!

Klaasistunud silmad, kokkupigistatud huuled ja sõrm päästikul... Kui lihtne on sellele vajutada!

Oh tulnud alla vanduda... Oli ta araks lõõnud? Ei-ei! Ta oli ju tõestanud, et ei karda surma.

Igasugust surma võib kujutleda, kuid säärast, kus oma mees tapab teise veelonksu pärast... Mitte tema, Fjodor Matjorin, polnud esimesena relva tõstnud.

Tulejoonel leidis ta kaevikust oma karabiini. Kontrollis padrunisalve, — see oli täis. Lükkas ühe padruni rauda, tõmbas kuke vinna...

Tulejoonele oli hiljuti vett toodud. Kaevikute vahel seisis kandilised termosed. Fjodor laks ühe juurde ning jõi kaua, kopsikutaie kopsikutale jarel. Ta muutus veest raskeks, tundis väsimust — heidaks kaevikusse pikali, sirutaks jalad välja...

Kuid ta ei heitnud. Viskas karabiini õlale ja hakkas minema mööda tuttavat teed steppi, vaatluspunkti, sinna, kuhu leitnant Patškalov ootas teda täie veekatelokiga.

Päike loojus. Tumenenud, süngestunud stepi kohal levis lai, tolmune ehaviirg.

Fjodor liikus piki sideliini, mis ühest koirohupõõsast teise läks. Igaks juhuks (äkki on katk.) parandab ta selle ära — poistel ei tarvitse siis ilmaaegu joosta.

Ta ületas tee, mille oli ise kaevanud ja kus oli pommitamise ajal lamanud.

Koirohi peksis vastu kirsasaapaid, puhastades saapa-pöiad tolmust ja lüües nad kuivalt läikima. Ikka lähemale jõudis vaatluspunkt, ikka lähemale kohtumine leitnant Patškaloviga. Too ootas vett, katelokitait vett. Karabiin rõhus õlga, padrun oli rauda lükatud, relv vinnastatud...

Vahetevahel tuli koirohuookeanis ette Fjodorile tundmatu võimsa, vööst kõrgemale ulatuva kuiva stepirohu saarekesi. Purpurses loojanguvalguses kuütlesid selle poorsed nagu kuke sabasuled.

Eespool, õlgadeni stepirohus, ruttas hupeldes vastu sõdur. Fjodor vaatas teraselt — oleks nagu Tihhon Butšnev, ainult et liiga nobe, otsekui poisike.

Tihhon Butšnev — tema jah! Fjodorit märgates hakkas ta kätega vehkima nagu tuuleveski, komistas mitu korda.

loomad, mis olid saanud silmad valkjad, nagu

loomad

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

ta ei ootanud, kuidas tõmbus nikskeks käsi, mis hoi-

nud, põlvili endamisi loendades: «Kakskümmend üks, kakskümmend kaks, kakskümmend kolm . . . Tubli, Jurka!» Sus oli ta Fjodorit silmanud ja uleni punaseks lainud. Sellest peale oligi ta norma hakanud

Põlved vastu kõhtu surutud, vaike ja kõhn, nurgeliste õlgadega, mida kattis luitunud soduripluus, ning paksu-huuleline, maardanud nagu. Saapadki polnud enam uued, viltutallatud kotsadega.

Loojangupuna tumenes. Maa imes hõõguva taevariba endasse. Jurka Patškalov ei naegi seda loojangut... Ta ei saa teada, kuidas paike homme hommikul tõuseb. Ei paikest ega taevast, ei päeva ega ööd — mitte midagi, tühjus. Karabini rauda oli aga lukatud padrun. Tema jaoks...

Kui kõike seda, mis temal, Fjodoril, on määratud l. bi
elada, oleks võimalik ausalt pooleks jagada — ta jagaks
rõõmuga, kui oleks võimalik.

Juukesalk pole veel kuivanud, teravad põlved on surutud vastu kõhtu. Kuid juba on sõrmeküüned sinakaks tõmbunud...

Ta vist ei jõudnudki enne surma janu kustutada. Keegi ei toonud talle vett.

«Matame maha,» ütles Fjodor Tihhonile. «Dokumendid võtsid?»

«Dokumendid ja mingite kirjade pataka... Püstol tuleb veel võtta... Ta lamab püstolil, ma ei söandanud ümber poörata.»

Nad pöörasid lōdva, kuulekalt jarelcandliku keha ūmber. Fjodor võttis kabuurist sooja pistoli, millega Patškalov oli tege hiluti ahvardanud.

Vuickumne sammu kaugusel ol. mahajäetud kaev k. Sinna nad s. ngitasidki le. tnandi, mulda kaevikur. nnatiselt aga pildusid kätega ja püssipäradega.

Kükitasid, vaiksid...

Fjodori suu selle inimese ees oli maha maetud, kõikide eest maha maetud, ainult iseenda eest mitte — ta peab seda meeles.

Ka Fjodori noorus oli maha maetud. Nende minutite jooksul muutus ta taiskasvanuks. Lehtnant Paškalov aga, kes hiljut. oli noaga mang nud, ei jõudnudki niusis taiskasvanuks saada.

[illegible]

for their behavior indicated.

...d. Leannat - meenid maast õhkub sooja,
...d. Leannat, raskust, roomsat mnestust: «Oleme
...d. Leannat!»

Vachon, yabkum . . .

Kes seal suitsetab, kurat
 kuhu rünnata, sandraha! Tuluke mõjub pime-
 teaduse automaadid ja kuulipildujad hakkavad
 sõnades song vad maad, kui minne heidavad, siis
 lühikesestast sama vägev karussell kui päeval.
 Kuid, kui soovid vankust ja hingetõmbeaega, hoia
 kinni mine suitsu varrukasse, kata telkmantli hõl-
 mega oma paris kaeviku põhja... Kes seal suite-
 tada pluri!

Vokius, vaikus...

Koovikurinnatise muldvallil aga jutustab heldimusest.
Kõik need lapsed rääkisid kaunist minevikust.

...vennikesed, oli niusugune, et tormijooksuga
...on kardetav. Kuid mina olin auru all, mis mul
...meri polveni... Hakkasin talle auku pahe raa-
...nina pusti ajamine, Maša...»

...istub Miška Katelok, muljub keskendunult
...vabib saare mustast kurgust sisse, uriseb:

• Kall õnistas, nadikael, ja peki võttis veel pealekauba. Kõik on parajad staabi masinakirjutajannale kinkida. Kõikalt koorin naha seljast sellel Zipunovil... Nadikael!»

Vaikus, vaikus...

Vaenlaste juures tulistab automaat taevasse, ent see pole harilik valang, vaid kuidagi mänglev: trahh! trraa! tra-ta-taa!

Miša Katelok unustab hetkeks saapad:

«Mingi moosekant... Seal on peale sakslaste ka rumeenlasi. Rumeenlased on aga kõik muusikamehed. Kanae, kus trillerdas...» Ning uuesti tõredalt: «Kui Zipunovi näen, tõmban talle saapa üle koonu — käi, peletis, nagu gaasitorbikus...»

Fjodor lamab selili, vaatab taevast ja lopsakaid tähti.

Päev on möödunud. Kõigest-kõike üksainus päev. Näib, et kunagi ammu-ammu, pool eluga tagasi, sammus tema, Fjodor, suurtükivaekolonnis: «Marss! Marss!» Stepis leegitses allatulistatud lennuk nagu lõke... Ja tema astus kukesammul, rind ees: tappa — teda?... Tookord ammu-ammu oli ta rumal, täitsa kutsikas alles. Kas tõesti on möödunud ainult üks päev? Praegu tundub, nagu oleks kogu elu jagunenud kaheks võrdseks pooleks: kogu minevik, Matjora, Savva Iljitš, — ja see päev. Üksainus päev!... Raske uskuda...

Vaikus, vaikus...

Tähed aga vilguvad. Teised tähed, teised maailmad vaatavad alla pimedusega kaetud stepile, sellele puruksnokitud, katkipekstud, mahapõletatud stepile. Siin on olnud suurima katastroofi tallermaa, tähtedele aga tundub see kõik nende kõrgusest ja lõpmatusest tühiselt pisikesena, tahelepanu mitteväarivana. Nad pilgutavad heasudamlikult, vandeseltslaslikult, otsekui jagaks tema, Fjodor Matjorin, nende mõtteid — tuhias, naljamäng, ei midagi erilist... Ei midagi erilist? Patškalovile aga olete te, tähed, kustunud — teid pole, ei eksisteeri enam, olete maha kriipsutatud ühes kogu universumiga. Naljamäng, ei midagi erilist...

Ja siis kahvatuvad tähed kohkunult. Kurja lõbuga tõuseb tintmusta taevasse akitselt tilluke hõõguv-valge paake — valgustusrakett!

Jutumehed muldrinnatiselt — see on ju väikel — vee-revad joonelt kaevikusse. Miša Katelok vajub nõtkelt rohu sisse, rõhkem surub end maa ligi ka Fjodor.

Stepp oma konarustega elavneb, iga vari liigub, viskleb, nagu püüaks end maast lahti rebida, et hirmunult põge-

da. Vahetus, mis stepil üle ujutab, on surnult-helesinine,

mis spooki tõuseb järnult kõrgele ja langeb siis alla. Vaadates järele, kaevuvad, ronivad kuni Fjodori näoni, et nad ei tundeks midagi pole enam kare stepirohi, vaid suures kühkudes nagu muldasjutus sigrised metsad. Kõik see on veel vee gi sugavam,

et nad ei tunneks kaevikurinnatisele, uuesti jutustatavale loole.

... Pöördub ta kord pärast tantsu

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

12

... lõppemas veel üks päev. Päev, mis oli olnud pikk

... ja hõõre mänge

Paljud olid haavatud. Määratud ja nõgimustaks põle-
tud nagude kohal valendasid uhiuued sidemed hämaruses
... kuu keset nukralt-tolmuseid sõduripluuse.

... ja hõõre mänge
... ja hõõre mänge
... ja hõõre mänge

... vastu paisati jalavägi — me pidasime vastu! Meid

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

... ja hõõre mänge

55

54

seriirihmadega kokkutõmmatud ja läbihigistatud sõduripluusis. Tema jarel lhav ja ümarik, padjataliselt pehme tagumikuga politruk Sergejev.

Komissaril oli õigus: hommikul paiskas vastane nende peale kõik, mis sautis. Komissaril oli õigus, kuid selles veaduda ta enam ei jõudnud. Ta sai surma varahommikul esimese tulevahetuse ajal.

Nisu põles. Pärakesepaistel ei olnud leeki näha. Umbes meetrikõrgusel maast tõusis vaid nagu iseenesest suitsuräbalaid, otsekui oleksid need leitsakulisest õhust sündinud. Ninna tungis rahuaegse lõkke lõhna.

Üks pihtasaanud suurtukk oli keset liperdavat suitsu upakil. Teine suurtukk oli juba eile pihta saanud ja ootel käratult tagalasse saadetud. Kahe allesjäänu umber kais askeldus, kostis larmi, sõmu. Kask oli — maha võtta. Tulekustutajate p.kad voolikud olid taevasse suunatud.

Põleva nisu suitsuleitse tagant, lehviva kuuma õhulaine tagant võis naba Saksa tanke ja väikesi kahjutuid põrnikaid, mis otsekui tukkusid pakesepaistel.

Esimene suurtükk oli sõidavalmis, hobusemehed pütsutasid hobuseid ja hobused kiskusid ettepoole vajades trenge.

«Marss! Marss!... Hei, koeranael, kuhu sa kipud?... Paremale, pastel niisugune! Pa-re-male!»

Läheduses lõhkes mürsk, kuivad mullakänkkrad rabisesid vastu kivireid — keegi ei pooranud sellele tahelepanu

«Marss! Marss!»

Algas taandumine.

Taandumine . .

Sul on karabin õlal, sa pole haavatud oled suuteline võitlema.

Ranikõvaks kõrbenud stepp, koirohul kaarinud maa-
kate lõhn... Lõputu stepp... Ees on ta oma seljataga —
võõras. Sina oled rugipiir. Seisa paigal! Ei tohi! Aga kõ-
lähevad, lähed ka sina.

Samm sammu järel, samm sammu järel stepi sügavusse,
maa sügavusse...

«Öhk!!»

Kõik nagu pühitakse teelt, vurri kombel veerevad hobus-

Alto tunde muut, pealelakkiv, luust ja lihast läbilõikav
Vankimud oli usal-
lelt b, padeneb pormuks.
eda chausalda-

... soovitud pommitajate täissöönud
... taketihedus ykkeli teel haavatud hobune,
... kolmes kisendu-
... Alla jäänud hobused
... need, nende niisketest silmadest
...

... el poble de la ciutat, he-
... alhora que la ciutat, he-
... el poble de la ciutat, he-
... alhora que la ciutat, he-

... ja Tõhhoon
... mootorite määrin — joosti
... lennukid lendasid minema, Ejo-
... korvalt tõusid hoopis mingid mini-
... kers kandsid endaga kaasas raskeid plaate ja

Introductions

• Katalok! Butšnev! »

... ja tavaliselt. Pjodor tormas ühte ja teise külge —
 pool pool üksteise sarnased, päikesest, tolmust, higist ja
 ... mustad mehed. Vantsiti üksikult, tihedate rüh-
 ... ja hargnenud ahelikena, mille eesotsas sammus
 ... ühele ühele. Üksikult või mõni toekas üle-
 ... vanem, armeehunt... Komberdasid haavatud,
 ... kätt nagu imikut süles hoides, teised
 ... jalga vaevaliselt järele vedades ja vintpüssile
 ... tootudes. Stepp oli inimesi teis, stepis käis
 ... elavalt ja poolurnul oli
 ... - jõuda Domi ulepaasukohale

Ühes teistega liikus edasi ka Fjodor. Ühes teistega, kuid
tööd, ilma seltsimeesteta.

Ülepaasu poole! See tähendas sama, mis varav paradiisi-
 niku. Aitult sealtkaudu võis pääseda omade juurde ning
 tulla vangi. Ülepaasu poole!

Kõrge kallas, selle all segapuder inimestest, veoautodest, furgoonidest, «katjuušadest», suurtükkidest, tankidest, soomusautodest, hobuveokitest, hobustest. Kitsikuses, tolmus ja higis lagub ning pressib see kõik visalt vee poole, levib kaugele. Keegi ei taha ules, steppi jaada — kaldajarsak paastab murskude eest. Ja stepp paiskab kalda alla aina uus inimesi, uusi masinaid, uusi tanke, uusi kahureid. Nad haakuvad uksteisesse, pörkavad relvi taristades kokku ning selles mesilaspere suminas pole kuulda kahe daid hääli.

Rahutu kalda varjus aga voolab rahunult Vaikne Don. Mis sellest, et tema pinnalt tõusevad aeg-ajalt õhku vee sambad, mis sellest, et teda mööda ujuvad alla laibad. Vaikne Don on kõigega harjunud.

Kaldaid ühendab peenike niit, piki seda niiti kulgeb praam. Ülalt näib ta tillukesena, võiks peopesaga kinni katta. Ja tundub uskumatuna, et tema juurde on kuhjatud see vasimusest rammute inimeste summa, need masinate hulgad, vooride rodud... Maratsevat inimsümma säärase tillukese praamiga üle vedada näib niisama hea kui Vaikset Doni saapasaärest võetud lusikaga tühjaks ammutada.

Vaikne Don aga voolab. Vaikne Don on kõigega harjunud.

Kaks võimsat veomasinat on jarsul kaldal kokku pörganud, teineteisel porilauad lömmi litsunud ja laternad välja löönud, kuid sõnavahetus kestab. Kaks kaptenit, vihast sinkjaspunased, on teineteisel rinnust kinni khamanud.

Mahajäetud veokite vahele on kiilunud sanitaarfurgoon, selle ümber jookseb meeleheitlikult siia sinna valges kitlis naine, klammerdub kellegi majori käise külge.

«Mul on haavatud! Saage aru — haavatud...»

Major tõmbab oma käise ära, pöörab pilgu mujale.

Keset tiisleid ja hobuste laudjaid on toppama jäänud raske tank. Ta valimus on habelik — luugid on avatud, torn viltu, kahur vaatab arglikult jõest mööda. Tank on maha jäetud, nagu on maha jäetud ka padrunikastide virnale kukkunud mootorratas, nagu on maha jäetud kantav raadiojaam «6-PK», mille otsa komistas Fjodor.

Kuhu ka ei vaataks, kõikjal paistavad suurtükkide

... Fjodor lga püstise tulekustutaja
... Aga ei Kas nad suutsid kohale
... Mis teha, kellega liituda?

... hulgas juhtiva koosseisu
... Fjo-
... olnud,
... loknetel.
... polkovni-
... palkkeelena
... piirkasvulise,
... suurtükiväelase

Ja püstitas kinnituse. Oletas nagu polkovnik, kuid
... polkovnik, kus peaks praegu
... Polkovnik rivas Fjodorit
... huuli, ja huuledki olid
... sisse langenud; kustu-
... vasimus. Võõ püstoliga oli ära

... autod, ei õnnetu valges kit-
... «Mul on haavatud!» — mitte miski ei
... polkovnik. Rinnas
... «Rabele välja, kuidas oskad,

... ja Fjodor sööstis selle poole.

... juba võitlus. Mööda randumis-
... suurtükke — ei, mitte nende diviisi omi, vaid
... Lauad pandusid nende all. Igast kül-
... peale juhtkonnata jalavagi, tõugeldes kot-
... taakidega. Korda pidava komando tüse-
... moodustanud tõkke — õlg õla kõrval;
... kippusid, peksti püssipäradega tagasi, ran-
... ei lastud.

... pardale roniti otse läbi vee. Seal keerles noor
... raevunult püstoliga, suu karjumisest
... aga ei kostnud, ning tagus kroomsaapaga

kõigest jõust vastu nagusid. prauhh! prauhh! Mehed kukkusid vette, kuid ei sõimanud ega ahvardanud, hammustasid huulde ja ronisid uuesti, uksteist eemale tõugates. Leitnant ulgus haaletult ning prauh! prauh! käis kroomsaabas vastu nagusid. Pead kadusid ja kerkisid taas, keegi püüdis kroomsaapa külge klammerduda. Leitnant ajas hambad irevile, püstol tema kaes tuksatas korra, teise — lask, lask, otse nakku! Mehed kukkusid nagu kotid, kukkusid ega tõusnud enam. Ülejäanud kargasid vopatades kõrvale, rebisid varisevi kasi õalt pusse, haarasid automaadid. Kuulvad pussipaksused, lühike roogatav automaadivalang, ja leitnant laskis pea norgu ning hakkas sõgasesse kalda-äärseesse vette kõõritades aeglaselt-aeglaselt vajuma. Fjodor pööras pilgu ära.

Ühstatud Don-isake, ta ei tundunudki nii laiana. Fjodor ei olnud halb ujuja.

Kaldale oli uhutud kitsuke alavarav — mitte parv, sina ennast ta ei kannu —, kuid tema peale võis siduda rõivaid ja karabiini. Kõige tahtsam oli karabiin, isiklik relv, mille number on punaarmeeelase raamatusse margitud. Mundripluus ja püksid alla, pesusse massitud karabiin nende peale. Kõige selle ümber keerutas Fjodor koti rihtmad, läbi koti tükkis esile katelok — samuti asi, millest oli kahju loobuda, — kõige otsa aga saapad ja kiiver. Nii, alus on reisiks valmis.

Komsomolipilet... Selle oli ta saanud juba koolis, foto oli tuhmivõitu — juuksetutt ja silmad. Komsomolipileti pani ta punaarmeeelase raamatu vahele, pistis mõlemad pilotkasse, pilotka tõmbas kõvemini pahe, raputas kor-raks — istub tugevasti, kui ära tuleb, siis uhes peaga, elavana ilma komsomolipiletita teisele kaldale ta ei roni. Ongi valmis ka ise.

Heitnud pilgu taaskiilutud, segipööratud, kõmisevale kaldale, saatis kadestaval pilgul praami, mis nais olevat nagu tardunud keset jõge... Praami kõrvalt kerkis üles puuvillvalge veesammas — mööda, esialgu on haubitsad terved.

«Las käia, Fedka, asume tee!»

Vesi tundus esialgu jääkulmana, vähehaaval aga harjus ära.

... ei olnud, ent... Kiiver... Saapad aga... ilma jalavarju-... polkovnikud ilma... võib ehk ka ilma saabas-

Isiklik relv, Kodu-... üle antud. Allkirja... nagu silma-

... ei... pead... ühes

... hakka juba vasima. ... taga... kõrvale.

Vaikus Don, mis ei kostnud müra ega askeldamine kal-... plahvatused. Tulis-... Kas praam jõudis... paastnud, ja polnud... vaadata. ... vahel kauguses ahastav hada-

«Päästke!»

Kõrgi vaeseke oli üksinda nagu Fjodorgi.

... hingata oli raske, kaed

... pead tuleb kõrgel hoida, komso-

... Parvel oli kõik labi lgunenud,

... katelok. Karabiin aga oli alles,

... Ölad tuksasid...

«Päästke! U-pu-u-ni!»

Kõr mind päästab?

... Fjodor tõukas

... Vastaskallas aga

... kaugemale roomanud...

... Midagi

... Ah jaa, see hüüe: «Päästke!» Kedagi

... Väikset Doni ujub alla veel üks laip

Vastaskallas ei lähenenud. Endiselt kitsas ja vaevu mär-

... mida laine uhtus. Jõud aga oli lõpu-

korral, õlad tinarasked, vedasid allapoole, ning vool kandis kõrvale, kõrvale...

«Pää-ä-stkel!»

Uus... Sellel oli bassihää!

Ei tahtnud, aga kuidagi iseenesest juhtus, et ta toetus parvele ja kerge varavakese serv vajus otsekohe vee alla. Fjodorit valdas hirm: karabiin võib rihmade kammitsast välja libiseda! Karabiin läheb põhja, jääb katelok. Sõjamees katelokiga... Laine löi vastu nagu, väike laine, kuid sellestki piisas, et viimane jõud kaoks. Õlad olid tinarased, ei suutnud vastu panna... Ja vesi löi silmade ees kokku, läbi vee rohekas, jõuetult hulpiv paike...

Peas vilksatas alistuv mõte: «Lõpp... Komsomolipilet liguneb läbi...»

Kuid ei, ei olnud lõpp. Taas päike, taas lained, taas parve märg serv. Karabiin oli alles... Ja kallas, too kallas oleks justkui natuke lähemal. Ent kui lõputult kaugel ta siiski oli. Jõudu polnud...

«Paast!...» kostis hääl eemalt.

Sa oled elus, bass?

«Pää-ääst-ke! U-pu-u-n!» — hääl eemalt, surmalemaaratu hääl.

Ainult mitte karjuda, karje — see on surm, kogu jõud kulub karjele. Ainult mitte karjuda! Kes tuleks sulle appi?...

Kuid ilma karjumatagi sured — kallas on kaugel.

Surra vees, mitte kuulist. Kui totter! Kas poleks olnud parem kohale jääda, minna, karabiin käes, sakslastele vastu? Oleks üheaainsagi tapnud... Karabiinis oli padrunit, neli padrunit nende, üks enda jaoks. Nii teevad kõik, ta on sellest korduvalt lugenud.

Neli padrunit nende, üks enda jaoks — ja enne surma hüüda: «Elagu Kodumaa! Elagu Stalin!» Aga komsomolipilet?... Alles.

Ta vaatas tagasi — seal kerkis kaldajärsak, võis eraldada sagivaid inimesi, autosid, terveks jäänud savionni kaldaharjal. Missugune vahe, võrreldes toile kaugema kaldaga.

Tuli ümber pöörata. Kui surra, siis kuival maal.

Oma parve tõugates hakkas Fjodor tagasi ujuma.

Vaikse Doni kohal ei kostnud enam karjeid.

Ta tõukas parve rihvasele, kaldale, kuid veest välja ronida ei suutnud — vajus parve kõrvale. Tugevad, har-

... ja nagu...
...hüüda...
...hambad...
...et ta oli ujunud, liiguta-

...katt liigutama,
...komsomolipilet.

...kulmunud keha ules
...sisimas kanda
...peatada kramp-

...keha ei tundunud
...ei plag senud.
...kan-
...vaa-

...kilo-
...mahajaetud veo-
...loobitud sineleid, kiivreid, telkmantleid,
...asetanud sõdurip-
...pesu, — olgugi määratud, ent siiski ümb-
...sealsamas kõrval olid vöö-
...ainult
...«Häire!» —
...temast
...bassihää-
...Vaikne Don
...mere poole?

...sinelite, telkmantlite ja
...hobused.
...elu.

...koos puna-
...pääkese-
...las kuivavad. Riideid kuivatama ei haka-
...pidas ta
...mis
...poolsaabas-
...kollasest
...pesu siidise,
...pikk ja peenest
...kindad. Sat-
...harjaga. Säärastes kiiv-

rites — ta oli ajakirjades fotodel näinud — märssisid väe-
osad rahuajal Punasel väljakul. Ka kiivri seadis ta pahe —
enda oma oli minema ujunud.

Võttis karabiini kätte, võttis uhkusega — ikkagi päästis
ära, ei lasknud põhja vajuda. Proovis lukku — ei tulnud
lahti, rikkis, arvatavasti oli liiva vahele läinud. Eks mine
säärase relvaga sakslasele vastu!

Üsna kalda ääres oli püramiid — täakidega ja täakideta
vintpüssid, automaatvintpüssid, käsikuulipildujad. Väliselt
just niisamasugune lühikese rauaga karabiin nagu Fjodo-
ril. Ent Fjodori karabiini rihtm oli jämedast presendist ning
ebameeldivat jalanartsuvärvi. Mahajäetud karabiinil oli
kitsas nahkne rihtmake, vahest seetõttu tundus karabiin ka
ise ilusam — püssipära peenem, padrunisalve must teras
läikivam. Fjodor kontrollis lukku — määratud, käis ker-
gelt, veeretab relva käes, otsides riket, kuid ei leidnud ja
riputas õlale — hoopis teine asi, nüüd võib küll vastu
minna: «Neli padrunit nende, üks enda jaoks...»

Isikliku karabiini aga, mis oli säherduse vaevaga pääste-
tud, pani ta mahajäetud relvade püramiidi. Neli padrunit
nendele, üks endale.

Äkki tuli tahtmine elada...

Täielikust varustusest jäid puudu sääremähised, pükste
alt tolknesid kollastele väärtsaabastele aluspükste paelad.
Kuid sääremähiseid ei jõudnud Fjodor enam ümber mah-
kida.

Üleveokohalt kostis tuttavat venivalt-läbilõikavat ulgu-
mist. Kihava inimsipelgapesa kohal keerlesid lennukid.
Üks neist langes juba alla, külg ees. Üle sileda jõepinna
kandus pingul viiulikeele oige sarnane metalliviln. Nagu
külma käes võpatas kuum rannarihv jalge all, näkku vuh-
vatas jäika õhku. Ja oli näha, kuidas visklesid kalda ja vee
vahele surutud inimesed ning kuidas laisalt sirutuva ja
laieneva vormitu keermena ronis taevasse mürgiselt-must
suits. Sellesse suitsu sukeldusid ikka ja jälle need roõvel-
likud masinad, tõusis piinavalt-kaeblik ulgumine ning riht-
vane kallas tõmbus kõssi.

Üsna järsaku harjal jooksis taevasse tõusva suitsu taustal
sõjakeerisesse jäänud naised — juuksed sorakil, valged
jakid lõhki kärisenud, hinges ahastus. Ülepääsukohal aga
polnud peale rusuva pilve mitte midagi näha.

Võib küll, kuid nais, et ülepääsukohal ei ole peaaegu
mitte muutunud. Endiselt röökisid üksteisele otsa roni-
da, röökisid, endiselt rabelesid inimesed, raputasid rusi-
tusi ja röögisid, kaitstes oma järjekorraõigust haletsus-
võrre röökimisega. Nagu ennegi õõtsus vee kohal kõis
ja hõõtsid lukus praam...

Üks muksudes korskas haavatud hobune. Tema looma-
tundusel ei muutnud ülepääsu lärm ega ülekuumenenud
mõelduste mõrgamine lämmatada. Ja päris vee piiril sei-
sivad röökimisel kanderaamid, kus lamasid üleni sinelitega kae-
t; ühe sineli alt paistsid jalgade asemel kaks
... itud kõnti. Hobune hirrus, loom väljendas
... t, inimesed kanderaamidel aga talusid piinu
... abales.

Oli kaugelt üle kesköö, kui Fjodor leidis end praami
põlve lahest. Tema ees vinnas end käte abil üles kolakas
... Sai üles ja kukitas maha, hakkas ringi vahtima —
... ei kihutata tagasi.

Fjodor kadestas teda: «Mina end üles tõmmata ei jõua.»
... tust ujumist tundis ta kogu kehas nõrkust.

«Kuhu sa, jõumees, trügisid? Noh, tagasi!» hõikas Fjo-
dor all, puides seda teha võimalikult bassihäälselt.

«Mis see sulle korda läheb? ... On kahju või?»

«Kunat sinuga! Eks istu ... Noh, anna käsi!»

Praam tiris ta tänulikult üles nagu kassipoja.

Kõikis õrn hommik ja üheaegselt taevaga muutus roosa-
... ka Doni vesi.

Võimase võimaluseni täiskiilutud praamil toimusid pooli-
... rahustavad» jutuaajamised:

«Keskpäeval raiuti kõis läbi ...»

«Mis kõiest, aga siinsamas virutas ahtrisse fugasspommi,
... mimest pani magama.»

«Küll pressib peale, lurjus ... Küll pressib!»

Väike kuivetu näoga sõdur, pikk vintpüss teravate põl-
... vahele surutud, vahtis niiskete silmadega ümberringi,
... pilke tabada.

«Küll pressib ... Maäratu jõud!»

Ning ta näis tahtvat, et talle vastu vaieldaks, ta põlgu-
... labi sõimataks. Tigidat sõimu ootas ka Fjodor — see
... Kuid kõik vaikisid süngelt. Kõis hõõrus vastu

palki, sõi ennast puusse, õrnalt laksus parda taga selge laineke.

Meeldiva priske näoga ja laia rinnaga vanem, kel oli seljas juhtiva koosseisu kortsus mundripluus, poetas oma suurt pead vangutades:

«Kui aga ka Volga taga sedasi? ...»

Talle nähvas kitsasse sinelisse topitud kondine sõdur:

«Mis on Volga taga?»

«No sedasi, et läheme lõhki... «Varem ettevalmistatud positsioonidele» ... Ukraina, Valgevenemaa, Venemaa kuni Moskva — ettevalmistatud positsioonid. Aga kellele? Temale! Ka Uraali valmistame ette... «Suur ja lai on maa, mis on me kodu», kuid ka temal on kord lõpp...»

Laia rinnaga mehel oli ärritatud, peenike ja tihti mürdunud kukehää. Sahises kõis, mis kulunud puud karvaseks näris, sosiskles vesi... Ja Fjodor tundis, kuidas sisemuses äkki valgus laiali õudus, kuidas tardus süda: «Suur ja lai on maa... Suur ja lai, kuid muutub järjest väiksemaks.» Tundis, kuid ei jõudnud veel mõtteni. Pikk kogu ajas end vibuna sirgu, kondine sõdur kerkis vanemani, haaras tal kõrist.

«Madul Lita!»

Ja praam lõi õõtsuma raevukatest hüüetest;

«Kus kukkus laulma!»

«Tõmba tal lott lõhki!»

«Laske lahti! Ma virutan!»

«Üle parda, lurjus!»

«Vette!»

Ennast unustades ning tardumapanevast sisemisest õudusest vabaneda püüdes karjus ka Fjodor:

«Vette!»

Vanem kukkus, talle tormati kallale. Läbihigistatud mundripluuside rüsin, hõiked:

«Haara kinni!»

«Taob jalgadega.»

«Las ma võtan kõvasti.»

«Valetad, reo, ei sa pääse!»

Kohmitsevate kehade hunnik veeres pardaservani. Lokatus... Ja kõis sahises. Sõdurid pöördusid kõrvale, kohendasid sungelt pluuse, võtsid endises ruumikitsikuses istet. Kostis kellegi lipitsev, ebasiralt uljas hää:

«Koerale koera surm.»

Talle ei vastatud.

Lühedusest kõlun tuttav:

Vahuga Kola sahis. Väike, kuivetu ja kipras näoga mees oli koost tombunud, vintpüss käte vahel, — kartis, et ta kellelegi silma hakkab...

Fjodorit aga valdas talumatult ängistav häbitunne — ta ei võinud karju. Ta oli koos teistega kisendanud: «Vette!» Üle parda oma jõuetus, oma õud! Ent üle parda visatuks osu-
ma tühine, õud jäi alles, oli koos nendega praamil, kõik edaspidi tema kammitsas. Ja vist mõlkus kõigil mõtteis: Volga on lähedal, nii lähedal, et autoga võib juba kesk-
pöörata tema kallastele jõuda.

Sõdur hoidis vintpüssi käte vahel, oli hirmul oma väikese elu pärast. Aga mis on elu?... Volga on lähedal, nii lähedal, et äkki... Võõrad sõdurid valguvad üle kogu maa, et jätta silmapaari vahele ka Matjorat. Ja mis ongi üks elu, näiteks tema, Fjodori oma?... Varemalt oli ta arvanud, et pole midagi kallimat. Elu — see on terve maailm. Kuid nüüd tahaks ta selle maailma vahetada mõnekümne kilomeetri laiuse stepi vastu Doni ja Volga vahel, kõrbenud, tühise, koirohuse stepi vastu, mis raasugi ei sarnane meelakate koduheimamaade ja luhtadega Matjora küla lähedal. Kuidas ohverdada ennast selle stepi eest? Kuidas? Kes annaks nõu? Kõik ümberringi istuvad ja vaiki-
vad... Il on häbi, et heitsid vette omasuguse. Vahest tundub enam hirmunu. Kuidas? Mitte keegi ei tea. Kuidas? Iluvad... Paljud aga pakusid. «Võta elu, saasta...» Teispool steppi on Volga, teispool Volga Uraal, ka... Uraal maal on kord lõpp... Kui valus!... Kes annaks nõu? Vaikus. Vee tasased loksed...

Parajasti siis, kui praam kalda äärde jõudmata põhja kinni jooksis, ilmus äkki särades nähtavale päikese esimene kiirtevihk. Meestesumm pudenes murruna otse vette. Pulvini vees, pöördus kondine sinelijupatsis sõdur oma kinni kullinäoga ümber, viibutas ähvardavalt kaugusse noola rusikat, vandus rõvedalt.

Ka Fjodor vaatas tagasi ning silmas esimestes päikese-
kiirtevihkide punetavat saviveermetega kallast. Kellele see kuulub — sakslastele veel mitte, kuid meile ka enam mitte. «Kõik on läksin ära, aga me saame kokku, eks siis vaa-
ta...»

Siinsamas vilksatas murelik, ümara sarnaka moluga mehike.

«Miška! Katelok!»

Nad tormasid teineteisele vastu, kaelustasid.

Keegi ütles kaastundlikult:

«Vennad vististi.»

14

Keset steppi, lamedas, hõõguvkuumaks köetud lohus paiknesid suurtükkideta jäänud tulerühmamehed, hobuseta hobusernehed, veokiteta veokijuhid. Paljudel polnud pluusigi seljas, relvast, sinelist ja kiivrist rääkimata. Ühel mehel oli paljastele õlgadele heidetud telkmantli tikk, teine uhkeldas kulunud vene särgis, millele olid tikitud kuked — oli end teeäärses külas varustada saanud, kolmas oli paljajalu. Röövlijõuk, kuid mitte sõjakas; põgenikud, kel kuskile kiiret polnud. Fjodor näis nende hulgas kergatsina oma harjaga kiivris ning ilma sääremähisteta pükstes, mille alt tolknesid aluspükste määrdunud paelad.

Divisjoni asju korraldas politruk Sergejev. See lopsakate õlgade ja laia naisetagumikuga ülemus oli seni märkamatuks jäänud. Teda polnud näha rünnakul kolonnide vahel, ta ei jaganud lahingu ajal käklusi tulejoonel, ei istunud ka vaatluspunktis. Kõik tundsid divisjoni komissari ja kapten Golovanovit, kes oma sõdurikivrite, automaatide, tugeva kehaehituse ning jämedavõitu, häaleka aktiivsusega üsna teineteise sarnased olid. Nende juurest jooksid sidemehed, nendelt lendasid korraldused, neid nõudis juhtkond telefonile, nende poole pööruti abisaamiseks. Komissar sai surma juhuslikust kuulist, kapten Golovanov oli osaliselt lahingutes, osaliselt teel ülepääsukohale suurtükkidest ilma jäänud, viimased kaotas ta ülepääsukoha juures pommide all; ka kõik hobused olid rivist välja löödud. Ja kogu selle aja ei teadnud keegi, kas politruk Sergejev elab või jäi ta pärast järjekordset õhurünnakut lamama teeäärsesse kaitsekraavi, nagu jaid lamama paljud

Nüüd selgus, et on elus, pole üldsegi haavatud, vaid on patuga pooleks üle pääsenud nagu kõik teisedki ja pidi siin kaldal asendama langenud komissari.

Kapten Golovanov, kes teda varem üksnes möödaminnes oli märganud, istus nüüd tegevusetult maha vahtides

õnneks, peletu kilmadele tõmmatud. Tema väeosa oli taga- ja ees, lahvatustest purustatud suurtükid vedelesid stepi- ja kalmistu ja hobuste laipade vahel, tema aga oli komandor ja pidi vastutama. Teda pidi saadetama karistuspataljon. Nii oli millegipärast otsustanud uus komis-

Sergejev sorteeris kõrvetavas päikeseleitsakus mingeid

olukordi, tema juurde ja tema juurest jooksid sidemehed.

«Nad olid vihased. Kes oli süüdi selles, et nad leidsid

end hõõguv kuumusest? Muidugi juhtkond. Kiruti poolel häälek:

«Lõugu tantsu meie nahas.»

«Nahk tehakse nüüd pehmeks. Karistuspataljoni ainult siis, kui oled end verega puhtaks pes-

«Põrgune komissar aga oleks nagu pühak. Küllap lipsas

«... sõdurikaltsudes üle Doni.»

«Tav, kas ta meid toita ka mõtleb?»

«... sin korraks katelokki, vennad.»

«... biini oled ära visanud, katelok aga on vist terve,

«... siuke.»

«Küll ma vaatan sinu figuuri, kui lobi jagama haka-

«... — siis vahest teed sinagi kummarduse minu kate-

«... õnustava sammuga ja toimekusest higise noore näoga

«... üks poliitjuhi asetäitjaid, avas paberi, kõhatas ning

«... abkas karmil häälel perekonnanimesid lugema:

«Reamees Averkijev!»

«Mina!»

«Reamees Barošnikov! ... Kas reamees Barošnikov on

«Mina!»

«... ma jäid või? ... Jefreitor Bukašin!»

«Mina!»

«... mida see loendus töötab, võib-olla saadetakse

«... vaatluspunkti produktide järele, võib-olla pistetakse mund-

«... Reamees Kotelnikov!»

«Mina!» hõikas Miša Katelok.

«Nooremseersant Matjorin!»

«Mina!» kostis Fjodor südilt, nagu määrustik nõudis. Pro-

«... duktide järele? Vaevalt ... Nimekiri oli pikavõitu.

«... Ilma kohtunikuhäälel teatas poliitjuht:

69

68

«Ülal loetletud võitlejad ja nooremad komandörid saadetakse karistusroodu lahingutes ülesnäidatud arguse ja paanikatekitamise eest, vastutustundetu suhtumise eest meie Kodumaa kaitsja kõrgesse kohustusse.»

Vakus.

Politjuht keeras paberi aeglaselt kokku, vaatas üle peade:

«Kaks tundi ettevalmistusteks»

Kostis kellegi summutatud ohe:

«Vaata sulle lops...»

«Tegid ennast täis, nüüd ajavad meie kaela,» sülitas Miška Katelok.

Enne äraminekut meenutas poliitjuhi asetäitja rangelt:

«Käskkirjale on alla kirjutanud divisjoni komissar.»

Ta eemaldus kindlal sammul — kahju, et stepp ei ole joonlaud, muidu oleks sinna oma pooltaldadega mõõdukustiku peale trükinud.

«Miks meid, vennad?»

«Seepärast, et sakslasega hakkama ei saanud.»

«Rööpaseadja on süüdi.»

«Mine tee selgeks, et sa pole kaamel.»

Fjodor huppas püsti:

«Ja lähengi! Lahen komissari juurde! Olen kommunistlik noor! Ja et mind vaevõimuga lahingusse aetaks!»

Fjodor ruttas minema

Keegi poetas talle ebasõbralikult järele.

«Tahab teistest puhtam olla...»

Karistusrood — on see siis nii kohutav? Seesama rinne, rindel aga varitseb igal pool surm. Kohutav on kurjategija kuulsus, argpüksi tulemärk, paanikatekitaja pitsel! Kuidas seda üle elada?

Divisjoni uus komissar istus laiahlautatud telkmantlid, kaarditasku põlvel, ja kirjutas midagi. Ta sarnanes väga ühe Fjodori tuttavaga, kes oli rajooni tarbijate kooperatiivis raamatupidajaks olnud — lai, sile nägu, prink volt lõua all, silmad kuidagi pärastlõunased, unised. Ta muhendas, üle võõrihma kippuva kõhukeseaga kujus oli midagi kodust, sooja mis meenutas tulkardinaid, katkisi toatuhvleid, põlvedel nurruvat kassi...

«Lubage pöörduda!...»

«Istuge, palun... Üks minut... Jah, ma kuulan teid.»

«... lootustandev haal.

«... valtsimees komissar, miks mind karis-
...»

«... Komissar ei tundnud Fjodor Matjorinit, ...
... patareisse kuuluvast ruhmast, nagu
... ega osanud muudugi vastata, miks just
... saadetakse. Kuid ta oli loomul-
... seepärast ei tõusnud ta kohalt ega pöö-
... solga, üeldes: «Käske ei arutleta!» Ta näris huuli,
... kõrvale pööratud. «On kaskkiri...»

«... avatavasti kaib argpukste, paanikatekitajate,
... kohta?...»

«M... Umbes nii.»

«Olen kommunistlik noor!»

«Väga kahju, väga kahju...»

«... sõjakomissarinaadi uksehnke, et mind
... rindele saadetak!»

«... usun meeleldi...»

«... argpüks või paanikatekitaja olen, seda ei suuda
... tõendada!»

«Ei tea, ei tea...»

«... on minule tarvis selja taha panna teist sõdu-
... sõda järgi lahingusse? Ma sõdin niigi!»

«... ma arati selleks — mul tuleb käsku täita. On
... kaskkiri. Igast allüksusest, kes vaenlase
... taganenud, arvata karistusroodu kolm
...»

«Mehi? Ei usu!»

«Ma ju seletasin teile... Täiesti lubamatu taganemine.
... enda kaskkiri. Kuidagi ei saa aidata.»

«... mul tõestada, et ma pole argpüks ega paanika-
... Andke ülesanne! Saatke surma!»

«... võite samuti tõestada... Nii-öelda pesta endalt

«... Mida? Mul pole midagi maha pesta!»

«... siis nõnda, et pole midagi. Kui nimekirja sattu-
... tahendab, et midagi on...»

«... teada... Ma tahan kuulda, milles on minu

«... Kolm meest igast allüksusest... Kedagi me
...»

«... võõrihma roniv kõhuke, astmahaiguse all kannatava

inimese higistav nägu, unine headus ähmasevõitu silmades ja laul valgest härjavärsist¹, laul, mida ei saa muuta.

Ja Fjodor ei pidanud kauem vastu, tundis, nagu oleks sisemuses midagi katkenud, ning puhkes jouetusest ja alandusest nutma. Istus, pihkis maardunud rusikaga pisaraid kiivri all laiali, teadis, et see on naeruväärne ja totter, et pisarad võivad esile kutsuda ainult kahtlust, ainult kinditada, et ta on argpuks, kalts, keda mitte ilmaaegu ei saadeta karistusroodu, — kuid pidada ei suutnud.

Komissar aga vaatas kannatlikult ja puinlikkust, tundes kõrvale ning kordas:

«Käsk on käsk...»

Ootamatult määras ta Fjodori grupivanemaks.

15

Kõik läks väga lihtsalt.

Kuivatanud pisarad, ajas Fjodor, tige ning endassetõmbunud, jalule oma grupi — sõdurid, seersandid, isegi ühe vanema. Enamik neist olid eakad inimesed, perekonnaisad. Ei mingit valvesalka, ei mingeid saatjaid, komsomolipiletid ja punaarmeeelase raamatud jäeti alles, kästi ainult relvad ära anda. Anti välja toitlustunnistus, kuhu oli märgitud marsruut: läbi nende ja nende külade, sellesse ja sellesse staniitsasse.

Esimene päevateekonna kestel jooksis kogu komando peale Miška Kateloki laiali. Katsu peatada, kraest kinni võtta — stepp on suur ja lai, stepis on palju poollagunenud väeosi, igaüks võtab põgeniku meelsasti vastu.

Jaotuspunkt oli staniitsast evakueerunud, sest sakslased olid üle Doni tulnud. Kuid eksisteeris veel toitluspunkt. Fjodor kaubastas toitlustunnistuse: kogu komando peale anti mõned kilogrammid hirsitangu, purk searasva, suur kott suhkrut. Miška Katelok võidurõõmutses:

«Niiviisi võib sõdida.»

Kuid see oli ka esimene ja viimane toitluspunkt. Hirss lõppes otsa, edasi mindi nälgastena, kaidi landil külade ja staniitsade juurviljaaedades, kasakaeided saatsid neid tusaste pilkudega:

¹ Laul valgest härjavärsist — lõputu laul (samuti nagu näit. «Ühel papil oli peni»). Tõlk.

72

«Laul sõduritest...»

«Ootab, kuid nälg ei mõista nalja.»

... ja peale rüühi Stalingradi lahiste le Sadovaia ... koka peale, see vas nad staapi, ... võitlejad on toidule võetud, ning ... galuškadega.

... — rannak tagavarapolgu roodus ... Astrahani peale.

... Zaimiši küla ulatus üheainsa tänavaga mitme ... kaugusele, ühest tuuleveskist teiseni. Mõõda ... marssisid sõdurid, puupüssid õlal (tõel ... vajati rindel), marssisid ja laulsid:

Nuud võitle vapralt, võimas maa,
sul kindlad olgu kaed!

Puupüssid õlal ning süda valust kokku tõmbunud.

On jõudu rahval õilsaks teoks,
käib lainetena raev...

... aga olid juba Stalingradi äärelinnas, Krasno- ... olid nad Volganu välja jõudnud. Kunagi ...

El saa näha nad kaunitar Volgat,
ei vett nad ta voogudest joo...

... tulkus verd, ja koduküla Matjora oli omandanud ... Ja tuhahunnikutes lamavaist võõrastest ... oli niisama valusalt, kramplikult kahju kui omast, ... oli varjul kaugel tagalas. Ja oli hetki, mil olid lämbu- ... raskest vihkamisest nende vastu, kes istusid juba tüt- ... steppides kaevikuis, sõitsid autodega tuttavatel tee- ... Nende vastu, kel pole inimese nägu ega inimese ... kes ei sarnane millegi omase ja lähedasega. Ja uue ... omandas sünge sõna — fašism.

Las mele viha õiglase
lööb mässama kui torm...

Fjodor õppis vihkama...
Päevad, päevad, päevad...
Tähtsate Informbüroo masendavad teated...
Marsirood, lahkumine Miška Katelokist, puutumatu ... seljakottides, uued sinelid...

73

N. kaardiväediviis võttis vastu täienduse...

Päevad, päevad, päevad...

Sajad kilomeetrid steppi pandud kaablit.

Sajad kilomeetrid kõhuli läbroomatud maad — mini-pildujate tule all, raskete mürskude lõhkedes. Sajad valmiskaevatud kaevikud, kümned mahajäetud muldonnid. Ja mitte ainsat lasku sakslaste pihta automaadist, mis alaliselt kaelas ripub; ta on sidelane, tema aina kerib kaablit, on üks sõja väsimatuid töömehi.

Iga päev on igavik. Kuskile malu kõige sugavamasse soppi on taandunud päikesepaistelise liivapõhjaga Uzdalitsa jõeke, kaste, mis paljaid jalgu põletab, ema, kes varahommikust peale kolistab ahjuharkidega, ning värskelt-küpsetatud ümmarguste leibade lõhn, kui need lebavad puhtal laual puhta käterati all. Kuskil on Savva Iljitsi kingitud värvid ja joonistusblokk. Õnnelik, ebatõenäoline uni. Kas tegelikkuses oligi toda elu olnud?

16

Külalt väljas stepis asus punane telliskivihoone — koolimaja.

Küla on juba ammu välja surnud. Seal pole ühtegi elanikku, pole ka kaevikuid. Seal pole ka ühtegi savimaja, keset tuhahunnikuid seisavad ainult küürakad, suitsunud ahjud ja kõrguvad mustad korstnad. Sealt kannab tuul üle stepi kõrbelõhna, mis kurgu kipitama paneb.

Selle surnud küla pärast käib lahing juba palju päevi.

Peaaegu iga tund voolab silmapiirilt üle kogu taeva lai nähtamatu jõgi, täis kõminat, krabinat, undamist. Peaaegu iga tund saadavad kõik sakslaste patareid siia mürsk mürsu järel.

Kõigepealt hakkab oigama surnud küla. Tihke plahvatustesuits seguneb lahtipekstud tuhaga, varisevad kokku korstnad, pilluvad telliskivikilde paljukannatanud ahjud. Seejärel hakatakse mürske heitma koolimajale...

Fjodori kaevik on kooliõue serval. Kui tulistatakse, kukub kaevikurinnatisele pandud kiiver viie minuti jooksul kaevikusse. Maa vappub kui haige, liiv pudeneb pluusi krae vahele, liiv krigiseb hammaste all. Iga kord ootad nagu surmamõistetut: noh, seekord tuleb lõpp. Mürsud on purustanud koolimaja katuse, killud on katki nokkinud

74

tehtud seinad, mürsulehtritest on koolimaja õu lausa tünnimilline. Varem või hiljem peab ju mürsk sattuma ka kaevikusse, kus küürutõmbunult istub Fjodor... Varem või hiljem...

Kuid tulistamine vaibub. Fjodor märgib imestusega, et on taluga alles elus; veider küll, kuid fakt. Ja ta ronib kaevikust linile, mille kild puruks on rebinud.

Palju päevi käib lahing küla pärast. Palju päevi istub Fjodor eikellegimaal, istub silm silma vastu telefoniapa-

ratu oli neid kolm. Üks kutsuti ära roodu — seal olid kutsutud mehed surma saanud. Teine roomas kaabli katkestamiseks ega tulnudki enam tagasi — teatati: haavatud. Fjodor on üksinda mürsulehtrite vahel.

Õnusti möödub temast väliköök. Kokk Leonti Ššelkanov annab talle kaks kopsikutait paksu nisutangusuppi ja kondivaelase normi järgi leiba. Polgu-uudiseid kuuleb Fjodor telefoni kaudu.

Kondimisoskuse on ta täiesti unustanud, ainult roomab. Juba tihkema päeva pole ta end pesnud — vett ei jätku täielikuks janukustutamisekski. On maganud hookaupa, telefon toru pea külge seotud. Mürskude plahvatustest, mis kaeviku rappuma panid, ei ärka, kuid korrapidaja häälest: «Pappel!» «Pappel!» tuleb silmapilkselt teadvusele.

«Pappel» kuuleb!»

Ilmgetõmbehetkedel nägi ta enda ees ikka ühte ja sama pilti: pooleldi varisenud telliskiviseinu, pabereid täispuistatud kooliõue — seal oli õpilaste vihkuid, klassipaevid, kooliraamatukogu raamatuid. Nad täitsid mürsulehted, laisalt lehitses neid tuul.

Uuberite vahel lamas murdunud jalaga helesinine gloobus. Kui mürsk ligidale kukkus, tõusid parvena õhku koolivõrkudest lahtirebitud valged lehed ning gloobus hakkas keerlema...

Meie planeedi makett veerles mööda mürskudest üleskõutud maad, leidmata endale kohta. Selles oli midagi huvitlikku, masendavat. Planeedi makett — ookeanidest helesinine. Kuskil seal olid ka unustusse vajunud muinasjutulised saarestikud, kus rohelistes laguunides peegelduvad palmid, kus päikesest kuldse nahaga pärismaalased hõlavad laineid oma piroogidel, kus sadamakai ääres tukuvad kaugetest reisidest väsinud laevad, trummid läbi tõmbunud sandlilõhnast.

75

Kooligloobus — nimele poolest tuttavate, kuid siiski täiesti tundmatute maade mälestusmärk, mälestusmärk linnadele ja rahvastele, — teda heidetakse ühest kohast teise, ta pole kellelegi vajalik, ei huvita kedagi. Rikka, avar planeet — ja mitte kellelegi? Kuid millegipärast istub ta ometi siin kaevikus! Rikka, koduseks saanud, üksmeelse, õnneliku planeedi kaitseks...

Gloobus aga veerles...

Pärast järjekordset tulistamist paisati kaevikurinnatisele raamat. Fjodor küünitas end selleni: Tšehhov, «Näidendid».

Raamatu lehed olid nurkadest pisut määrdunud. Neil võis veel näha sõrmejälgi — kullap laste omi. Kunagi loeti teda, ta seisis riiulil, tal oli oma tempel ja number, teda lugemiseks saades anti allkiri. Mürsu lõhkemine heitis ta õuele — lõppenud oli tema õnnelik raamatu-elu. Teda loobiti õue ühest servast teise, püstitati mullapihuga. Liiv taitis tihedalt lehtede vahed, raamat ei lakanud enam kinni, tema paber koltus paikest ja õhust. Lehtede nurgakesed on aga õige pisut määrdunud — kellegi sõrmed on teda lehitsenud, keegi on teda lugenud...

Fjodor avas raamatu. Esimene näidend oli «Onu Vanja».

Kaevik vappus plahvatustest, seintelt pudenes liiva, kilud vilisesid pea kohal.

Kaevik vappus, telefonitorus kõlas aeg-ajalt rahutu, ootav hää:

«Pappel!» «Pappel!»

Ja Fjodor vastas:

«Pappel» kuuleb.»

Hää muutus rahulikuks:

«Kontroll...»

Ning kellelegi enda kõrval: «Side on olemas.»

Fjodor aga luges.

Kuidas inimesed kord elasid! Kuidas elasid! Majas, mitte kaevikus! Ei roomanud kõhuli — kõndisid täies pikkuses. Ei oodanud, et iga hetk kukub juhuslik mürsk, loob sind mullaga segi. Sõid, kui palju tahtsid — kolm korda päevas! Ja mitte katelokist, kuhu aina liiva pudeneb, vaid valge linaga kaetud lauas. Isegi salvrätid! Isegi kardinalakende ees! Isegi lilli kingiti üksteisele!... Mis neil veel vaja oli?

Onu Vanja aga palub doktorit:

«Anna mulle midagi!»

Palub murki, palub surma keset lilli, valgeid laudlinu, mustad aknad.

Ou jumal küll... Olen neljakümne seitsme aastane; elan, kui elan kuuekümneseks, siis jääb mulle veel kolmteistkümme aastat. Kaua! Kuidas ma need kolmteistkümme aastat elan? Mis ma pean tegema, millega ma neid täidan? Mis ma mõistad... saad aru, kui oleks võimalik elada üheksa-aastane elu kuidagi uut moodi. Ärgata ühel selgel, vaikselt hommikul ja tunda, et oled hakanud uuesti elama, et kõik minevik on unustatud, hajunud nagu suits...»

Ja ta nutab...

«Pappel!» «Pappel!»

«Pappel» kuuleb.»

«Kas see elus?»

«Siiani elus.»

«Kui see elus, tähendab, kõik on korras. Kui elu on, tähendab,»

«... veel kõik, mis vaja»

«Kolmteistkümme aastat oli maailmas elanud onu»

«Fjodor aga kõigest üheksateist. Nelikümmend seitse»

«Kas see pole õnn elada nii tohutu kaua? — tema aga kardab, et ees on veel elu, tervelt kolmteist aastat! Vahet aga rohkem, vahet koguni üheksateist! Kardab»

«Ärgata ühel selgel, vaikselt hommikul...» Jah, vaikselt... Kui ei tulistata ja kui tead, et enam tulistama ei lookata; kui võib kartuseta lahkuda kaevikust, anda ära automaadi, visata koti õlale ning suunduda läbi linnade ja külate, põldude ja metsade kodu poole — armsasse Matjuse.

Vaikne hommik...

«Isegi kui Nofretete ei ole sulle jõukohane, isegi kui Lavva Iljitš eksis ja talent puudub — ikkagi on tore. Lihtsalt elada nagu kõik teised. Ainult elada.»

Ja hakkab tööle kolhoosis, tõuseb vaikselt hommikul, läheb küla servale hobusetalli juurde, avab talliukse, lükkab sisse soojust, sõnniku ja hobusehigi lõhna, viib hobused välja, jäatunud kaevule, seisab, kissitab uniselt sõnnik, vilistab kannatlikult — jooge... Hobused aga tõstavad oma udemes koonud, vaatavad mõtlikult arga koidupäeva, nende mokaadelt tilgub roosakat vett...

Ärgata selgel, vaikselt hommikul...

Onu kaeviku juurde langes mürsk. Kuiva mulla pilv hakkas hetkeks päikese, kurku kirvendama panev suits roo-

mas üle kaeviku. Mulda varises pilotkale, õlgadele, raamatulehtedele. Fjodor raputas muilla ära ja jätkas lugemist.

«Mis parata, elama peab! Meie, onu Vanja, elame veel. Elame palju, palju päevi, palju pikki õhtuid, talume kannatlikult katsumusi, mida saatust meile saadab, töötame teiste heaks nii nüüd kui vanaduses, puhkust tundmata, ja kui tuleb meie tund, siis suure, alandlikult...»

Telefonitorus aga pomises haal:

«Pihlakas!» «Pihlakas!» Vastake, «Pihlakas!»

«Ma usun, onu, usun tuliselt, kirglikult... (Laskub tema ees põlvili ja paneb pea tema kätele; väsinud häälega.) Me puhkame endid välja!...»

«Pappel!»

«Pappel» kuuleb!»

«Halvasti kuuled. Mispärast «Pihlakas» ei vasta? Teda kutsub Esimene.»

«Kohe kontrollin: «Pihlakas!» «Pihlakas!»... Ah, kurat — katki! Rooman...»

Fjodor jättis raamatu sinnapaika, võttis pea ümbert nõõrist silmuse, mis telefonitoru kõrva aares hoidis, ja ronis end maa ligi surudes kaevikust välja.

Lõhkes mürsk, virutades Fjodorile vastu pahmaka paberit. Kiiresti veeres mööda kooligloobus, maakera makett...

17

Päevad, päevad, päevad...

1942. a. sügis oli Volga-aarsetes steppides kuiv ja päikesepaisteline, külmad tulid hilja.

Pikk lahingurännak oli seljataga. Peatuti keset läbinisti külmunud, masendavalt nukrat steppi. Koirohi oli härmas, ümberringi mitte ainsatki elumärki — kõrb. Kas peatuspaik viieks minutiks, nädalaks või kuudeks? Nägusid ülestõstetud sinelikraedesse peites tammusid sõdurid vinges tuules jalalt jalale, silmitsesid vaenulikult ümburst — neetud koht! — ning ootasid käsklust: «Edasi!» Kuid kohale ruttasid ohvitserid kasklusega: «Asuda kaitsele!» See aga tähendas — siin ongi su kodu, siin, kus sa seisad. Võeti labidad...

Suur on sõduri kohanemisevõime. Esialgu kaevati augud, magati nendes lahtise taeva all lausa maapinnal, külk külje vastu surutud, ülalt aga langes hõredat lumepihu. Järg-

78

mineid päeval veeti kuskilt vanu palke, talasid, laudu. Sipelkade kombel tassiti see ehitusmaterjal oma eluasemele, oma ukkudesse. Ja saadigi justkui varjend — otsetahtluse korral ei päästa, kuid ometi on katus pea kohal: kiht laudu, mitmesuguse jämedusega talasid, kõige peal muld ja maakeerimiseks koirohupoosad. Ukse asemel — härmas tellimantel. Seejärel ilmus nurka vana pang — omatehtud «st», milles praksusid puud; kuidas ja kust neid keset lagedat steppi hangiti, seda teadis ainult jumal. Ja oli seal ka valguseallikas — tankitörjepüüsi padrun, otsast lapikuks lõhitud, suitseva tahiga. Oli soe, hämarad varjud roomasid maa muldseinu ning jalarätid lõhnasid; kuigi väljas ulus tuul ja puistas lund — sees oli hubane. Keset lagedat steppi oli tekkinud asula, siit ulatusid kaablid tahapoole taapi, ettepoole pataljonide staapidesse, paremale ja vasemale naabrite juurde. Kaardiväepolk number see- ja see oli kaitsele asunud. Kas kauaks? ... Räägiti peale-

1941. aastal korral tiirles õhus üksik Saksa lennuk. Kõõritati teda, oodati — nüüd kohe «sülgab» pommi. Kuid lennuk puudus maa täis lendlehti nagu taevamannat. Korjati neid, looti;

Vene sõdurid! Andke end vangi. Ärge unustage katelokki kaasa võtta! ZVZ! (Taak maassel!)

Vannuti muheda rõvedusega:

«Oleksid võinud mõistlikuma paberigi valida, p... d üllangused. Isegi plotskiks ei kõlba...»

Sakslane püüdis meeldida: «Ärge unustage katelokki kaasa võtta!» Ja selles pugemispüüdes oli midagi jämedat, «eluvat — meelitavad nagu sigu toiduga. Armetu taibuga...»

Kuuldused pealetungist tugevnesid.

20. novembri ähmnas varahommik — hall, madal taevas, tuul, lausik stepp. Ja kogu stepp ning õhk stepi kohal täis undamisest. Uuesti hakkas pladiseva sahinaga voolama mürskude jõgi. Seekord aga voolas nähtamatu jõgi mullustlikku pimedasse kaugusse, kus asus vaenlane.

Jäta hüvasti koduseks saanud elupaigaga, jäta maha soojad maldonnid, omatehtud ahjud, padrunikestadest tattunud, keri kaabel rullile.

20. novembri varahommik...

79

Kokkuhaagitud veokid on küljeli paisatud. Veokitest väljakukkunud padrunikastid maha jäetud.

Sa lähed.

Saksa staabiauto, selle ümber maas valged kantseleiplangid. Kütus on otsa saanud, staabimehed on pannud putked mängima.

Sa muudkui lähed.

Mahajäetud kahurid, külilivajunud traktorid, maani mahapõlenud, mustad külad, kaevikud sinu poole sihitud vaikivate kuulipildujatega, kangestunud laibad sinakas-hallides sinelites...

Päev kustus, algas oo, — sina muudkui lähed.

Kuhugi jäid maha valdköögid ja voorid, ammugi on soodud need mõningad kuivikud puutumatus tagavarast, mis vanem enne pealetungi algust välja andis.

Teel pole lõppu, sa lähed, lähed, lähed.

Väsinud sõrgil möödub ohvitser ja käratab:

«Mitte maha jääda! Sammu pidada!»

Õõ ja tee, nägemisulatuses vaid ees marssiva sõduri kõikuv selg. Kes ta on? Sinu roodust, võõrast pataljonist, vahest koguni naaberpolgust? Kõik on sel teekonnal segi lainud.

«Paremale! Paremale!»

Möödub üks tank, seejärel teine, kolmas, uhtudes sind üle mürina ja lõginaga, kuumade mootorite soojuse ja bensiinivõnguga.

«Paremale!»

Hoi a eest, jalavägi, ära tolgenda jalus, tõmbu teeservale!

Ees kõigub selg, ajab une peale, jalad surisevad, õlad tulkavad, rinde all valutab — kõht on tühi.

Teel pole lõppu. Juba hahetab taevas, juba seletab silm ülestuhnitud teeserva, stepp pole enam must, vaid ähmjas. Selg aga kõigub silmade ees — kas toosama selg või mõni teine? Äkitselt lendad talle otsa, tonksad ninaga vastu karedat sinelit.

«Ärka üles!»... Ja lisaks veel mõni vänge sõna, hää on väsinud ja tige.

Teele on toppama jäänud veoauto — jälle viivitus...

Veoautost pääsetakse mööda. Uuesti kõigub selg uinutavalt.

Seebiveetaoline valgus igitseb läbi pilvede, toob reetlikult, provokaatorlikult esile närbunud ja kaletunud stepi kogu tema sügistalvises eemaletõukavas alasti olekus.

Itaannu seebiveevalgus ja konarlik maa ning tee, mis tõttu maast läbi jookseb, tee, mis teeb tuska oma lõputu-
saga. Ming, mine, mine — stepile ei tule lõppu, edasimine-
jale puhkust. Pool maailma võtab enda alla see lai sõduri-
sõlt hahis, stepiga ühtesulavas sinelis.

Ta jalle viivuke unustust — tõuge, pörkamine näoga
võtu külma, karedat kalevit. Alistunult ootad õelat ja
võnnud söimu.

Kuid selg vaikib. Ümberringi seisavad sõdurid tihedasti
okaste kõrval.

Mis see on?

Muusika! Keset külmast kahutanud steppi, keset sõda!...

Üm? Sonimine püstijalu?... Nõnda võib vahest ehk
hoolida ka ema häält.

Kuid tiheda sinelitesena tagant kostis äkki inimesele
põllemast, oigav-kirglikku häält. See paisus ja alanes,

millestki intimsest, mis stepi ääretuses on
tõjunud. Muusika! Mitte uni ega sonimine, vaid tege-
likkus.

Fjodor kiilus end teiste vahele.

Oise teel, selle konarlikuks külmunud pervel istus
tumeenlasest sõjavang. Käkruks sinel ta seljas oli kaota-
nud oma esialgse mürkroheline värvi, rohmakates pool-
sambastes jalad olid istmiku alla tõmmatud, madalalt
kivisoetume pea katmata, mits — karusnahkne
toober — vedeles maas. Käed — laiaks muljutud tumedad
kaevikukäed — näisid olevat justkui kümme aastat mulla
all lümanud, sest nad olid muutunud muldmustaks, ainult
nõmeküüned olid valged nagu merikarbid — nendel mus-
tus ei püsi. Nende kätega ja tolmusesse harjasesse kasva-
nu löuaga pigistas ta viiulit. Midagi kohutavat, barbaar-
ne oli selles, et ebaloomulikult valgete küüntega savised
nõmed olid julgenud puudutada seda kerget, habrast,
ühesuguselt laikivaks poleeritud puud, mis oli tulvil võbi-
nud, närvilist värinat. Olid julgenud puudutada, mulju-
da hoolimatult ja võimukalt — ära rabele linnuke, tahad
lendu tõusta — ei lähe läbi! Ja viiul oigas magusast
võitvallast.

Viiul oigas... Ja hõredate pilvede vahelt tungiv hõgune
valgus ujutas üle tüükalise, kahukil stepi, kuskil hommiku
hõlmjas rõhkuses jõurasid autod ning oma teekonnal pea-
tunud inimesed olid kogunenud tihedasse sõõri — ühesu-
guses sinelites, ühesuguselt habetunud, ühesugune väsi-

mus näol, otsekui sõjast rüvetatud sünge stepi kaksik-
vennad.

Viiul aga laulis... Kurbusest?... Võib-olla. Pisara-
test?... Võimalik. Ent kui see oligi kurbus, siis õnnelik.
Kui oligi nutt, siis ilma pisarateta. Ähmjas, määrdunud ja
väsinud koidik — ning puhas hääl, niivõrd puhas, et seda
oli võimatu taluda: süda tundus kohe seisma jäävat.

Viiul laulis...

Ees on sul aga lahing. Ja pärast mitmeööpaevast mars-
simist, kui sa varised jalgadelt, ilma et jõuaksid välikööki
ära oodata, tuleb arvatavasti käigu pealt turjale tõsta puu-
dased kaabli- ja roomata mööda külmanud steppi,
roomata kätelt nahka maha hõõrudes, näoli mürskude all
pahkunud porisse libudes. Ja võib-olla sind tapetakse...

Tapetakse?... Oh, issand! Sel hetkel võiks kõigele käega
lüüa, miski pole tähtis — lahing, nälg, väsimus, surm,
ükspuha! Ainult hääl on olemas, puhas hääl — oigamine
ja kirk, nutt ja õnn...

Katkestanud hetkeks pingutava rännaku, laulis viiul
keset sõda. Ümberringi oli kuulda rasket hingamist.

Tema kõrval seisev sõdur, toosama, kelle selga Fjodor
oli tonksanud — suur tugev mees armidest lõhutud näo
ja aukuvajunud silmadega —, keeras sinelihõlma aralt
tagasi, võttis taskust kuiviku, murdis selle rumeenlaselt
pilku pööramata kaheks ja viskas kuivikupoole ettevaatli-
kult mütsi sisse.

Rumeenlane ei tänanud, ta lihtsalt ei märganudki seda,
sõdur aga kõhatas kohmetult.

Fjodor oli oma kuivikud ammu ära söönud... Kuidas
öelda, et ta armastab seda räpaste matslike kaevikukätega
meest, ei häbene oma armastust, on õnnelik selle üle ja on
momendil isegi unustanud, et too mees oli alles hiljuti
tema vaenlane, et ta praegugi veel kannab vaenlase rõi-
vaid?

Käkrus ja kulunud sinelike, valgete küüntega mustad
sõrmed ja üle viiulikeelte libisev poogen.

Ähmjas määrdunud koidik ja kogu keha, kogu su ole-
must läbistav ülipuhas haal — midagi puhtamat ei saa
maailmas ollagi...

Tinguta jaam. Jaamaesisel sakslaste väliköök ning suur
punnis kõhuga ja irevil hammastega veohobune, läikivaks
kulunud rauaga kabi püsti.

... ja jaam. Siia oli riita laotud kuivatatud kartuli
kotte, sun oli jahu, konserve, mitmesuguste siltidega
puudeid, mis sõdurite keskel said ühise nime «saksa naps».
Puhkus ainult vesi. Rahuajal veeti seda siia tsisternides.

Fjodor nägi rumeenlast teist korda.

... otud saksa väliköögist pisut eemal oli tee kogu-
... sõdurid, kes trofeenapsi proovida olid jõudnud.
Nahkavasti oli seda heldekäeliselt jagatud ka rumeenla-
... Peas toobritaaline kõrge karvamüts, mis lausa üle
kõrvade oli tõmmatud, lõi ta vapralt tantsu. Noormees,
kelle jonnakatele kiharatele oli vajutatud musta randiga
kohurvaelasemüts, vihtus löötsa mängida:

Proua, auväart prouake,
emandake-prouake...

Elatanud vanem hoidis rumeenlase viiulit mõlema käega,
pealikul ja pühalikul nagu suurt ümmargust leiba kan-

Rumeenlane aga muudkui tantsis, ümberringi kostis
... ajalt naerupahvatusi.

Samal päeval leidis Fjodor mahajäetud saksa kaevikute
vahelt joonistusbloki. See oli poolest saadik täis joonista-
tud — naiste pead, osav käsi oli need jämeda söepiliatsiga
vabandanud. Ainult naiste pead, õrnad, mõtlikud, tihedate
lõngetatud ripsmetega, puhaste ovaalsete lõugadega. Fjo-
dor lehitses albumi huviga läbi, sattus vaimustusse — «kas
na naed, meister», meenutas Nofretetet. Kuid selles
vaimustuses ja meenutuses ei olnud kadedust ega kahju-
tunnet, see oli kuidagi võõras, kõrvaline. Ta täitis ausa-
meelselt oma sõdurikohust. Nofretete oli surnud kuskil
enne kaevule laskuvat nõlvakut. Surnud, et anda võima-
lust sõduriks saada ja sõdurina elada. Sõduriks saada ja
sõdurina elada tähendab aga põlata surma, pidamata oma-
enda elu võrdseks kogu maailmaga. Leidub nii mõndagi,
kui on sinu isiklikust elust kõrgem, ja seda mõista tähen-
dabki saada sõduriks.

Nofretete aga oli surnud.

Fjodori ümber oli suremist olnud nii sageli, et ka see
surm teda eriti ei vapustanud.

Järgmisel päeval aga tuli lumi püsivalt maha. Servast servani purukskistud stepp muutus valgeks, laitmatult puhtaks, silma hakkasid ainult hõredad rohukõrred. Lumi kattis vanad mürsulehtrid ja mahajäetud kaevikud, lumi tuiskas kinni laibad. Lumi ei suutnud katta ainult rindeteid, need mustendasid nagu tõrksad jõed, mis ei taha külmuda. Ainult rindeteid ja suitsvaid tuhahunnikuid.

Stalingrad oli igast küljest piiramisrõngas. Siit läks tee tema juurde — idasse.

Eskadrill eskadrilli järel lendasid päeval meie raskepommituslennukid, lendasid nagu taeva peremehed — madalalt, kõigile nähtavalt, mitte varga kombel, mitte end peites.

Ja meenus alles äsjane minevik — möödunud suvi. Tulimeelde, kuidas tema, Fjodor, oli lamanud, end rinnaga, kõhuga, põlvedega kontkõva stepitee vastu surudes... Nüüd aga saatis ta lennukeid rahulikult silmadega — oli peremees ühes nendega. Ja seisis peremehelikult just keset toda steppi, mille eest praamil istudes oli olnud valmis elu andma, ainult ei teadnud, kuidas. Tema, Fjodor, oli elus, paljud surnud, stepp aga meie oma.

Seniitkahurite marutuli võttis meie lennukeid vastu aplausina justkui sakslastele kuuluva stepi piiritähis. Lennukid vastasid raskete plahvatustega, mis maa sisemiseni vappuma panid.

Eskadrill eskadrilli järel...

Öösel aga süttisid kogu stepis lõkkes — väljakutsuvalt, avalikult — jalavägi soojendas ennast.

Lõkkes... Isegi hõõguv suitsuots oli mullu põhjustanud mässu: «Peida varrukasse, sindrinahk! Varja telkmantliga!» Silmapaistmatu suitsuotsatuluke tõi kaasa teise — mürskude ja minide tule. Püha oli rindealade seadus — öösiti pelga valgust.

Jalavägi soojendas end, tulle lendasid trofeemürsukastide lauad, leek lõõmas. Hommikul minnakse pealetungile, pole, mõtet maasse kaevuda ega muldonna ehitada, hommikul on edasiminek!

Kogu Euroopa oli praegu mattunud pilkasesse pimedusse, kogu Euroopa oma rikaste ja tihedasti asustatud linnadega, sunn aga — lõkkes paris eeslinil, vastupidiselt

linnadele ja seadustele!... Sel ööl oli tükk rindelahedast steppi kõige heledamini valgustatud koht Euroopas.

Lõkkes, lõkkes, lõkkes, kogu stepp oli tuledes, kuigi see inimkond oli neist ammu võõrdunud. Kurjakuuluv mark...

Öösel pool aga — rusuv, pilkane pimedus. Pimedus ja valgus...

Hommikul ronisid päevavalgele need, kel õnnestus muldõnnides magada, ronisid ja hõõrusid silmi... Põiki stepi ulatus justkui mingi tara või midagi selletaolist.

Tammuti jalalt jalale, vahiti, mõistatati:

«Tandik kitsedele.»

«I koppel sakslastele.»

«Ara roni, frits, meie kapsaaeda.»

«Akkes mingisugused...»

Mürsku need «akkes-tarad» kattusid suitsuga ja mööda steppi veeres aeglane kõmin. Üle taeva aga lendasid tusedad rohmakad mürsud nagu delfiiniparv.

Ja algas päev, maa nõtkus...

Tabati: see oli haruldane külaline «Ivan Groznõi», «katjuša» stepi poolvend. Kuulnud olid temast paljud, veel isegi vanad sõjamehed, kes olid sõja esimestest päevadest alates terveks jäänud, ei olnud teda veel oma silmaga näinud.

Kõrgeteadvad ПСД¹ mehed teatasid üksikasju:

«Ühte mürsku, vennikesed, tõstetakse kuuekesi. Otse loodi panevad sihukese härja. Kastist hüppabki... Mõni-kond takerdub, siis läheb lendu koos kastiga.»

«Lepärast seal siis laastud lendavadki.»

«Lane vist vihastab: «Venelane loobib maja-»

«See oli Voroponovo. Stalingrad oli kiviviske kaugusel.

«Jelmisel ööl oli rühm luurajaid luurekäigule läinud. Polid hommikuks tagasi pöörduma, nüüd oli juba õhtu-olme aeg — ei kippu ega kõppu. Luurajate komandör tootemleitnant Hlopotun oli viiekümneandis aastais tõsine mees, mitte mõni poisike — juba vana kala. Poisid tema rühmast — viimane kui üks uljaspead — olid rohkem kui ühel korral keerulistest olukordadest tervena välja tul-

¹ ПСД (Полевая связь дивизии) — diviisi välisideteenistus.

nud. Ei võinud olla võimalik, et sisse kukkusid... Kaotada säärased poisid nüüd, kui homme-ülehomme suletakse kotti juba pooleldi ümberhaaratud grupeering ja rinne jääb kaugale-kaugale selja taha, kuhugi Kurski kanti! Ei või olla, küllap rabelevad välja.

Ja rabelesidki...

Pimeduses jõudis polgu staapi Hlopotuni luuraja Saška Goleniššev. Ta sarnanes tagajalgadele tõusnud jääkaruga oma maskeerimismantlis, mille voltides peituv saksa automaat näis mänguasjana tema tohutul rinnal.

Saška astus üle muldonni läve ja ütles, nagu poleks midagi juhtunud:

«Tervist, vennikesed.»

Katelokitäiest kapsasupist, mis talle otsekohe ette tõseti, ta keeldus:

«Kõht on täis... Teatage Esimesele. Las võtab vastu, on rääkimist.»

Esimene — polgu komandör — võttis ta otsekohe vastu.

Poole tunni pärast sai kõigile teatavaks: luurajad on kanda kinnitanud sakslaste eesliini taga, murdnud läbi nende kaitsest. Luurajaid on kõigest kakskümmend inimest, sakslasi lugematu hulk, kuid need arvavad, et venelased on sinna paisanud vähemalt pataljoni. Patt on mitte kasutada säärast juhust, kuid tarvis on sidet, rakettidega signaliseerimine ei kõlba. Saška nõuab raadiojaama.

Kõik raadiojaamad olid pataljonidesse laiali saadetud, senikauaks kui neid välja kutsutakse ja nad kohale jõuavad, on vaata et juba hommik.

Polgukomandör kutsus välja sideülema, sideülem — Fjodor Matjorini.

«Võtad ühe mehe, kaks rulli kaablit. Tõmbad liini viienda roodu staabi juurest Hlopotuni juurde. Tema väljakutsesignaal on «Nelk».»

«Just nii!»

«Goleniššev juhib.»

«Just nii!»

«Keda abiliseks võtad?»

«Sivuhhin magab praegu, ainult tema on vaba. Valikut pole.»

«Ärata Sivuhhin üles.»

Viiendas roodus leitnant Zelentšakovi juures istuti, tehti ühtu. Mitte kaitsel, vaid pealetungil on roodu muldonna lühikult urgas. Kuid siin oli sakslastel vististi asunud tähtaalaap. Leitnant Zelentšakovi valduses olid maa all pöövel, missuguseid pole kindralilgi. Trümoopeegel põrandal laeni, tõeline nikeldatud säng, mitte plekk-ahi, vaid telliskividest kamin, ja kogu sellele toredusele lisaks klaas, tahtis oma mustas lakeeritud peenuses, kaanel katelid lopuni söömata nisujahust guljašiga.

Saška Goleniššev, maskeerimismantel seljas ja automaat kaelus, istus klaveri taha, tonksis klahve suitsust kollaseks tõmbunud kareda sõrmega. Tuli välja peaaegu nagu rõõmuhiline: «Sirista, sirista, sirguke...»

Poleede peremees, eilne rühmaülem, keskpäevast alates haivatud roodukomandöri asetäitja, rāpases sõduripluusis ja laikima hõõrdunud vattpükstes, väike ja kõhn, kortsunenud, päevitunud, kuid mitte vana näoga, istus harjumatu toredusest häirituna nikeldatud sāngi servakesel ja kissitas ondsalt silmi, tehes näo, nagu pakuks «Sirista, sirista, sirguke» talle lõbu, ehkki ta vaevu suutis unest üles saada.

Liinina juures, soojale lähemal, otse kõvakstambitud põrandal, oli sirakil telefonist, kutsus kedagi kudrutava häälega.

«Meelespea», «Meelespea», kas kuuled mind, «Meelespea»?

Tema telefonilt pidigi Fjodor vedama liini.

Saška lõi klaverikaane paukudes kinni, tõusis püsti — puu puudutamas lage, tohutu oma maskeerimismantlis, — tema kõrval näis kogukas klaveri pisike.

Aitab puhkamisest... Sina aga, nooremleitnant, tule meile juurde. Meil seal on muldonnid sinu omadest suuremad, kuigi kaminaid just pole. See-eest on midagi... Konserve, kullatud kaeltega pudeleid. Maitsest samagonn, kui mitte kangem. Hlopotun meil eriti ei meeldi, ladus kõik pudelid oma nurka ja istub nüüd nende taga nagu kana poegadel, ise ähvardab: «Kes omavoliliselt lähed, selle lasen maha» Vesi tuleb suhu, isake aga ei mõista. Hommikul andis igamehele klaasitäie ja mina sain ka enne äratulekut rüübata... Noh, aga kui teie tulete, siis pummeldame natuke... Kiirusta, nooremleitnant, äti rood valmis!»

Fjodori abiline sidemees Sivuhhin, neljakümnele lähenev peiar, sülgas välja määrdunud pläru, tõusis väledalt: «Läki... On aeg...»

Saška muigas:

«Eks sa näe, eluvaim tuli sisse...»

Fjodor tõstis põrandalt kaablrulli. Kaabli ots oli ühendatud liiniga muldonni sissekäigul.

Kamina juures lamav telefonist sõnas:

«Önn kaasa, poisid.»

«Mine kuradile!»

Must, püdel taevas, lume ähmane valevõis, torkiv tuul.

«Pikali, vennikesed...» ütles Saška sosinal ja laskus ise maha.

Laskus maha ja sulas oma valges mantlis otsekohe ühte halli lumega. Fjodor tegi tema asukoha kindlaks vaid krabina ja nohina järgi. Terav lumi ummistas sineli ja vattkuue käised, seljas kriuksus lahtirulluv kaabel.

«Kõvasti kriuksub, saatan! Oleks pidanud maarima — ei taibanud.»

Tuul kohises pea kohal hootiste puhangutena, puhus sakslaste poolt risti vastu. Tagapool lõõtsutas Sivuhhin, roomas peaaegu Fjodori kandadel, aitas, kui kaabel takerdus... «Sivuhhin ruttab, loodab, et Hlopotun toob talle klaasikese kullatud kaelaga pudelist...»

Saška Goleniššev lakkas nohisemast ja urises teisi järele oodates kuskilt lumisest hägust:

«Laisad olete, vennikesed, laisad, liigutage õmeti...»

Fjodor hammustas vastu samasuguse summutatud sosinaga:

«Sulle, elevandile, kuluks kaablrull turjale istutada!»

Nad uuristasid lund nagu mutid. Toeng küünarnukile, tõuge jalaga, veel tõuge, veel... Kaablrull krigises.

Silmade ees oli ähmane lumeloor. Lumi oli ainus aratuntav asi, kõik muu ümberringi aga — must pimedus. Must ja tühi, nagu see Eimiski, mis arvatavasti saabub pärast surma. Must ja tühi... Tõuge põlvega, veel tõuge, veel... Roomad edasi katkematult musta maailma, kus pole asju, pole maad, pole tähti, pole elu, — sinna, kus sa ka ise lakkad olemast.

Esimene kaablrull oli lõppenud. Noa otsimine taskutest oleks aega viitnud. Hammastega kiskus ta kaablilt kül-

muud punutise, lumi aga tungis käistesse, randmed muu-
tuud kulmast kangeks, sõrmed liikusid vaevu ega tulnud
basse paljaste juhtmeotste ühendamiseks — see oli peen
õ kohmas kätele. Saška Goleniššev roomas juurde, ker-
das pimedusest nagu mäekuningas, hingas Fjodorile näkku
mohokalohna:

«... Kuid pole enam kaugel. Kuid siin ta, madu, just kom-
... Ole valvas!»

«Juhtmeotsad aga kukkusid lumme, sõrmed ei suutnud
neid hoida. Fjodor vandus:

Kaabakas! Ei saa hakkama...»

«... Pole sa enam ema juures ahju taga. Häda on
... poisid. Las ma aitan...»

«... ks saadi juhtmeotsad kokku, visati kaablile aas
... lahti ei veniks. Edasi!»

«... roomas Sivuhhin ees, Saška Golenišševi viltide
kannul. Kaablrull veerles tema seljas, sülitades lumele
peenkest kaabliniiti.

«... uuge, veel tõuge, veel...»

«... äkki kadus Sivuhhin koos kaablrulliga. Summuta-
... tatus, Saška sisin:

«... a suu, põrguline... Roni välja. Oskas peadpidi kae-
... kukkuda.»

«... vuhhin ronis välja. Kõik kolm lamasid tihedalt kül-
kulje kõrval, kuulatasid — kas ei reetnud endid? Vaikne,
jume. Ettevaatlikult roomati edasi...»

«... Ei jõutud roomata kümnet sammugi, kui kuskil musta
pohjatu kuristiku sügavuses kostis selgesti kuuldav plöks.
«... sekund hiljem lõi lumi, too hägune lumi, mida pimedus
... oplikult ei olnud tuhmiks muutnud ja mis oli veel säilita-
nud pisut oma värvust, äkitselt leegitsema karjuvas hele-
... valguses. Kogu maa helendas külmas, valusalt
... ikavas leegis. Kogu maa võbises, lainetas, viskles —
paljana ja katmatuna, ümbritsetuna endisest veelgi mus-
temast seintasest taevast

«... paljal, helendaval maapinnal nemad, kes end surusid
... nisesse lumme.

«... saadetud rakett vajus vastu tahtmist alla. Kuid
... ne maa ei lakanud leegitsemast. Kaugelt eemalt kostis
... pilduja tuhmi toksimist. Siinsamas aga, kaeulatuses,
... dusid kuulid mulksuvate nuuksatustega lumme...»

Rakett langes alla, leegitsev maa kaeti äkitselt nagu peo-
pöngaga. Kuid juba oli ilmetul pimedusel lõpp, ärganud öö

hakkas massama. Selja taga lõhestasid trasseerivad kuulid ööd laiade vilisevate viirgudena. Violetse lahvatusega lõhkes üks miin, teine. Torkiv jääne pihupeenike lumetolm lõi vastu nagu...

Ja keset seda vilinat, kuulipilduja tuhmi toksimist, lendavate miinide jarjest kasvavat ulgumist hakkas keegi sügavas öös pöörama maaramata ratast. Kriuks!... Kriuks!... Kriuks!... Üks pööre teine, kolmas...

«Hobucesel» — sakslaste kuueraudne miinipilduja!

Fjodor surus end lumme... Kriuks! Ja kõik...

Sekundi murdosa valitses vaikus — isegi kuulipilduja lakkas toksimast. Siis järgnes ulgumine. Ulgujaks polnud miin, vaid naljane hundikari, mis labi õhu Fjodori poole tormas. Ulgumine kasvas saatanlikult vihase rebenemiseni ja maa nõtkus tumedate löökide all — üks teise järel, üks teise järel. Tundus uskumatuna, et neid oli vaid kuus — kuus miini, paisatud kuuest rauast —, neil polnudki lõppu.

Vaikus, kuulipilduja toksimine, ning kuskil siinsamas, lambudes vingumisse, nõelusid lummetuisanud maad kuulid. Esasid olid kõik terved, kurat võtaks!

«Poisid!» kostis eestpoolt Saška hää. «Kahka minu jarel, munda on lõpp!»

Kuid paigalt karata ei jõutud. Uuesti süttis maa tuha-karva helesinises leegis. Kriuks!... Kriuks!... Kriuks!... Õhus kostis taas näljase hundikarja ulgumine, mis täitis madala, pilkaspimeda taeva. Mürin paremal, mürin vasemal — mürin ümberringi nagu sõõrik kest, millest lõhestasid ööd, lahvatavad leegid...

Silmade ees hakkasid hõljuma vikerkaarvärvilised ringid, sujuvalt-sujuvalt, kuhugi paremale, paremale nagu tuulest kantud...

Viimane, mis mällu sööbis, oli lämmatavalt, kange keemiline lõhn pakaseõhus... Vikerkaareringid libisesid aina paremale, paremale...

Fjodor avas silmad — ei midagi peale lameda pimeduse, mis silmateradele rõhus. Võib olla, et nii algabki t o o elu, elu teises ilmas? Võib-olla ongi juba see?

Ent üksteise võidu, uksteisest mööda tantsiskledes hulasid automaadi- ja kuulipilduja valangud. Ta lamas las-

ambritsetud ringis. Tähendab... oli elus. Ta polnud... kaua teadvuseta lamanud. Tulistati ju alles... Fjodor ajas end lumme vajunud kuunarnukkidele, kuid... uuesti rinnuli pehmele, mõnusale lumele —... kuklani labistas teda terav valu, laup silmadele... matsi all tõmbus higiseks. Ta lamas mõne aja —... järele. Proovis liigutada uht jalga, siis teist, et mõlemad jalad olid hiiglasuured, rasked nagu... vakotti, nad polesid, nad hõõgasid kuumust, nii et... nagu peaks lumi nende all sisinal sulama.

... tähendab, jälgadesse,» markis Fjodor endamisi kainelt... hülmal. Ta tõusis uuesti kuunarnukkidele ja uuesti lahvas üle kogu keha valu, silmade ette ilmusid hõõgu-... pünased laigud, mis libisesid paremale, paremale... kukkus näoli lumme.

... tuli teadvusele kuiva suuga, ahmis kõrbevate huul-... lund, mis meeldivalt löikus hammastesse, peas muu-... lgemaks. Tuleb roomata... Kuhu?... Omade juurde. ... poisid?... Mis nendega on juhtunud?

... lähedal, kolme sammu kaugusel, mustendas midagi... Ta püüdis end ettevaatlikult, ettevaatlikult küünar-... edasi nihutada, jalad olid nagu laevaankrud — ei... nud paigast. Valu lõi kuklasse... Ilmnes, et see oli... Verssok, jälle verssok. Käed värisesid õlgadest... jõudis päralt — vildid! Suured, kulunud vildid. ... kannast:

...vuhhin...»

...lt andis lõdvalt järele, võttis endise asendi.

...vuhhin...»

...võib äratada kivi või palki.

...Saška... Goleništšev...»

...kus. Laskus uuesti värisevatele kätele...

...Saška Goleništšev oli oma maskeerimismantlis suur ja kuhinus nagu kokkutuisatud lumehang. Ja selle hange nuses pulbitses, korises miski. Saška hingas.

...»

...Fjodor raputas teda õlast, püüdis luurajale näkku vaa-... Amult korin ja mulksumine sisemuses... «Saška!»

...ida? Kus nuud seda... Saška oli Fjodorist kaks... kogukam, Fjodor aga ei suutnud õieti ennastki edasi... tuda.

...ümberringi tulistati, sakslaste poolel kriuksus «hobu-

eesel», kuskil kaugel lõhkesid miinid ja siinsamas oli sureva luuraja kähisev, kurisev hingamine.

Tuli meelde, kuidas ta suvel oli lamanud kiila järsakunõlva ees, uurinud seda tähelepanelikult ja tõsiselt: «Näe, kus on siis minu suremispaik...» Ei olnud seal...

Kogu maailm oli kaheks jagunenud: must taevas ja hall lumi, lumi ja taevas ja ümberringi tulistamine, kõrval aga vaikus. Ja tema seltsimeestest oli üks surnud, teine suremas, temal endal jalad liikumatud, käed nõrgad, pea käis ringi...

Ent niikaua kui ta oli veel elus, tuli roomata eemale sellest paigast... Must taevas ja hall lumi... Tuli roomata... Kui mugav on lamada lumes. Tuli roomata, ent kuhu? Edasi, luurajate juurde? Nad olid kuskil ligidal... Ligidal olid ka sakslased... Ainult Goleniššev oli teed teadnud, Goleniššev aga lamas ja korises.

Tuli roomata, ei tohtinud lumes magada, tuli roomata tagasi piki kaablit. Kaabel viis omade juurde.

Sivuhhin lamas, pea lumes. Sinel ta seljas oli puntras nagu küür. Kaablihall oli ühele küljele libisenud, rulli pealt jooksis kaabel...

Omade juurde... Omade juurde... Pea käis ringi, käed olid nõrgad, kogu jõud oli kulunud roomamisele Sivuhhini juures. Saška juurde, Saška juurest Sivuhhini juurde, käed ei kandnud enam, jalad aga kündsid lumist maad adra kombel. Tuli omadeni välja künda, kuid omad olid kaugel, käed väsimusest rammetud... Ei maksa mõelda, et omad on kaugel, ei maksa mitte millelegi mõelda, ainult roomata, ainult roomata. Verssok, veel verssok... Ei suutnud enam, kukkus. Kui mõnus ja pehme oli lumes! Käed ei värisenud, ei olnud tunda oma keha tinaraskust, jalgadest levis vaigistavat, leplikku valu. See valgus kõikidesse kehasoppidesse, küünarnukkidesse, randmetesse, sellest kais pea ringi, kuid mitte tugevasti. Tekkis hõljumistunne nagu kiigel, keha kaotas viimse kui raskuse, oli kerge, täiesti kaalutu ja väga kuulekas: aina üles-alla... Ka külma ei tundnud, oli pehme, mõnus...

Suvel oli talle meeldinud magada saras, heintel, külje all isa vana kasukas. Heinte lõhn, sara tolmune pööninguhõng, kasuka lõhn — tihke, lambanaha oma, ja kerge, mõrkjalt sõõrmeid kōditav — tubakast. Kunagi oli see kasukas uus, talle puistati mahorkat, et koisid peletada. Selle tubaka lõhn oli talle siiani külge jaanud. Kasukas võttis

Fjodori õrnalt ja südamlilikult oma embusse, surus enda vastu. Lambanaha ja tubaka lõhn meenutas isa, kasuka omas aga oli emalikult soe. Saras oli pime, ainult üksikult vilkus lagunenu katusest läbi, ja palksara õõtsus heintega, katusega, maaga ning tähega kogu aeg rütmiliselt — iga hetk tuleb uni, võimukalt ja hellitlevalt rambus kasukas ta väsinud keha... Ning ta uinubki, õnnelikuna sellest, et ei tarvitse millelegi mõelda, võib olla unnetu...

Ki raputas Fjodor endalt une. Lumi ja must taevas... Ja tohi magama jääda. Uni ja lumi — see on surm! Tuleb magata. Omade juurde!... Kui raske oli pea, kui kohmavõõr vine keha, kui valus oli kasi liigutada. Käed nõrkesid. Fjodor langes näoli lumme, upitas ennast üles, kukkus muresti... Kui elada tahad, ei tohi magama jääda. Kaablihallil hallil lumel... Suu oli kuiv, keel tursunud. Silmade ümber musid laialivalguvad punased laigud, libisesid kõrval ja kadusid, nende asemele tekkisid uued.

Fjodor roomas. Nais roomavat. Kaed suutsid kanda pea... Sautsid, kuid nõrkesid jälle. Sellest pole... nad karastuvad, neile peab ainult puhkust and-

ma. Naisi muutus keha kergeks, tõusis ise õhku, nais ujus. Omade juurde! Ujus nagu isecnesest. Polnud vaja roomata...

Palav suvepäev, maapinnal võbelevad puude lai-
põlvikud varjud — meelitavad päikeselaigud rohul. Õhus
ja lendleb laisalt papli uduvill. Ujub üle varbtarade, üle
kõlbatanuma, üle kuumade palkseintemuldriike. Liugleb
papli uduvill, pole tal tahtmist maha laskuda. Maa aga
puustab ülalt lähedasena, tuttavana. Kui huvitav on seda
maad kõrgelt vaadata ja lennata, lennata — sujuvalt, lai-
alt, mitte kukkudes. Võib heita pilgu mustavasse kaevu
nagu korstnasse, võib kanduda üle nõgesepuhmaste, võib
mööduda õuest, põigata üle kapsapeenarde, maja taga on
... kuid seegi pole takistuseks... Jõgi... Lendad jõe
... läbi vee terendavad liivaluited, nende all — sala-
põlvik, tume sügavik...

... hetkedel oli inimene, kes lamas külmuvana keset
... netusanud steppi, omade ja vaenlaste vahelisel neut-
... ribal, heil hetkedel oli see verest tühjaks jooksev,
... tatud jalgadega ja viimse jõu kaotanud inimene
... lk.

Papli uduvill siniõhus, papli uduvill päikesest hellitatud maa kohal

See inimene aga pole veel üheksateistki täis. Ta pole oma elus veel naisi armastanud, pole ehitanud maju, vaid armetuid muldonne, on vallatlenud värvidega, kuid üksnes vallatlenud... Pole veel üheksateistki täis, pole veel jõudnud inimeseks saadagi, on sellest ainult unistanud.

Tuul kannab papli uduvilla...

Häbelikud koidupunad sumedate metsade kohal, seisunud udud tuhmil kuu all — õnnelikud värviavastused lõuendil, Nofretete tuttavad huuled... Kõik see võib igaveseks kaduda...

Liugleb papli uduvill...

Ja käed kangestuvad pakases...

Suurte vineertahvlitega vooderdatud lagi, joodi lõhn, kellegi hääl, mis korrutas visalt:

«Nelk!» «Nelk!» Vastake, «Nelk!»

Püüdis altkulmu vaadata — lae alt paistis peegli nurk.

«Nelk!» «Nelk!» Räägib «Lootos». «Nelk!» Kurat neid võtkul Katkestust ei saa ometi olla...

Tema pea kohal rõõmustati:

«Eheel! Silmi pilgutab!»

Tuttav nägu — kitsas, kortsuline, linavalgete kulmupuhmastega. Kipras nägu, kuid mitte vana. Kus ta seda oli näinud?

«Noh, kuidas on, semu? Toibusid?»

Fjodor proovis tõusta.

«Lama! Lama!»

Kuid juba oli ta jõudnud ära näha musta klaveri ning määrdunud katelokid selle lakeeritud kaanel nagu riiulil. Ja talle meenus, et naeratuses kipra tõmbunud nägu — see oli nooremleitnant Zelentsjakov. Klaveril oli Saška Goleniššev ühe sõrmega toksinud rõõmsatujuliselt: «Sirista, sirista, sirguke...»

«Goleniššev... Seal... Ta on haavatud... Sivuhhin aga sai korrapealt...»

Kibrad silenesid

«Goleniššev on siin. Tirisime ta välja niisamuti kui sinu.»

Kui ta on?»

Vaikus, siis vastumeelselt:

«Iäve taga. Tal on praegu ükspuha, kus lamada.»

Kuumal augustipäeval pidurdas viietonnine veoauto ukraina küla vahel. Künka harjalt, kust tee alla lookles, oli küla oma rohelusse uppunud valgete taredega paistnud pelusana ja kaunina nagu postkaardil. Lähedalt aga — valgendatud seintel kuulide ja kildude rõugearmid, aknaklaadid katki, mürsulehtrid keset teed, roheliste puudekobarate tupa ahervaremed.

Autojuht pistis pea kabiinist välja, hõikas autokasti:

Karake maha. Kaugemale ei vii.»

Trobikond sõdureid kahmas oma kõhetud seljakotid, huppas maha, vaatas ringi.

Põllukividega ümbritsetud kaevu juures tunglesid vangid — lahtisi hõlmu, kortsunud kalevist mundritest, konnakirjalistes maskeerimisülikondades, tolmuste habetunud nägudega. Nende suurekasvuliste ja metsloomavälimusega meeste kõrval ümmarguse vistrikulise nuga poisike automaadiga, kulunud sõduripluusil helkimas medal «Vapruse eest».

Oled karjas?» kõnetas Fjodor teda.

Tuleb ette,» vastas vistrikuline tähtsalt ja käratas murruva bassihaalekesega: «Schnell! Schnell!» Aitab karastada!»

Vangid hakkasid kuulekalt lonkima mööda teed, seljad hõlmu, käed lödvad, pilk tuhmunud — kõik ühesugused suurekasvulised, tülpinud, nende järel taaroval sammul, tühjenurgast sülge lirtsates aga poisike, peaaegu et alane.

Kuni Fjodor haiglas lamas, end priskeks sõi, välja magas ja omatahtsi karkudel hilpas, oli aeg edasi läinud. Niisuguseid vistrikulisi, temast nooremaid, oli juba armeesse kutsutud, ja need olid jõudnud laskmisoskustki omandada ning medaleid saada.

Fjodor aga ei olnud Stalingradi pääsenudki, vangistatud lased olid talle vaatamisväärsuseks.

—
Schnell! Schnell! — Kiiresti! Kiiresti! (Saksa k.)

Üle taredes rookatuste pildus tuul paberilehti. Need jäid lamama porisse kaevu ümber või kihutasid tuimalt lonki-vaile vangidele järele, riivates nende tolmuseid juukseid, külvasid külatanuma üle. Vangid ja vistrikuline poiss ei pööranud neile tähelepanu.

Fjodor aga tõstis ühe meelitavalt valendava lehekese üles:

«Kodused päevalilled kutsuvad sind!» Ning vinjetike: jamedavarrelised päevalilled ulatumas tillukesest tarest kõrgemale. Edasi polnud enam vajagi lugeda — puha fotod, mis üksteise järel kujutasid kellegi Filipp Sidorovitš Lobudenko paradiislikku elu, kes oli end vabatahtlikult vangi andnud ja saanud selle eest farmi, kaks hobust, viis lehma, tsementpõrandaga sigala. Pole tarvis end lugemisega vaevata — kõik on pildil näha. Seal oli ka Filipp Lobudenko ise, seljas puhas särk. Ning tollessamas puhtas särkis Filipp Lobudenko hoidis suitseist kahte täkku; täkud olid rahulikud, nende omanik aga näitas erutatult oma hobusehambaid. Filipp Lobudenko naisega, ümbritsetuna sigadest oma isikliku sigala tsementpõrandal...

«Kodused päevalilled kutsuvad sind!» Ent Fjodor mäletas ka teistsugust lüürikat. Tookord nad soovitasid: «Päästu oma elu, kuni pole hilja...» Seejärel tooni võrra madalamalt: «Meie poole üle tulles ära unusta katelokki kaasa võtta...» Nüüd — täkud, puhast tõugu lehmad ja sead, ning kõik pildi peal, lisaks refrään: «Kodused päevalilled kutsuvad sind!»

Aeg läheb, pole midagi öelda.

Fjodor viskas seljakoti üle õla, hakkas astuma. Tema kõnnakus oli märgata hootist taarumist — parem jalg oli paranedes kolme sentimeetri võrra lühemaks jäänud.

Fjodor läks naaberkülasse, kus paiknes selle diviisi staap, milles tal tuli teenida.

Aeg oli edasi läinud, kuid esialgu käis veel sõda, lõpp oli alles kaugel.

See oli olnud Fjodori esimene haavataasaamine, esimene, kuid mitte viimane. Ta tõi kindelt kaasa kolm lindikest.

II OSA

lõppamata sammus mööda Moskva tänavaid noorem-
 l... .., seljas puuvillane sõjaväepluus kalevist välipagu-
 kirsasaabaste oli hiljuti käinud saapapuhastaja
 huri. Ei võinud öelda, et välimus oleks olnud just mehine.
 Tema tee kulges Sudeetidest läbi Euroopa Matjora
 Sellele teele jäi ka Moskva.

... .. odukülalt kirjutati, et võidusõnum oli saabunud raud-
 jaama öise rongiga. Reisijad paiskusid vagunitest välja,
 kaelustasid üksteist, kandsid kätel mingisugust pol-
 kukut, kügutasid hospitalist kojusõitvaid sõdureid.

... .. Muhha, sildimaaler, kõndis tantsivas, rõõmust
 rahvasummas, tassides süles samagonnisetvertnoid
 klaasi, peatades kõiki ja pakkudes:

«Noh, viska klaas võidu puhul.»

Ja jõi ka ise:

«Õnne õnne puhul, sõber.»

... .. Kiigi küladeke, kes oli müümiseks toonud jaama
 täie jõhvikaid, kutsus:

«Kallikesed! Minu juurde, armsad! Te mu kulla-
»

... .. puistas pehmeid, ületalve hoitud marju klaasitäite
 ja voimimütsidesse, lahtihoitud taskutesse, paberituu-
 e, hoides igauhele:

«Il tapeti pojake, Vanjuška... Minu Vanjuška sai otsa
 sõjas... Head inimesed, mälestage minu Vanjuš-

... .. püüti raha pihku pista, tema tõrjus tagasi:

«... .. hoidku niisuguse patu eest... Ei ole enam minu
 Vanjuškat, mälestage teda siis hea sõnaga...»

Ja naised rongilt nutsid koos eidekesega tema Vanjuškat taga.

Kui päev-päevalt läbi sorida kogu Venemaa ajalugu alates vanast hallist ajast, siis on küll raske leida õnnelikumat päeva kui 1945. aasta 9. mai. Juba sõja algul oli Stalin lubanud: veel mõned kuud, pool aastat, äärmisel juhul aastake... Kuid möödusid kuud, möödusid aastad, sõda aga ei lõppenud: näljanormid, töö kaksteist-viisteist tundi ööpäevas, surmasõnumid värskes postis hulgas, teadaanded linnade loovutamises — tundus, et seda on võimatu taluda, iga hetk ütleb jõud üles, kuid kannatati välja. Vaata tagasi sajandite hämarusse — pole olnud õnnelikumat päeva kui 1945. aasta 9. mai.

Fjodor oli asunud ühes Saksa linnakeses. Selle agul oli puutumata, saja-aastaste künnapuude ja pärnade kroonide tagant paistsid kivikatused. Igal hommikul löid tänavaäärsed majad kirendama magamistubade akendele tuulduma pandud udusulemadratsitest, elanikud aga tulid tänavale, püüdsid Vene sõjaväelaste pilke ja kummardasid:

«Guten Morgen, Herr Offizier!»¹

Agul oli puutumata, kesklinn aga...

Tellise- ja tuhahunnikud, majade seinad nagu hambatüükad. Kesklinnas oli terveks jäänud ainult pronksist mälestussammas tuntud saksa filosoofile, kellel oli olnud au siin sündida. Filosoof istus, avatud raamat põlvedel, üle raamatu olid sidemehed tõmmanud telefonikaabli. Ühest staabist teise läksid mööda kaablit tavalised sõjaväekorraldused, pronksist filosoof aga silmitses kõigutamatult rahuga seda traati, püüdes taibata selle ülemaailmset tähendust.

Kesklinna viimasteks kaitsjaks olid olnud «volkssturm-lased» — kiiruga kokkukorjatud ja relvastatud poisikesed, neile oli antud käsk surra, ja korraliku saksa kasvatuselga poisikesed olidki sõna kuulnud. Suurtükituli oli nad koos kogu kesklinnaga minema pühkinud, pronksist filosoof-idealst oli terveks jäänud usna juhuslikult.

Fjodor oli korteris mugavustega majas, mille ülemiselt korruselst kostis aeg-ajalt ulguvat nuttu, nuttu, mis lõppes

¹ Guten Morgen, Herr Offizier! — Tere hommikust, härra ohvitser! (Saksa k.)

hääplidega. Seal elas luku taga proua Heiser, kaks tema poega olid kesklinnas surma saanud ja ta oli kaotanud mõlemad.

Linn oli ammugi vallutatud, juba hulk aega polnud tema linnaväel kostnud enam üksikuidki laske. Sakslased käitusid mõistlikult ja ettevaatlikult: «Guten Morgen, Herr Offizier!»

Ja püüdsid naeratades silma vaadata.

Kuid ühel ööl ragises akna all äkki automaadivalang,

üks ja veel, õhku tõusis rakett, akna ere helesinine kuju libises mööda seinu. Fjodor hüppas jalule, hakkas mündrit selga tõmbama, ja kuulis siis juubeldavat rõõmutunnet.

Võit!»

Karjuti, kaelustati, suudeldi, tulistati õhku. Võit!

Vanem veeretask tänava keskele veinivaadi, lõi sellel põhja alt ja põrutas, pöördudes tumedate akende poole, mille taga varjasid end tullistamisest ja kisast ehmunud elanikud.

«Hu, fritsud! Hei, ronige välja! Jooge! Olge rõõmsad! Itahu!»

Hommikuni pidutseti Fjodori eluruumides. Vanem, endine miinipildur, järsu kuklaga mees killust moonutatud põsega, jäi purju ja imestas järjest rohkem:

Elasime siiski senikaua... Kurat võtaks, elasime ikkagi selle päevani!»

See päev... Seljataha on jäänud mürskude vingumine ning seltsimeeste laibad, enam ei pööra fašistide sihturid enam poole suurtükitoru ega liigu ristiga tankid sinu kaeliku peale. Lõpp!... See päev garanteerib igaühele elu. «See võib olla pühamat niisugusest päevast!

Kuid päev ei olnud veel alanud, koitis alles sinkjashele kevadine hommik võõras linnas, võõra taeva all. Joodi võitluseks, ülal aga viskles lõbusas hüsteerikas hullumeelne proua Heiser, kes oli Hitlerile ära andnud oma kaks poega.

Koitis hommik, keset varemeid küürutas pronksist filosoof vaatles telefonikaablit, mis oli veetud üle pronksist mälestussammas, ja püüdis kõigest jõust mõista mingit oma, inimliku rõõmudest ja hädadest kauget probleemi.

«Võit!» rüütsasid tänavatel pandi välja lipud: punased, mis kuulutasid võitu; ja valged — kapituleerumise

«Guten Morgen, Herr Offizier!»

Selle kombelise linnakese elanikud näisid samuti rõõmustavat.

Ja selsamal ajal jagas eideke sügaval Venemaal, kodukula Matjora lähedal raudteejaamas mööduva rongi tundmatutele reisijatele ületalve seisnud marju:

«Malestage hea sõnaga minu Vanjuškat...»

... Nüüd viis tee Matjora külasse.

Ja meenus varane hommik, viimane sõjaeelne hommik. Meenus sandaalide väljakutsuv plaksumine asfaldil, võlvialustesse peitunud hämarus, akende taga varjul olev õõ, päike, mis oli helendama löönud kõige kõrgema hoone laubal, — kogu see veider maailm, kus puujuured peidetakse võre taha ja veega kastetakse kive.

Kõik see meenus Fjodor Matjorinile, kui Moskvale lähenes rong, mis oli täis kiilutud sõdureid, ohvitseri, kotimehi, komanderingusse minejaid ning tööle värvatuid. Kurb hakkas. Tal oli juba oma minevik — see, mis teeb inimese kui just mitte vanaks, siis küllaltki täiskasvanuks. Tal oli himu näha oma noorusradu, niisama nagu hallipäist tõmbab enda poole mingi pappel või tiidakil jalgvärv, kus ta esmakordselt, argusest tardudes, oli tütarlast suudelnud.

Ja Fjodor ei hakanud end kiiluma kassa juurde pileti-järjekorda, vaid peitis oma sõiduloa sügavamale ja väljus jaamahoonest.

Ja jälle polnud Moskvast mitte ühtegi tuttavat peale linna enda. Tutvus linnaga oli aga «hämara nooruse koidikul» üsna põgus olnud.

Jaamahoone trepiastmetel ja lausa sõiduteel istusid, lamasid, sõid, magasid, nutsid, naersid, vaikusid ja lobisesid naised, vanakesed, lapsed, sõdurid, madrused, kolhoosnikud, luhtunud intelligendid, tööliste brigaadid, venelased, grusiinlased, armeenlased, usbekid, tatarlased, mustlased, keda kõikjale jätkub... Sõda oli inimesi härrinud, elukohtadest lahti kiskunud, igasse ilmakaarde laiali pillutanud. Iga sõda — see on suur rahvasterändamine. Nüüd oli sõda lõppenud, oli alanud tagasivoolamine, mitte vähem hoogne ja lai kui äravool. Iga vaksal sarnanes nomaadide laagripaigaga, millisest poleks osanud und naha meie kõige püsimatumadki esivanemad.

... ja lohvad lohistas tolmuasfaldil oma nahkade ja akonte, püüdis nokkmütsi väristades kort-... ja laulis kaheda, ärajoodud häälega:

Et kuukda võtnud mind mu naine
ja minu ära põlgas ta-a...

... ja tundis hädavaevu ära tolle imetlusväärse homlinna, oma unistuste linna. Mõnel pool oli akendel... rist-rästi pealekleebitud paberiribasid — see oli... k, pommitamise koltunud mälestus. Sageli torkas... jade soklitel silma poolkustunud kiri «Pommivar-ja nool, mis näitas teed.

... ee oli tundmatu linn, see ei töötanud temale, demo-... itud ohvitserile, peavarju. Kuid sõidupilet oli kom-... matult taskus, rong ära sõitnud — kas tahad või... kord nii väga siia kippusid, eks siis ole nüüd selle... kulaliseks.

... hu minna? Kuldas aega veeta? Ja meenus Tretja-... Möödunud korral polnud ta ju sinna pääsenudki. ... sõda — polnud aega enam muuks, tormas otseteed raudteejaama.

Fjodor kõndis kiirustamata, tõstes kätt kõrva äärde, et... vastutulevaid sõjaväelasi. Ei kiirustanud ega nar-... nud, et äkki on Tretjakovka suletud. Kui suletud, siis... d, eks või siis sihitult lonkida mööda tänavaid.

... aastat sõjas, kaevikust aga paistab maailm teistsu-... kui sooja maja aknast. Paistab teistsugusena ja teda... ke teisiti. Nendest aastatest ei ole Fjodoril mee-... ta kunagi oleks imetlenud päikeseloojangut, see-eest... n ta korduvalt näinud taevast embamas suitsust tulekah-... upalangut. Esimesel rindepäeval oli suurematu Nofre-... ma hinges surnud, uhes sellega aga oli tekkinud... ne unistus... Hea oleks tõusta aovalgel, minna vil-krudisedes läbi lume hobusetalli juurde, avada uks, ... lobused jäätunud kaevule. Hobused tõstavad karva-... onusid järjest laieneva koiduviiru poole, vesi tilgub... nokkadelt...

... alles elab Matjora lähedal raudteejaamas Savva... hošney, iseõppinud kunstnik, kes Fjodorit talendiks... Kuid õmeti hoiatab just Savva Iljitsi saatus: hoidu... E. vares ega paabulind inimeste hulgas, ei tõeline... ... nakk ja tõeline õpetaja — nagu ühiskonna ussjätke.

Ei leia tunnustust, sest polegi midagi tunnustada, ei leia mõistmist, sest mida siin mõista? Kõik on nagu peopesal. Ei-ei, see karikas mingi sinust mööda.

2

Uniselt vaikne, päikesest hõõguv Lavruškini põiktänav. Ka militsionäär väravas... Ajast ja ilmastikutingimustest tumenenud jalgpallurid püüdsid ikka veel teineteiselt palli ära võtta. Stalini monument oli oma kivise pea tõstnud päris katuseni.

Sissepaäs oli vaba, militsionäär ei pööranud üldse tähelepanu uuele külastajale, kel olid pagunid õlgadel...

1945. aasta suvise Tretjakovka muuseumijahedus.

Informbüroo teated ei pannud enam inimesi tänavatel seisatama ja trepist tõusva kirjakandja nägemine ei sundinud enam kedagi kahvatama. Kuid kehtis veel kaardisüsteem — nende eest sai toiduaineid —, olid käibel talongid ja orderid, kehtestatud oli normeerimata tööpäev, tavaks olid saanud sõjaväesaapad neidude jalas kõrgekontsaliste kingade asemel, petrooleumilõhnaline margariin koorevõi asemel. Sõda oli lõppenud, tulekahju kustunud, kuid vingu oli endiselt tunda. Kunsti jaoks pole aeg vist veel küps.

Ei peaks olema... Kuid Tretjakovka saalid olid külastajaid tulvil. Noodsamad sõdurisaabastega neiud paigutatud jakkides, noormehed, kes polnud veel sõduripluusi seljast ära võtta saanud, sõjaaegsest kroonilisest alatoitlusest sinakaskahvatute nägudega naised, lihtsõdurid, vaikivad, endassesulgunud töölisnoorukid, intelligentse välimusega ilukõnelised vanakesed, kes vestluskaaslast otsisid, et sellele välja välada oma vaimustust «koloriidi», «reflekside» ja «hingestatuse» üle. Kirju rahvas, rahvas, mitte äravallitud. Ja see, et nad kaartide ja orderite, margariini ja telkmantlist ömmeldud seelikute, päevil tulid siia, «Kasesalude» ja «Kuldsete jõekäärude» juurde, kas pole see nende vaimse nooruse, kustumatu elujanu tunnistuseks? Kas pole see tõendiks, et sõda on jäädavalt lõppenud?

Fjodor sai õige pea kätte tõsise meeleolu, tundis kerget südametunnistusepiinagi — kuidas oli ta võinud kahetseda, et oli rongist maha jäänud, kuidas oleks ta võinud Moskvast läbi sõita, tulemata Tretjakovkasse, tollesesamasse

Tretjakovkasse, millest nooruses oli und näinud, millele oli õppinud pähe nagu luuletusi.

Asitava kohusetruudusega asus ta uurima kõike järjest, kui oli astunud üle esimese saali künnise. Venetsiamagusaid «maamehi», puiste pooside ja toredate riidega tsaaride ja tsaarinnade nigelaid portreesid — vene maalikunsti tuhmi koidikut. Ent kui see kõik rippus Tretjakovkas, siis tähendab — see oli väärtuslik, hea.

Fjodor ootas vapustusi, suuri avastusi, millest veri soon-arduks.

Teda peatas Aleksandr Ivanovi lõuend «Messiase ilmumine». Peatas oma gigantsete mõõtmetega — kogu lai sein pandast laeni —, hiiglane rahva seas, kuidas sa siis ei ta

Fjodor seisis, vaatas, ja mitte midagi ei meeldinud talle selles pildis: ei tagasihoidmatult suurustavad mõõtmed, ei jutlevalt paigutatud, hepp-paljad inimesed, puhtad nagu äsja saunast tulnud, ei Kristuse kuju taamal — oodatukse ometi jumalat, jumala poega, see peab teiste inimeste hulgast kuidagi välja paistma. Siiski on oodatu, et selgub, keskpärane, ilmetu kuju, nende vaimustus on ts. Ei, ei meeldi... Fjodor pöördus kõrvale...

Vasnetsovi «Vägilased» — huvitav, mitte nagu kompedi, tõeparane...

Siin oligi «Vürstitar Tarakanova» — tõesõna, isegi kenad preilid surevad lihtsamalt, inetumalt. Ta mäletas üht ilusast plikat, kes oli elanud saksa komandandiga ja teise ilma mehega, tanud igaühe, kes talle viltu vaatas, tagasi kohkumata ka omaenda kätega mahalaskmisest, kuidas too viskles väljakul, klammerdudes sõdurite jalgade külge, suudeldes kolmuseid saapaid — tugev, painduv, lihalikult hiline, needad juuksed paljastel õlgadel laiali...

Surikovi «Streletsid»... «Bojaarinna Morozova»... Nüüdavad, väga nüüdavad, kaasa arvatud ka nõdrameelse lilla jalapöid lumel...

Lilla jalapöid meenutas kahe poisikese jalgu. Nudiks- poetud pead, teravatel, kondistel õlgadel mingid pikahõl- lised vammused, mis sarnanesid lõhkirebitud kottidega, paljad jalad lumelägasse vajunud. Nad seisis võlla all. Parast neid veel kohkuda — bojaarinnat-emakest veetakse seltsiliselt lihtsal reel...

Ta oli oodanud, et kui näeb reproduktsioonide asemel originaali, mida on puutunud Surikovi enda käsi, peab ta

olema rabatud, hoidma hinge kinni, hiljem seda öösiti unes nägema.

Aga ei, ta ei ole rabatud, seda unes nägema ei hakka...

Fjodor tundis väsimust ja vedas end kõva diivanini, mis seisis ühe saali keskel.

Saal oli alumisel korrusel ning võrreldes ülemiste saalidega, millel olid klaaslaed, näis hämarana, sumedana.

Fjodor istus poollamaskil, tuimaks muutunud jalad välja sirutatud. Mööda kõndisid aga inimesed, tõttamata, igaüks endasse süvenenud. Astusid lähemale, peatusid, seisis mõtteisise vajunult, liikusid edasi. Inimesed tulid sinna tööst vabal ajal. See aeg oli mõeldud puhkuseks, meelelahutuseks. Kuid siin ei puhatud, ei lahutatud meelt — luga tõsised olid näod, isegi õhk oli küllastatud hardast rangusest.

Alaliselt voolavad Fjodorist mööda inimesed ja tundub, et nad kõik otsivad midagi, visalt ja kannatlikult, otsivad midagi kallist, lõpumatult lähedast, kaotsiläinut.

Ja iseendast kujuneb peas ilus muinaslugu... Vanal hallil ajal otsib vürst-sõdalane pärast lahingut oma poega. Sammub laipade keskel, seisatab aeg-ajalt — kas poeg? Ei, vana malevlane, kellega koos juba nooruses käidi polovetside vastu võitlemas, oldi vangis, põgeneti, magati ühisel, hobusehigist lehkaval sadulavaibal. Ei, ei ole poeg, kuid vürst vaatab, vaatab teraselt, tuletab meelde. Natuke aega seisnud, raputab end mõtetest üles, läheb edasi — poeg? Ei, jällegi malevlane, lõbus prassija, tantsija, eeslaulja. Ja jälle vaatab vürst, jälle meenutab: kui palju joovastavat mõdu on jõudnud koos, kui palju öid veedetud meeletus uimas, kui palju laule on lauldud ja kontsi kulutatud tantsides, kui palju tüdrukuid on rikutud. Läheb vürst, komistab aina nendele, kes meenutavad talle teda ennast, tema elu, tema kirgi, tema patte, poega aga ei ole, ei leia. Kõige kallim, kõige lähedasem on kaotsi läinud.

Inimesed peatusid sageli Fjodori vastas asuva portree ees, mis kujutas noort naist, laps süles. Fjodor oli juba mitmel korral libistanud pilgu portreest üle, — osavõtmatult, huvi tundmata, liiga palju oli pilte ümberringi, nende hulgas oli palju noori naisi, lastega ja lasteta...

Parast ühte niisugast ükskõikset pilku märkas ta, et naine on kuidagi liiga noor. Kuueteistkümne-seitsmeteistkümneaastane, süles aga on tal juba laps.

Lihtne avastus — noor... Avastus, mis võib kõita tähelepanu kõige rohkem viivuks, — unine, loid mõte, mis

hambub, olles vaevalt tekkida jõudnud. Kuid pilk jäi peatumata ja Fjodor ei suutnud seda enam lahti kiskuda.

Õnnetult tedretähti täistipitud nägu, pärani silmad, puhkamatult puutumatud silmad. Huuled suudlemata, prunimata, elavalt armsad, soeng nagu täiskasvanud naisel. Inimene, kel pole saladusi — vaadake, kõik nähtaval, pole midagi varjatut. Laps lapsega. Ent mitte tühjas, vaid jõukalt rõivastatud, mitte maha jäetud ega jätetu, naol polnud kurbust, vaid õilsaloomulise noore mehe kõikumatu rahu, noore neiu rahu, kes pole veel tunnetanud, et elu on raske, keerukas, julm. Ta oli tervenisti oma tillukese biograafiaga — laps süles. Tervenisti oma kulutamata usaldusega. Pole põhjust kaasa tunda, ent meel on kahju, süda tõmbub kokku. Kas ta on kaitsetu? Ei tundnud julmuse? Vahest aga on sul lihtsalt kahju tühjast, kahju sellest, mis on kaevikutes raisatud? Kahju, et puhtus on tüürike, et kõik hea läheb mööda, helge nooruse taandub sünge vanaduse ees.

Ja veel on kahju, et sina lahkud, tema aga jääb siia. Tema? On ju vaid värvidega kaetud lõuend. Mispärast mõtled sa temast kui elavast? Sa oled temaga juba harjunud. Mõne minuti kestel harjusid ära. Ei taha temast lahkuda. Mispärast? ... Elavatega ei harjuta nii kiiresti...

Pole tarvis mõelda lahusolekust, praegu on kohtumine, mitte lahkumine; tutvumine, mitte hüvastijätt. Keegi ei taha sind siit ära. Aga sa lähed, ja sellegipärast pead meeles, et ta on olemas, et sa võid temaga jälle kohtuda...

Ja tekkis kadedus... Kadedus inimese vastu, kes on loonud midagi säärast. Inimene, mitte jumal, kuid missugune inimene!

Püüdlikkus, kohusetunne, täpsus — need tavaliste inimeste usutunnistused — kõik on ümber lükatud. Kus on püüdlikkus, kui jultunud õhinas on lõuendile visatud ja segatud värvikahmakas, on visatud ja unustatud kogu tema konarlikkuses, jämeduses, külluses. Kohusetunne... Kleit, käed, tekikese pitsid, isegi laps on tehtud üldiselt ägeduses, hoolimatult. Pööraselt on pintsel keerutanud. Meeletus... Ja see meeletus on tekitanud selle rahu, mida õhkub nurgelisest figuurikesest.

Naol pole pintsel keerutanud, pole raevutsenud, siin on ta olnud mõttlik. Siin valitseb vaikus — inimene on olnud looja.

Inimene, mitte jumal, kuid missugune inimene!

Kui Fjodorile oleks öeldud, et talle antakse üheks ööpäevaks tolle inimese jõud, tema kirk, tema jultumus ja oskus, — üheks ööpäevaks, üheksainsaks, vastu aga tahe- takse kogu elu, kõike, mis tal õnnestus kuulidest säästa, siis Fjodor oleks mõtelnud ja võib olla, et nõustunud. Üks ööpäev elada niisuguse inimesena, seejärel enam ei sure. Sind peetakse meeles, sind arvestatakse, sinuga vestel- dakse mõttes. Ei sure, jääd elama. Aga elu? ... Fjodor teab, kui kergelt inimesed selle rindel kaotasid ...

Ta tõusis püsti. Nüüd oli tal tahtmine tõtata tagasi neisse saalidesse, kust oli läbi käinud. Tagasi — nõdrameelse lilla jalapõia juurde lumel, põleva küünla juurde hukkamist ootava streletsi valge särgi kõrval... Tagasi... Kuid tänaseks jätkub. Hoia seda, mille leidsid. Edaspidi aga on sul, Fedka, tarvis mõelda, tõsiselt, kiirustamata, üksipäini.

Fjodor läks portree juurde, vaatas allkirja: «V. Serov. Derviz lapsega.»

Madam Derviz, tütarlaps-ema.

Kunagi oli ta lamanud lumel vigastatud jalgadega — liugles papli uduvill, kangestusid käed... Tõusnuks Zelentšakovi rood rünnakule pool tundi hiljem, poleks olnud maailmas enam Fjodor Matjorini nimelist inimest.

Mõne minuti eest oli ta istunud diivanil keset saali, inimesed möödusid, temal aga oli hing väsimusest tardu- nud. Kes teab, mis oleks juhtunud, kui ta oleks istunud mõnes teises saalis, teise pildi ees?

3

Fjodor väljus ühele tolmustest skvääridest. Pinkidel tukkusid kõrvetavast päikesepaistest roidunud vanamem- med, põngerjad ajasid kisades taga lömmis palli. Ajalehe- vitriini ette — pead tihedalt koos — olid kiilunud inime- sed. Ühed pugesis sellest trobikonnast välja, kuivatades õhetavalt näolt higi, teised trügisid ajalehele ligemale.

Kaks üsna halli pensionäri — kumbki peaaegu et Sokra- tes teise ees — tõendasid tähtsalt:

«Ärge vaielge, ta peab olema autobussi suurune. Nii- sugune purustav jõud ei saa mahtuda väikestesse gabariitidesse.»

Lubage tähendada, et te ei taipa, mis see aatomif jõud ole endast kujutab. Ta võib olla lapse palli või isegi raskemara suurune.»

Maailmas oli jällegi midagi juhtunud — iga päev juh- tus midagi. Mitte niivõrd uudishimust kui harjumusest tunda saada — mida varem, seda parem — vajus Fjodor lähemale neile selgadele, mis ajalehevitriini varjasid. Otse- he surus keegi talle tagant peale, puhudes kuklasse mõnena hingust. Keskendunud nohisemine ja vaibumatu

On alles uudis, ah?»

Mis lahti on? Ma ei tea veel midagi.»

Pomm!»

Noh, ja siis?»

Ei midagi. Truman tilgutas Jaapanile... Ühest pom- mist tekkis säärane plahvatus, nagu oleks lehm poole riiki koolaga ära limpsanud.»

Mitte poole riiki, hävinud on kõigest üks linn.»

Ikkagi temp. Üks pomm — ja linn läinud.»

Fjodor trügis rahvasummast välja.

Veel üks linn maailmas on purustatud ja põlenud.

Uus pomm, millest rindel liikusid ähmased kuuldused ja mida oli oodatud sakslastelt. Kuid Fjodor oli harjunud pommidest mõtlema ainult siis, kui need talle endale pähe kukkusid. Lähematel aastatel aga keegi vaevalt julgeb talle pommi lagipähe virutada. Teda erutas praegu hoopis muu.

Ta istus varjulisel kohta, võttis plastmassist portsigari, hakkas suitsetama.

Pomm. Jaapanis pole enam seda linna. Kiprunud laud muutunud, tukkusid vanamemmed, kes nähtavasti olid samuti juba sellest pommist kuulda saanud. Lapsed kilkasid.

Pomm, ülisalastatud, ülivõimas... Fjodor aga võtab varsti pagunid maha, on aeg tõsiselt, otsustavalt küsida endalt: «Kelleks sa nüüd saad, Fedka Matjorin?» Harilikult oli ta käega löönud: «Ah, jääks ainult pea alles...» Täna oligi alles, tema eest tuli hakata hoolt kandma.

Hommasetalli ukseid, jäätunud kaev, hobuste mokaadelt tõusv vesi... Nii lihtsalt — tallipoiss kogu eluajaks?...

Õnnetused tukuvad, mööda kõnnib juhuslik moskvalane... Kõhuga, millest paistab piimapudel, vaike tüdruk

... nutta, — tal on mure, poisid on temalt palli ära võt- nud. Planeedi teises servas aga suitsevad praegusel hetkel

veel tulekahjud linnas, mis põletati maha saladushiku, õudse tulega. Kuskil kaugel, planeedi teises servas... Siin aga valitseb argipäevane, kaine rahu. Fjodorile nii kallilt ostetud, kaua oodatud. Ja ta peas on samuti kained, kogu inimsoole igapäevased mõtted — kuidas ära elada? Silmade ees aga seisab tütarlaps-ema, kellel pole määratud vananeda, mälusse jäävad püsima tedretähtedest tipitud nägu, suutud silmad, suutud huuled — nüüd oli ta temast küll lahkunud, kuid varem või hiljem kohtub temaga jälle. Ja ei vaibu kadedus, et seda polnud loonud jumal, vaid inimene. Tretjakovka arvukates saalides käivad ka praegu inimesed ning otsivad midagi visalt, keskendunult, — midagi kallist, lähedast, kaotsiläinut.

Jaapanis aga suitseb linn, seekord Jaapanis...

Inimene loob, jumalad potte ei põleta — jõua otsusele, Fjodor.

Polegi nii lihtne vahetada sõduripluusi tsiviilkuue vastu, eriti kui oled enne seda kandnud vaid poisikeselikku tõmblukuga tuulepluusi. Paljudel kulub selleks aastaid; eksiradadega, peataolekuga, viltulöömistega, sageli meeletega on need täidetud. Rindemees, kes otsib oma kohta elus — see on tulevikuroomaanide käibeteema.

Fjodor Matjorin oli õnnelikuks erandiks. Ta viskas koni ära ja tõusis. Ta oligi otsusele jõudnud — selleks oli kulunud umbes kümme minutit, üks pabeross.

Ta oli pommi täiesti unustanud. Tütarlapsest ema tedretähneline nägu ja aatomipomm — need olid asjad, mis samaaegselt ühte pähe ei mahtunud.

Fjodor ei osanud aimatagi, et selle pommi plahvatuslaine labib miljoneid ajalehti, raamatulehekülgi, tuhandeid kilomeetreid filmilinti, puudutab omal ajal ka tema lõuendit.

4

Tuttav paraadtrepp, tuttav silt — Fjodor tõukas ust.

Rohkem kui nelja aasta eest oli talle vastu tõusnud laiaõlgne valvur, nokkmüts silmadele lükatud, nüüd aga oli seal ükskõikse kulunud näoga kõhetu naine, kes küsimusele: «Kuidas võiksin näha kedagi vastuvõtukomisjonist?» — noogutas vastu tahtmist trepi suunas:

«Seal.»

Ta tormas üles, püüdes talitseda võbinat jalgades, tun-
kuidas vasardab rinnas süda, võttes hooga kaks astet

Hämar koridor, ukseid piki seinu, parkett, mis saabaste all valjusti kriuksus, ning endine õlivärvi ja muuseumi lõhn...

Uste ümber tunglevad noortegrupid — kirju rahvas: elegantid, kuued ja mitte väga puhtad kauboisärgid, pressitud ülikonnad ja samasugused sõduripluusid nagu Fjodoril; siledad juuksed ja sasipead, tagasihoitud karatsemine. Fjodorist ei tehtud väljagi. Sel päeval meenutas kunstitempel jaamahoonet.

Kilrestikiiresti tippis läbi koridori sekretäri välimurru

Kus on vastuvõtukomisjon?» hõikas talle Fjodor.

Kentsaka soenguga pea nõksatas:

«Seal... Edasi.»

Kindlal sammul tuli vastu keegi mees: tumehall ülikond, kaelasid, rüht rõhutatult sirge, kuid üks õlg madalam, teine kõrgem, vasak kuuekäis rippus tühjalt, elutuis kortsudes, käes oli must kinnas — käsi puudus, selle asemel oli protees.

Mees lähenes ja Fjodor silmas kitsast nägu, paljast pealage, energilist kühmus nina, etteulatuvat paksu alahuult.

«Andestage,» pidas Fjodor ta kinni.

Vastutulija tähelepanelik pilk riivas Fjodori mundris, paguneid, nägu, mees ütles:

«Te otsite vastuvõtukomisjoni? Järgmine uks paremalt.»

Ma tahan teiega kõnelda.»

Vabandage... Mul on kiire.»

Fjodor tõkestas tal otsustavalt tee:

«Te ei mäleta mind?... Kas teile ei meenu neljakümne viimase aasta kahekümne teine juuni?»

Imestunult, usumatult kallutas mees pea küljele nagu kühk hirsitera ees.

«Kas mäletate, kuidas saite teada sõja algusest?»

Mees liigutas ebaledes õlga, mille küljes rippus protees:

«Nagu näete... Kui tahaksingi, ei saa unustada.»

Mäletate, kellega te tookord rääkisite?»

«Kus. Tumedad aukus silmad kompasid Fjodorit.

«Teie siis teie?»

«Ah

«Tähe...»

Tollesama numbriga uks, toosama tuba, endiselt molberteid täis kuhjatud, endiselt jäi mulje, et tehakse remonti, pererahvas on ajutiselt ära sõitnud.

«Istuge.»

Mees nihutas põlvega lähemale kuivanud pintslijälgedest kirju tooli, istus ise Fjodorile vastu, jätkates uurivat silmitsemist.

Fjodori pilk lendas üle toa, üle laia kapipealse, kuhu oli virna laotud paberirulle ja kipsmulaaže.

«Kuskil siin, aga vaevalt leiame ta praegu selles kaoses,» lausus mees.

Kuskil siin... Pikka ja keerulist teed mööda oli Fjodor tulnud sellele kohtumisele läbi kaevikutest uuristatud steppide, ta oli saanud haavata, lesinud haiglakoikudel, käinud Euroopas... Oli tema unustanud, matnud mälestusegi temast, oli täiesti kaotanud usu, et see kohtumine kunagi veel aset leiab.

Ja nüüd oli ta kuskil siin lähedal, mõne sammu kaugusel. Tema, kes oli harjunud tuhandeid aastaid ootama, oli kannatlikult ära oodanud ka need neli aastat. Olgu ta pealegi kuskil siin. Fjodor jõuab teda veel näha.

Mees vaatles Fjodorit.

«Niisiis?...» ütles ta.

Fjodor meenutas talle kiirustades:

«Te ütlesite tookord: kunstis piinab alati üks küsimus — mis on tõde...»

Tuttav muigas:

«Aitab teooriast. Kerkib praktiline küsimus: kas teil leidub mingisuguseid töid — joonistusi, etüüde —, mille põhjal võiks teid eksamitele lubada?»

Fjodor lahutas käsi:

«Kust?... Olen sidemee, kaablisiderühma komandör.»

«Selge... Astuge vastuvõtukomisjonist läbi, jätke avaldus.»

«Ma oleksin tahtnud koju sõita. Kogu selle aja pole ema ja isa näinud.»

«Eksamid algavad kaheteistkümne päeva pärast. Jõuate?»

«Küll... Aga tööd?... Kas mind ilma nendeta ei lubata?»

«Püüan saavutada, et lubataks. Kui aga eksamitel läbi ei vea, siis...»

«Saan aru.»

Tuttav võttis taskust märkmiku ja sullepea:

Kirjutage mulle oma aadress, saadan ametliku välja-

Fjodor kirjutas.

«Nii... Matjora küla, Fjodor Vassiljevitš Matjorinile...»

«...ame sus lõpuks tuttavaks. Mina olen Valentin Veniaminovitš Lavrov. Kui eksamitel läbi pääsete, hakkame teile muudki opetama.»

Valentin Veniaminovitš tõusis.

«Üüd aga jätame hüvasti. Mul on kiire.»

Ja oli nende aastate jooksul vähe muutunud, vahest muutult nagu oli pisut kuivatum; kergelt rippuv täidlane silmuul andis talle tähtsa ilme, aukuvajunud silmade all oli endiselt terav, tseremoniaalsusest vaba.

Fjodor kõhkles, viivitas lahkumisega.

«Kui aga kui?...»

«Age muretsege, ma ei peta — oma sark on kõige kallim. Te otsite mind niikuini üles, tormate kallale. Ma võin teid uskuda.»

Ükselävel mõõtis ta Fjodorit veel kord pilguga:

«Küll te olete siiski kasvanud. Mingi hinna eest poleks teid tundnud.»

Mina aga tundsin teid kohe ära. Näen — teilgi on tulnud sõdurilobi helpida.»

«Nii Soome sõjas kui ka selles... Vaevalt sain õpetama hakata — sõda, tõmba munder selga... Nägemiseni. Ma ei kahtle, et me veel kohtume... Võiksite ka seal, kodus, töötada — teeksite etüüde, joonistaksite...»

Ja noogutas ja hakkas kiirustades minema piki kooridori — üks õlg madalam, teine kõrgem.

Fjodor vaatas ringi: ruumikas, valge stuudio, korratud molbertid, vanad lõuendid seina najal, tagakülg väljapoole, laia kapi otsas tolmused paberirullid, nende tagant paistmas kipsist pead. Kuskil siin...

Ja lendas mööda tänavat.

Liisevad trammid, tänavaristmetel kuhjuvad autod, teekes muutunud asfalt, kaupluste avarad vaateaknad, pappemäsest järeletehtud vorsti ja uhkete singikantsad, palavusest roidunud, kuid asjalik, energiat mitte kaotav rahvamurd. Nägemiseni, Moskva. Varsti kohtume jälle, varsti sõlmime sõpruse, võib-olla kogu eluks. Lõpetse nägemiseni, ütlen vaid tere armsale Matjorale.

Maailm jagunes Fjodoril kaheks: Matjora ja kõik muu. Moskva oma täiskilutud vaksalitega, päikesekuusest sulavate asfaltvaljakutega, Tretjakovkaga ja institutidiga — ning võrendik Uzdalitsa jõel, sealpool koolet. Päikesekuusest sulavad valjakud — ning pajude tuhmilt-hõbejas lehestik musta, äraarvamatu salaparasusega ligitõmbava vee kohal. Päril põhjas on see vesi valutama-panevalt külm, seal on uniste latikate peidupaik. Võrendikule lisavad mainet jutud vetevaimust — «kus ta siis mujal peaks elama kui mitte seal» —, hivist, kes parte kinni napsab, papp Gavrijuhast, kes paljude aastate eest vetevaimuga sekeldas ja võrendikku uppus.

Stepid, verrega niisutatud ja koduseks saanud ääretud kõrbenud stepid jäävad Fjodorile kogu eluks meelde... Kuid veel enam on mällu sööbinud mäekink tagaõuede man. Kevadel kaob sealt esimesena lumi, see soojeneb päikeses kõige enne, ja toomingate õitsedes võib seal täitsa maapinnal lamada. Lamada ja vaadelda toomingate õievahtu enda kohal, hingata kirbet toomingalõhna. Armast lõhna, millest on läbi imbunud kogu kevadine Matjora, küla ühest servast teise.

Kui aga võrrelda Euroopat ja Matjorat... Euroopa — väikesed linnad, mida sõda pole puutunud, teravaharjalised kivikatused, pestud aknad. Need linnad sarnanevad üksteisega nagu uued puulusikad. Taevast torgivad luteri kirikute torniteravikud; need linnad on pimedad ja neist hoovab karmide sajandite hingust, nad sisendavad samasugust austust nagu vanaaegne, koltunud lehtedega raamat — lugeda ei taha, kuid lehitsed aukartlikult. Sun see on — iidse Euroopa minevik. Kuid kas vana, sissevajunud tee, mis viib sarasse, meenutab Fjodorile vähem minevikku? See tee on täidetud tumedate palkidega, mitmed neist on juba kõdunenud, palkide vahel kasvab rohi, ammugi enam pole seal astunud hobusekabi ega veerenud vankrirattad. See on mälestus Fedka Matjorini vanaisadest ja vaarisadest, kes ohjahasid keerutades sarasse heina-koormaid vedasid. Ja küllap rõõmustasid, et heina on rohkesti, et tuldi toime enne vihma, et kari talvel söönuks saab. Lihtsalt tundsid rõõmu heina lõhnast ja elust.

Maailm on suur, selles oli Fjodor ise veenduda jõudnud, ning Matjora väike. Fjodorile pole kätte puutunud

Matjora, mis oleks suvatsenud argliku punktigagi ära minna, et misugune ka'a eksisteerib, on olemas, ja mõeldis. Maailm on suur, Fjodori tarvis aga sisalikke Matjora vähemalt niisama palju kui kogu ülemaailm, ta on alati sõbralik, teda ei saa meenutada mustades värvides, kõik on roosa ja helesinine, päikeseline ja naerata. Seal on moodunud tema lapsepõlv, lapsepõlv ja varane noorus, täiskasvanuna pole ta Matjoras veel elada saanud.

Keejaamast mööda tuttavat teed — labi haaviku, küla, kuusiku, üle jääraaku viiva silla — ja Fjodor jõudiski koju.

Ootamatult selgus, et Matjora — armas paradiis, kõige helgem koht kogu planeedil — oli vananenud, kühmunud. Katused langes, nikerdatud kaunistused maha visatud, tanumal tolm prügiga pooleks, tühjus, inimesi pole nähagi, liikvel ainult mõned kanad luitunud kukega metsotsas. Ninna tungis solgilehk.

Püüa õigustada Matjorat — mitte tema pole madalamaks vajunud, sina ise oled suureks kasvanud, mitte tema pole tuhmunud ega pleekinud, vaid sina oled imedest küllastunud, mee järel tundub ka magus mari hapuna. Püüa õigustada, kuid ega sul sellest kergemaks lähe. Armas paradiis, ent nii näotu. Mälestustes ilus, tegelikkuses aga — juba sulle!

Ja ikkagi tõmbub süda kokku, kui silmad tuttavat kõvenut tänavajuppi, Aleksei Openkini esiletükkivat vaheseinapipa elamut, vana brigadiritulpa, mille külge on riputatud relss. Ja ikkagi armastad sa teda sellisena, nagu ta on, isegi rohkem, valulevalt...

Vassili Matjorinil oli olnud kolm tütar ja kaks poega. Ühtred olid juba ammu mehel, üks elas Vologdas, teine Vihangelskis, kolmas — Vožega jaamas. Kõige vanem poeg Fjodor oli surnud poisikesena, Fjodor oli viimane, pesamuna. Iga viist omal kombel armastaski teda. Teda vaadates ütles ta mitte ilma uhkusega:

«Normees... Hoiab minu nime alles.»

Just nagu oleks nime alleshoidmine äärmiselt tarvilik, kui ümberringi peaaegu kõik on Matjorinid.

Vassili, ja mitte ühtegi pole Vassili Matjorin süles hoidnud, mitte kunagi kellelgi pead silitanud. Ja mitte sugugi

sellepärast, et oli karedaloomuline, mitte ainult kaasa-
sündinud rangusest, vaid kinni pidades küla kirjutamata
seadustest, mis jagasid kõik tööd meeste ja naiste vahel.
Künd oli meeste töö, äestamine — naiste, heinaniitmine —
meeste, viljakoristamine — naiste. Naiste asi oli lastega
jännata, nende ninaaluseid kasida.

Kulmud ninajuurel kokku kasvanud, hallides silmades
sulamatu jääkirmel, millest isegi joobnutel keeled tardusid,
kui ta neile otsa vaatas. Ta painutas käte vahel hobuse-
raudu, lükkas olaga ümber koormaid, mida kaks hobust
hädavaevalt paigast nihutasid. Kõik kartsid teda natuke,
mitte keegi ei armastanud, palge ees kutsusid isanimega,
tagaselja — Bulõögaks.

Temas elas mingi tõearmastajale omane metsik impul-
siivsus. Enne kolhoose loeti teda tugevate keskmike
hulka — lehm ja mullikas, lambad ja sead, mitte lihtsalt
hobune, vaid täkk, hüüdnimega Kasak, kelle üle Vassili
Sergejevilt uhke oli. Algas kollektiviseerimine, niisama-
sugused keskmikud kui Vassili kehtasid õlgu: «Kom-
muun ... Ena mul ...» Külasse aga tulid üksteise järel
volinikud, organiseerisid koosolekuid, kutsusid elama uut
moodi, kus kõik oleksid üks pere, aitaksid üksteist, toetak-
sid nõrgemaid, ohjeldaksid liigkasuvõtjaid ... Ja Vaska
Bulõõga, üksik hunt, seltsimatu inimene, võttis lehma ja
mullika järele, rakendas Kasaka ette ja kihutas kolhoosi.
Tema kõrval kõndis naine, valades kibedaid pisaraid
lehma pärast ning ajades määgivaid lambaid kuulekalt
vitsaga. Ta oli esimene, kui mitte arvestada Kirjuhha
Matjorinit, hüüdnimega Saba, kes lohistas kohale nalginud
mullika, oma ainukese varanduse.

Vassili pandi esimeheks. Ta asus asja kallale omamoodi,
järsult — kõik käis nagu nõõri mööda, kõik töötasid ja
rääkisid juba vahetevahel: «Järsuvõitu, aga ilmaasjata
külge ei tüki ...» Kuid siis tulid kohale volinikud, üks
neist — portfelliga poisike — hakkas Vassili peale kar-
juma, Vassili aga kahmas tal rinnust kinni, hambad lõksa-
tasid, nokkmüts lendas peast.

Selsamal õöl tõi Vassili tallist oma Kasaka ja rakendas
troska ette, mis kunagi oli samuti temale kuulunud, heitis
jalgade alla kotitäie kuivikuid ja kihutas minema, —
mitte ei-tea-kuhu, vaid Arhangelski, tolleaegsesse kraikes-
kusse, «suurematelt inimestelt» tõde otsima.

Need viis aastat, mil isa kodunt eemal viibis, olid Fjo-

ori mälus udused. Ta teadis ainult, et isa töötas Solom-
oni metsatööstuses.

Viie aasta pärast tuli isa tagasi — habe aetud, odavast
sõrvest lõhnav, korralikult riides, ent juba päris vöö-
diga. Ta tõi kaasa raha, seadis täielikult laostunud maja-
mise taas korda, ostis lehma ja sõitis uuesti ära. See-
järel küll ainult neljakümne kilomeetri taha, parvetus-
ma.

Kui ta siis elaski, — tuli ja läks, andis raha, tegemata
et lastega lähemalt sõbruneda. Tema ja Fjodori vahel
alati müür. Muide, Fjodorit see eriti ei rõhunud —
oli sellega harjunud, ei kujutlenudki teistsugust suhtu-
ma, arvas, et nõnda peabki olema.

Kõik lapsed olid emasse läinud. Ka Fjodor — nii näo kui
häälest iseloomugi poolest. «Vahest» sellepärast, et teist
sugust karakterit kui emal oli raske leida. Temast pol-
nud palju rääkida, ta ei rünnanud karedalt elu, ei olnud
meheks, ei haaranud volinikel rinnust, ei kihutanud
lõualnelja sadade verstade taha Arhangelskisse õigust
ema. Ta tõusis teistest märksa varem ja heitis magama
hiljem. Istumas nägi Fjodor ema ainult lõunalauas
ka siis toetus ta vaid pingaäärekesele, valmis iga hetk
hüppama, ahju juurde või õue ruttama. Fjodor ei
mõeldagi, et ema kunagi haige oleks olnud, millegi üle kae-
nud. Sellest peale, kui ta midagi taipama hakkas, mäle-
tis ta ema laulu:

Kased ärmaõbedased,
kuused külmast karused.
Oh, mu jalatallukesed,
jäljed, näe, minema pühiti,
lund veel peale puistati ...

Maegu alati ilma meheta, viis suud toita, kuid alati oli
kartul laual ja alati kõlas:

Kased ärmaõbedased,
kuused külmast karused ...

Konna muretu hümn — hommikuti äratas see Fjo-
dor, hõluti uinutas magama.
Fjodor polnud tundnud ema noorenäolisena, tema nägu
oli olnud kortsurägune, kuid iga kortsuke väljendas

headust, igas kibras oli varjul naeratus. Kui ta ei laulnud, siis raakis, tema kõne aga erines laulust väga vähe.

«Ena mul kotkast, temale anna võid — küll oskab küsida. Sina aga vala piima peale. Ära laiuta, marjake, ega sa bojaarimajas ela. Söö ära ja tõuse püsti ning ütle aitäh.»

Ta võis juttu vesta ka lehmaga, kesikuga või lihtsalt mingi roikajupiga, mida ta viltuvajunud tarale toeks sobitas.

«Ah, sa võrukael, või ei taha pidama jääda, mina aga olen jonnit täis. Panen igaühe sinna, kuhu tarvis. Noh, näed sa, niimoodi. Oledki kenasti paigal, kullake, ja mul on jälle üks mure vähem...»

Nii rääkis ta ka mehega, põrmugi kohmetumata sellest, et too vaikib nagu puunott:

«Missuguse siledakesena sa alati koju tuled, justkui hõbune pärast kündi. Millal sa siis jälle minema lendad?... Küllap vist kolmapäeval? Kõigest kolm päeva... Hea seegi, puhastad sulekesi ja — jumalaga...»

Arusaamatu, kuidas olid kokku sattunud need kaks teineteisest täiesti erinevat inimest, veel arusaamatum aga, kuidas isa paljude aastate jooksul polnud niisuguse naise kõrval üles sulanud, kuidas ta võis ennast mugavalt tunda kuskil mujal, ilma temata. Aga võib-olla just mugavust ta kõige enam kartiski?...

Nüüd elas isa kodus, töötas kolhoosis. Ta oli vananenud, kiilaspäiseks ja halliks läinud — suurena, kondisena, hallina ja vimmakana istus ta lauas, jämedatest soontest sõmilised rasked käed enda ette pandud. Tundus, et tal oli raske püsti hoida suurt pead, tundus, et täisealine noormees, tema sõdurist poeg, kes lauas vabalt käitus, viis teda kimbatusse. Seepärast vist oligi isa tavalisest jutukam ja, veider küll, tema hääles kuuldus karedat piinlikkust.

«Aga mina ütlen sulle, vennas: hoia maast kinni, ära temast eemaldu, ei maksa... Räägin enda järgi, jooksin ise maa juurest minema, nüüd kahetsen. Omal nahal olen tunda saanud: maa lähedal elatakse lihtsamalt, puhtamalt. Aru sain küll, kuid mis seal salata — milleks enam, juba hiljavõitu...»

«Ei, ma andsin ka avalduse. Peaks tulema väljakutse.»

«Eks vaata... Ega sa isa mõistusega ela. Mulle tundub, et sa veel kahetsed. Maa lähedal pole kerge elada... Ja-

Seal muidugi on elu kergem, kuid tühisem. Tühisus annas, on hirmus asi, see uuristab hinge nii ära, et ei pruugi jääb järele. Ja-ah, pruugi, tuhk.»

«... heldeke!» ütles ema ahju juurest. «Küll on hea kuulata! Imede ime, kus vana känd sattus jutuhuugu. Ikümmend aastat tunnen teda, aga ei ole veel kuulnud, et ta keel nii väledalt oleks käinud.»

... aga polnud põrmugi muutunud: niisama kärskelt hikuv, niisama kortsuline — mitte rohkem — ja sõbralikult jutukas. Ja küllap öhtul une eel kuuleb Fjodor tuttavat

Kased ärmaõbedased,
kuused külmast karused...

Ja kui tuttav, kui rõõmustav, kuidas ta kolistab ahju-ahnikudega, liigutab potte, valmistab sööki. Esialgu aga nukutseb laual üksinduses vaid pudel hägust samagronni — ostuviina pole praegu ju saada.

Matjora oli vananenud, isa oli vananenud, ema üksi pole polnud, pole alt vedanud — oli täpselt selline, nagu ta teda mäletas, nagu tahtis näha.

... ja kompab teda ettevaatlikult oma pleekinud silmadega, jätkates kõnelust:

... kus häda — tean, sulle selgeks teha aga ei oska. ... tagasi hoida pole mulle üldsegi jõukohane. Olen ... elu tõde otsinud. Tõde aga, noormees, on lihtne. ... lihtne... Elad — see ongi kogu tõde. Elad, sööd, ... agad, töötad, et elus olla. Mingit teist tõde maailmas pole, ära otsigi. Näed, meie ema oskab elada, talle pole ... muud tarvis. Mina aga pole osanud... Ja sina ... kuidagi viltu, sulle on ka rohkem tarvis kui elus

... olla... Olen ka ise nii mõelnud. Elus olla — ja ... pole tarviski,» vastas Fjodor.

... mõelnud?... Sedasi?... Sina?...» Isa laup tõm-
... rtesse kortsudesse, tihedad kulmud kerkisid usku-

... Tulistavad su pihta otsesihetamisega, mürsud ... kõrval mulda segi, sina aga litsud end vastu ... mõtled: kui teaks, et ka homme näed päikest! ... nult jääks ellu, midagi rohkem pole tarvis.»

«Oh koledust küll!» kostis ema. «Mida su laps peab kannatama...»

«Surm aga läks mööda,» jätkas Fjodor, «våhe on lihtsalt elada ja paikest vaadata.»

Isa pea vajus madalale:

«Tåhendab, siis surma palge ees... Võib-olla, võib-olla... Vististi on ka minul surm suu kõrval.»

«Kas sa kuuled... Sul, kullake, on veel vara pisaraid valada,» muutus ema lõbusamaks. «Pea mu sõnu meeles — sina elad veel kõigist kauem. Vana puu peab kaua vastu.»

Hundikarva hall langetatud pea, väsinult laual lebavad suured käed — niisugune siis oli tema isa. Hingepõhjas oli Fjodor alati tajunud, et ema on tugevam sellest karmist mehest, keda kõik kartsid, kes nooruses oli õlaga ümber lükanud kotikoormaid, kakluses suutnud jagu saada viiest jõmmist. Kuid vaevalt oleks ta üksinda neli last üles kasvatanud, koolitanud, jalule aidanud, ilma et oleks murdunud, muretu meele ja elurõõmu säilitamisest rääkimata. Ema oli tugevam ja lihtsam. Isa ei ole lihtne. Kogu elu on ta kõigest väest millegi poole puudnud, millegi kõrgema poole, millest tal endal õiget aimu polnud. Oli aia väsinud, ilma et oleks seda kätte saanud — nüüd istub, hall pea norus.

Lauale ilmusid searasvas praetud kartulid piklikul pannil, ahjupõrandal küpsetatud kuklid, hapukapsad, rukki-jahupirukasse peidetud vårske haug.

Ema seadis end istuma laua nurgakese juurde, laskis räti juustelt õlgadele vajuda:

«Ma muidu ei võta seda pagana mürki suhugi, niisuguse sündmuse puhul aga joon kull.»

Ja heitis pilgu pojale, hääle katkedes õnnest.

Kortsudest küntud ümmargune nagu, roosad põsed, mis alles õhetasid ahjus põlenud kasepuude kuumusest, värisevad kotikesed lõua all ja läikivad pisarad silmis. Fjodor lausa kohkus: see oli vist kõige õnnelikum hetk ema elus, õnnelikumat pole olnud — poeg tuli elusana ja tervena sõjast tagasi...

Påike kadus metsaga kaetud kauge mæe taha, mis meenutas kummuli lamava karu paksu, karvast keret. Kadus — ja taevast plahvatas, kattus kurjalt hõõguvate

plõvedega. Ja taevase tulekahju taustal joonestasid oma hõõguvate pääsukesed. Tuulevaikuses tardunud jämedad kuused mõttlesid iga raugaliku oksaga, iga okkaga pingeliselt millegi isiklikust, väärikast, aastatepikkusest, mis inimesele ei puutu. Ja murtud ladvaga toomingas laotas kahele poole oma sagraiseid oksa nagu kahte suurt kõrva, mis tõrjalt püüdsid tabada kuuskede saladust. Lõbus, sõbralik lõdalitsa jõeke oli åhvardavalt tumedamaks muutunud. Oli kuulda, kuidas laine vastu madalikku laksus. Ainult laaketel õhtutel kandus see hääle siia, pæeval ei ulatunud kunagi. Tarede vanad palkseinad olid loojangust ruuged. Rahu valitses Matjora küla kohal, rahu valitses tema umbruses.

Fjodor polnud pettunud emas, polnud pettunud ka looduses — see oli täpselt endine, vahest ehk veelgi mõjuvam, veelgi lähedasem.

Fjodor istus kõrgel trepil, mille isa oli hiljuti teinud. Tuli ema.

«Kas sa kõndima ei lähegi, pojake?»

Kuhu?»

Kåiksid natuke külavahel — las imetlevad. Oijahl! Praegu pole ju mingit lõbu. Paike läheb looja ja kõik nungama nagu kanad.»

Ka minul kipuvad silmad kinni vajuma.»

Låhen, teen voodi valmis.»

Pole tarvis. Heidan sarasse.»

«Eal on ju katus nagu sõel. Åkki tuleb vihma... Ja heina on vist vähevõitu.»

Isa kasukas on ikka alles?»

Võdeleb kuskil. Ainult nime poolest ongi veel kasukas. Karv on täitsa küljest åra nagu kõrnasel koeral.»

Küll kåib.»

Rõndel oli ta kojujõudmisest unistanud. Ja oligi jõudnud koju!

Ninna tungis lambanaha, põõningutolmu ja heinte lõhna — ainult tubaka lõhn oli välja tuuldunud, ja lehm hakkis all oma lihtsa lehmasaatuse üle ja üksik täht vaatas läbi katuseaugu, sugugi mitte üks täht, vaid neid oli mitu — katus oli kõdunenud. Siin siis oligi kõik see, mille ta oli unistanud, mida oli koguni kartnud uskuda. Kõik oli lõhnut täide! Muudkui ela pikki aastaid ja ole... åra rooma, vald kõnni, ela katuse all, mitte kaevimise pole kuule, pole miinide ulgumist. Våhe!... Mõne

paeva pärast jätab ta maha selle sara, isamaja, kasuka ja heinad, laheb vastu teistsugusele elule, mis on tundmatu, kindlasti aga vahem mugav, vahem rahulik. Ja tal tuleb läbi ajada üliõpilase stipendiumiga — mis arvatavasti on isast, tuleb emast lahkuda... Mis teda küll eesootab?

All hakkasid nagsema vana redeli pulgad
«Kas magad võ?» Isa sugav, ettevaatlik hää.

«Ei veel, roni üles.»

«Ainult minutiks...»

Lauad liikusid raskete sammude all, isa — suur ja eba-
maarane pimeduses, laskus nohisedes Fjodori kõrvale.

«Tahan küsida... Kas inimestele on nii väga vaja pildikesi, mida sa maalima hakkad? Leib on vajalik, pildid aga... Ah?»

«Inimene ei ela ükspäinis leivast.»

«Kas tõesti mitte? Kas see pole pettus?... Inimene on osav ennast petma. Vaatad ümberringi: mis sa teistmoodi oled kui kask või takjapuhm — sisu on üks. Takjas elab elamise pärast. Tärkab, annab seemet teiseks takjaks, sureb välja, ja inimene niisamuti... Noh, milles on erinevus — selles, et inimene maa peale teistest rohkem jälgi jätab, ja ongi kõik... Sisu on ühesugune — elada ja surra.»

Fjodor ei näinud pimedas isa nägu, kuid tajus, et isa on põhjalikult ja tõsiselt erutatud. Mitte ilmaaegu polnud see seltsimatu inimene siia roninud. Tundub, et viimastel aastatel otsib ta mingit vastust oma pikale sassiläinud elule — üldiselt võttes ebaõnnestunud elule.

«Kas sina siis tahaksid takjas olla?» kuis Fjodor.

«Mis siis ikka, miks mitte... Küllap on ka takjal omad rõõmud. Põua ajal ta närbub, siis on tal teadagi häda, valab aga vihma — ärkab ellu, on rõõmus, õnnelik.»

«Valetad, ei sa tahaksid!» Fjodor tõusis küünarnukile. «Misparast sa oma elu jooksul rahu ei leidnud, aina otsisid midagi, ei tahtnud takja moodi elada. Takjana võib aga elada ka inimese nahas — süüa-juua, naisega magada, et teist inimest-takjat ilmale tuua. Sina seda millegipärast ei tahtnud.»

«M-jaa...» Isa istus kaua ähmase varjuna, nohisedes aeg-ajalt. «M-jaa... See on õige... Noh, maga.» Ta tõusis. «Eriti mugavalt sa siin end sisse seadnud ei ole, kui ainult vihma ei tuleks. Ikka pole aega saanud katust

parandada. Pole aega ja pole põhjustki. Oma aja tiksume... ja kuidagi ära ka sihukese all.»

Ta laks ära mööda igivanu kõikuvaid põrandalaudu, mis olid kaotanud isegi võime kiiksuda. Lahkus kimbatuses, ilmselt mitte veendununa ja muidugi kaugeltki mitte rahustatuna.

Fjodor aga vähkres, niheles, ei saanud und, kuulatas. Lõpuks kuulis ta kuskilt tagaööst, juurviljaaiast:

Kased ärmaõbedased,
kuused külmast karused...

Ja alles siis ta uinus, endamisi õnnelikult naeratades, unustanud silmapilkselt kõik inimsoo ees seisvad kõrged ülesanded, mille teostamist ta endale kohustuslikuks pidas.

Kes aga oli otsa jäänud, see oli Savva Iljitš.

Nad kaelustasid ja Fjodor tundis oma käte all vanamehe teravaid, hapraluulisi õlgu. Savva Iljitš oli Fjodoriga nüüd pool pead lühem, koltunud ja kipras ning ta nösunaline nägu meenutas praegu emakoera juurest äravõetud kutka kurba molu. Juuksed olid tal endiselt kunstniku moodi pikad, kuid hõredaks jäänud ja rippusid harvade rgete salkudena. Tema kõhetust kogust, mida kattis ruske, paigatud küünarnukkidega pintsak, tundus liikumisel tulevat kondiklõbinat.

Kui aga Savva Iljitš lauda istuma pandi — jälle pidu-
laud rasvaste praekartulitega, mahukate pirukatega, uduse
magonnipudeliga —, nägi Fjodor seda, mida esimesel pil-
lil polnud märganud: vana joonistusõpetaja näljast tera-
vis muutunud põsenukke. Savva Iljitšil ei olnud aia-
aial, ta ei olnud nende hulgast, kes oleksid nutikalt
võinud vihma käest räästa varju pääseda; sõja-aastad
akueeritute täistuubitud raudteejaamas olid julmad
idealistidele, kes ei osanud reaalse eluga kohaneda.

Ta oli alles hoidnud kõik Fjodori joonistused, alates esi-
mest joonistusblokist, mille ise kunagi oli kinkinud.
Häbelik puna põskedel ning mõru helk silmis, tunnistas ta
Fjodorile:

«Mis siin salata, mul tuli siin mitte just päris nii... Küla-dest toodi surmasaanute fotosid, joonistasin maha, suurendasin neid, raamisin...» Ta tõmbus nukralt kõssi. «Joonistasin fotodelt... Kuid sa tead isegi, et muidu poleks ära elanud. Toodi kartuleid, mõnikord mune...»

Ta oli joonistanud fotodelt, mitte natuurist, — oli teinud püha kunstiga äri, reetnud loodust, alandanud end omaenese silmis.

Fjodor lehitses oma vanu töid uudishimu ja tumma erutusega. Ei saanud aru, olid nad head või halvad, kuid mõnes — mitte kõigis! — oli muretut, primitiivset julgust. Ühel olid mändide tüved paberile pandud ühe pintsli tõmbega, teisel oli lilla küürakas heinasaad. Mõtelda, kus julgus — lilla! Nüüd oleks vist küll enne kaalunud, mis värvi võtta, pärast järelemõtlemist aga vaevalt oleks niiviisi söandanud.

Kunagi oli tal nende tööde hulgas olnud ka lemmikuid. Näiteks metsatukk niitmata aasaga, mis kirendas valgetest karikakardest ja sinistest kellukatest. Nüüd see enam ei meeldinud: mets oli nagu tume müür, õied liiga magusarmsad — Savva Iljitši mõju. Ei, instituudis ei näita ta ainustki neist töödest — vana, aegunud kraam. Saagu Savva Iljitš nad endale mälestuseks.

Õhtu eel võeti kaasa värvid ja mindi kahekesi etüüdi tegema.

Kuid vaevalt olid nad üle kõikuva sillakese Uždalisitsa teisele kaldale niidetud heinamaale jõudnud, kui neid tabas vihmahoog. Kiiresti mööduv suvine sadu vaheldasest, ent kurjast pilvest, mis aeg-ajalt varistavad äikesevalinguid nagu munakivide kuhilaid. Päike aga paistis endiselt. Vihmajugadest tulvil õhk sillerdas, pulbitses, — määratsevalt pidulik, naerev, millelegi vallatule, poisilikule ässitav. Selles pulbitsevas hõbedases õhus suplesid lehmad, eredad ja läikivad roheluse taustal. Ehkki kõhnad ja väikesed, naisid nad praegu monumentaalselt suursuguste ja tähtsatena nagu paganlikud küllasuse ebajumalad.

Pilv roomas urinat oma sisemusse peites kaugemale, maha jäi kiiskav-ere ja märg päikesepaisteline maailm hõguva roheluse rüpes. Kõige krooniks tõusis üldise võidutsemise hümnina taevasse üle kogu võlvi kummuv selge vikerkaar — nii tihke, et lindki ei oleks sealt läbi lenna-

nud. Üle kogu taeva, surudes juuri märga, ergavasse õhku.

...hetute säärtel ümber hoiduvate kortsunud pükste ja kiskedele liibuvate naisejuustega Savva Iljitš hakkas naljakalt askeldama, tuues vahetevahel kuuldavale summutatud hüudeid.

Ah sa!... Ah sa!...

...hakkas lahti sikutama oma vana koolmeistriportfelli, mille sees olid paber ja värvid.

Ah sa!... Ah sa, missugune ilu!...

Nagu lapsepõlves, nii toetus vikerkaar nüüdki ühe jalaga linsamas käeulatuses asuva Rogovi soo hõredasse metsa. Ja nagu lapsepõlves tekkis kange tahtmine joosta sinna, kontrollida, kas vikerkaar tõepoolest elab seal, näha teda ligidalt, katsuda käega.

...Fjodor istus kännule, paber põlvedel, kuid ei puudunudki seda, ainult vaatas... Tundis end abituna ja jõuetuna, ei suutnud haavata seda, mida nägi, seda, mida ta puugi labi elas. Istus liikumatult ja vaatas, kuni vikerkaar kahvatus.

Savva Iljitš aga tegi pildi: roheline heinamaalapp, puuduvad taeva poole, taevast aga vikerkaar nagu aastatuude tagasi.

Kodus andis ema talle kirja. Fjodor rebis ümbriku tult lahti — paber instituudi nurgastambiga, kutse kassasse.

Fjodori saatsid rongile ema, isa ja Savva Iljitš.

Ema nagu oli nutetud ja kurb. Temal ju asendus õnnelikkuse murega, — oli lihtsameelne inimene. Ta nuuskas kassasse, ohkas, kordas sajandat korda tarbetuid sõnu:

«Kirjuta tihti, ära vanu kände unusta.»

Kui vastu ei võeta, kohtume peatselt.»

Oh...» alustas ema.

Ta rõõmustaks, kui vastu ei võetaks, — poeg tuleks siia, elasse elama, võtaks naise, sigitaks vanaema rõõmuks lapselapsi, kui surmatund kätte jõuab, matakse maha. Mida veel veel tahta?

Puhtas särgis ja siledaks soetud juustega Savva Iljitš istus, vaatas truult ja armunult Fjodorile näkku, kuidki sekeldas ja kordas kirglikult:

«Un! Usun sinusse! Sina oled talent! Sina raiud endale

tee. Kes teab, kes teab, kui saad suureks meheks, kas siis meenutadki enam Matjorat ja meid. Ju see minule polnud määratud, sinusse aga usun ma nagu issameiesse...»

Käes hoidis ta mungit hoolikalt kinnikõidetud pakki.

Isa, peas vana nokkmüts ja seljas kalevine pintsak, mis avarana ta laiadelt kondistelt õlgadelt alla langes, oli endassetõmbunud ja vaikiv, kuid aeg-ajalt tabas Fjodor endal tema keskendunud pilgu. Millegipärast ei olnud kahju mitte emast, kes nuttis, vaid isast. Ema mure pole suur, ta harjub kiiresti mõttega, et poeg on õppimas, isa aga hakkas just nagu lähedaseks saama, peaaegu et leidis poja, nüüd aga poeg kaob — ning jällegi on üksindus, jälle jääb ta ainult iseendaga, oma rõõmutute mõtetega elust, mis pole elatud nõnda, nagu oleks tahtnud.

Raudteejaam — pumbamaja matsakas peanupp laohoonete katuste taga, palkidest jaamahoone, aegade vältel rohetama lõõnud vaskne kell ukse kõrval, tüsenema hakanud jaamaülem punasepõhjalise vormimütsiga.

Tuli rong. Üks nendest rongidest, mida Fjodor lapsepõlves oli kadedalt pilguga saatnud, vagunitelt lugedes: Arhangelsk—Moskva, Vladivostok—Moskva, Moskva—Habarovsk.

Fjodor süleles ema, suudles teda:

«Kirjutan, kirjutan. Kui ainult vastu võetaks.»

Pöördus isa poole:

«Noh, isa...»

Ja kohmetus, lõi tahtmatult araks — isa silmad mütsinoka varjus laikisid kahtlaselt ja raskepärased, sügavad kortsud näol olid mahenenud.

«Õpi, olgu siis peale...» ütles isa kätt sirutades, häbeneedes kõigi juuresolekul poega emmata. «Õpi... Püüa edasi... Ja veel... Mis ma veel ütelda tahtsin... Olen mõtelnud, et teist niisugust rahutut lollpead kui mina rohkem ei leidu. Nüüd aga oled, näe, sinagi rahutu, sõidad otsima ei tea mida. Vahest inimesed leiavad midagi. Pole tähtis, kas sina või sinu poeg, — leiavad. Ah?...»

Isa kohatas erutatult rusikasse, Fjodor embas teda. Esmakordselt elus suudlesid nad teineteist. Isa pöördus kohe ära, kohatas jälle.

«Olen juba vanaks jäänud, minust on vahe abi. Eh, oleks jõud endine — kõik hoiaksin sinule... Ainult et piltide maalimine — see pole kellegi tõsine töö.»

Savva Iljitš tammus jalalt jalale, ootas oma järke. Kae-

lustasid nemadki. Savva Iljitš pistis Fjodorile pihku kinni-
nõõritud paki, pomises pilku peites.

Mul on piinlik, kuid tee mulle meelega... Suur palve... Sin on mu tööd. Näita neid asjatundjatele inimestele, las hindavad, las vaatavad korrakski... See pole ju raske — vaadaku ja ütelgu üks sõna: kas nad on head või halvad, kas on vanal Savval jumalikku sädet. Palun...»

Ma näitan,» lubas Fjodor hämmelduses.

Need on mu kõige paremad tööd... Asjatundjatele inimestele... Ja kriipselda mulle paar reakest. Ainult tõtt, ilma varjamata.»

Saab tehtud.»

Rohekas vaskkell lõi kolm korda. Teispool jaamahoonet, rongi eesotsas, huilgas vedur. Fjodor hüppas vagunitrepile. Vagunid kõlksatasid, vihmadest piitsutatud ja tumedaks muutunud jaamahoone hakkas tahapoole nihkuma, ning nhes sellega kadusid väike tolmune kahe laudpingiga nuruplats, ema nukker ilme, silmadele surutud nokkmütsiga isa nägu ja Savva Iljitši hingestatud, peaaegu lumm pale.

Jääge hüvasti...

7

Uks avanes ja tõugeldes tormasid tulevased üliõpilased luudiosse.

Maali eksam: natüürmort.

Ljova Slobodko, pikk lendurivormis noormees muheda nasa näoga, laskis kuuldavale pika vile:

Kiviga rosinake. Äge kivi kurku ajage, poisid.»

Natüürmort tundus esimesel pilgul ülimalt lihtsana: valge pleekimata linase rindga kaetud taburetil tüme, punane must pudel, selle kõrval kandiline klaas ja kaks kollast, värsket sidrunit, nende taustaks sinakashall

... polnud kordagi elus õliga maalinud ega paletti käes hoidnud. Tünaile alles olid poisid õpetanud teda lõuendit maaltima. Kõik on uudne... Ent kui see pudeliga natüürmort ei õnnestu — pööra otsad ümber ja tagasi Matjori poole: kallid vanemad, asjata valasite lahkumisel pisaraid, Savva Iljitš, sa eksisid — talent puudub. Teadagi,

hiljem rusub sind vist kogu eluaeg teadmine, et oled häda-
vares.

Kergena, usaldustaratavalt jõukohasena näis see natu-
rmort. Mis keerulist võis olla pudeli, klaasi ja kahe sidruni
lõuendile maalimises! Pudel musta värviga, hele laik kül-
jele, sidrunid kollasega, taust sinakaga. Ja kui poleks olnud
kõnelusi ümberringi, ei oleks Fjodorile üldse pähe tulnud
tuju langeda lasta selle pärast, et ta esimest korda elus
paletti käes hoidis. Külge külje kõrval Savva Ilijtšiga oli
ta hoolikalt maalinud kuuskede ja kaskedega maastikke,
küll tuleb ta kuidagi ka pudeliga toime.

Igast küljest puutusid talle kõrvu repliigid:

«Urimus.»

«Hall gamma.»

«Hall kronu...»

«Eks katsu siia passitada neid saatana sidruneid — välja
kipuvad.»

Ilmnes, et natüürmort pole sugugi selline, nagu talle
paistis. Sellesse ei suhtuta halvaks panevalt. Küllap siin on
peidus midagi, mida ta pole mõistnud. Tema seda ei näe —
tähendab, komistab kindlasti. Fjodor vaatles läbipaistma-
tut pudelit ligikaudu samasuguse tundega, nagu kunagi
oma esimesel rindepäeval oli silmitsenud päikesest paljaks-
kõrbenud nõlva, mida mööda pääses kaevule.

Vahest aga on ta teistest niivõrd andekam, et talle kõik
lihtne näib? Ta ju ei tunne veel ennast...

Kuid raamile tõmmatud lõuend, krobeliselt matt, krun-
dist õige pisut läbitungivate koeniitidega, oli puhas. See
polnud mingi paberitükk, vaid kujutlusvõimele loovutatud
ruum. Ta kutsus esile vaikse erutuse, sundis unustama, et
ümberringi trambivad inimesed, et sind ootab mingi nüke,
mida sa ei taipa. Sa oled astunud teise ellu, salapärasesse,
udusesse, lõuendi raamidega piiratud maailma. Pudel,
klaas, sidrunid...

Algul aralt, vaevalt sõandades lõuendi puhtust häirida,
pärast julgemini hakkas Fjodor soetükikesega visandama
pudelit, klaasi ja kahte sidrunit... Kuid juba kasvas kär-
situs, juba nõudis pudel värvi, sidrunid oma päikeselist
sära, juba nägi ta mitte tuhmi sütt, vaid mahlakat, helise-
vat, pisut õliga lahjendatud värvi lõuendile laotumas.

Nõnda ei lõpetanudki Fjodor joonist, märkis ainult ära,
kus miski asuma peab. Ta ei kärsinud kauem oodata, surus
kiirustades paletile esimese lüme kombel silmi paitavat

valget, savikalt paksu ookrit, tihket, peaaegu musta,
oma mürgise jõuga hirmutavat krapplakki, pidulikku kina-

... pudelist, kastes selle jaoks märgitud koha pime-

rraga tundis, et keegi seisab tema selja taga ja vaatab
panelikult. Pöördus ümber — üht õlga kõrgemal
ja rõõmutult silmi pilutades jälgis teda Valentin
Veniainovitš. Ja pintsel ta käes lakkas otsekohe sõna
masti, tekkis tunne, nagu seisaks tema, Fjodor, eksa-
rija ees alasti.

... näoga keeras Valentin Veniaminovitš selja, läks
molberti juurde.

... kaes pintsel, teises palett, põsel ultramariinsinine
... nagu hirmuäratav muhk, astus Fjodori juurde
... tuttav Ljova Šlihman. Paksud huuled murelikult
takseeris ta keskendunult nohisedes Fjodori alusta-
... kus valgel lõuendil ei mustendanud mitte ainult
... vaid olid juba valmida jõudnud ka sidrunid.

... poiss,» ütles Ljova kähedalt, «sa tee parem kõige-
... tuke allamaalingut üldiseks fooniks. Muidu kisud
... üks pudel, sidrunid... Nõndamoodi sa otsi kokku ei
... tust, vanapoiss, ei ehitata ju enne vundamenti...
... mitte kõige tumedam laik ja võrdle, mis on heledam,
... sulle teerajaks, muidu eksid ära.»

... or sai aru: tema asjad on halvad, kui Ljova appi

... me päeva eest oli Fjodor otse rongilt instituuti tor-
... Vaevalt oli ta käe ukseingi poole sirutanud, kui
... vanes ja sealt väljus mees. Esimesel hetkel oli Fjo-
... la pidanud maalriks või krohvijaks, kes instituudis
... monti lõpetab: määrdunud püksid olid põlvedest kottis,
... värviga koos, rasvased juuksed kammimata, nagu
... nad

... poiss,» pöördus mees käigult tema otsekui ammuse
... poole, «anna kolmeline, tahan õgida, leiba välja
... ole aga millegagi»

... or sattus segadusse, otsis taskust kolm rubla, ula-
... kades küsijale.

«Sa ära karda, vanapoiss, ma annan tagasi!» Võõras peitis kortsunud paberraha taskusse, vaatas korra Fjodorile otsa ja kohmetus äkki omakorda.

Fjodor nägi helesiniseid, heasüdamlikke silmi, mõistis, et veider võõras ei valetanud: võttis raha tööpoolest leiva jaoks, tahab siiralt seda tagasi maksta, kuid kindlasti ei maksa — unustab.

Poolteist tundi hiljem seisis Fjodor ühiselamu komandandi laua juures lühikeses järjekorras kellegi olaka noormehe taga.

«Perekonnanimi?» küsis noormehelt komandant.

«Mõš ilma peenendusmärgita,» vastas noormees.

Mõš ilma Peenendusmärgita pöördus ümber, suunamisleht käes, ja Fjodor silmas nagu, mis näis olevat õnnelikult kokku sobitatud erinevatest tasapindadest: lai puhas lame otsaesisine, lamedad, terve punaga kaetud põsed, lamedad lõuapärad, isegi tugev kael näis kuidagi kandilisena. Ainult peente huulte kurrud ei sobinud üldise stantsiga — neis oli midagi närbunut, vanaidelikku.

Kõik kolm said kokku ühes toas.

«Tere, vanapoiss! Tore, hakkame koos elama,» tervitas Fjodorit too, kes oli temalt kolm rubla laenanud.

Kogukas noormees tõusis koikult, sirutas laia valge peo nagu labida:

«Ivan Mõš.»

«Ilma peenendusmärgita...» täiendas Fjodor.

«Õige küll, on sihuke ebaniugavus. Mõš, ja ilma peenendusmärgita, alati ja ikka kaitse oma õigust meessukku kuuluda.¹ Kuidas sinu nimi on?»

«Fjodor Matjorin.»

«See on juba inimese moodi.»

«Mina aga olen Ljova Šlihman,» ulatas Fjodori võlglane higise käe ja ilma vahepeatuseeta viitas uhkeldävalt Ivan Mõšile:

«Tema on Kiievist, tead. Koopakloostri lähedal üles kasvanud.»

«Eks sa näe, kus leidis koha. Pühapaigas.»

«Sa ära naera midagi, vanapoiss. Mina olen Harkovist, Kiievi Koopakloostrit aga pole mul veel au näha olnud.»

«Noh, ja mis siis sellest? Oled sa usklik? Õigeusklik?»

«Mina — usklik! Ja veel õigeusklik?! Šlihmanid, võta

¹ МЫШЬ on vene keeles naissoost sõna. Tõlk.

lendmaseks, vanapoiss, on kohalikud juudid, põlvnevad muudest Novgorod-Severski linnakesest, mille asutas juba

«... Koobasklooster sulle siis ette puutub?»

«... Sa paned mind imestama. Kiievi Koobas-

«... Vene muinasaja varakamber! Patriarh vene

«... le seas! Kas sa üldse tead, hulgas, mida tähendab

«... maailma arhitektuuris vene kirikud?»

«... ütelda — tähendasid?»

«... Šlihman hüppas toa keskele, nagu punane, juuk-

«... las ja raputas saamatult, naiselikult rusikaid:

«... lendasid! Kas praegu ei tähenda? Vene maastik

«... kukuteta! Ilma valgete kellatornideta, ilma sibul-

«... Kellad võeti maha! Kellahelin Venemaa ava-

«... hal, levitanlikud õhtukellad kuldsete veteväljade

«... Kus ta on? Ütle, vanapoiss, kus ta on!...»

«... neljanda koiku omanik, muigas kõnehoogu sattu-

«... Ljova Šlihmani üle.

«... Jaroslavna itk hukkuva põlise Venemaa pärast.»

«... Šlihman haaras kinni oma sagrais juuksesalkudest.

«... hävib! Me hävitame ilu! Kuidas võib üks-

«... kuke olla, puupead? Venemaa luitub, paneb selga näotu

«... linnakesel! Rahvuslik koloriit, rahvuslik pale — kus see

«...

«... huva, pea nüüd natuke vahet, lase inimesega tut-

«... saada... Vjatšeslav Tšernõšov.»

«... kas, suure peaga, juuksed lõigatud nagu paberossi-

«... Poks» kujutatud poksijal, teineteisest eemal aset-

«... lühid silmad rahulikud, liigagi tähelepanelikud. Isegi

«... teada, kui Tšernõšov selja oli pööranud, tajus Fjodor

«... ni aeg tema pilku.

«... Fjodor ja Ivan Mõš, Šlihmanist raakimata, olid rueta-

«... hushikult — mundripluus, saapad Tšernõšovil aga oli

«... lasti istuv hele ülikond, jalas viigipuksid, koikule

«... kitsa paelaga kaabu — see oli viimane mood, mis

«... tulnud pilotkasid ja kalevisi rantmütse välja vahetama

«... ta hoiak oli Tšernõšovil erariideski sõjaväeline, hää

«... rahulikult võimukas, kindlasti pole ta sõdurikoormat kand-

«... mul — sai kursandist kohe ohvitseriks.

«... vähe, et meid on nüüd täiskomplekt. Kuidas

«... deki, kui tähistaksime tutvuse algust? Kes teab, võib-olla

«... tuleb kõik viis aastat külg külje kõrval elada!»

«Tähistame,» oli Šlihman meelsasti nõus, kuid hoiatas
arusaadavalt: «Minul, vanapoiss, on taskutes Torricelli tühjus.»

Mõš ilma Peenendusmargita kogeles kõheldes:

«Mul on kolmelised...»

«Hüva, hüva, läki, poisid.»

Laiguliseks pudenenud seintega kohvikus, kust sõjaaegse
söökla hapukad lõhnad olid alles välja tuuldumata, telliti
viina, tagasihoidlikku suupistet, mõned pudelid limonaadi.

Šlihman jäi ainult limonaadi, viinast keeldus vastikus-
tundega, oma sasipead raputades selgitas ta Fjodorile
tundmatu sõnaga

«Mul on idiosünkraasia.»

Jõi limonaadi, kuid nii veider kui see ka polnud, jõi
purju võrdselt teistega, süttis, hakkas valjul häälel rää-
kima hukkuvast muinasajast, kaduvast poeesiast, luges
pisarsilmil Blokki:

Mu maa, kes kerjakotti kannad,
su hurtsikud, su pikad teed,
su itkud, hallid taevarannad —
kui lembepisarad on need!

Fjodor vaikis, jäi ning kadestas Ljova Šlihmani mõistust.
Ivan Mõšil olid ainult silmad sõbralikult õliseks muutu-
nud ja näol laius nüüd märatsev puna. Tšernõšovi hallid
silmad olid tumenenud, nagu mahenenud roosaks ja õrnaks
nagu tütarlapsel.

Ljova Šlihman oli, nagu selgus, elanud Harkovis, kunsti-
kooli aga millegipärast lõpetanud Pensas. Ivan Mõš polnud
kooli lõpetanud, kuid oli üle aasta töötanud kunstnikuna
armeeclubis, maalinud koguni teatridekoratsioone. Vjatše-
slav Tšernõšovi isa oli küllalt tuntud kunstnik, graafik.
Vjatšeslav ise oli enne sõda kunstiinstituuti astunud, kuid
esimeselt kursuselt armeesse läinud ja nagu Fjodorgi kolm
korda haavata saanud. Üksi Fjodor polnud kuskil õppinud
ega kunstnikuna kuskil praktiseerinud, kui mitte arvestada
Savva Iljitši primitiivset õpetust, et parimaks õpetajaks
on loodus.

Kohvikust väljumine ei möödunud vahejuhtumiteta.
Kahele ülemääraselt trimbanud sellile — üks kandis mere-
väelase vormikuube, teine kuklasse lükatud kaabut — mil-

phraat ei meeldinud toekas, tähtsalt sammuv Ivan Mõš.
Hakkasid talle kahelt poolt kallale kippuma.
Lõusta nii rammusaks puginud, et lõhkeb.»

«Anna talle vastu kaupmehelarhvi! On end rindemeheks
monud!»

«Mõš tõrjus neid malbelt:

«Mis te nüüd, poisid!... Jätke ometi järele... Mis te
tahate?... Ma võin kõvasti virutada...»

«H, lase aga käia! Või hirmutama.»

«Kaupmehelarhvi! Viruta talle vastu kaupmehe-

«Minge minema, poisid... Muidu annan kõvasti... Mis
te tahate?...»

«Ja Tšernõšov püüdsid joobnuid eemale tirida,
aga tikkusid suudlema:

«Te olete oma poisid. Teie olete rindemehed! See
poeg on tagalas istunud!»

«Nad ründasid häbelikku Ivan Mõšši uuesti.

«Süttis Ivan Mõš ettevaatlikult, tundus, et kartlikult,
süttis mereväelasel ja kuklasse lükatud kaabul

«... käega kraest kinni ja pani neil laubad vastamisi.

«Teine kolks ja mõlemad sõjamehed vajusid totralt
vanguvad lõdvalt kõnniteele. Ivan Mõš seisis nende
ja ütles endise malbusega:

«Oh, näete... Ma ju hoiatasin... Noh, näete, mis te siis

«...»

«Tšernõšov heitis pea kuklasse, pahvatas laginal naerma:
«Aavo! Oli alles löök!»

«Ja Šlihman kõndis kogu tagasitee õnneliku näoga,
kõrgilt ja sõltumatult ees — hoia alt, lõomamees

«Ivan Mõš katsusid kõik enne magamaheitmist järke-
«Ivan Mõš lihaseid ja patsutasid ta laia selga nagu
«...»

«...»

«...»

«...»

Ljova Šlihman sai pärast seda õhtut endale hüüdnimeks
«...»

Oli kuulda halvasti molbertitele kinnitatud lõuendiraamide naginat, põrandalaudade kriuksumist, keskendunud hingamist, riiete sahinat — ümberringi töötati. Fjodor tundis end nagu sportlane jooksurajal — kiiremini, kiiremini, finišisse!

Ja endale ootamatult märkas ta, et oli töö lõpetanud. Lõuendil polnud ainsatki värviga katmata kohakest. Oli pudel, oli taust, oli valguslaigukestega klaas, olid sidrunid — rohkem polnud midagi lisada.

Ümberringi aga töötati hoolega. Silmanurgast nägi ta, et Ivan Mõšil oli pool lõuendit alles tühi, kuid temagi polnud aega surnuks löönud.

Fjodor pani pintsliid kõrvale, hõõrus käed puhtaks ja kõndis, külg ees, ühe molberti juurest teise juurde.

Veider lugu, et kõik vaatasid ühte ja sedasama pudelit, ühtesid ja neidsamu sidruneid, kuid mitte ühelgi lõuendil polnud teisega sarnanevat pudelit või värvilt ühesuguseid sidruneid. Nägid ühte, näitasid erinevalt.

Ivan Mõš — jõumees, kellelt oleks võinud oodata laia haaret — oli akuratiist: peente, ettevaatlike pintsli tõmmetega oli ta hoolikalt välja maalinud klaasi piirjooned, pudelikaela, sidrunite pungis põsed. Ja ehkki Ivani lõuend oli suur ning pudel ja sidrunid asetsesid sellel loomulikus suuruses, näisid nad millegipärast väikestena, mitte tõelistena, vaid mänguasjadena.

Ljova Õigeusklikul oli kõik suitsuvineline, pehme, sidrunid ei torganud silma, pudel paistis nagu läbi udu, vaatajad justkui kuuleksid laulu, mida lauldakse summutatud häälel, ning tekkis hõõguvat pintsli puutuda pudele ja sidruneid, nii et pilt kiljataks, hääl paisuks, laul muutuks jõuliseks.

Sealsamas lähedal seisis teine Ljova — Slobodko, noormees, kes polnud veel lenduriyormi seljast võtnud. Tema lõuendil olid kirevad, närvilised pintsli tõmmetud, sidrunid näisid lillkimbuna — roosa, kollane, pruun, roheline. Kul-lap oli huvitav niiviisi vassida, veel huvitavam aga sellest kirevast, naervast, korratust segadikust septseda midagi terviklikku, isegi kui see ei sarnane tõelise pudeli ja tõeliste sidrunitega.

Kaks neiut, kaks Niinat. Niina Krassavina ja Niina Hud-

... Issand jumal oli siin nimeandmisega segi läinud. Krassavina oli inetu, õlgadelt ettepoole sirutuva linnu-... mallele järgnes peenike, sooniline kael. Tal olid tor-... l higitused, mehelikult jõulised ja kindlad pintsli-... Niina Hudjakova oli tüse, valgejumeline, suurtes... ades vaikne unelus, tema lõuendil vaheldusid lillad ja... arabeskid, värvilaigud, must pudel kumbles para-... kes pilvedes.

... slav Tšernõšov oli vahetanud oma elegantse kuue... kinud ja pesus kulunud kitli vastu, milliseid kannavad... koristajad. Ta oli oma poksijapea alla painuta-... vaatas lõuendit ahvardavalt altkulmu, lühikesed sõr-... surusid tugevasti pintsli, ta valis aega ja kohta, et... anda.

Fjodor suutis Vjatšeslavi selja taga vaevalt hoiduda hää-... lelnud imetlusest: talle paistis, et niipea kui tema pudelit... pundutad, võid kuulda paksu klaasi tumedat kuminat, tema... druneist näis torkamisel purskuvat värsket mahla. Iga...

Vjatšeslavi lõuendil sisendas kainelt ja sugesttiivselt:... mitte uskuda, ma olen tõelisem kui tõeline.

Fjodor sööstis oma töö juurde.

Kuid tema molberti ees seisis Valentin Veniaminovitš. ... nägi ainult tema kõrgeletõstetud õlaga selga ja... Aga see kukal — tugev, sünge, pinev — mõistis... ri tööd hukka. Fjodoril hõõgus põrand jalge all, ta... tahtnud ise värskel pilgul lõuendit vaadata, ise enda... kohut mõista. Nende väheste minutitega, mil ta ühe... ti juurest teise juurde oli kõndinud, oli ta targemaks...anud, kohut enda üle oskas mõista halastamatult. Ent... lult oodata, kuni Valentin Veniaminovitš ära läheb.

Valentin Veniaminovitš keeras selja, sekundi vältel nägi Fjodor tema nägu: see oli ükskõikne.

Fjodor asus tema kohale, tardus seisma, käed kõrval.

... oli olemas, ta sarnanes pudeliga, potiks või tassiks... metada ei saanud. Kuid ka vikerkaare kohta Savva... pildil oleks iga viimane võinud ütelda: «Jah, viker-... loor, mitte kirikuvärvavad.» Pudel, sidrunid... Nägi kol-... kohusetruult kollaseks, nägi musta — tegi mus-... Valdeslav Tšernõšovil muutus värv lõuendile sattu-... otaks — pudeliklaasiks, sidrunite lõhnavaks ja...

... nende nimedega seoses vene keeles tekkivale sõnamän-... ... — ilus; худо — kõhn. Tõlk.

urbseks kooreks. Temal, Fjodoril, oli värv aga jäänudki värviks...

Mis võib olla õllepudelist lihtsamat?... Lihtsad asjad ümbritsevad inimesi, lihtsad sündmused mööduvad neist...

Fjodor seisis lõtvade kätega.

Õllepudel... Ava inimeste silmad tema nägemiseks! Ei oska... Siis jää alatiseks Matjorasse, vii hobuseid jäätnud kaevule, — ükski ei heida sulle ette, et jumal pole õnnistanud sind erilise võimega naha teistest varem lihtsas keerulist, õllepudelis — hinge.

Fjodor seisis lõtvade kätega, rusutud omaenda tühisusest.

Kunagi ammu oli Valentin Veniaminovitš Fjodorile selgeks püüdnud teha, et teda hakkab pidevalt vaevama lihtne küsimus: «Mis on tõde?»... Ja käes ta oligi — esimene meeleheide, esimene alandus, esimene väljapääsmatu olukord. Ometi pole tema, Fjodor, veel saanudki kunstnikuks.

Pole selleks saanud ja nähtavasti ei saagi...

Ta haaras oma uhiuue pahtli ja tõmbas sellega ägedalt, kaapides värsket värvi lõuendilt maha.

Kui kaduda, siis kaduda täielikult, jätmata mälestuseks tõendit oma andetusest. Kisu värv maha, puhas lõuend vaikib! Lõpp.

Värvid ja maalikasti kingib ta Savva Iljitšile — aitäh sulle, hea inimene, kuid sinu pettus tuli avalikuks. Fjodor Matjorin pole talent, vaid andetus, vististi niisamasugune kui sa isegi. Sina, Savva Iljitš, võid selles pettuses oma elupäevade lõpuni elada, tema, Fjodor, aga seda ei taha.

Fjodor hakkas värvi maha kaapima...

Ta ei teadnud, et kunst on kapriisne — paiskab meeleheitest lootusesse ilma üleminekuta.

Rasvasest värvikihist vabanenud lõuend ei saanud paris puhtaks, endisest pildist jäid jäljed. Kadunud oli kriiskav toon, kustunud teravad piirjooned, pudel ja sidrunid paistsid ebaselgelt, meenutasid millegipoolest toda suitsuvet, mis paistis silma Ljova Õigeuskliku töös.

Fjodor seisis, pahtel käes, ja vaatas imestunud — mitte mõhkugi ei saanud aru, mis oli toimunud!

Kui nüüd anda pudelile pisut sügavam toon... Õige pisut, ainult mitte üle pakkuda! Õige pisut! Pudel palub

nouab. Ta on järsku rääkima hakanud. Ja tema, mõistab pudeli kõnet!

... veel õnnestumisse uskumata võttis Fjodor aralt ja paleti ning hakkas värve segama.

... ut... Seda tuleb meeles pidada. Pisut-pisut, aral, see on koige tahtsam...

... kult puudutas ta lõuendit. Kortsutas laupa — n, ta ei võtnud küllaldaselt — lahjavõitu. Jul-Fjodor!

... palju võttis... Kus on pahtel? Kaabime värvi istame otsast peale. Pea meeles — õige pisut...

... kõneleb temaga, ta mõistab tema keelt. Tuleb ku-

... järsud pintsli tõmbed. Nad katkesid iseendast, kasi nad varem, kui pea mõelda jõudis...

... lõuendil oli rahul. Tabas! rollime, kiirustada ei tohi. Fjodor taandus kartu-

... mitses tähelepanelikult. ... mid sügava, heleda laigu kõrval ei talu laialivalgu-

... nad nõuavad — puuduta, ära ole ülekohtune, anna ... lu. Fjodor paiskas pintsli äie kollast, see laskus ... nile nagu mürgine tõuk, haavas silma ja pani võpa-

... Kuradile! Maha võtta! Rutem! ... Uus kollane värv. Veel kord kollane, mahlakam... Ei... Fjodor katse-

... apis maha. Kollased laigud, erinevais toonides, eri- ... avusega, erinevate varjunditega. Mitte ükski ei

... Kui kergesti tuli toime pudeliga ja kui kapriisse- ... tusid sidrunid.

... ti oli ta meelt heitmas, meeleheitest aga otsustas ... da häbematus: mis oleks, kui puutuda sidruni ere-

... t külge rohelisega, kõige heledamaga, kollase piiril rohelisega! Aga see pole ju too värv, mida silm

... see on vastuolus natuuriga, loodusega, tõega! ... gi Fjodor võttis nõuks seda teha. Erutusest vär-se-

... Too pintsli äis, mis paletil näis rohelisena, ... uendil kollaseks, sidrunivärviliseks, niisuguseks,

... gi olema. Tõde, mida ta oli otsinud. ... käsi puudutas teda kergelt õlast.

... patas ja vaatas tagasi. Üks õlg kõrgemal, teine ... emaldus temast Valentin Veniaminovitš

... nuul ajal oleks kiitus Fjodorile väikeseks elamu- ... nenenud, oleks teda rõõmustanud, kuid praegu pol-

nud selleks mahti. Toimus kaasakiskuv kõnelus — tema ja lõuendi, tema ja elutute esemete vahel, pudel, klaas, sidrunid olid elavaks muutunud, oskasid paluda, nõuda, tujutada. Ta kuulas neid, täitis nende käske ja tema lõuendil asendus üks väike ime teise.

«Ehee, Savva Iljitš, näib, et sa ei saa maalikasti, seda tuleb mul veel endal tarvis.»

Kostis kellahelin.

Kohe selle järel kõlas ka Valentin Veniaminovitši hääl:

«Lõpetage! Aeg on läbi!»

Töö aga polnud veel kaugeltki lõpetatud. Fjodor oli vaevalt-vaevalt suu seks saanud.

Lähenesid Ljova Õigeusklik ja Vjatšeslav Tšernõšov, jäid seisma, silmitsesid hindavalt. Tšernõšov ütles esimesena:

«Polegi ju nii halb.»

«Vanapoiss, ega sa lõuendit salaja ümber vahetanud?» küsis Õigeusklik.

Ent kui Fjodor heitis pilgu nende lõuenditele, haihtus võidurõõm. Kus nüüd tema nende vastu saab...

Kes teab, vahest tuleb oma maalikast siiski veel Savva Iljitšile kinkida.

Õhtu lähenes. Ühiselamu aknast paistsid loojuvas päikeses hõõguvad roostekarva katused, sinakastumedad kuristikud majade vahel, nende varjuliste kuristike põhjas aga inimsipelgate sagimine.

Naabermaja tumedalt telliskiviseinalt võtsid töölised maha tohutut vineerplakatit. Kunagi Informbüroo rõõmutute teadete, pimendamiste, komandanditunni ja marssivate maakaitseväelaste ajal oli see plakat üles pandud — karm rätikuga naine sirutab kätt ettepoole: «Emake-Kodumaa kutsub!»

Praegu tõstsid kaks vintsi laudadest platvormi töölistega otse karmi naise ärauhutud kulmude kõrgusele. Nurgeline vineertahvel laskus aeglaselt plokiga alla...

«Moskva võtab sinelit seljast,» tähendas Tšernõšov.

Ta istus koikul, kitarr käes (alles täna oli selle toonud), sõrmitses keeli, ümises vaikselt, südamlilikult:

Pimm-pamm, pimm-pamm,
jalarauakõlin,
pimm-pamm, pimm-pamm,
raske vangipõli...

...in Mõš, öökapp põlvede vahele asetatud, küürutas llo kohal. Pärast eksameid ühiselamusse minnes oli ta

...and suure parimutrist naistemantli-noobi, nuud posis

...le kallal — pööras nõopi sõrmede vahel, kortsutades

piinatult laupa. Öökapi lamas kõhukas taskunuga,

...noapeas oli terve arsenal teri, saekesi, puurikesi.

...lleks sulle noop?» küsis Fjodor temalt.

...en sellest prossi — naised langevad minestusse.»

...or poseeris Õigeusklikule, too nohises, pomises, mat-

...huuli, tegi paberi kohal grimasse, aeg-ajalt heitis Fjo-

...saatanlikke pilke, tardus liikumatuks, kogus mul-

...uuris. Tema arvamuse kohaselt oli Fjodoril puhtalt

...odipärane, põhjamaine näolaad.

...dr aga ei suutnud kuidagi unustada natüürmorti —

pudelit sidrunitega.

Ta polnud maalinud seda nagu tarvis, praegu läheneks

...sellele teisiti... Oh, kui oleks võimalik uuesti asuda

...d ta lõuendi taha!

Pimm-pamm, pimm-pamm!
Kuulda kaugel ees.
Sunnitööle viiakse
me kallid seltsimees...

Tšernõšov langetas käe pillikeeltele ja küsis, pööramata pilku töölistelt akna taga:

«Huvitav, mis asemele pannakse?»

«Hrr!» kostis Ljova. «Sinna tuleb noormees, vasar võim-

...es. Ja kiri: «Kodumaa kutsub sind töökangelastegu-

...»

...ucuse figuuri siis sina, Õigeusklik, sellele kohale

...ksd?»

...ladaksin kuradile selle maja — telliskivist puu-

...hmaksid asemele poeetilisi taresid nikerdatud akna-

...a Selge? Aga sina, Fjodor?» pöördus Tšernõšov

...on poole.

...a Mina vist paneksin sinna maastiku rohuga,

...veega, et silm puhkaks.»

«Ja sina, Mõš Ilma Peenendusmärgita? ...»
Ivan Mõš tõstis pea nõobi kohalt, kõverdas skeptiliselt huuli:

«Kas pole siis ükstapuha, mis seal ripub?»

«Noh, aga kui sunnitakse — pane välja, kombineeri.»

«Kui sunnitakse, siis paneksin noormehe vasaraga. Selle eest vahemalt kiidetakse.»

Tšernõšov libistas sõrmedega üle kitarrikeeelte — «pimm-pamm, pimm-pamm...» — ja mõõnis vaikselt:

«Mina olen samuti vasaraga noormehe poolt, kuid mitte sellepärast, et kiidetakse.»

Ljova Šlihman ajas end joonistusbloki kohal sirgu, vaatas tagasi, takseeris Vjatšeslav Tšernõšovi niiviisi, nagu vaadatakse lõpetamata maali — kriitilise, hindava pilguga.

«Vanapoiss!» kuulutas ta üleolevalt. «Sa oled naljakas oma originaalitsemisses.»

«Ma ei originaalitse, ma mõtlen nõnda.»

«Sa oled kunstnik, ma olen sinu töid näinud.»

«Kas see siis takistab mul rääkimast seda, mida ma mõtlen?»

«Tõeline kunstnik ei või banaalsust siiralt heaks kiita.»

«Kust sa tead, et ma selle vasaraga noormehe banaalseks teen?»

«Juba teema ise! Teema ise! ... «Ja ta surus tehase varjus temakese karedat rinda...»

Vjatšeslav pani kitarri kõrvale.

«Kuule sina, «puhal Venemaal kuked laulavad», hiline nud slavofiil, olgu sulle teada, et ma tahan inimestele kasulik olla. Ja minu sügav veendumus on, et plakati, mis kutsub tööle, vajatakse rohkem kui sentimentaalseid kukkesid ja sibulkupleid, millest sina härdud.»

«Utilitarist!» kisendas Ljova Õigeusklik, hüppas püsti, juuksed turris, raev lihaval näol, rusikad vastu rinda surutud — vaata, et koputab Vjatšeslav Tšernõšovi poksijapeanupu pihta... Kuid ta ei tormanud kuhugi, jäi võetud poosi: «Ei maksa ägestuda, vanapoiss!»

«Just nimelt. Istu maha.»

«Sa naerad: kellatornid, kuplid, kukkedega väljaõmmeldud käterätid, iidne Venemaa. Naera, pajats! ... Sinu vaarvanaisa avastas arhitektuuris telkkupli, keegi teine — sibulkupli, nõnda, kivi kivi peale, on korjunud rahvuslik kunst, rahva omapärane vaimulaad. Sajandeid koguti seda! Miljonid esiisad kogusid. Sinu esiisad, koletis! Ja kõik sel-

«Ja sina, kõrgelt ideeline barbar, nende haritud võsu, hõlpsalt plakati teenistusse annaksid. Niusugused nagu sina ei ole kasulikumaks Lunastaja Kristuse puhastamiseks. Lunastaja pühakojast ei saa õlut ega vähki, tahenpihuks ja põrmuks, prügihunnikusse säärane!»
«Plakatist ei katkestas Tšernõšov tema kõnevoolu. «Plakatist ei saagi õlut ega vähki, aga mina olen plakati, mitte õlari poolt.»

«H-ei, plakati on kasu!» hüüdis Õigeusklik. «Jaa-jah, kasu on, esem, kõige utilitaarsem. Sinu noormees taob oma mõtteid lihtsameelsete pahe ideekesi nagu naelu! ...»

«Kas sa jäid küll vahele. Ideekesi? ... Kas sinu Lunastuse pühakoda on siis rajatud lihtsalt kontemplatsiooniks? Samuti ideede pärast. Kogu küsimus on selles, kas need ideed on paremad, mõjuvamad. Missuguste ideede pärast?»

«Sina oled, Kristuse hing? Vanade, kiriklike? Vaevalt mõeldud usu.»

«Võib-olla kiriklikud ideed! Ta ise on mulle oluline. Iseloom!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

«Kas sa ei mõtlen, kuid mitte raamat ise? ... Tule maa tagasi, armas ingel, tuleta meelde, millest vaidlus tegid mulle etteheiteid teema pärast. Teema pole vorm!»

Õigeusklik lõi tantsu kitsas vooditevahes, komistades kord Fjodorile, kord Ivan Mõši öökapile, ja ulgus:

«Oota, Ljovka! Ära sega, vanapoiss, oma lehmadega!... See demagoog ütles praegu lahti peamisest, oma armetust utilitarismist!...»

Kuid Ljova Slobodko oli juba vaost väljas, ta raputas rusikat:

«Suur Van Gogh ütles oma kirjades...»

«Vahest toetuksid autoriteedile, keda ka mina küllaldaselt määratl austan...»

«Sa ei austa Van Goghi?»

Kära, lärm, higised näod, rüsin. Igast kaarest lendasid sõnad nagu mürsud: utilitarism, realism, modernism, vorm, ekspressiivsus, Van Gogh! Puhkes suur üliõpilasvaidlus — üks misugustest, mida Fjodor poleks sõandanud oletadagi.

Kell kaks öösel võttis Ljova Slobodko seljast oma kitsa pintsaku, jäi särgiväele, Ljova Õigeusklik aga hakkas materdama juhuslikult pihku sattunud «Jean Christophe'i» intelligentsuse ja rahvast eemaldumise pärast.

Ivan Mõš, tasakaalukas inimene, lamas voodis, püüdis pead aina padjaga katta ning palus oiates:

«Pidage ometi ükskord suu kinni! Varsti hakkab juba koitma... Õigeusklik, sindrinahk, et katk sind tabaks, sa kisendad nii, et mu peakolu läheb lõhki.»

Kella kolme ajal tegi Tšernõšov pihuks ja põrmuks Modigliani, Ljova Slobodko aga, vihast kahvatu, kahmas Tšernõšovil rinnust kinni:

«Sa oled vanameelne! Sa oled väikekodanlane! Niisugused tuleks esimese posti külge üles puua!»

«Oh issand!» ägas Ivan Mõš.

Fjodor vaikis, ent kuulas ahnelt, laskmata kõrvust mööda ainsatki sõna

Kell neli hommikul katsuti magama jääda, kuid jälle tuletas keegi meelde rahva vajadusi ja pehkinud intelligentsi, kes neid vajadusi ei mõista, ning uuesti sai tuliõunaks «Jean Christophe». Ljova Õigeusklik, täies pikkuses voodil püsti, kukkus pidama ülipikka ja ülihävitavat kõnet.

Peda tähelepanelikult kuulanud Tšernõšov sõandas lõpuks esitada ebatõepäraselt jultunud küsimuse:

«Kas sa oled «Jean Christophe'i» üldse lugenud?»

Õigeusklik luristas hämmeldunult nina:

«Ei ole lugenud, aga mis siis sellest? Vaidleme ju printsi-
pide...»

«Kõikjal kargas äkki püsti Ivan Mõš, rõogatas nutuselt:

«Lõõn maha! Ei ole lugenud!... Tema ei ole lugenud!...»

«Tundi aga juba!... Kuni kella neljani piinab!»

«Haaras Õigeusklikust kinni, õhus vilksatasid kulunud

«Kõnd, kiunatasid voodi vedrud — Ivan Mõš vajutas

«Vastu õhukest madratsit

«Tšernõšov Slobodko ja Fjodor ägasid hulk aega naeru

«Ljova Õigeusklik oli kohmetult vait.

«Ta taga sinas linn pidulikus hommikuväikeses Kara-

«Et sekeldasid varblased katusekarniisi all, vaidlesid

«Et — nähtavasti samuti oma tähtsatest varblaseasja-

Vjatšeslav Tšernõšov, kes oli enda kõrvale magama

«Nud oma äsjase raevuka vastase Slobodko, sest too

«Kuskil Sokolniki pargi lähedal, heitis pilgu aknast

«Ja vilistas pikalt:

«Vaadake!... Asjata vaidlesime — ühelgi meist polnud

«J

Vana plakati kohal rippus uus.

«Jooge Nõukogude šampanjat!» Hiiglasuur pudel nagu

«Must torn ja jämedad viinamarjakobarad hakkavad nüüd

«Mitama ärganud elanikke, kes pidid alles sõjaaegsete lei-

«Kaartidega läbi ajama.

«Võetukomisjoni liikmed ümmarguse laua taga.

«Hulgas Fjodori vana tuttav Valentin Veniaminovitš

««Ei mingit pidulikkust — laual polnud kalevist

«Võetukomisjoni liikmed olid augustikuumusest ram-

««Et Ukse taga ootasid eksamitel olnud hirmust tar-

««Et vana farjekorda

««Et mitte millekski kohustavad küsimused.

«««Vastu võetud, Matjorin.»

«««Vasekule ning ta väljus rauval sammul.

«««Lundas on?»

«Õeldi, et vastu võetud.»
 Teispool ust aga:
 «Ivan Mõš, teie järjekord.»
 Ivan Mõši huuled olid niitpeened, tugevatelt lamedatelt põskedelt oli puna kadunud.

Ljova Õigeusklik jooksis oma hüpleval kõnnakul mööda instituudi koridori — pea õlgade vahele tõmmatud, mingi mapp vastu külge surutud.

«Kehvasti, vanapoiss. Meie toast on ainult Mõš ilma Peenendusmärgita nokaüdi saanud. Tuleb kiiresti päästa katsuda.»

«Kas siis päästa on võimalik?»

«Püüame rauda taguda, kuni see veel kuum on.»

«Tulen sinuga kaasa. Mul on Lavroviga justkui mingid suhted.»

«See ühekaeline murdiski meie vaese Mõši. Ta on vandaal, vanapoiss. Südametu vandaal!»

Ukse juures, mille taga istus see südametu vandaal, hakkas Õigeusklik jalalt jalale tammuma, vahtis igasse külge ja sulges Fjodoril tee.

«Sa vabanda... Mul on kaval plaan. Tunnistajate juuresolekul, vanapoiss, on raskevõitu.»

«Lase käia. Ma ootan! Kui abi vaja, siis kutsu.»

Sealpool ust ei viibinud Ljova viit minutitki, hüppas välja õhetavana ja higisena, veel rohkem ähmis.

«Mis on?»

«Heitsin õnge sisse. Kui ainult näkkaks...» Ta raputas oma sasipead: «Helleeni Meduusa, kes inimese oma pilguga kiviks muudab. Brr-r-r, ebameeldiv!»

«Mis seal ebameeldivat on, hoolitsed seltsimehe eest.»

«Kas sa usud, vanapoiss, et on olemas läbinägelikke, kes oskavad mõtteid lugeda?»

«Ei usu.»

«Mina aga hakkasin uskuma. Ta lugese minu mõtteid, reo, lugese!... Oleme instituudis valvel. Kas praegu või mitte kunagi! Mõš ilma Peenendusmärgita hulgub kuskil siin ja küllap kordab mõttes: «Olla või mitte olla — see on küsimus.»

Kuid Mõš ei deklameerinud «Hamletit», vaid lonkis masendunult ühe ukse juurest teise juurde, tuttavaid nähes peatus, vaatas koerapilgul otse silma, ohkas.

Temast oli kahju, raske oli taluda seda anuvat koerapilku, tahtmatult tundsid end kaassüüdlasena, kuid inime on nõrk — sellest hoolimata ei jaksanud talitseda rõõmu. Sina ju olid vastu võetud, sinust oli see karikas läinud. Ja stuudiouksi vaatad nüüd erilise pilguga, te nõnda nagu hommikul. Nad on sinu, need ukсед, l molbertid teispool iga ust, sinu oma on koridor, sinu seinad, ja nendega, kes sinust mööda ruttavad, on sul tugused õigused. Kui ainult mõelda, et alles olid sa siin, lihtsalt sisseastuja, ajutine tegelane, nüüd aga oma inimene, seaduslik esimese kursuse üliõpilane. Just rõõmu tundes oli raske jääda silm silma vastu vaikselt, ohkiva Ivan Mõšiga.

Iseseenesest kandsid jalad Fjodori viienda kursuse stuudi

Talle meenus Nofretete. Fjodor oli neil päevil kogu viibinud tema läheduses, kuid polnud saanud teda küsaskeldustes ja närveldamises, kas ta vastu võetakse ei võeta, kas ta sooritab eksami või ei, oli ta tema kuni unustanud.

Tuleb ta üles otsida ja teha talle kummardus kõige — just nüüd, selle võidu puhul.

Fjodor asetaski kapi juurde ja hakkas tuhnima — berid, tolmused lõuendid, tolmused kipspead ja -käed. Oli nüüd peremees, tal oli õigus selle kõi rahu häirida.

Kuskil siin, oli Valentin Veniaminovitš ütelnud. Kuskil pole nende aastate jooksul kaotsi läinud. Ta pöörab pahupidi, kuid otsib üles Nofretete seisis päris seina ääres ja oli paksu tolmuga kaetud nagu kõik muu ümberringi.

See vajus saapasaarde ja Fjodorit valdas hirm. Endist loor Matjorinit ei olnud ju enam, ta oli kadunud, kaest oli tulnud sootuks teine inimene. Unustatud näo- ja vaatab ta nüüd teise pilguga. Unustatud — Fjodor ta näinud kõigest kakskümmend minutit, need kakskümmend minutit olid aga teetahiseks saanud. Äkki ta ei märganud enam, äkki polegi ta enam see, jumalanna variseb mureks, hea geenius kaob!

Uksest ehk mitte praegu, vahest lükata edasi — mitte hetkel, mitte tunnil, mitte rikkuda rõõmu kaotusega.

Kuid ju see oli ta tolmua ära puhunud ja busti enda ette lüüsnud.

Siin ta siis oli — pehmelt ja julgelt raamisid kulmukaa-

red salaparaseid, piklikke silmi Ikka endine ... Põskede õrnad piirjooned ühinesid vaikseks lõuaks...

Oli valitsejanna, elas Egiptuses, kõneles voorast keelt Uskumatu! Kuskil on ta teda kohanud Ootad, et nuud kohe vallanduvad huultelt arusaadavad sõnad, ootad ega usu, et ta on üle kolme tuhande aasta vana. On kadunud piir elutu ja elava, aastatuhandete ja silmapilkude vahel, — ootad: pilla sõnake sellele, kes sind armastab.

Kuid inimene pole kivi, ta ei saa tarduda tuhandeaastasest ootusest.

Fjodor võttis pea kätte ja hakkas vaatlema ning kompama huuli, kulme, põsenukke, imestades — mitte eriti keeruline töö, — nägi elavana ja raius kivisse, ongi kõik. Ilmselt oli Nofretete tööpoolest saanud tema heaks geenius, teda nähes hakkas Fjodor endasse uskuma: pole saladusi, pole hauda kaasaviidavaid kavalusi, ei või olla kättesaamatut. Tema, Fjodor, hämmastab veel maailma.

Stuudio uksest olid veidi paokil. Fjodor kuulis koridori Ivan Mõši häält.

«Olge nii lahked, kaaluge veel. Minu töö pole ju kõige halvem.»

«Neid, kes teist halvemad olid, pole samuti vastu võetud,» vastas talle Valentin Veniaminovitši haal.

«Mitte kõik, jumala eest, mitte kõik.»

«Kes siis?»

«Kas või Matjorin. Kas siis tema töö oli minu omast ilusam? Ta tunnistas isegi, et pole varem paletti käes hoidnud. Teie aga tema võtsite, mulle ütlesite ära.»

«Kuulgel!» muutus Lavrovi hääl teravaks. «Esiteks on Matjorini natüürmort teie omast siiski paremini maalitud. Ärge püüdke mind ümber veenda, see pole mitte ainult minu arvamine. Teiseks aga: kui see natüürmort isegi oleks natuke halvem, oleksin ma ikkagi taotlenud Matjorini, mitte teie vastuvõtmist. Jah, Matjorini!...»

«Miks nii?»

«Seletan. Esimest korda tema töö juurde astudes ma jahmusin selle abituselt ja maitsetusest...»

«Noh näete...»

«Poole tunni pärast oli tema töös juba nii maitset kui mõnesugust kõla. Kolmekümne minuti jooksul oli ta jõudnud üht-teist õppida. Kolmekümne minuti jooksul

lahendab, kuue instituudiaasta jooksul võib ta palju õppida. Kas mul on õigust tema ees ust kinni lüüa?»

Valentin Veniaminovitš...»

Valentin Veniaminovitš ei lasknud edasi rääkida:

«Ihman tõi teie uued joonistused. On need tööpoolest...»

«...»

«... Kuidagi kahtlane... Püüame selgusele jõuda. miseni.»

Koridoris kostsid järsud sammud.

Fjodor pani Nofretete büsti kapile, väljus stuudiost.

Ivan Mõš võpatas, Fjodori naoildest taipas ta, et too

koike kuulnud. Olakas, raskekaaluline, haledapilgu-

nõnda seisis ta nüüd Fjodori ees, tammudes rohma-

saabastega kriuksuval parketil.

«... lausumata läks Fjodor temast mööda trepi

«...»

Kolinal tormas Ivan Mõš talle järele, jooksis ette:

«Kuule... Kuule... Oh jumal küll!... Kuule ometi — olen uppumas!... Saad ise aru — ölekõrrest haarasin kinni.»

«... aru — uputa kas või teine, kui ainult ise välja

«...»

«... ja ju oled vastu võetud, sind enam ei saa uputada.

«...»

«... pole mõelnudki sind süüdistada.»

Olekõrrest... Lipsas keelele...»

Ivani näos, nagu tema jändrikus kossivajunud kujus oli midagi siiralt alandlikku, kahetsevat. Ta püüdis Fjodori silma vaadata, ning jälle koera kombel, jalle anu-
«... otsekui hakkaks iga hetk kiunuma.

«Andes-ta...» Ja äkki pahvatas vaikselt, südamepõh-

«... mingi hirmutava ägedusega, pööramata Fjodorilt

«... erapilku: «Olen lontrus...»

Fjodoril hakkas halb. Tema on instituuti vastu võe-

«... äsja oli ta tundnud Nofretete lihtsust ja kätte-

«... ist tajudes kõikevõitvat usku endasse, teda oli

«... koheldud, ta on õnneseen, ja nüüd krimpsutab ta

«... nina. Tema ees on lamaja, ta lööb lamajat.

«... küll... Läksid vesiseks — võta ennast kokku.»

Valentin Veniaminovitš sattus Fjodorile vastu, haaras tal käisest kinni, ütles:

«Astume hetkeks siia. On tarvis.»

Ta viis Fjodori ühte ruumi, otsis võtmeid kõlistades klaasidega kapist mapi, puistas lauale kõvast paberist poognaid.

Teiste joonistuste vahel oli Fjodori portree küljelt langevas valguses, nagu umbkaudu vana-vene uljaspäi Vaska Buslajevi laadis. Joonistus oli lõpetamata, sest tool oli katkestanud ootamatult puhkenud vaidlus väsaraga noormehest

«Kas selle tegi Ivan Mõš?» küsis Valentin Veniaminovitš, vaadates teraselt otse silma.

Fjodor lõi pilgu kõrvale, vastas põiklevalt:

«Kõikide kohta ei tea öelda...»

«Noh, aga selle?» osutas Valentin Veniaminovitš Fjodori portreele.

«Selle — Ivan Mõš.» Fjodor kannatas välja tahelepaneliku pilgu.

«Noh, mis siis ikka...» võttis Lavrov portree kätte, nõjatus toolileenile, vidutas silmi: «Kuidas teile tundub: algaja kohta pole halb?»

«Tahaksin, et minulgi niiviisi õnnestuks.»

«Noh, mis siis ikka... Teid ma usun. Siiski — kuidas see töö erineb nendest, mis ta meile tõi!»

Fjodor vaikis.

«Tont võtaks, näib, et seekord on juhtunud säärased, kes õpivad käigu peal... Noh, mis siis ikka... Parema on eksida teisele poole... Ütelge sellele Mõšile: ma püüan saavutada, et vastuvõtukomisjon muudaks oma otsuse.»

Fjodoril ei olnud piinlik, et ta Valentin Veniaminovitšile oli valetanud. Ljova Õigeusklik aga põikas maali õppejõuga silm silma vastu sattudes hulk aega temast kõrvale nagu pahandust teinud peni, — pea maas, vaade ära pööratud.

Nad paigutati ümber teise tuppa — alumisele korrusele, aknad hoovi poole. Ühiselamu kõrgematel korrustel asuvasse tubadesse — valgematesse, avaramatesse ja kuivematesse — pandi vanemate kursuste üliõpilased.

Uue eesliinil muldonnis hakati harjuma ruumikitsiku-

Tšernõšov vedas sinna hulga raamatuid, seadis oma di kohale riiuli. Kõik raamatud ei mahtunud ära, ta lüüsis aknalaua, toppis raamatuid öökappidesse. Fjodor võttis otsekohe raamatute kallale: värviküllased väikesed kunstnikkude monograafiad, paksud ajaloo- ja ajaloo-õpikud, üksikud Marxi, Plehhanovi ja Pissarevi köited, ilmunud luuletuskogud, isegi kopituselõhnaline vana piibel ja illustratsioonidega

«Napoleoni» pöördus tema poole Õigeusklik, «kui sa look läbi oled lugenud, siis olen ma sinus pettunud — loik peab olema pisut juhmakas.»

«Mul on teine arvamus»

«Lal ajal lesis Tšernõšov kägrutatud voodil, pahvis raamatult suitsu, torgates katkisesse alustassi ühe teise järel, ning lehitses mingit paksu fooliokaustas

«Te vahel võttis ta kitarri.

Ilm ägab, pisarad tal laugel,
ja vaevleb orjaahelais...

«Laulis ainult vanu revolutsioonilaule vanglatest, vabateist jalaraudadest, vihastest ähvardustest vana aja purustada. Ja Ljova Õigeusklik püüdis hammus-

«Istest sina, uue jutlustaja, ka emakeest-muinas-ajast evavalgele tirid?»

«See on muinasaeg, siis on mul häbi kaasaja

Nii must nagu süda, mis rinnas türannil,
nii pime on sugisöö...

«Seda esimesena laulis, teadis tulevikust rohkem kui sina, Õigeusklik.»

Tšernõšov oli tark, oli palju lugenud. Veetše oli hea seltsimees, alati valmis oma kaugast elust tegema, ja tema kindumus barrikaadiromantismis andis Fjodorile. Kuid Veetše tajus oma üleolekut ja pöördus Fjodorile eriti tähelepanu — tavaline sõbrapäev, mis suguseid leidub palju; ei karakteri eredust, hõlmapaistvat talenti, ei mõistust ega mõttekäikude ori-

ginaalsust, isegi mitte imetlust äratavat füüsilist jõudu nagu Ivan Mõšil, — mitte midagi erilist, vaidluste ajal ta vaikib, elus kohaneb kergesti. Fjodoril oli raske Tšernõšovile läheneda.

See-eest oli Ljova Õigeusklikuga üsna lihtne. Too elas nagu linnukene oksal — alati näljane, alati ilma kopikata alati tulvil mässavalt sõjakat kiindumust moodunud aegade poeesiasse alati valmis leivaportsjonit jagama mõistagi, võidast, sest enda oma oli juba poest tulles läbi söödud. Ta suhtus iga sõbra ebaõnnesse nagu isiklikku õnnetusse, tuli kõige puhtsüdamlikumate nõuannetega ka siis, kui teda ei palutud...

«Vanapoiss, sa oled kretiin, — kes siis niimoodi lõuendit pingutab!»

Ja seda öeldi vahel Ivan Mõšile ilma Peenendusmärgita, kellel olid hämmastavad, tööpoolest kuldsed käed.

Ainuüksi oma taskunõu abil võis ta naistemantli nõobist ja messingist traadijupist teha rangele maitsele vastava prossi, kaks tavalist paberiklambrit muutusid tema sõrmede vahel keeruliseks monogrammiks, tükk jämedat lõuendit, kaks lehte kartongi ja vana kapi ukse küljest murtud kattevineeri tükk — toredaks mapiks.

Ivan Mõš korjas kõik üles, mis silma alla sattus: lõhnaõlipudeli lihvitud korgi; diivani jala, mis, nagu selgus, oli tammepuust; vanaaegse vaskviielise — kõik peideti kas öökappi või voodi alla. Kord tassis ta kohale koguni purukatkise sääriku, mille oli õngitsenud prügivedajate poolt tühjendamata pühkmekastist. Pilgetele tähelepanu pööramata pesi ta saapasääre puhtaks, hõõrus õliga üle ja pani noa tööle. Tuli välja soliidne rahatasku, mida poleks põlunud kasutada ka Rotschild.

Selle rahatasku kinkis Ivan Mõš Õigeusklikule heatahtliku suhtumise, abistamise ja väljaaitamise eest Õigeusklik näitas seda kolm päeva kõikidele, ol. vaimustuses.

«Vanapoiss! See on šedöövr!»

«Aga mis sees on?»

«Dividendid.»

Neljandal päeval läks rahatasku kaotsi, kuid see ei kutsunud esile erilist kurvastust — hoida polnud selles midagi, naidatud aga oli kõigile.

Parast eksameid unistas Fjodor uuest natüürmordist, mõistatas, milline see võiks tulla, ootas kannatamatult esimest õppepäeva. Ta nägi natüürmordi isegi unes — midagi

ebaselget, range hall värv kriiskava kollasega. Nägi unes ainult värvi, ei mingeid esemeid...

Uus lõuend oli ette valmistatud, kaseiinist krundiga kaetud Puutumata lõuend — tulevane pilt. Ja seda vaadates tõmbus süda millegiparast magusalt kokku: äkki aga valmis suurteos — halli ja kollasega.

Uus poodiumile keset stuudiot ronis ag. sedes vanaaht ning jäi luitunud silmil liikumatult kaugusse vahtima. Ei mingit natüürmordi, ei mingit halli ja kollast — portree,

et pea Vanamehel oli endisaegse kojamehe parkunud valge sark, paiguti roheline hallitusekarva habe, tema selja taha seinale langes vari — tume foon.

Fjodor seisis halvatujulisena ja segaduses — sinakas-punase nina ja luitunud silmadega vanamees ei meeldinud...

Tema juurde tuli Valentin Veniaminovitš, viitas pealiputusega tolele vanamehele, küsis:

«Tore taat?»

«Ei saa aru, pole nagu hingelahedane.»

«Ja vaadake tema kühmulist laupa — see ju aina peab, et teda modelleeritaks. Ja neid silmakoopaid... Ja keski silmakesi nendes... Tunnete, kui kindlalt need mõtlevad. Põsekiprades muhedus, lõtvus, kuid mitte vormit... Või veelge laubaga, milline erinevus faktuuris.»

Vanamees istus nende lähedal, kuulis endastmõistetavalt ümber Valentin Veniaminovitši sõna oma rikkalikest väärtustest. Kuulas aga osavõtmatult, häirimatu rahuga, oli oma laupäevase lauba kuulsusega ilmselt harjunud.

«Tuleb modelleerida. Proovige.»

Fjodor aga oli mitu päeva sisemiselt valmistunud mitte modelleerimiseks, vaid värvi saladuste esiletoomiseks — halli taustal särav kollane.

«Alustage lahjalt, ühe varviga.»

Pintsel vedeldatud värviga seisis tükk aega lõuendi kohal. Millest alustada — laubast, ninast, habemest? Vanamees oli tugeva kehaehitusega, kuidagi terviklik, teda ei saanud üksikuteks lahutada, — ringjoon, millel pole ei algust ega lõppu.

Uus tükk puudutas pintsel lõuendit ja joonistas iseenda — Fjodor ei jõudnud tema järele valvata — näo-vaatam, joonistas rohmakalt, ligikaudselt... Kuid lõuend oli minetanud oma neitsilikkuse, algus oli tehtud, ebakind-... alus, töö algas.

Kühmuline laup — kõva nagu kumendav vask... See tähendavat õnne, kui laup on kühmuline. Kuid ainuüksi sjeenaga tema põletatud kõvadust, tema vasksest helki edasi anda ei saanud — laup oli kahvatu, kahvatum erepunastest raugapõskedest. Lauba värv, põskede värv — õnn peitub kühmulises laubas! Kuradile hall ja kollane — unustada!

Fjodor läks kaugemale, et imetleda oma kordaminekut.

Läks kaugemale... ja õnnetunne haihtus.

Vanamehe füsiognoomia asemel vaatas lõuendilt vastu koletis, mis koosnes kahest erisugusest osast — ettepoole küündivast, kahe tugeva kuhmuga laubast ja lihavatest põskedest, mida pärgas habe; kulmude kohal — kuristik. Fjodor heitis rahutu pilgu ümberringi — kas näeb keegi naabritest tema häbi?...

Kuid peaaegu kõik seisis Vjatšeslav Tšernõšovi molberti juures. Seisis ja vaikusid.

Vargsi ringi piiludes kaapis Fjodor maha vanamehe kühmulise lauba, tolle lauba, mis oli pakkunud talle naudingut oma tugevusega, kumendava vase kõvadusega. Kaapis maha, pani pintslid ja paleti kõrvale ning suundus Vjatšeslavi molberti juurde.

Vjatšeslav oli alles alustanud, lõuendil olid esimesed jäljed — rohmakad, hoolimatud pintslitõmbed, kuid neis tundus mingit võidukust, rohmakus väljendas jõudu. Juba ilmiski nähtavale kühmuline laup, selle all sügavad silmakoopad, silmi veel polnud, kuid silmakoopad juba läkitasid pilke. Vanataat ise aga oli lõuendil kuidagi mõnusalt, vabalt aset võtnud. See on tõeline... Sina aga?

Veetše Tšernõšov — kortsuskulmuline, korralik, range — töötas, pööramata tähelepanu oma selja taha aukarthikult troppi kogunenud kaaslastele, taganes pisut, silmitses teraselt, sihtis, alustas pintsliga uut rünnakut.

Kauem kui teised seisis tema selja taga Fjodor.

Sellest päevast peale alustas ta Vjatšeslav Tšernõšovi järgimist kõiges. Temasugune olla, tema moodi töötada, temaga, ainult temaga sarnaneda! Seisis Tšernõšov molberti taga või mängis õhtuti kitarri — ikka seirasid teda Fjodori ustavad silmad. Ja kui Tšernõšov vajutas otsmikule oma pehme moodsa kaabu, heitis mantli õlgadele ja

kuhugi linna tänavate ja tulede ragastikku, tundis Fjodor enda ümber tühjust ja üksindust. Tema elust oli üks ajaks tugi kadunud.

Valentin Veniaminovitš oli inimene, kes võttis õppetööd

... Parema käsi proteesile toeks, seisis ta pikka aega ... kõrval, seletas kannatlikult: «See varv on ligi ... Pole tonaalsust tabatud... Habeme tegid luga

... Tumedad kohad anna allamaalinguga, heledad ... paksum...» Valentin Veniaminovitš õpetas

... andis heldelt nõu, ent missuguse sõnaga võib õpetat

... Aitäh seltsimehele, kes on sinust targem, kogenum. Aitäh

... et ta on olemas, elab su kõrval. Aitäh isegi siis, ta sind mitte just väga ei märka. Teda on sinuga võrd

... tud — üks katus pea kohal, ühesugune stipendium —, kuid ta on sinust parem, kõrgem, joondu tema

... ole parem, kui sa oled. Tase, mida sina veel saavutad pole — eks ole see elus parimaks õpetajaks!

... päev ronis stuudio poodiumile vanaaht kõigi oma

... omadustega — kühmulise lauba, rohehabeme ja puhevate põskedega soonte erepunases võr

... lga päev võitles Fjodor temaga jonnakalt.

... leavad tundusid ühetaolistena, väliselt teineteise sarn

... na nagu vihmapiisad akna taga roostesel traadil. Hommikul kruusitais teevett ja leivatükk, jookis trolli

... peatusse, siis stuudio, vanaaht, lõuend, joonistamiseks

... tud aeg, plastilise anatoomia õppused, loengud

... aloost, marksismist-leninismist, prantsuse keele

... kühm heasüdamliku Sarra Izrailjevna juhendamisel,

... tsus oma liigagi täisealisi, ajamata habemega kasv

... kapsukesteks, jagas heldelt «viisi» ja «neljasid» «o»

... parase hääldamise eest nasaalsena. Vaheaegadel

... upist lõhnav söökla keldrikorrusel, kus kunstiüliõpi

... e suhtuti noriva kahtlusega, sest oli teada, et nad on

... d meistrid ühekordsete lõunatalongide võltsimisel.

... d ruttas Fjodor raamatukokku, et lugeda ajaloo- ja

... stialaseid raamatuid, lihtsalt neid, mida oli kuulnud

... vat. Luges, et sarnaneda Veetše Tšernõšoviga, et

... huste puhul sõna sekka öelda... Ühiselamusse tagasi

... alles öösel ja heitis kähku magama, sest muidu poleks

... unustada, et palitutasus on ajalehe sisse mässitud

... Seda ei tohi puutuda, muidu tuleb hommikul

minema joosta tühja kõhuga ja kogu päeva tunda näljailveldust.

Hommikul läks kõik jälle vana rada, alates kruusitäiest teeveest ja sellest leivatukist...

Uhetaolised päevad, kuid ainult väliselt. Iga päeva isandaks oli vanaatt, kes oli tardunud oma toolile keset stuudiot. Mõnikord ajas see vanamees meeleheitele, mõnikord õnnestas heatahtlikult vaikse rõõmuga... Rõõmu oli vähem kui meeleheidet... Võib-olla oleks sedagi rohkem olnud, kui alati poleks silme ees seisnud Vjatšeslav Tšernõšov. Lõuend, mis meenutas: «Vilets vennike oled, Fjodor Matjorin...»

Ja unistas uuest modellist, sellest, et seisab jälle puhta lõuendi ees. Uus lõuend — uued lootused. Äkki ta saabki sinilinnul sabast kinni.

Kord jõudis Fjodor ühiselamusse tagasi tavalisest varem. Toas ei olnud kedagi. Ljova Õigeusklik tuli üldiselt alati öösel. Tal oli linnas hulk tuttavaid ja küllaldane arv minigeid tädikesi ja onukesti — sugulasi seitsmendast põlvest. Ljova käis järgemööda kõikidel võõrsil — nii headel tuttavatel-mittesugulastel kui ka peaaegu tundmatul suguvõsal, kostitas kõiki oma filosoofiaga — kunst hukkub ühes vene muinasajaga, — ning talle pakuti teed, mõnikord ka lõunat, millest ta siis elaski, sest stipendium kadus tal juba kolme päeva jooksul.

Ivan Möš, kes tavaliselt veetis oma vaba aja öökapi juures, urgitsedes noaga nahatükikeste, nõõpide ja puuklotsikeste kallal, oli nüüd samuti hakanud kauemaks ära jääma. Instituuti oli ta vastu võetud tingimusel, et ta esimesel semestril stipendiumi ei saa — nii tuli käsitööga ülalpidamist hankida. Tema palgeilt kadus puna, isegi põsenukid kippusid esile tükima, kuid paistis, et raha tal leidus, näljas ta polnud.

Vjatšeslav Tšernõšov võis lesida raamatuga voodil, võis kesköö paiku nokastunult koju ilmuda. Temal oli nagu Õigeusklikulgi küllaldane tutvuskond ja temagi ei ütelnud nende külalislahkusest ära, sest kaasatoodud raha oli ammu tuulde lastud, ta ootas rahakaarti.

Sel öhtul aga ei olnud siin mitte kedagi, korrastatud

voodid seisid puutumata ja Fjodoril hiilis südamesse nukkus. Seltsimeestel on oma mured, neil pole temaga asja. Ja need ongi tema seltsimehed? Elavad lihtsalt külje kõrval, neid ühendab vaid voodinaabrus. Kes ta siis õigupoolest on, et nad temast hoolima peaksid? Ei ta suuda neile midagi õpetada, vahib ise igauhele suhu. Ta võib-olla olla, ent kellele on tema ustavust vaja? Kuni inimesed hulgas oled, saad sõnakese vahetada — justkui ükski üksi, aga niipea kui kõik ära, on tühjus. Sõpruse hõlvab, seltsimehelikkuse illusioon — pettus.

Kas tal üldse on elus seltsimehi olnud? Nood, kellega tal lamas ühes kaevikus, sõi ühest katelokist, otsis varju lameli all, olid ajutised sõbrad. Kaevikute aeg möödus, nad lendasid mööda ilma laiali — ei teagi, kes on elus, hukkunud. Kas nad meenuvad sind? Vaevalt.

Kuigi üks sõber on küll, üks meenutab teda kindlasti — Savva Iljitš. Tema muidugi meenutab, Fjodor aga on tema unustanud. Savva Iljitši akvarellide pakk on kohvris, avamata. Ta palus — näita, kuula ära, mis öeldakse, kirjuta... Küllap ta meenutab iga päev, ootab iga päev kirja. Ja küllap ei ole solvunud, andestab, leiab Fjodorile ise vabanduse — inimesel pole aega, tööd palju.

Kusimus pole muidugi töörohkses. Fjodor häbeneb oma toopia, pelgab tema töid näidata, teab — need on halvad, neid kindlasti põlastatakse. Ja nõnda lamabki Savva Iljitši akvarellide pakk kohvris.

Savva Iljitš aga, jõudmata postiljoni ära oodata, jookseb pal hommikul postkontorisse oma viletsas palitus, ning parib kulunud küünarnukke ette sirutades ja ärevust mitte variata suutes üle luugi:

Mulle peaks siin kiri olema...

Kirja ei ole, vastust ei ole, sind unustati, vanataat, oota, kuni meelde tuletatakse.

Fjodor tõmbas kohvri voodi alt välja, otsis sealt kõige peidetud paki. Akvarellid olid pakitud rajoonilehte, nendes pealkirjad: «Tõstame väljalüpsi», «Noorkarja hooldamine», «Kõik jõud söötade varumisele!» — vahuvaid, kaugel kõigest kunstist.

...pussas akvarellid voodile, laskus kükakile, hakkas loolukalt läbi vaatama. Millegipärast näisid need värvilised kildsemad Nofretetest, nende arglikud värvid tundusid luitunud olevat. Värvid ise aga olid muidugi tulla roheline rohi, sinine taevast, kollased teekesed. Ja sel-

lega polnud ennast löbustanud mitte poisike, vaid auvaar-
ses eas mees, kes on kogu elu sellele tüütule ajaviitele
pühendanud ega oota praegu midagi muud peale kiituse.

Kätte sattus pildike: vikerkaar helesinisel taeval. Eh!...
«Mis sina siin posid?»

Fjodor võpatas. Tema selja taga seisis Tšernõšov. Nägu
mahedalt roosa, silmades südamlilik lahkus — nagu alati
pärast head lõunasööki ja viinapitsi. Kaabu viltu peas,
vihmamantli krae ules tõstetud, sigaret suus — keigar mis
keigar.

«Kust see varandus pärit on?»

Ta võttis ühe töö kätte:

«Hm...»

Võttis teise:

«Hm...»

Pani kõrvale, küsis pahuralt:

«Sinu omad või?»

«Ei. Ühe tuttava.»

«Hm...»

«Minu joonistamisõpetaja omad. Ta palus neid näidata
asjatundjatele inimestele.»

«Mõtlematu palve. Head sõna ta oma aadressil ei kuule.»

«Mis sa soovitaksid talle kirjutada?»

«Viisakas vormis: jäta lollused, löö parem lõbusalt aega
surnuks.»

«Mis siis ikka... Teist vastust ma ei oodanudki.» Fjo-
dor võttis esimese kättejuhtunud pildikese — selleks osu-
tus vikerkaar: «Säh, võta...»

«Mälestuseks või?... Ära pane pahaks...»

«Ei, võta pliiats ja kirjuta võimalikult loetavalt: «Pole
halb» või lihtsalt «Hea». Seejärel oma allkiri.»

«Milleks ometi?»

«Et rõõmu teha, Veetše. Sulle on see tühine asi, inime-
sele aga — suur rõõm.»

«Rõõm vale üle?... Küll see on alles rõõm, endale sel-
list ei tahaks.»

«Mis teha, ta on kogu elu selles vales juba ära elanud.»

«Kas poleks siiski parem selgeks teha — jätku lootu-
sed...»

«Tasub siis ümber kasvatada? Vana mees, varsti kuus-
kümme.»

«Mnjaa... Ning sa valetad talle?»

«Valetan. Kõige häbitumalt. Praegu istun laua taha ja

«Sinu akvarelle kiideti. Tšernõšov, kelle nime
ne aasta pärast tunneb kogu maa, tulevane geenius,
likunsti gigant, tõendab minu sõnade õigsust oma all-
kirjaga kõige paremal töö!»

«Hm... Eluaeg olen arvanud, et vale toob kahju, tõde
kõige kurjemgi — alati head.»

«Kuidas tahad, kuidas tahad... Ent mina ei söanda ini-
t viimast ära võtta. Ta on kogu elu seda õnne ooda-
nud.»

«Kogu elu! Ma valetan talie.»

«Hm...»

«Malletad, Õigeusklik luges hiljuti: «Nagu traagik pro-
bleem Shakespeare'i draamat...»»

«Kas on siis provintsitraagikute hulgast? Annan alla.

Puha tõde kul maailm ei tea,
teed ta juurde kui leida ei suuda,
kes on meelestat, seda, kes muudab
kuldseks uneks me päevadere...

«Näe, pliiats, vennas! Laseme kuldseks unne vajuda
— pole puha tõde maitsta saanud... Kuid võib-
olla mitte? Vahest otsime välja parema töö?»

«Kõik on kõik ühetaolised, Veetše.»

«Hm... Kõik viimse kui üheni, otse hämmastav... Loo-
d oma printsiipidest, õnnistan tühisust... Võta, hakka
kirjutama.»

«Misel päeval, kui Fjodor seisis molberti taga, tehes
lingut kulmukaartele, mis varjutasid vanamehe
stus juurde Vjatšeslav. Ta vaatas tööd kaua, ei kiit-
nult küsis:

«Kas on sinu õpetaja?»

«Ei.»

«Kas provintsitraagik...»

«Kas joonistamist ja joonestamist.»

«Kas kooli sul ei ole?»

«Kas sul veel.»

«Kas alates nende lähenemine.

Poodiumil konutav vanamees oli ära tüüdanud nagu hapukapsasupp üliõpilassööklas. Juba ainult tema kühmulise lauba nägemine ajas peale tardumapaneva igavuse. Juba tuhat korda oled selle lauba pintsliga läbi kombanud, alusta tuhande esimest. Tuhande esimest korda — oh issand!

Nagu tõmbetuul palavasse ja umbsesse tuppä, nii murdis sisse teade: lõuendid ette valmistada, homme äntakse uus natuur.

Uus hommik, uued lõuendid...

Seekord — natüürmort, kuid mitte primitiivne pudel paari sidruniga, millega võib ühe seansi kestel toime tulla... Kõhukas vasksamovar, mille kiivritaoline kaas meenutas uhke sõjamehe raudkübarat; teekann, tuhm savipott, jamedast lõuendist laudlina, tassid alustassidel, väljaõmmeldud käterätt — kirevus, valguslaigud, refleksid, ja kõik vana-vene stiilis — rõõmusta, Oigeusklik.

Valentin Veniaminovitš kandis pressitud ülikonda, laitmatult puhast särki ja kaelasidet nagu alati, — ometi tundus temas täna midagi teisiti olevat kui tavaliselt, tundus mingit pidulikkust, mis hetke erakordsust toonitas.

Halb sõdur olevat see, kes ei unista kindraliks saamisest. Omal ajal oli Valentin Veniaminovitš kahtlemata unistanud kindrali positsioonist maalikunstis, kuid saanud üheks paljudest, kelle kohta heatahtliku üleolekuga öeldakse: «Tal on väikese ulatusega hääl.» Oma hääl on väike, vaevalt et seda kuuldakse, — kas pole siis parem olla teistele häälescadjaks? Uued lõuendid mõlbertitel tähendavad uusi lootusi ka Valentin Veniaminovitšile. Kui äkki murrab kuskil lõuendil läbi too alles nõrk hääl, mis võib aja jooksul üle kogu maa kuuldavaks saada.

Uued lõuendid, uued lootused... Valentin Veniaminovitš käib õlga ülal hoides mõlbertite vahel, vaatab teraselt — kes kuidas on alustanud, annab nõu:

«Liiga suurelt oled võtnud. Pildile ei jää õhku, samovar lämbub.»

Fjodorile uus natüürmort meeldib. Paljuga on vahest raskevõitu toime tulla, kuid hinge soojendab rahulik enesekindlus — kiirustamata paigutab ta tassid lauapinnale, tunneb mõttes ette rutates rõõmu selle üle, et tuhmi savipoti ja ähmasevõitu vasksamovari naabruses on midagi

mitsekä. Esmakordne on veendunud rahu, mitte aga kriamplik kärsitus.

Kui kõik endid uutele kohtadele sättisid, kutsus Tšerņošov Fjodorit:

«Tule minu kõrvale.»

Fjodor keeldus.

Kogu aeg sinu lõuendit naha?... Ei, ma kardan.

«...n hakkan sul külas käima.»

«No-non, ka mina tulen sind vaatama.»

Kui võtsid kohad sisse stuudio erinevates äärtes.

Kohe esimese tunni jooksul hammastas kõiki Ljova Slobodko. Jätti oma lõuendid sarnapaika, mündi tema samovarit vaatama.

Samovar oli muujanud vikerkaareks: paksud viltused pintsli tõmbed, kirevus, kirglikkus, fantaasia.

Ljova kulul hakati nalja heitma.

Piltmõistatus: kuhu on jäänud samovar?»

«Ja kus on varas, kes ta varastas?»

«Juurviljaaias leedripuu, Kiievis onuke.»

Ljova aga oli tulvil loomingulist väärikust, laial punapossel näol valjakutsuv põlgus.

Astus ligi Valentin Veniaminovitš, seisis kaua aega. Lõup jonnakalt kipras, jätkas Ljova mustrite kujundamist, loostmata kulmugi õpetaja suunas.

Valentin Veniaminovitš küsis viisakalt:

«Millega te end lõbustate, Slobodko?»

«Maalin, nagu näete,» oli tusasevõitu vastus.

«Ja lubate huvi tunda, mida nimelt?»

«Natüürmorti, endastki mõista.»

«Kaugeltki mitte endastki mõista. Mina natüürmorti ei

...aga näen just niimoodi.»

«Tsi!»

«Kas te veenda?»

«Te olete psüühiliselt ebanormaalne?»

«Mikselt? Ei, ma olen normaalne.»

«Kannata varvihalutsinatsioonide all?»

«Tahan nõnda! Kas ma ei tohi väljendada seda, mis

...teie rohkem vastab?»

«Tchi!»

«Siis on, Valentin Veniaminovitš, kas kepidistamine kunstis?»

«Ei, distsipliin õpingutes. Kunstist on veel vara raakida.»

«Ma tahan valjendada oma suhtumist värvi, mitte vöörast. Misparast te mulle oma maitset peale surute?»

«Selleparast, et olete minu juurde õppima tulnud.»
Slobodko mühatas vihaselt.

«Kui te arvate, et ma teile midagi uut ei suuda õpetada,»
jatkas Valentin Veniaminovitš rahulikult, «kui arvate, et olete juba täiesti valjakujunenud kunstnik, olge lahke, mina teid ei tülitata. Ent siis tuleb paluda, et te instituudis kohta kinni ei peaks. Vahest leidub keegi teine, kellele minu kogemused, teadmised ja nõuanded kasulikuks osutuvad.»

Ljova Slobodko vaikis süngelt. Valentin Veniaminovitš pöördus üliõpilaste poole:

«Tahan selgitada teile oma kreedot, isegi kui see mõnele ei meeldi. Arvan, et enne kui uut looma hakata, peab inimene omandama kõik selle, mis teised enne teda on saavutanud. Banaalne tõde, ent kui seda silmas ei peeta, kaotab igasugune õpetus mõtte. Teie aga tulite siia õppima. Selleparast...» Valentin Veniaminovitš heitis pilgu üle stuudio: «Selleparast nõuan ma praegu ja edaspidi, et te valdaksite maalikunsti tehnikat sellisel kujul, nagu see eksisteerib juba mitu sajandit. Talenti ma teile ära ei õpeta, töövõtteid aga püüan õpetada. Vanu kaanoneid kummutage siis, kui olete nende seinte vahelt väljas.»

Keegi torkas tõganisi ja mitte ilma teenustasvalmiduseta:

«Iga kikk jaagu oma leelõukale!»

«Slobodko, kui teile on kallid see... vabandage, mäng mitmevarviliste pintslitritega, võite täna end sellega lõbus-tada. Homme aga toote uue lõuendi ega maali enam muinasjutulist natuürmorti, vaid reaalselt, tolle proosalise samovariga, mida teie silmad näevad.»

Valentin Veniaminovitš väljus, kõrgemal olev õlg viltu.

Ljova Slobodko vahtis põrandale.

Fjodor oli Valentin Veniaminovitši poolt. Ka tema, Fjodor, tahab saada omanäoliseks kunstnikuks nagu Ljova Slobodko, ei taha kellegagi sarnaneda, kuid ennekõike on tarvis omandada juba omandatu — lihtne loogika. Ei, Ljovkal pole õigus.

Siiski mitte kõik ei arvanud nii. Oma molberti juures hakkas kõnet pidama Olegeusklik.

«Seda nimetatakse — ühte viirgu paigale, siin käsutan mina Üks, kaks! Tõstke pintslid! Üks, kaks! Harjuge

ennast-madalast sammu pidama! Kunstnikkudest saagu kurikesed, kes maalivad pilte määrustiku järgi. Kunst-laiatarbekaup!...»

«Ee viis Ljova Slobodko lõplikult vaost välja, ta viskas ised pintslid käest, pani määratud paleti maalikasti. Lähem joon ennast täis!»

Head isu,» soovis talle Vjatšeslav Tšernõšov.

Ljova Slobodko jäi temaga rinnutsi seisma, nägu solvu-pornitsev, klaasise läikega, ümardunud silmad hävi-valt otsa vahtimas.

«Ee-hh!»

Ka sina, Brutus, oled nendega! Kas nii või?» ütles Vjatšeslav ette.

Mine, tead, kuhu...»

Kuhu nimelt?...»

Ütleksin, kui tüdrukuid siin poleks.»

Slobodko marssis stuudiost välja.

Ohtul vajus ta ühiselamutuppa — ohvitserikeep vihmast märg, helesinise randiga vormimüts kulmudele tõmmatud. Istus keegi seljast võtmata voodile, vastakuti Vjatšeslaviga, kes oma harjumuse kohaselt lamas sokkides, malus kustunud paberossi ja lehitses raamatut.

«Lilin kaklema.»

Lase kaia,» nõustus Vjatšeslav, mäludes endiselt koni. Tahendab, niimoodi... Pane ometi raamat käest,

«apoeg! Pea inimesest lugu!...»

«ardon.» Tšernõšov pani raamatu kõrvale.

Tahendab, niimoodi...»

«Id vist vähe võtnud?»

«hakka üldsegi pähe.»

«h, seda ma ei ütleks...»

«n masendatud...»

«Jaaailmavalust?»

«Mitte maailmavalust, vaid sinu alatust käitumisest,

«...at!»

«In rangalt?... Nüüd näen — oled tõsiselt trimbanud.»

«...gaat! Tahad teada, mispärast?... Kuula! Seletan!»

«Ljova hüppas üles, võttis tribuuni poosi. «Sa oled ande-

«Ljovaga et sinu talent on mulle võõras. Ma ei ole looduse andeda kopeerimise austaja. Kuid selles kopeerimises oled meister. Tunnistan, et nõretan lugupidamisest. Nagu

«...on minu suhtumine sinu omast avaram... Kuradile

realism tema kitsaste raamidega — ära eemaldu natuurist. Olen inimene, olen jumal, olen iseenda isand, kellele on hing antud. Jah, hing, kurat võtku teid, kurikuulsaid materialiste! Hing! Kuulete? Ja minu hing on rikkam kui muu loodus kõigi selle väärtustega. Lase mul väljendada oma rikkust, lase mul väljendada oma hingel!»

«Põlen kärsitusest kuulda saada, miks ma renegaat olen!»

«Ah kurat! Kaldusin kõrvale... Millest ma õieti alustasin?»

«Sellest samast — renegaadist.»

«Oled omal viisil andekas!»

«Ka seda sa juba ütlesid.»

«Nii või teisiti oled sa kunstiinimene...»

«Tanan komplimendi eest. Edasi.»

«Ja sa oled renegaat!»

«Raudne loogika — kõik poõrdub ringiga endise juurde tagasi. Sa oled joonud üksinda vähemalt pool liitrit.»

«Rohkem.»

«Nüüd kardan kahelda.»

«Jõin maha Picasso reproduktsiooni. Geniaalse Picasso pruulisin viinaks, et tasakaalu leida!»

«Leidsidki, ei vaidle vastu, — sa seisad esialgu veel kindlalt jalgadel.»

«Sa oled koerapoeg, Veetšel!»

«Ja sina ilukõneline nagu Cicero ruudus. Selle eest ma andestan suuremeelselt isegi lugupidamatuse enda vastu.»

«Alati lipitseja, ei pääse sa kohtumõistmisest. Sa toetad neid, kes on aednikukäärdega relvastatud... Kunsti vastu ei ole hirksamata relva kui need aednikukaarid. Nendega kärbitakse kõik ühetasaseks, pügatakse joonlaua järgi, et ei esineks koonarusi, et elav jõud kindlaksmääratud raamidest välja ei tungiks. Sina — kunstiinimene — toetad kunsti hauakaevajaid! Kuidas seda nimetatakse, ütle? Kuidas?»

«Tõsine etteheide... Las ma panen su voodisse — magad end välja...»

««Surra? Uinuda? Võib-olla undki näha?...» Kõik ümberringi magavad, seeparast ongi meie kunst lame ja ilmetu. Euroopas lõovad ammust aega laineid impressionistid, Euroopas on Van Gogh juba anakronism, meie aga sepitseme haledaid klassitsismi-paroodiakesi, kus piiblisužeede asemel on tootmisteemad. Koloriit aga on seesama:

min nõgimustaga, seesama on ka iiveldama-

Kunst magab! Ta on letargilises unes!»

«... et sa purjus oled, me oleksime toredasti

... oleks sügeleb.»

«Vanast purjus. Minu viina on täna Picasso peal

... lastud! Olen purjus tema geeniusel, seeparast

... nus, seeparast pean sind pihuks ja põrmuks

«Ole vait ja kuula!... Kes ma sihuke olen?...

... ma sihuke olen? ...»

«... lenduri tugevad rusikad kõmistasid laial rinnal:

olen Lev Stepanovitš Slobodko!»

«... on tööpoolest nii, kes siin vastu vaidleb.»

«... niisugust maailmas ei ole!»

«... ellega...»

«... paremaid, on halvemaid, kuid niisugust, täpselt nii-

«... Lev Slobodko ei ole. Ma olen isiksus, olen indivi-

«... si! Tungi selle sõna sisusse, hale realist, — isik-sus!

«... isik-sus!»

«... il hetkel ilmus tuppa teine isiksus — märg, läbikül-

«... Lev Õigeusklik, hele tilgake punetava nina all.

«... kohale õigel ajal nagu mesilane, kes tunneb mee

«... kilomeetrite tagant.

«... lega vastu rinda pekstes müristas Slobodko:

«... ma pean ennast väljendama? En-nast! Oma ole-

«... II Oma individuaalsust! Ei, mind lammataks, puga-

«... mõne etteantud kunstniku kuju ja näo järgi. Ei

«... rüütes-teerin!...»

«... napoiss,» kuulutas Õigeusklik juba enne, kui oli

«... välja pugeda kulunud merlušakakraega võidunud

«... upatsist. «Vanapoiss, see viinanina räägib tarka

«... juttu

«... klik! Sõber-r! Las ma kaelustan sind! Las ma

«... juttu

«... va Slobodko haaras külmetanud ja ninaga luris-

«... Õiguskliku oma kämmalde vahele.

«... Lev Tšernõšov noogutas Fjodorile:

«... olne pildike — tuline läänlane musutab tulist

«... See tõendab, et olgu papp või preester — sisu on

«... ne. Mul on tahtmine nutta suurest liigutusest.»

«... or vaikus nagu alati ja püüdis ahnelt iga sõna.

«... Õigeusklik rabeles lahti oma sõbra Slobodko kuu-

«... asutusest.

«... minema, kurivaim! Ära sega kaineid inimesi.»

«Kaon, kaon, sest usun kirglikult sinu aususesse. Las ma suudlen sind veel kord...»

«Fedka, vii ta kõigi kuradite juurde.»

Fjodor pööras Slobodko seljaga enda poole, tõukas teda õige kergelt põlvega ja lükkas Ivan Mõši voodile.

«Olen purjus, kuid ma olen isiksus... Purusta ortodoksid, Õigeusklik. Ma annan sulle oma õnnistuse! Sina, Matjorin, oled samuti armetu ortodoks. Näen sind läbi. Külas on alati olnud ortodokse...»

«Ära jahvata,» ütles Õigeusklik nõrdinult. «Aga tal on õigus, kui ta isiksusest räägib. Tal on õigus, vanapoiss — isiksusele tuleb kunstis jätta maksimaalne vabadus.»

«Aga kuidas sina isiksuse vabadusest aru saad?» Tšernõšov istus türklase kombel voodile, tema silmades löid helkima saatanlikud pilkesädemekesed.

«Vaga lihtsalt. Isiksus peab ennast võimalikult eredamalt väljendama, selleks aga ei tule tal jumalapärast mitte kraest kinni haarata ja teda torgata justkui kutsikat tema enese tehtud aromaatsesse hunnikusse.»

«Kas poleks lihtsam öelda: vabadus on tunnetatud paratamatus?»

«See on banaalne, vanapoiss.»

«Viis korda viis on kakskümmend viis — ka see pole originaalne. Iga tõde on omal viisil banaalne.»

«Jutt on kunstist, vanapoiss, kunstist! See ei kannata banaalsust! Selles ei ole seadustega kindlaksmääratud tõdesid — tee nii, mitte teisiti.»

«Voh! Miks sa siis vaidled.»

Õigeusklik nohistas oma külmetunud nina. Vjatšeslav võidutses:

«Vaidled — otsid tõde, ent ei otsi seda mitte puu rohelist kroonist, vaid tema juurtest.»

«Sa tahad öelda, et kunsti tõde peitub elus?»

«Kui taiplik sa oled!»

«Ent ka elus, vanapoiss, tunnustatakse vabadust, kaitsetakse seda, see on eri punktina konstitutsiooni sisse pandud. Sina aga tahad seda kunstis keelata!»

«Elus piiratakse end rohkem. Sina tahad praegu süüa, kuid sa ei lähe tänavale, ei võta möödujalt ära toiduainete võrku. Ja sugugi mitte ainult sellepärast, et tänavaristil seisab militsionaar.»

«Kuid kunst... Lähme tagasi kunsti juurde, vanapoiss.»

«Ma veel. Ma tahaksin elu üle aru pidada. Elus nõuad talust igal sammul isikuvabaduse piiramist...»

«Mina? Nõuan vabaduse piiramist?»

«Mina, sa oled demokraatlik, sa armastad vabadust, ja kui sookla puhvetineiu läheb tervelt pooleks tunnondepesijaga lobisema, pidades ennast vabaks, siis sa järelekorras, oled vihane, tuletad talle karjudes tema kohustusi. Puhvetineiu, talupoeg, tööline ei ole suhtes vabad, ei ole ühiskonna suhtes vabad. Üks luustatud sulle kapsasuppi välja andma, teine selle kapsa d kasvatama...»

«Mina lükkas Ivan Mõši voodil siruli olev Ljova Slobodko klameerima.»

«Mina? Uinuda? Võib-olla undki näha?...»

«Kas aga, näe,» Vjatšeslav vihjas pealiigutusega kodule, «põrutavad endale vastu rinda: mina olen häälsus, mina olen puutumatu! Sõltumatu! Ei taha! Mõni! Ja säärased Õigeusklikud härduvad, solvuvad pärast — piirate vabadust!»

«Mina ka edaspidi! Kaitsen vabadust kunstis ka! Üks asi on puhvetineiu, teine asi — kunstnik. Mõni ei otsi oma töös uusi teid. Mida tapsemini ta ei, mis söökla juhataja poolt on kindlaks määratud, parem nii talle endale kui ühiskonnale. Kunstnik ei ole olemast kunstnik, kui ta ei otsi uut, isikupärast, edumatut... Ja otsinguteks on vaja täielikku isikuvabadust, vanapoiss!»

«Otsinguteks!... Otsinguteks on vaja eesmärki. Otsingute parast — see on mõttetus. Kas pole? Mõni vastu vaidleb...»

«Mina?... Uinuda?... Võib-olla undki näha?... Kes muult õilsam, talle alluda...» kostis Ivan Mõši koikult hääle nagu teisest ilmast.

«Mõni õilsalt vaimult, missugune on ta eesmärk, õigupoolest seisnevad tema otsingud? Ära kortsuta! Mõni ei oska vastata sina ega oska ta isegi. Eesmärk pole — ta otsib eimiskit. Talle on lihtsalt vabadust vaja. Mõni on isiksus, ta ei taha mitte kedagi arvestada. Mõni on kohustusi, ainult õigused! Tema on vaba, Mõni mitte. Kunstnik Slobodko on vaba põllumehe kohustust, põllumees aga — nali naljaks — peab teda toitma, Mõni on madalamast rassist, ei saa ennast võrrelda kunsti jüngriga!»

«Pea'nd pea!... Vanapoiss, see on ju koletul!»
«Koletis vormitu, hiiglaslik, sajasuine ja haukuv!...»
deklameeris Ljova Slobodko.

«See on hirmus — see, mis sa räägid... Tähendab, ma pean töötama põllumehe tarbeks, sest et tema töötab minu heaks?»

«Uldiselt jah, tema jaoks.»

«Põllumehe tarbeks!... Tavaline põllumees ei mõista Levitani, Serovi. Saada siis kunst põrgusse, lõhu pihuks ja põrmuks Michelangelo, rebi puruks Levitani lõuendid — elagu luiged niinepuuklotsid!»

Ljova Õigeusklik haaras õuduses käte vahele oma sasi-pea. Tšernõšov istus voodil, jalad enda alla tõmmatud, — pidulik nagu sultan vastuvõtul.

Fjodor aga ootas, mis ta vastab. Fjodor meenutas Matjorat... Kui lähedane ja kallid see küla polekski, ometi tuleb tunnistada, et seal ripuvad tarede puhaskambrites seintel kompvekikarpidelt saadud moonid, küpressid ja näkineid ning puuderdavad blondinikesed — tsaariaegsed reklaampildikesed. Michelangelo, Levitan, Serov, Van Gogh, — Matjoras pole neist kellelgi aimu. Kas kunst peab vastama Matjora maitsele — ei!

Kas Tšernõšovil tõesti pole õigus? Ta on rahulik, ta kuulab...

Oodanud ära, kuni Õigeusklik rahuneb, lausus Vjatšeslav:

«Ära püüa meeldida, vaid sea endale eesmärgiks selle põllumehe maitse kasvatamine. Võta see raske kohustus enda peale.»

«Selleks et kasvatada, on tarvis, et sind mõistetakse. Mõttetu on hakata suulut kasvatama, kui ta sinu keelt ei oska.»

«Õpeta talle oma keelt!»

«Papp õpetas juudipoissi õigesti hääldama, kuid hakkas ise kohalikku murret rääkima.»

«Sina pole papp, vaid kunstnik. Siin saadki ennast välja elada kui isiksus.»

Õigeusklik pilgutas silmi ja nohises, tema ilme oli rõhutatult tõsine.

«Sinu siledade sõnade taha võib peita end mõni kunsti-sandarm,» ütles ta tuseselt.

«Võib,» nõustus Vjatšeslav rahulikult. «Veel kõrgelen-nulõsemategi sõnade taha on ennast peitnud mitmesugused

lõpetused. Rasvunud rantjee Prantsusmaal kinnitab tõenäo-
lusest hõlpsalt härdunult: «Vabadus, võrdsus, vendlus!»
ütles pisarsilmil veel praegugi «Marseljeesi.»
Vanapoiss Ivan Mõš, torises märga palitukraed maha kää-

«Illes ilm. Hea peremees ei aja koeragi välja.»

«Jah, et põiki üle tema voodi lamab Ljova Slobodko, see on üll ja vormimüts peas, langes ta hoopis tujust kaeblikult.»

«Jah, mis see siis olgu?... Tuled poole öö ajal, väsi-nud nagu äraaetud jahipeni, kiirustad oma nurka — aga mitte, polegi kohta... Purjus? ... Noh, muidugi pur-jus. Ole lahke ja mängi lapsehoidjat.»

«Jah, vanapoiss, on hingeline draama, tuleb heataht-likult näidata.»

«Jah, kurjavaimu draama?... Võtan sulle ja viskan täna-

«Jah, vanapoiss, sa pole järjekindel. Äsja kuulutasid: säärase
«Jah, et aja hea peremees koeragi välja. Koeragi! Tema
«Jah, silmas — on loov isiksus.»

«Jah, kas minul tuleb siis põrandal magada selle isik-
«Jah, — et tont teda võtaks?»

«Jah, ei vaja vähem puhkust kui sina.»

«Jah,» Ivan Mõši ähm, raev ja meelepaha olid saavu-
nud haripunkti.

Ilustele pingutustega hakati «loovat isiksust» koikust
«Jah,» ütles ta. See põtkis jalgadega, pomises segaseid sõimu-
«Jah,» ütles ta järjekordse jalahoobi eest kõrvale põigatud,
hakkas Ivan Mõš tüsedal Slobodkol viimaks kaenla alt
«Jah,» ütles ta, tõstis ta õhku ning pani voodite vahele püsti. Viivu-
«Jah,» ütles ta, vaatasid kõik täielikus vaikuses huviga: kas kukub
«Jah,» ütles ta, või mitte? Slobodko kõikus nagu pilliroog, millest
«Jah,» ütles ta, kuulab laulda vintis venelane, tuli aga katsumusest
«Jah,» ütles ta, lauga välja — avas silmad, saavutas tasakaalu, küsis:
«Jah,» ütles ta, «ma olen?»

«Jah,» ütles ta, «seaduspärast uudishimu rahuldab igaüks omal

«Jah,» ütles ta, «mõistis.»

«Jah,» ütles ta, «mõistis.»

«Jah,» ütles ta, «mõistis.»

«Jah,» ütles ta, «mõistis.»

«Jah,» ütles ta, «mõistis.»

«Jah,» ütles ta, «mõistis.»

«Jah,» ütles ta, «mõistis.»

«Sind mul just vaja oligi.»
 «Kanäe, ära nägi!»
 «Jäta lõopimine. Räägime tõsiselt. Ma pean sinu seisukohta puhtalt renegaatlikuks...»
 Ivan Mõš oli naljast kaugel:
 «Ta hakkab ju vaidlema! Nüüd, südaöösel! Vaigistage teda — aovalgeni ei saa silma kinni.»
 Vjatšeslav rappus naerust:
 «Too vetti! — Millega? — Pangega. — Pangel mulk põhjas.»
 «Noh, mis te kõik irvitate?»
 «Vanapoiss, sa oled oma portsjoni juba kätte saanud, pole õiglane ronida teist saama.»
 «Juba?» Slobodko kratsis kimbatuses kukalt. «Löö või maha, ei mäleta.»
 «Või veel...»
 «Noh, kurat teiega. Andke mulle ööaset.»
 «Täna on Õigeuskliku kord külalisi majutada.»
 «Õigeusklikul lehkavad jalad.»
 «See on aristokratism, vanapoiss.»
 «Heida minu juurde,» kutsus Fjodor.
 Ivan Mõš, kes oli juba teki alla pugeda jõudnud, kohendas patja pea all ja pomises rahunenult-koduselt:
 «Noh, nii ongi kõige parem... Jääme magama... Hommik on õhtust targem.»

Seina pool lamav Slobodko täitis väikese toakese vag-
 lasliku norskamisega. Hoovis trepi kohal rippuv lambike
 heitis kardinateta aknast sisse nõrka valgust, mis ulatus
 Vjatšeslavi käkrus padjani, valgustas ta järsku laupa,
 poisilikult lühikest, püstakat juuksetukka.

Fjodor ei maganud — sobitanud end kõva koiku äärelle,
 lamas ta lahtisi silmi ja mõtles.

Eesmärk... Seda sõna oli Vjatšeslav vaidluses mitmel
 puhul korranud. Tüütu, araleierdatud sõna nagu vanaini-
 mese kulunud sententsid. Praegu aga astus see sõna Fjo-
 dori ette uues valguses, justkui sineli seljast võtnud sõdur,
 kes oli erariided selga pannud; teda maksis tähelepaneli-
 kult silmitseda.

Hämara nooruse koidikul, teisel pool järsku ja ränka
 mäekuru, mis sõja nime kandis, oli Fjodor kord hommiku-

lannas kõndinud, oli olnud rumal, naiivne, enesekin-
 kuid tal oli olnud kindel eesmärk: kunstnikuks saada.
 Ta oli talle tundunud muinasjutulise aarete saarena.
 Nüüd, Fjodor, oli uskunud, et jõuab kord tõotatud maale,
 ab peidetud aarded.

... Tundmatud rannad, peidetud aarded... Mil-
 ladeid, kui ka ilma nendeta võib toredasti ära elada,
 nendetagi uhub suvisel keskpäeval maad soe vihm,
 nendetagi puhkevad paisunud pungad kevadises
 ses, tilguvad mõttesse vajunud hobuse mokaadelt
 ngupunast roosad veepiisad. Mis tähtsus on aaretel,
 hadaohus on elu. Eesmärk oli — elama jaada!

ta jäi ellu, vähe sellest — nüüd on ta ühe jalaga juba
 id ka tõotatud maa rannale, kitsukesele kaldaribale.
 ud ja vaadanud — kus on aarded? Saar on suur —
 d, kaljud, metsad, orud, kuristikud. Kus on aarded?
 on eesmärk? Kätesaamatu!

Ljova Slobodko on Fjodorile selja pööranud ja norskab,
 on tal tugev, kuum. See noormees on nende meeletute
 röövlite killast, keda ei tõmba mitte aarded, vaid nen-
 eotud seiklused, mitte eesmärk, vaid otsingud. Tema
 esimest kivirahnu, jõuab otsusele — aarded on
 nmmas, hakkab kaevama. Kaevab natuke aega, lööb siis
 ja suundub teise rahnu juurde... Ei, tema ei leia,
 ei tunne selle üle meeolehärmi, elab ka nii ära, arvates,
 ed on tal käes.

Ljova Õigeusklik?... Aega tagasi pöörata ei saa,
 kannab edasi ka Õigeusklikku, ainult et too istub,
 ja poole, ja on heldinud: ah, kui kenad on mine-
 juvad maastikud. Mis eesmärk see on, mis selja-
 h?

Mõš... Meisterdab prosse, määrab kohusetruult

... Jav uksinda teab või teeb näo, nagu teaks, kus
 ... aarded. Kui seisaks tema selja taga, valgiks
 ... aga tema sammu, muutuks tema teisikuks? Ta
 ... reteni, vahest aga ei võta kõike endale, jätab
 ... ule — haletsusvaarne kaalutus. Teisikut, koopiat,
 ... äljendajat kunstis ei austata. Otsi ise...

... lamas lahtisi silmi, mõtles...

Stuudios seisis ta tundide kaupa Vjatšeslavi selja taga, vaimustudes tema laiast, ruumi haaravast pintslikas. Ilu-
sest — iga pintsli look nihutas tükikest lõuendit kas ette-
poole või tahapoole, suvendades õhku.

Vjatšeslav ise muutus molberti taga pisut nagu segaseks, pomises midagi endamisi, vahtis natuuri näljaste silma-
dega, segas rahutult värve paletil, eemaldus, silmitses
tähelepanelikult oma tööd, tegi grimasse. Pärast maalimi-
sele pühendatud kahte tundi oli ta peaaegu alati joid,
sõnakehv, siniste silmaalustega. Mõne minutiga ta toibus,
hakkas nalja heitma.

Tema töö mõjul püüdis Fjodor kõigest väest, et samovari
kõlgu oleks kumer, et teetass taamal ei tikuks ettepoole, et
selle ja esiplaanil oleva savipoti vahel oleks tunda õhku.
See justkui õnnestuski, ainult et pintsli lõõgid olid nagu
vatist, mitte nii laiad ja täpsed kui Vjatšeslavil. Päris
alguses, kohe pärast tööleasumist, oli Fjodor näinud
«maiuspalu» — poti savi ja samovari külge, helesinakalt
lääkivat tassi ja karedat laudlina. Ta lootis, et küll saab
nüüd «maiuspada», ent alaline vormikaotamise hirm sun-
dis kõike muud unustama. Natüürmort oli lõpetatud, Fjo-
dor aga polnud «maitset» suhu saanudki.

Valentin Veniaminovitš ütles ringka gul:

«Tule pärast teist loengut korraks siia. Räägime nelja
silma all.»

Kohe pärast kella tormas Fjodor loengult stuudiosse.

Valentin Veniaminovitš ootas, istus tema molberti ees,
jalg üle põlve. Allpool oli püsti seatud Fjodori esimene
lõuend — pudel sidrunitega.

«Istu,» kutsus Valentin Veniaminovitš.

Hulk aega vaikiti, silmitseti mõlemaid töid. Pudel sidru-
nitega — see ei olnud ju halvasti maalitud, kuigi vorm
polnud välja peetud, puudus õhk, valtses tasapinnalisus,
silma häirisid pealetükkivalt heledad laigud. Nii või teisiti
oli Fjodor selle aja kestel edasi lainud, kuid midagi oli...

«Noh, näed?» küsis Valentin Veniaminovitš.

«Mida?»

«Seda, mida sa kaotamas oled. Tšernõšovi loorberid ei
anna rahu. Ahvid järele, Matjorin.»

«Tšernõšov on minust vilunum. Öpin.»

«See on põhjendatud. Kuid ära unusta seda, mis on sul
enesel.»

«Ei taip.»

Vaata hooliga, kuidas sa oled maalinud alumise
Valentin Veniaminovitš osutas esimesele tööle:
Kuidas on võetud sidrunid pudeli suhtes... Täpselt?...
M, peale täpsuse on siin veel midagi... Siin on juba mõne-
agune vihje poeesiale...»

«oli too tükike, kus Fjodori poolt lõuendile paisatud
helne värv muutus valminud sidruni värviks.

«on aga?...» Valentin Veniaminovitš osutas teisele
«Kõik värvid on ligikaudsed... Joonist, vormi on
am-vähem silmas peetud, ent kus on maal, kus on vär-
m? Kirjuks maalitud.»

Fjodor vaikis.

Kadedus närib, tarvitad enda kallal vägivalda. Ja siin
on tulemus — ei liha ega kala.»

«kas see natuur seisab veel kaua?» küsis Fjodor.

«Ulehomme võtame maha.»

«Ulehomme... Umber teha ei jõua.»

«Seda ma pole nõudnudki. Kui sa ainult kirjutaksid
mendale kõrva taha.»

Pärast Valentin Veniaminovitši äraminekut seisis Fjo-
dor mõne aja oma tööde juures. Pudel ja sidrunid... Kata
sidrunid kinni, muutub pilt tuhmiks, varja peoga pudeli
otsa — sidrunite asemel on ilmetud rohekad laigud,
kui aga vaadelda kõiki üheskoos, siis säilitavad sidrunid
oma lõhna kui värskuse.

«v hiljem — uus modell. Jalle ronis poodiumile
mees — kollasenäoline, sarnakas, valge maniskiga mustas
ulikonnas, mille käistest ulatusid välja valged mansetid.
«ge, must, tagasihoidlik kollane, eredalt valgustatud
«... ja taga...»

Kodunt tulid kirjad, kaks korraga. Need olid ühel päeval
kirjutatud ja selsamal päeval ka posti pandud, ühe rongiga
lõid nad Moskvasse saabunud. Savva Iljitšilt ja isalt-emalt.
«... va Iljitš kirjutas peene, tiheda käekirjaga, tahte tähe
«... le lükkides, mittevajalikud sõnad olid korralikult
«... kustutatud.

«... kallid Fedja!

«... kaua oodanud seda päeva. Väga kaua — kogu elu.

Vanad eas on mulle valgus süttinud. Esimest korda elus on mind tõsised inimesed tõsiselt kiitnud. Ei häbene tunnistada — ma nutsin. Vaatasin oma tööd, mille taga seisis mulle väärtuslik allkiri, ega suutnud pisaraid tagasi hoida. Selle töö ma raamin klaasi alla, riputan üles kõige nähtavamale kohale. Mul on nüüd mõõdupuu, ma hakkam joonduma selle töö järgi...

Õeldakse, et õnnetus ei tule üksi, aga nüüd olen ma peaaegu veendunud, et ka õnne võib langeda sulle kuhjaga. Esiteks: ma lähen koolist ära! Sa tead, ma pole kunagi eriti armastanud õpetajatööd, läksin tundi ikka nagu piinapinki. Tõusen hommikul üles ja kohe kerkib silmade ette, et tuleb klassi minna, et õpilased käivad minu tundides peaaegu et jalad ülespidi, ning kurbus ahistab hinge. Kurta aga pole kellelegi, olen ise süüdi; direktor ja õpetajad kuulavad ära ja heidavad ette: te ei oska distsipliini jalule seada, ei leia klassiga kontakti. Mind mitte ainult et ei armastatud, mind lihtsalt ei peetud millekski. Nüüd pole mul enam tarvis tunde anda. Kuid ka see pole veel kõik... Ma hakkam pensioni saama! Muidugi väikest, ent kuidagiviisi elan ära. Mis on raha võrreldes vabadusega. Täieliku vabadusega! Ma võin ennast tervenisti kunstile pühendada, iga tunnikese selleks loovutada. Näib, et sellest jätkub, näib, nagu oleks saatust mind juba niigi kinkidega hellitanud, kuid ei, see pole veel kõik...

Et pension on väikesevõitu, siis läheks mul jaamas elamine raskeks, kuid ma otsustasin — õnnelik mõte sähvatas mul öösel! — üürida endale korteri külas. Ja ma võtsin Sinu isamaja naabruses nii-öelda rendile pool taret Sulle tuttava Marfida-eide juures. Ta on üksik, ta on vana, tal on lihtsalt hädavajalik, et keegi elaks tema kõrval. Marfida-eidel on maatükk; minul pension ja veel küllaltki tugevad käed. Meie huvid on vastastikused.

Sa, Fedja, vist imestad: näe, vanamees rõõmustab, kuid mille üle? Maatüki, ulualuse, täis kõhu ja heaolu üle. Pärin nii see ei ole, sest nurgake Marfida-eide tares tähendab mulle suure unistuse täideminekut. Sa kindlasti mäletad, ma rääkisin Sulle kunagi ammu-ilma soovist omada maja põldude ja heinamaade keskel, jõe kaldal, nii et akendest paistaksid päikeseloojangud, et võiks ärgata enne päikesetõusu ja minna välja, värvid kaasas... Kas mäletad? ... Ma olin juba, pean tunnistama, käega lõõnud —

parata, ei lähe täide, suren koos unistusega. Aga ei! Tähtis, et tare kuulub Marfida-eidele, mitte mulle. Peab siis tingimata olema oma maja, peab tingimata oma eraomandus? Eraomanikke olen ma alati sügavasti armastanud. Aga mul on katus pea kohal, on heinamaad ja jõgi üsna akna all, on edaspidi ka loojangud taevast, on vaba aega, palju aega, ning kui vähem magada ja mõelda, on aega veelgi rohkem. Mida on veel tarvis, et olla õnnelik? Sinu vana Savva Iljitš on saanud vabatahtlikuks! Uskumatu! See ei taha mulle pähe mahtuda! Ma ei mõõda tänavat, vaatan inimesi ja imestan: miks nad ei kadesta, miks ei märka minu õnne? Oh, inimesed, inimesed! Nad on ju olnud minu vastu alati ükskõiksed — õnnetuses kui ka õnnes. Nad ei aimagi, et selles on minu suur hirmus õnnetus. Neid jätab ükskõikseks ka loojang, kaar pärast vihma, sügiseselt värvikirgas kasesalu, on ükskõiksed teiste inimeste vastu, tubli pool inimlik. Rõõmudest läheb neist mõõda, seepärast ongi paljude igav, seepärast juuakse meil palju, et igavust kuidagi unustada. Kahju on neist, ja häbi on nende ees oma õnne. Võib-olla seetõttu, et ma pole harjunud õnneliku eluga. Hästirietatud inimesel on alati ebamugav kehast riietatute hulgas. Siis aga veel nagu taevast Sinu kiri, et arvamus minu töö kohta. Mul hakkab isegi õudne — palju ühekorraga! Mulle üksinda! Kui pärast kuuma ja ilma ainult ei raksataks äike. Õudne on, kuigi ma olen — mul pole midagi karta. Kes võtab minult selle, lõpuks olen saanud — väikese pensioni, vanaduse, Marfida-eide ulualuse, loojangud ja vikerkaared? Tänu? Selliseid ei leidu.

Ma soovin Sulle edu! See tuleb, ma ei kahtle. Mind kiidetakse, siis kujutlen, missugust kiitust kuulan oma seltsimeestelt.

Ma minu poolt edasi tervitus ja suurim tänu Vjatšeslavile (ei tea tema isanime — Sa ei kirjutanud) Tšernõšovile. Kui tore on elada tarkade, sügavate, mõistvate inimeste hulgas, kes armastavad kunsti niisamuti kui Sa ise. Ma olen õnnelik, Sina aga minust kümme korda õnnelik. Oleksin valmis ennast ümbrikusse kleepima ja teie ümber lendama, et viivuke, üksainus viiv istuda kunstnik-keskuses, rääkida nendega. Ma tunnen Sinust väga hästi, Fjodor! Kaelustan Sind...

Keerukas, aastatega väljakujundatud, Fjodorile akvarellidelt tuttav Savva Iljitši allkiri.

Allpool aga ülespuhutult tähtis P.S.

Ja jälle täht tähe kõrvale lükitud:

Mind kurvastab, et Sinu isa mind ei salli. Ükskord poetas lause: «Viljatust õiest kurki ei tule.» Tahendab, siis mina olen tema arvates viljatu õis. Tuttavad sõnad, kui palju olen neid kuulma pidanud...

Ära pea mind kelkijaks, aga ma näitasin talle Sinu kirja ja vikerkaarega maastikku, millel seisab Tšernõšovi allkiri...

Teine kiri oli isa käega kirjutatud. Temal olid tähed ümarikud, laiad, üksteisega lõdvalt seotud, igauks neist oli nagu omaette vürst, seisis kindlalt eraldi.

Tervist, Fjodor!

Ema saadab sulle tervisi ja mina samuti. Kohtasin hiljuti Paška Gratšovi — mäletad, õppis koos sinuga? Ka tema käskis tervitada. Siis tervitavad sind tädi Marja ja veel õde Grunja. Daškalt ja Nastjalt pole seni kirja olnud. Paška Gratšov aga töötab nüüd tarbijate kooperatiivis, rindel jäi jalast ilma, nii et nüüd marsib karkudel.

Lood meie külas on halvad. Ligi kaheksakummend hektarit rukist on siamaani koristamata, varsti aga tuleb lumi maha. Ka kaer on koristamata, ja oder — kõik mädaneb, töökäsi aga pole. Kõik ootasid: sõda lõpeb, mehed tulevad tagasi. Üks ja teine on tulnudki, külasse aga kuigi kauaks istuma ei jää. Ja kogu Matjoras on, võta arvesse, kaks meest — mina ja Aleksei Openkin, mõlemal seitsmes aastakümme turjal.

Olen kõvasti mõtelnud sellest, Fjodor, mille üle me sinuga sinu saabumise päeval aru pidasime. Ja ma olen jõudnud otsusele — sul pole õigus. Vahest ehk on sinu pildikesed vajalikud mingisugustele preilidele, kellele viljasaak pole viljasaak, vaid leib söömalaual. Lihtsamatel inimestel aga on enne vaja sõnuks saada, sest piltide imetlemine tühja kõhuga lõbu ei paku. Pildikestega võib elu kaunistada, elu rajaneb aga leival. Ja leiba ära oota, kui sinutaolised terved noormehed lähevad mujalt kergemat põlve otsima. Vabanda otsekohesuse pärast, ma ei räägiks, kui peaksin sind tühiseks inimeseks. Vaatasin sind teraselt — ei, sa pole tühine, sa kannad hinges rahutust. Aga

ahutu hing on samuti ohtlik. Vaata, et sa ei taipa äkki, aga su isa taipas: elu on ära elatud, kasu aga sellest

... on sul õigus — mäletad meie kõnelust saras? ... nes endale on igav elada. Aga mulle paistab, et nende adegapiitsutad sa iseennast. Vabanda veel kord, kui kirjutasin solvavalt. Kuid varjata sinu ees ei taha — ... van sind inimeseks.

Muidu aga oleme hea tervise juures, mida soovime sul-

Sinu isa Vassili Matjorin.

Ema palub kirjutada: kas saata sulle vildid? Kui on ... vis, siis ma õmblen nad nahaga üle, võib käia nii sulala kui pakasega.

Allpool aga vaevalised, risti-rästi tähed:

Sa ära kuula vana lollpead. Kõik päevad mõtlen sinule, Fedinka.

Matjorina Anna.

... oduripluusi seljast võtmata lesis Fjodor voodil, suitsetades ühe paberossi teise järel. Vjatšeslav Tšernõšov luges, ... kortsus, tema kirju. Pani kõrvale Savva Iljitši sõnumit, lausus:

... a-a .. Provintsitraagik oma ampluaas — naerab ... onenaeru, minul aga on tahtmine nutta.»

lgauhele oma,» vastas Fjodor tuseselt. «Ja pole vaja huletseada, muidu rikud mängu.»

Ma haletsen ja olen valmis teda armastama.»

Fjodor tõusis voodil istukile.

Ka mina armastan teda. Kuid isal on siiski õigus: elada mitte kellelegi vajalike piltide nimel! See on ju kuri- ... — terve inimelu kasutult ära raisata!»

Kisu oma keel välja! ... Või parem jätta ta alles, et iga ... mitu korda valjusti korrata: ma saan kunstnikuks, ... n seda traagikule Matjora külast.»

... p see ongi — ma saan! ... Aga kui mitte? Kui ka ... must saab Savva Iljitš, küll ehk mitte Matjora mastaa- ... la, vaid Moskva mastaaabis. Inimene, kes on viljatu õis?»

Konkreetselt, kuidas sa seda ette kujutad?»

... aga lihtsalt. Praegu olen ma kursuse kolmandajärgu- ... lise kuju, ... jään kolmandajärguliseks instituudi lõpuni, ... pärast aga on selektsioon rangem, peab tugevamate talen- ... tude hulgas mõõdu välja andma ... Seal osutun ma kum-

nenda järgu kunstnikuks, see aga tähendab paremal juhul halli keskpärasust. Kuid mina siiski lõpetan instituudi, ühte-teist jõuan kokku krahmida, püha teadmatust, milles elab praegu Savva Iljitš, minul olla ei saa. Tähendab, ma muutun õelaks ja kadedaks, tähendab, mul tuleb talentide keskel kaitsta õigust oma kohale elus! ... Mõistad sa, sõdida talentide vastu! Kujutle Savva Iljitši mitte õndsalt lihtsameelsena, vaid sõjaka, õela inimesena, kes on arvamisel, et teda ei mõisteta, et teda välja tõrjutakse.»

«Sina niisuguseks ei muutu.»

«Mispärast mitte? ... Ära nüüd ainult rahustama hakka, et ma andekas olen. Ära ainult asu tolle müütilise hullumeelse poosi, kes sisendab kuldseid unenägusid.»

«Sina niisuguseks ei muutu. Ja siin pole küsimus selles, kas pled andekas või mitte. Juba praegu ei anna sulle südametunnistus rahu. See aga tähendab — sa suudad ennast kõrvalseisjana kainealt hinnata. See aga tähendab — sinus on tõelise inimese juuretist.»

«Rahustasidki ära. Kohusetundlik andetus, viljatu, ent kahjutu õis, elagu õndsad lihtsameelsed! Mina aga ei taha, Veetšel! Ka sina tead, mida rinne endast kujutab. Olen liiga kaua kainud surmaga kõrvu, et elu mitte hinnata. Mul on sinelist viis korda läbi lastud — vedas, ellu jäin. Ma oleksin võinud jaada lumme Voroponovo all, mind aga tassiti välja — vedas. Meie muldonni tabas mürsk, rebis kõik poisid tükkideks, mina aga olin sel ajal kõiki lainud — vedas. Ja pärast neid uskumatuid vedamisi elada kasutult, tarbetult, kahjutult, ainult kahjutult! Milleks? ... Näed — käed! Arvad, et need ei suuda kunda? Suudavad! Isa aga kirjutab — töökäsi ei jatku, leib läheb hukka, meie sinuga istume toidukaartidel, lõgistame hambaid. Isal on õigus Savva Iljitši põlata. Õigus, kui ta teeb mulle etteheiteid!»

«Noh, ja mis siis ette võtta?» küsis Vjatšeslav tõsiselt.

«Vaata sulle säh! ... Ma ju seda sinult küsida tahtsingi.»

«Jäta instituut sinnapaika, Fedka.»

Fjodor vaatas teraselt Vjatšeslavi tõsisesse, kiretusse näkku.

«Riski, saada kus kurat ... Ivan Mõš aga jääb siia.»

«Tema pole mulle eeskujuks.»

«Õige. Jäta sinnapaika. Rik saab ühe paari põlduharivaid käsi rohkem.»

«Seegi on midagi.»

lõldu harida võib igaüks, kunstnikuks aga ...»

Kuid keegi peab ju põldu harima. Mille poolest ma teisiparem olen?»

«Is parata, talenti ei kohta nii sageli kui musklites käsi. Ma mind nii vihaselt jõllita, ära arva, et ma olen nakkad häbiväärsest põlgusest lihtsa töö ja lihtsate, andele inimeste vastu. Just nimelt need lihtsad inimesed avadki talente. Talenti talendi parast ei eksisteeri, nii on mõtetus künda põldu kündmisprotsessi pärast.»

Kui ma oleksin veendunud, et talenti on ...»

«Ah, tahad tingimata olla kuld, kardad olla maak, toot-
mak. Pole parata, kõigist geeniusi ei võrsu, keegi peab ka lihtne kivim. Ilma kivimita pole kulda.»

«Mina aga ei taha kivim olla. Ei taha, ja kõik!»

«Nae, kus originaal. Kes siis seda tahab? Mina? Ivan Ljova Slobodko? Kõik loodavad nagu sinagi saada metalliks. Ka sina loodad ega lähe instituudist ... — oled lihtsalt juba küps intelligentseteks mõtisk-
leks.»

«Ma enam, et intelligentsi on mu veres ...»

«Tee viga, eilsed maamehed, kes vaevalt intelligents-
saanud, ei õpi midagi nii kuresti kui mõtisklema. Seda
n juba Tšehhov omal ajal ära märkinud. Jäta instituut
sinnapaika ... Miks sa vaikid?»

Kai kuradile,» urises Fjodor, viskudes uuesti pikali.

Lahtirebitud ümbrikkudes kirjad lebasid öökapil. Nao-
vahel hõljus tubakasuits, siitsamast aga kostis Vja-
Tšernõšovi haäl — südi, tugev, see sisendas õnne-
likku usku, et missuguseks tulevik ka ei kujuneks, kõik
läheb hästi.

«Traagik on andetu,» ütles Vjatšeslav Savva Iljitši
kohta. «Jah. Kuid ma ei hinda teda ju ande pärast.
Ma hindan teda, sest et ta on pürginud kunsti poole. Pur-
le poole, mille vastu sinu ümber keegi huvi ei tunne.
Ma kogu elu, hoolimata pilgetest, halvaks panust, kan-
sa etteheiteid — ei, ütles, mis tahad, see on vägibaslik-
kus kuuled, mõtisklev maamees, kas tead, kes ta sinule
on? Kui meist saavad mõnevõrragi nimetamis-
ed kunstnikud, siis on selle vapra traagiku tuupi ini-
meie eelluure. Keset Matjorat tunneb ta esimesena
meie töö vastu, propageerib esimesena meie saavutusi.
on inimsoole õnneks, et tema keskel leidub sääraseid
lunantlikuid, just nemad purustavadki üldise ükskõiksuse ja

tardumuse... Hei sina, mõtiskleja, tahad, ma teen sulle rõõmu — mulle maksti võlg ära, ilma naljata, kakssada kulhi. Tõuse üles, lähme jooma sinu Savva Iljitsi terviseks, las ta viibib oma elupäevade lõpuni selles kuldses unes, argu avanegu ta silmad kibeda tõe nägemiseks... Noh, pean ma veel kaua sinu juures passima. Kask on antud: tõuse!

«Ma ei taha juua, tahan õgida.»

«Noh, see on luksus, mu sõber. Napsi jaoks jätkub patuga pooleks, sööki aga, peale üsna kerge suupiste, ära arvesta. Liiguta ennast!»

Püha tõe kui maailm ei tea,
teed ta juurde kui leida ei suuda...

Krae üles tõstetud, astusid nad nukrast vihmast märjale sõiduteele. Seesama nukker, kasin vihm, mis lähemal päeval peab asenduma lumega, niisutab Matjora küla põldudel lamavat leivavilja.

17

Sõja ajal elada tähendab tänast päeva vihata, tähendab kogu hingega, iga keharakuga armastada homset, uskuda sellesse nagu taevariiki. Sõjapäeval kordasid isegi nõdrad raugad sõnu: «Las tuleb rahuaeg...» samasuguse naiivsuse ja lootusega, millega lapsed ütlevad: «Kui ma suureks kasvan...» Saabub rahuaeg, saabub õnn.

Ja rahu saabub — kõhetute kandevõrkudega, vedela hirsisupiga, mida töölissööklastalonnade vastu välja anti, vanakraamikaubitsejatega linnaturgude tagahoovides, kust võis osta nii kantud sõjaväekalifeid kui ka moodsa drapp-mantli. Rahu saabub, rongid olid täis kiilutud värvatud töölisi, kes sõitsid nii purustatud Kiievisse kui ka Siberisse, kus sõja kestel mürsuvilinat ei kuulnud. Kogu maa oli tellingutes, külades aga naelutatid tareded ukse-aknad laudadega kinni. Rahu saabub, kuid inimesed vaatasid endiselt lootusega homsesse.

Jõudis kätte Suure Oktoobrirevolutsiooni kahekümne kaheksas aastapäev.

Hommik oli hall, ent mitte vihmane. Ühõpilased kogunesid demonstratsiooniks instituudi juurde, rivistusid kolonni. Peade kohal kiikusid portreed, plakatid, õrnades kevadistes varvides paberlilled.

178

...tuli demonstratsioonile, seljas päevi näinud sinel... Jõdurikõrvik, millel võis veel märgata tähekese... viltusõtkutud kontsadega säärikud ohd aga peegel... eksitud. Vjatšeslavist oleks võinud pildi maa... tume kaabu, paksust veluurist mantel. Ljova Õigeusklik oli ikka endine: seljas kulunud karakullkraega ja tihedat nööbiga kitsas palitujupats, nina all juba rippunud habelik tilk, tampis ta töösaabastes jalgu ning seletas rahulolevalt:

Meil on veel vähe rituaale, vähe pidulikkust elus. Võtame vana aja, peale jõulude ja lihavõttepühade olid need nelipühad, vastlad, igal suuremal külal oma kiriku... puna...

...n Mõš Ilma Peenendusmärgita oli nagu Fjodorgi sinamooni käinud võidunud sinelikeses, teisiti polnud teda keegi näinud. Täna aga oli ta oma mahuka kohvri sügavustest välja toonud pruuni nahkmantli — viie sammu kaugusest ümberringi võis kuulda selle soliidset krudinat. Ivan terve peajao pikemaks kasvanud olevat, vaatas kõiki ümberliku leebusega ülalt alla nagu Gulliver. Isegi Ljova Õigeusklik ei heitnud tema arvel nalja, ülistas nelipühaid ja vastlaid.

Moskva oli elevil. Tänavad jäid kitsaks. Raadio mürtsuvalne põimus mitmehäälsete lauludega, mille saatel voolasid aeglaselt lõputud inimjõed — suurejooneline inimtulv, ainult pühade ajal mõistad, kui tohutult suur ja lai on see...

...lkstegeva valjusega hõigati raadiost loosungeid, õhk... las lennukite mürinat, lippe, lippe, lippe ja port... portreesid, portreesid... Kõige sagedamini kuju... need vuntsidega meest pagunite ja ordenitega —... lissimus Stalinit. Raadio ja laulud ülistasid tema... lennukid õhus rivistusid ja moodustasid taevasse... tähte — STALIN, miljonilised tihedad laviinid täna... del voolasid sinna, kus seisis tema. Hiiglasliku linna igast... t suundusid inimjõed katkematu vooluna läbi kogu... aeg-ajalt ruumikitsikuses takerdudes ja ootama jää... jõudsid nad väljakule üha ligemale. Raadio kaudu ja... suhu kandus ärevalt edasi: «Ta on seal, pole ära läi... nud, ta seisab ikka veel...» Teda võib palgest palgesse näha ainult suurte pühade ajal, ülejäänud päevadel on ta

179

ligipääsmatu. Ära lase mööda oma õnne, surelik, rutta oma silmadega vaatama elavat surematust!

Fjodor oli harjunud kõike head ühendama tema nimega. Nagu kõik teised, nii kuulatas ka tema ahnelt hääli reprodutoreist: kas ta seisab tribüünil või on juba lahkunud, kas langeb ära õnnelik juhusteda näha või mitte? Ta seisis seal, ei olnud veel ära läinud...

Teiste kolonnide vahele surutuna valgus Kunstiinstituudi mitte eriti arvukas kolonn Maneeži väljakule. Ümborus oli kihavalt tulvil, inim-murd liikus pingeliselt, kändus muusika ja vaibumatute hurraahüüete mürina poole. Kremli telliskiviseintest väljakasvanud massiivsed tornid kerkisid halli taevasse, kust immitses sügisest rõskust. Lippudega, portreedega, plakatitega, diagrammidega inim-meri voogas mööda Ajaloomuuseumi aastatega tumenenud hoonest.

«Näib, et meil vedas,» tähendas Vjatšeslav Tšernošov, «möödume tribüüni lähedalt.»

«Hurraa-aa!!!» pahvatas eespool, üsna siinsamas.

Punaste lippude, rahutult kiikuvate diagrammide ja portreede rägastikust ilmus nähtavale Vassili Blažennõi paljukupiline kirik.

Fjodorit lausa kanti edasi. Ta ei näinud kedagi, kuid lehvitas juba kasi, karjus «hurraa», karjus rõõmsalt, ennast-unustavalt.

«Hurraa suurele Stalinile! Suurele Stalinile — hurraa!»

Ta oli ikka veel seal, ta seisis ikka veel... Suur juht ja õpetaja, parim sõber raudteelastele ja valtsijatele, ehitajatele ja energeetikutele, õpetlastele ja maaharijatele, lastele ja kehakultuurlastele, kõikide võitude innustaja, ajastu lipp, ajastu kuulsus — me läheneme sulle!

«Hurraa! Suurele Stalinile! Suurele Stalinile, — hurraa-aa!»

Keset kõrguvaid torne ning laugjalt taeva poole tõusvaid raskeid seinu, keset seda tohutut majesteetlikkust, mis oli pühitsetud mineviku rangusest, tundus poleeritud graniidist niiskelt läiklev Mausoleum kuidagi märkamatuks.

Ümberringi erutatud rahvahulgad, kirgede möll, liialdatud toredus, liialdatud pidulikkus, Mausoleum aga lihtne, loomulik, tagasihoidlik, nagu oleks graniit saanud tolle inimese karakteri, kelle keha tema võlvide all puhkas.

Portreedelt tuttavaks saanud näod... Tulipunktis aga —

... Ta ei olnud kuhugi lainud, ta seisis veel seal ja üks-...
... selle eest oli all tormitsev rahvamurd talle tänulik, ...
... eldushüüded pahvatasid taeva poole.

... ge ülistatum, kõige võimsam kõigist inimestest, kes ...
... mas on elanud. Paljude rahvaste jõupingutused kir- ...
... tema arvele. Ta teab kõik, tal on kõiges õigus, ...
... llele, kes kahtleb tema tarkuses, tema geniaalsuses! ...
... mees kandis praegu oma kuulsat sõdurisinelit — ...
... ma ordeniteta, ilma kaunistusteta, sõdurisinelit, millel ...
... generalissimusepagunid. Harilikult kujutled teda ...
... ma, olakana, ta oli aga väikest kasvu, justkui tribüüni ...
... vajunud. Loiu vanainimesesõbralikkusega tõstis ta ...
... lervituseks. Vastuseks löhestas taevast kõmisev «hur-

... siis juhtus midagi, mis polnud päevakorras ette näh- ...
... tud... Paks naisterahvas, seljas roheline palitu ja peas ...
... kirsspunane kübar, sööstis kolonnist välja tribüüni suu- ...
... ra, paiskas jõuga eemale sõduri — ühe nendest, kes seisis ...
... numentaalses liikumatuses, tõkestades tormitsevat ...
... minnookeani. Kirsspunane kübar kukkus kividele, naine — ...
... paljapäi, juuksed sassis, hakkas oma punaste kätega vehki- ...
... lantsu lööma ja karjus täiest kõrist, veri näkku tõus-

... Ma näen Stalin! Ma näen teda! Elagu kallid Stalin!

... meie armas...»

... Stalin tõstis uuesti käe endise loiu vanainimesesõbra- ...
... tsega.

... õned sammud kaugemal lõppes kõik. Kolonnid säilita- ...
... oma kuju veel Vassili Blažennõi kirikuni, kuid juba ...
... kaldapealsele jõudmist hakkasid lagunema, segu- ...
... uksteisesse sulama...

... l, l, ksid kiirustamata piki kaldapealset — Fjodor, ...
... eslav ja Õigeusklik. Mõs kandis suurt Stalini portreed ...
... rtis, et see on ainuüksi tema kaela aetud, et selle ...
... portreega tuleb tal vantsida mööda demonstrantide ...
... midest täiskiilutud Moskvat... Lõpuks jäi ta maha... ...
... ludi vaikides. Nagu Fjodor nii polnud teisedki veel toi- ...
... demonstrantide vaimustatud märatsemisest, mul- ...
... mille oli jätnud lühikasvuline sinelis mees, kes oli ...
... tud raugaltikult jõuetult kätt vormimütsi juurde. ...
... leonusid juhtumid, mis olid seotud selle inimese ...

lustab Vana Testament — ära tapa, kuid sellegipärast pole sa elukutseliseks mõrtsukaks muutunud. Kas inimesed on tõesti sedavõrd pöörased, et neile on tingimata tarvis vaimset suukorvi — ei sa pääse taevariiki, sinu peale langeb issanda nuhtlus!»

«Paistab, et Veetše ajas sind ummikusse,» tähendas Fjodor Õigeusklikule.

«Ajas? ... Aga faktid on tema vastu. Mispärast me oma progressiivsel ajal oleme kõik üdini nakatatud usust? Õilsast usust! Ma ei pea seda paheks!»

«Kes meie?» küsis Vjatšeslav.

«Mina, sina, tema, tuhanded teised, kes meiega kõrvuti läksid. Tuleb välja, et kõik on haiged.»

«Mina, näiteks, end haigeks ei tunnista,» väitis Vjatšeslav vastu.

«Kas sina ei karjunud, ei juubeldanud, ei elanud neil hetkedel üle tunnet — niipea kui ta sõna ütleb, sööstad sa tulle, vette, kuradi lõugade vahele?»

«Karjusin, juubeldasin, elasin üle, kuid mitte sellepärast, et ma pimedalt usuksin, vaid et ma lihtsalt jagan teavenisti ...»

«Suuri ideid?!»

«Just nimelt. Ma tean, et ta on karm, ajuti halastamatu, et ta ei peatu ei vere, ei higi, ei inimeste heaolu ees, sest et kõik see toimub, nagu sa õigesti märkisid, suurte ideede nimel. Olgu praegu veri, et ta hiljem rahulikult saaks voolata kõigi soontes, mitte aga ei purskuks haavadest, olgu higi, et aja kuludes ei hakkaks lehkama orjahigist, argu olgu praegu süüa — kuidagiviisi elame ara! — see-eest aga meie lapsed, meie laste lapsed ei tarvitse enam igapäevasele leivale mõelda. Ma olen selle inimese mõttekaaslane. Tunnistan, et ta on vanem, kogenum, sada korda targem, olgu ta mulle juhiks, mitte jumalaks. Mul pole pimedat usku! Pole haigust! Nii on paljudega, ära mõõda enda jargi, Õigeusklik.»

Siiani oli Fjodor olnud Vjatšeslavi poolt — pimedast vastu. Kuid praegu oli Veetše Fjodorile öelnud: unusta end täiesti, ela lastelastelastele. Nendel lastelastelastele aga on omad lastelastelapsed. Kas inimene tõesti hakkabki elama ainuüksi tulevikumiraažidest? Selles on mingit masendavat ebaõiglust — oled väetis! Imekauni tuleviku kuulutajad — mis õigus on neil sinusse suhtuda säärase halvaks paneva kõrkusega?

Ka Vjatšeslavi välimus ei meeldinud akki enam Fjodorile. Sammub mööda kaldapealset — head karusnahkse voodriga saapad jalas, pehmed nahast sõrmkindad käes, voluurpalitu seljas. Tema isa pole Vassili Matjorin, küla-mees, vaid tunnustatud kunstnik, tema oma poega ei unusta. Poeg aga jutlustab nälga lastelastelaste täiskõhude nimel. Kellele? Õigeusklikule, kes on elu jooksul rohkem kahtlasevõitu ideesid kui igapäevast leiba maitstaanud.

Fjodor ütles kindlalt:

«In on väike vastuolu, Veetše.»

Veetše heitis silmanurgast uudishimuliku pilgu:

«Ohoo! Matjora küla tark sfinks avas suu.»

«Anna talle selja tagant, vanapoiss!»

Sa ütlesid: olgu praegu veri, et see veri hiljem ei purskaks? ...»

«Ütlesin, ja jään selle juurde.»

«Hiljem, kui minu elu on elatud?»

«Võib-olla ka, et elatud ... Sinu elu, minu elu ...»

«Seejuures tahad sa, et meil ei oleks pimedat usku?»

Vjatšeslav muutus valvsaks, püüdis vidusilmi Fjodori pilgu. Fjodor aga jätkas:

«Et mul oleks kindel usk, selleks on tarvis tagatist. Las see avaldab ennast iga päev nii, et ma veenduksin, et verd voolab aina vahem ja vahem — las avaldub praegu kohe, mitte pärast minu surma. Miks ma pean pimedalt uskuma!»

«Ja mitte kahtlema!» toetas Ljova Õigeusklik. «Vanapoiss, ma võtan sinu ees mütsi maha. Sa panid ühe hoobiga pikali selle upsaka riikuke. Hei, rüütel! Tõuse üles! Võta kaestlöödud mõök pihku.»

Vjatšeslav Tšernõšov vaikis.

«Ja Õigeusklik sirutas narmendavad käised taeva poole ja üle Moskva jõe tumeda vee kandus hüüe:

«Victoria! Victoria!»

Vjatšeslav puhkes naerma:

«Lille üle siis sina rõõmustad, vend Kristuses? Sfinks rõõmustas mul sooned läbi, mitte sina!»

«Nende taga kõndis lärmakas seltskond, kogu vaidluse ajal oli seljatagant kostnud naerupahvakuid. Nüüd oli seltskond — siniseid vihmamantleid ja kaabusid kandideid mehed ja vateeritud õlgadega palitutes naised — ülipilastest möödumas. Kõige ees astus tähtsalt roheline palitu ja katmata peaga naine. Tal oli lai lihavpunane

nägu, mille jämedatest joontest võis välja lugeda mingit üleolevat ähvardust. Säärase daamiga on ohtlik pliidi juures sõnavahetusse sattuda — niikuinii jääb võitjaks. Tahtsalt ja tardunult otse enda ette vaadates purjetas ta mööda.

Kõik tundsid temas ära tolle, kes kolonnist välja Mausoleumi juurde oli tormanud, ja kõigil hakkas millegipärast piinlik. Ljova Õigeusklik meenutas oma lupardliku figuuriga pahateinud peni. Ta sörkis Vjatšeslavi kõrval, heites talle aeg-ajalt kohmetuid pilke. Vjatšeslav aga, huuled kokku pigistatud, nägu mornilt pilves, kõndis edasi, ilma et oleks sõnagi lausunud.

Alles Kujutava Kunsti Muuseumi juures tänavanurgal tõi ta üle huulte kuuldavale:

«Kas me oleme tõesti kõik pimedalt usklikud? Ah? ...»

18

Raamile pingutatud lõuend ja selle ees sina, esimese kursuse üliõpilane. Raamile pingutatud lõuend ja poodiumil sarnakas, kollasejumeline mustas ülikonnas mees. Sa maalid teda, kannad oma lõuendile tema põsenukid, tema käed, tema maniski. Tähendab, ta dikteerib sulle, tähendab, sa allud temale...

Alluda? Kanda mõtlematult ja kohusetruult lõuendile kõik, mis sa näed — kollane värvida kollaseks, must mustaks? Ei tohi olla fotograaf, ära püüa kopeerida — see lihtne töö on sulle juba kõvasti pähe tuubitud.

Siis pääsed sa ehk sarnakast mehest vabaks? Kuradile tema näpunäited, maali, nagu tahad, kollase võid muuta roosaks, musta lillaks, punase roheliseks. Kes on lõuendi peremees — kas see sarnakas või sina?

Kuid milleks ta sinu ees istub? Milleks sa teda ahnelt ja teraselt silmitsed? Kas ta ei suuna sinu kätt?

Oled sa vaba või mitte? Oled sa isand või ori?

Sinu ees seisab modell, poodiumil istub teravate õlgadega, vanamoeliselt peenutsev mees, tal on pisut ebaterve näovärv, lamedad põsenukid, ahtad huuled, tõmmud käed jäävad valgete mansettide varju. Poodiumil sinu silmade ees on osake loodust. Looduses aga ei esine kaost, kõik on vastastikusel seoses, looduses valitseb harmoonia. Ka see musta ülikonda kandev peenutsev pedant on omamoodi harmooniline. Katsu tema juures omavoliliselt midagi

186

muuta, katsi narbunud näo ja kanajalga meenutava peene kaela juurde kujutada laadija õlgu või asendada must pintslit käre lillaga, säilitades sarnakale iseloomuliku joonede sügava ookrivärvi.

Harmoonia, kooskõla, vastastikune seos, omad kõigutamatud seadused... Just seda harmooniat sa looduselt oled.

Sa paiskasid lõuendile värvilaigu, selle kõrval on pintslit, mis nõuab värvi, ootab sinu pintslit. Siin on värvid ja palett — pane värv paigale, sa oled peremees. Peremees? Ei, mitte päriselt. Sa ei või võtta värvi, mida peaks arvad, puutumatu lõuend ei nõua sinult mitte ükski millist värvi, vaid ühte kindlat. Ent kes nõuab? Lõuend?... Loogika nõuab. Ja kui sa pole talle loogikalt kuulekas, kui sa paiskasid pintsliga ebatäpse värvi, on varem pandud värvilaik kisendab, on ebaseaduslikust naabrusest nõrkinud: ei teki seost, puudub mõte, pole värvust, on vaid pintslitais määrdunud värvil. Ja sa eemaldad ebaõnnestunud pintslitäre, otsid, otsid, otsid harmooniat.

Oled sa isand või ori? Sa oled ori, sa alistud loogikale, ommelik mõkus talle alistuda on aga sulle looduse poolt määratud, muidu tuleks pintslid käest heita!

Oled sa isand või ori?... Esialgu oled sa esimese kursuse üliõpilane ja poodiumil trooniv sarnakas ebajumal on pakatamas väiklasest võimust sinu üle, sa oled tema ees argusest kookus, kopeerid, kopeerid teda, ei tungi harmooniasse.

Ja mitte niivõrd ei õpi looduselt, kui ahvid järele, jäljendavad teda. Sa oled kõigest esimese kursuse üliõpilane ja sellepärast kujutad endast üleminekuvormi kunstnikultuuri kunstnikule-inimesele. Sa võid ahviks jääda, ent peabul kui sa inimeseks kasvad, hakkad sa sarnakat ebajumalat vabalt kohtlema. Ta võib sulle tõuget, suunda anda, kuid lood ise oma harmooniat, laskmata end häirida sellest, et sinu harmoonia ei lange kokku ebajumala omaga. Ebajumal dikteerib vaid seadused ja mine tea, võib-olla need just sunnivadki musta lillaks, kollast roosaks maalima. Seadused sunnivad, mitte et sinu käsi-valitseja ommetseks.

Oled sa vaba või mitte?... Nagu kõigil inimestel, nii on ka kunstnikul vabadus looduseaduste kasutamiseks ja loodub vabadus neist üleastumiseks.

Raamile pingutatud lõuend, see vähem kui ruutmeetri pindala kätkeb endas nii valu kui rõõmu, nii pet-

187

tumusi kui lootusi. Temas peegeldub inimolemuse kogu keerulisus nagu mõõtmatu päike peegeldub veepiisas.

Esimesena märkas Fjodori tööd Valentin Veniaminovitš. Ta seisis hulk aega Fjodori selja taga, hingas talle kuklasse ja pärast seda, kui Fjodor oli pöördunud Ivan Mõši poole: «Kuule, tilguta vaheke karmiini...» lausus kätt talle õlale pannes:

«Tule kaasa.»

«Kuhu?»

«Ära küsi.»

Ta viis Fjodori ruumi, mis oli põrandast laeni täis karpe, kaste, vanade lõuendite virnu. Seintel rippusid tolmused riidehilbud, nurgas seisis tuttav kõhukas samovar, selle kõrval raske rüütlikiiver ja mõõga käepide, riiulitel tuhmid pokaalid, puuviljade mulaažid. Selle koli vahele oli surutud kitsuke laud, mille taga istus naislaborant.

See vaatas uurivalt Fjodorile ning seejärel küsivalt Valentin Veniaminovitšile otsa.

Valentin Veniaminovitš noogutas pead:

«Jah.»

Siis naine tõusis, tiris kuskilt puutumata lõuendi rullide alt välja kasti ja ütles sõbralikult:

«Valige, palun. Sel aastal olete teie esimene.»

Fjodor heitis pilgu seljataha Valentin Veniaminovitšile, too noogutas jälle:

«Vali aga vali.»

Kast oli pikki värvituubikarpe poolest saadik täis. Fjodoril läks silmade ees kirjuks.

Värvidest oli nappus. Instituut jagas kitsilt välja valget, nõgimusta, ookrit, kõik üliõpilased ostsid juurde, ent kauplusteski ei olnud vahk kuigi rikkalik. Keegi intelligentse välimusega pensionär Verhnjaja Maslovkalt oli kunstnikkude — nii algajate kui eakate — hulgas selle poolest kuulus, et müüs althölma eksportvärve. Kuid esiteks müüs ta ainult väljavalituile, oma alalisele klientuurile, teiseks nõoris kolmekordse hinna, mis polnud Fjodorile tasku järgi. Fjodor piinles, tundis töö juures, et palett on vaene, mangus sageli naabritelt:

«Tilguta tsipake...»

Otseselt muidugi ei keeldutud, kuid ei kõlba ju kogu aeg kerjata.

Vali, mis sa veel ootad?»

Ma ju... Ma ei tunne värve veel päris hästi. Siin aga on etiketidki võõrkeelsed.»

Valentin Veniaminovitš kummardus ühes temaga kasti kohale

«Siin on umbra... Marss... Soovitan võtta seda ookrit, see hindad... Sjeenad, smaragdroheline... Ühesõnaga — oia igast karbist üks tuub.»

«Panen. Kust säärane rikkus?»

Mis küsimus see on? Klava, andke talle paberit, las pakkub sisse.»

Ukse taga haaras Valentin Veniaminovitš Fjodoril küünarnukist ja vaatas talle silma:

Uks vältimatu palve — vaikida. Kahjuks on paljudel arvude poolest kitsas käes, kõiki ma aga varustada ei saada. Minu palk pole nii suur, et saaksin tervet instituuti jalg pidada.

Need on teie värvid?»

Need on nende värvid, kellele nad tõepoolest võivad suks tulla.

Tahendab, ma olen sattunud väljavalitute hulka?»

Monel mähral jah. Kuid ära loo endale illusioone — ilga sageli saarast õnne ette ei tule. Ma olen ihnus, see on kõigile teada.

Veel kord aitäh.»

Ole terve.»

Teisena märkas Fjodori tööd Vjatšeslav.

Luulimiseks ettenähtud aeg oli lõppenud, modell ronis muutunud õrrelt kähku alla ning, saabastega lades ja lõuendeid kõõritades väljus stuudiost. Fjodor paletilt värvisodi kõrvaldama. Sinna oli rohkesti ritud valget, sellele oli sattunud tihket sirelihllat ja mas oli tumeda krapplaki tomp nagu hüübinud vere. Ning Fjodor jäi imetlema julgete toonide juhuslikku kokkust.

«Tus Vjatšeslav.

«Vata,» sirutas Fjodor talle vastu paleti. «Katsu säärast kätte saada, mõtle või pea puruks — ei saad.»

Vjatšeslav vaatas lõuendit.

«Jah, et Matjora küla traagik on elanud sisukat elu.»

«Ei taibanud Fjodor.»

«Ma ütlesin, et õnnist Savva Iljitši pole põhjust ilma-

aegu suüdistada. Juba seetõttu, et ta on sind kõrvupidi molberti juurde vedanud, pole ta elu asjata elatud.»

«Nonoh, ära kurja silmaga vaata.» Fjodor oli kohmetuses ja meelitatud.

Nende juurde ilmus Ljova Õigeusklik:

«Teeme sääred... Sööklas lähevad sabad pikaks.»

Vjatšeslav osutas Fjodori tööle:

«Kuidas tundub? Ah?»

Ljova Õigeusklik kummardus esialgu lühinägelikult lõuendile lähemale, seejärel eemaldus, seisis tükk aega, pea õlale kallutatud ja suu lahti, lõpuks pöördus majesteetliku väarikusega Vjatšeslavi poole:

«Pung avanes ja ilmusid haljad võrsed. Jää on hakanud liikuma, härrad vannutatud mehed. Jää on hakanud liikuma!»

Käsi kaltsu sisse pühkides marssis kohale Ljova Slobodko.

«Pole sugugi vilets.»

Kõrva juures hakkas nohisema Ivan Möš...

Hammeldunult torkas Fjodor kõigile nina alla paleti:

«Vaadake — nõnda tuleks võtta. Jõuliselt, tabavalt, ent kui napilt!»

Ljova Slobodko haaras Fjodori käest paleti ja nipsutas vaimustatult sõrme:

«Hiilgav! Fenomenaalne!» Ta vaatas kõiki särava pilguga. «See on tõdel! See on eeskuju! Näe, kuhu me peaksime jõudma!»

«See tähendab, ärgem alustagem tantsu mitte koduse ahju juurest, vaid vastupidi — püüdkem tagasi selle ahju juurde. Muutugem vähi sarnaseks, kes tagurpidi roomab,» kuulutas Vjatšeslav.

Kuid Ljova Slobodko tõmbus otsemaid turri:

«Sulle on siis tähtis see kollane ärajoodud nägu,» nõksatas ta pead poodiumi suunas, kus modell alles äsja oli istunud. «Plass õieke, mis võrsunud räpases kommunaalkorteris.»

«Tunnen püssirohu lõhna!» kuulutas Ljova Õigeusklik rõõmsalt. «Barjääri juurde, džentelmenid! Barjääri juurde! Ärge araks lööge!»

Kuid Slobodko ei vajanud taganttorkimist.

«Sa oled sitasitikas! Jaa-jah, solvu pealegi... Sitasitikas lendab lilleõiest ükskõiksest mööda, sõnnikuhunnikule aga laskub maha...»

Ilma solvamisteta, džentelmenid! Ilma solvamisteta! Meenutage rüütlikombeid! Niisiis, lahing on alanud.»

Vjatšeslav pilutas külma irooniaga silmi:

«Sõõr! Lubage minulgi teid võrrelda. Te olete jumaliku liblika ja rumala haraka hübriid.»

Kas printsiibil — ise oled loll?»

Ei, sisuliselt. Ere laik, värvikirev lilleke... Leidub lilli, millel nektar puudub, liblikad laskuvad neile meeleldi ainult seepärast, et nad on eredad, silmatorkavad. Rumal harakas tassib oma pessa läikivaid hõbelusikaid, punaseid rüdetükikesi — talle näib see kõik ilusana.»

Noh, ja siis? Minus elab see kaasasündinud, loomupärane ilutaju. Igivana tajul»

Mitte taju, vaid instinkt,» parandas Vjatšeslav.

Tee kummardus selle instinkti ees, hoia seda nagu looduse püha, hinnalist kingitust, ent ära lämmata seda.»

Ja jää selle juurde — mitte sammugi edasi. Elagu liblika ja varastaja haraka maitse! Tagasi putukate juurde!»

Emainstinkt on samuti tekkinud varem kui inimene — ei põhjusele heidame ta kõrvale. Häbistav!»

«Sõõr! Mitte liblaldada! Ma ei oleinud — heidame kõrvale. Olen selle poolt, et tuleb hoida ja hellalt kohelda niihästi emainstinkti kui ka iluinstinkti. Aga ma olen selle vastu, et me takerdume instinktides ega liigu edasi. Kinnitan teile, sõõr, et mulle see laik väga meeldib.»

Meeldib, kuid sa eelistad ähmast laiku, mis joomarist modelli füsiognoomiat väljendab.»

Kolistan mõtet mõttetusele. Kui ma modelli mitte eriti füsiognoomias näen mõtet, värvikas laigus aga juhuslikkust, mõttetust, siis ma keeran laigule selja. Laik võib mulle olla ainult materjaliks...»

Ehitusmaterjaliks justkui telliskivi?»

Miks mitte, mulle on värv samuti telliskivi, millest loodud mõtestatud teosed.»

Aha! Selline siis on sinu kreedo, sitasitikas! Mina tahan liblikas olla...»

Mina aga eelistan jääda inimeseks. Tollekssamaks inimeseks, kes telliskivist, isegi telliskivist võib luua kunsti. Mul on hale sinust, liblikas.»

Ma olen kolm värvi, need kutsuvad esile ligikaudu niihüüetud imetlust nagu esimene lumikelluke keset külma lühutatud, kevadisest öitsemisest alles puutumata

maad. Värvilaik ei räägi midagi, tal pole mõtet, kuid ta on kuidagi ligitõmbav, millegipärast tundub, nagu oleks temasse kätketud mingi salajane tähendus... Kui tore oleks säärase valgega, lillaga ja tumeda krapplakiga lähendada mõnda pilti!

Fjodor ei söandanud tükil ajal seda kolmevärvilist laiku paletilt kõrvaldada

Sellest päevast peale omandas Fjodor pisikese kuulsuse, mis küll ei ulatunud üle esimese kursuse stuudio läve. Fjodori juurde tuldi nõu küsima, Fjodori töid mainiti vaidluses. Ja Vjatšeslav Tšernõšovi, Ljova Õigeuskliku ning Ljova Slobodko poolegi vaadanud Fjodor enam alt üles.

19

Lähenemas oli häda, iga päev tajus Fjodor, et see kord paratamatult kätte jõuab.

Sõjaväesinel teenis teda truult ja ustavalt, saapad aga lagunesid juba esimeste külmadega tekkisid nende kummist pooltaldadesse praod ja kirsasaäred olid pahkluude kohalt läbi kulunud. Ent talveajal võis kanda ema saadetud vilte. Püksid aga... Fjodor oli neid ise parandanud ja paiganud, milleks oli ära kasutanud vana sõduripluusi. Pluuse oli kaks uut ja üks vana, püksid aga olid ainsad. Siiski olid püksidki veel pool hada — raha ei olnud. Kasinad sõdurisaastud olid ammu tuulde lennanud, vahel ei olnud millegagi normileiba välja osta. Fjodor oli kõigile võlgu: Vjatšeslavile, Ivan Mõšile, Ljova Slobodkole, üksnes Õigeusklikule mitte

Kõigil poistel oli lisasissetulekuid. Ivan Mõš oli õppinud endameisterdatud prosse ja mansetinööpe muutama, sai kuskilt osta täiendavaid toidutalonge ja leivakaarte. Ljova Õigeusklik lendas nagu jumala linnuke ühe heasüdamliku juudi tadi juurest teise juurde — elas ära. Vjatšeslavi pidas isa meeles. Fjodori isa läkitas vaid rangeid epistleid.

Saabub kevad — ja tänavale tuleb minna vist paljajalu, juba enne kevadet tuleb püksid minema visata, võlgu on kolme stipendiumi jagu, ent isegi tervest stipendiumist ei jätku leivaks ja odavateks lõunateks söoklas. Alandav oli elada sõprade kulul — hada oli tõsine ja ehtne, täiesti väljapääsmatu, ja mida päev edasi, seda lähemale ta tuli.

Töökäsi vajati kõikjal. Plangud olid täis kuulutusi tööliste värbamisest ehitustele, tehastesse, sõidurahaga ja ilma

sõidurahaga, igasuguse elukutsega ja ilma mingi elukutsega. Kuid sel juhul tuleks instituut sinnapaika jätta

Kuid lüks Fjodor kaubajaama söevaguneid tuhiendama.

Tas kella kuuest õhtul kella üheni öösel, pildus labidaga

annudelt suut veoautodele, järgmisel päeval aga valu-

tu ja selg, sõrmed ei suutnud pintsli hoida. Kuid

oleks vahest ehk ära harjunud, püüdnud teine

rõlvastus! Alahstele laadijatele anti välja spets-

iputistel töölistel, säärastel nagu Fjodor, tuli töö-

ma ruutes. Ainuke sinel muutub kolme töölkäigu

lõõtsamuseks räbalaks, pukstest jäävad järele närud,

lõõtnenud saarikud tuleb minema visata. Ei ole vas-

ta

ta katses naudingut pakikandjana, sattus eideke-

kel ohd naised kohvrid ja fenomenaalne kahtlustamis-

anne. Kohvrid oleksid nagu kuulipildujakettaid tasu tuu-

lotud ohud; kui Fjodor neid trammipeatuseni kandis, tip-

peksid ta kannul ja hoidis igaks juhaks tal nelipöönast

stund, hõlmi tais, kas noormees mitte plehku ei pista. Pärast

lõõtkas talle higisest rusikast pihku käkrus paberraha

nägu kogu sõudlaslikult:

Kas sellest jätkub?»

Ja jätkus ainult ühe moosipiruka ostmiseks piruka-

andelaualt. Ja kui Fjodor, soovides naudingut

saada, sooritas seda pirukat, mis nõrgus taime-

õhust talle neli tühedat noormeest, kotiriidest põl-

ves. Üks nendest tegi juttu:

Kuule, tuvike, ära sa tolkne meil jalus. Meid ei huvita

te see, et sa meilt leiva ära näppad, ka seadusega pole

midagi. Mis juhtub, kui igasugune rämps pakke hak-

idma? Kannate kähku minema — pärast aga otsi

Vaikse ookeani äärest, ja meie peale hakatakse viltu

Nii et aura sinna, kust tulid. Aura, aura ära, või

muudu tirite miilitsasse?»

«Kas? Nagu me ise ei oskaks aru pähe panna?»

«Silmitses neid: neljakesi — küllap oskavad.

Mingil tulbal silmas ta luitunud kuulutust: «Mulaa-

» vajab töölisi mitmesugustele töödele, korista-

nstnikke...»

«Lõõõ valdas õhin: erialale vastava kõrvalteenis-

lõõõmusest oli ta vaevalt söandanud unistada. Toókoda

u ki Mariinaja Roštša lähedal.

«Kunstnikke?... Ei, praegu ei vajata.»

«Kuid kuulutus?...»

«Missugune kuulutus?... Ah jaa... See oli ammu. Ja
tarvis polnud mitte kunstnikke, vaid kõigest ühte
kunstnikku. Praegu on täiskomplekt.»

«Aga töölisi?»

«Töölisi vajatakse.»

«Kas ma võin öhtuti töötada?»

«Meil on tööaeg kella kaheksast hommikul öhtul kella
kuueni.»

Pärast ühte niisugust kaiku pöikas näljane, läbikülmu-
nud Fjodor õllebaari. Raha jätkus parajasti kruusi õlle
ostmiseks.

Õllebaaris oli umbne ja kärarikas, tubakasuits segunes
külma auruga, mis tungis sisse järjest paakuvast uksest,
külma uhkas vastu jalgu.

Naaberlauakese taga, küljetsi Fjodori poole, tühjendas
melanhoolsest oma kolmandat kannutäit väikest kasvu
mehike, kes kandis musta pealisriideta poolkasukat. Tal oli
majesteetlikult kõrk ilme, sügavad karmid kortsud künde-
sid sissevajanud põski. Fjodor kummutas õlle kurku, võt-
tis siis taskust märkmiku ja hakkas visandama naabri
profiili.

Too timmis õlut endise häirimatu rahuga. Ent kui Fjo-
dor märkmiku sulges ja tahtis seda taskusse pista, pöördus
tundmatu kärmelt tema poole ja nõudis:

«Noh, näita siia.»

«Tunned huvi?»

«Vahest ka.»

Norivalt tähtsa ilmega silmitses ta visandit kaua, lõpuks
kuulutas põiklevalt:

«Ei ütleks, et täpne, kuid ligikaudu akuraatne... Sa oled
kunstnik?»

«Veel mitte.»

«Kuidas nii?»

«Lihtsalt... Öpin.»

«Järelikult üliõpilane?»

«Üliõpilane.»

«Just-just, mul on inimeste peale terav silm.»

Tundmatu tõi oma kannud Fjodori lauale.

«Joo.»

«Ei taha.»

Vahetult, mul on terav silm — tahaksid küll, aga pole

Hoida sõber, oma silmateravus endale!»

«Iha, viistrik, ära aja harjaseid püsti, kui sinu
tallakse lahke sõnaga. Joo aga joo ning puhu
õlut. Kuidas su nimi on?»

«Mina?»

«Matvei Ivanovitš Štuka. Meister värvimise

valdkonnas.»

«Mõeldud. Kuidas kutsud seitsmeteistkülm-

kesse? Štuka on? Või tuuri järele

«Mõteldud... Kuidas kutsud naga ühest

«Ei, ma keegi paremini varve kokku

Ma teen nimesi läbi. Kuidas ma sind

«Kutsud asutuses?»

«Tund sinu sam tõi?»

«Tood, kõrk aga läheb luhta.»

«Ju üliõpilane?»

«Aga kas siis üliõpilane elab puhtast õhust?»

«Juua ja süüa on tarvis kõigil, isegi akadee-
mia konks peitub? Tööd on ümberringi kuh-

«Ei, et meil tööpuudust ei ole ega saagi olla,
otsialism!»

«Ma tood ei sobi.»

«Puhtamat?»

«Puhtamat, vaid kohasemat, nii et saaksin instituu-

«Õhtul, öösel — olen valmis, päeval aga pole

«Ma antud löikes selge. Kuid pühapäev?...»

«Pühapäev?»

«Ei, on sul vaba?»

«Ei, mulle käealuseks. Teen sust kõige esimese
«Ei. Töötama hakkame laupäeviti ja pühapäe-

«Ei ole õhtusel?»

«Õhtusel? Ei. Ajad on ju rasked, juua-süüa aga on tar-

vis, ise ütlesid. Ma hangin töö-otsi kõrvalt. Tingimused on saarased: mulle kui peategelasele kaks kolmandikku, sulle — kolmandik teenistusest. Sest et sina, ehkki kunstnik, oled maalriasjanduses tatine kollanokk, mina aga suurus, kuulsus.»

«Kuidas see kolmandik siis välja näeb, kuulsus?»

«Vaata aga vaata, sa pole just suu peale kukkunud... Ma taipasin seda kohe, sest näen esimesest pilgust läbi... Mitut moodi näeb välja. Ma elan südametunnistuse järgi, ei ahnitse. Kas sulle jätkub, kui saad puhapäeva eest kolm sajalist?»

«Ko-olm... Täielikult.»

«Siis lööme käed!»

Fjodor viivitas. Kolmsada puhapäeva eest — see oli kaks korda rohkem kui tema ühe kuu stipendium. Ent sõna «maaler» oli kunstiüliõpilaste hulgas kõige raskem sõim sõna. Kui tema, Fjodor, teeniks endale leiba laadijana, suhtuksid kõik temasse lugupidamisega — näe, kuidas murrab endale teed kunsti. Maalikunstnik aga, kes on paleti vahetanud ämbri ja pintslid vastu...

«Kas ei sobi?» Maaler Štuka hääles oli solvav toon. «Tööke on nõgine.»

«Lööme käed!»

«Kombes. Tõmba märkmikust leheke, anna oma aadress.»

Fjodor kirjutas ühiselamu aadressi.

«Tee nii ruttu, kui võimalik, mu kuulus sõber, muidu hakkab nälga näpistama.»

«Kass tegi ruttu ja tõi pimedad pojad ilmale. Ega ma siis esimesest kättepüütuvast kinni või haarata. Tuleb maad kuulata, järele uurida — vähiku kombel ara ei ela.»

Nad tühjendasid oma kannud ja väljusid üheskoos

«Sa pole laita poiss. Mul on terav silm, näen südamesse ära...»

Štuka kõndis aeg-ajalt õlgu kehitades ja muudkui suurus, — ise väike, rühikas, korralikku musta poolkaskasse pakitud, jalas läikivaks löödud kroonsaapad.

Stuudio uks avanes ja sisse astus keegi mees. Kõik tõstsid korraga pea, mõned panid pintsli kõrvale.

See mees ei tulnud sisse üksi, kuid märgati ainult teda.

... see mees nägu lameda nina ja paksude huultega, silmad kurnud, vaiksed silmad ning jämedates tahumajoonetes toda sõltumatult ülevat rangust, mis arvasid teiste hulgas välja paganlike suguharude

... kunsti üliõpilased nägid teda esimest korda, kui ta tundis otsekohe — instituudi direktor!

... oli andnud instituudile vaid oma kõlava nime, kõigi tegeles tema asetajana, — pikka kasvu, väljakut-
... oli see mees, kelle kahvatu nägu veenvalt kõneles
... abitaast. Keegi ei osanud öelda, mispärast just tema
... kunstinstituudi direktori asetajana, sest tal puudusid
... kahtled kujutava kunstiga. Ent direktor oli talle jät-
... Fjodor oli tema vasaalidena

Direktor oli peale direktorikohuste veel Kunstide Aka-
... komitee, esimees komisjonides ja žüriis, mis
... olid kaudselt vahel, ning viibis sageli välismaal
... ühe eandajana kultuuriküsimustes

... autoriteete tseremoniaalsuseta ägedu-
... sid, rääkisid temast teinekord õige üleole-
... paljudesse kunstnikkudes üliõpilased üldse
... Nende üldise arvamise kohaselt oli
... tuli oodata järjekordset hoogsat tõusu, selle
... teema praegune noorpõlv — nemad!

... see auväärne, ülistatud kunstnik,
... direktor, ootab samuti tõusu ja rõõmustab
... kõigest hingest nende noorte inimeste edusam-
... on paleti kätte võtnud.

... palet, just laabus. Õnnevärin südames, jälgis
... et kuuleb kiitust, ja olles juba ette

... tus lähemale ja hakkas ruttamata ning vaiki-
... vahel kõndima.

... ei tundnud selle mehe keerulist ja vastu-
... ku

... kelt alanud, oli põlgust tunda saanud, mee-
... talle tuttav.

... ppinud näljasel, halvasti korraldatud ajal, oli
... lnud, nepmanitele silte maalinud, saanud kahek-
... ba, uhkeldanud austria sääremähistega. Arva-
... et loodust võib armastada ainult siis, kui elad temaga
... kõrval. Tema lapsepõlv oli möödunud suures

raudteejaamas, keset šlakihunnikuid, mida raudteetammi nõlvad täis kuhjatud olid, keset barakke ja määratud tepluškaid, vedurisuitsu ja kiduraid õueaedu. Kuid arvavasti just sellepärast tajus ta haiglase teravusega ilu varjulistes metsasaludes, karikakraid taispuistatud heinamaades, jõekäärudes, mida ei kata masinaõli, vaid kupulehtedest parved. Tema esimesed maastikud hämmastasid mingi äikeselise lüürikaga, kus päike võitles pilvesombuga ning rohelist ümbritsesid veeaurud.

Tol ajal aga arvasid paljud, et taevast tahmav vabrikukorsten on leinapajust ilusam. Uue kunsti valjuhäälsed ja kirglikud kaitsjad kandsid töölisklassiga solidaarsuse märkeks tööpluuse, mida ükski tööline polnud kunagi selga saanud. Nad määrasid vääramatult kindlaks, mida rahvale tarvis ja mida mitte, kutsusid üles kõike vana lõhkuma ja varemetele uut püstitama. Ent kuidas see uus välja näeb, sellest polnud kellelgi aimu.

Aastad möödusid, ateljee kuhjus täis maastikke, leiva ja vürvide ostmiseks ei jätkunud raha. Teda, endist töölopoissi, ei lasknud tööpluuse kandvad uue kunsti kuulutajad näitustele, tema töödes leiti «vana režiimi hõngu». Südamesse settis jõuetu viha... Ei, mitte viha kaasaja, epohhi vastu, mitte inimeste vastu — uute voolude vastu.

Ta maaliski pildi «Esimene traktor». Siin oli lõivu makstud sellele, mida ta armastas: helesinised kaugused, kuivanud kõrrepõld, taevasse sööstvad künnivaresed, kuid oli ka traktor — industrialiseerimise sümbol, mille järel põllul jooksis kokkuvoolanud külarahvas, väikesest suureni. Tal läks korda väljendada hämmastust ja vaimustust, kahevahelolekut ja talupojalikku inertset uskmatus: «E-ei, maa hakkab petroolist lehkama... E-ei, ei kannu ta enam vilja...» Ta polnud enda joonest lahti õelnud, kuid ta lasti näitusele. Pahatahtlikud kordasid jälle tuntud sõnu eilsest päevast kunsti arengus, äraleierdatud kaanonitest... Ajakirjandus aga kiitis tööd.

Õeldakse, et edu annab enesekindlust, tugevdab jõudu. Ent vahel tekitab edu ka hirmu. Äkki aga oli see juhuslik, kas ei saabu peo järel pohmelus, kas need eilsest päevast halavad kriitikud ei talla teda kõrvuni maasse? Ole valvel, eksida ei tohi, sihi õuna!

Lähenes kolhoosnikute-lööktooliste kongress. Ajalehed kirjutasid sellest: «Avab uued horisonid... Ajalooline sündmus...» Ajalooline? Mis võib olla õilsamat ajaloo

... ja laudvustamisest? Kuid kongress — see pole maali-temaatika just eriti tänuväärne objekt. Siiski oli ju Repin maalitud Riigikogu istungit. Jõudsasti valmis tal suur maastik. Kolhoosi delegaadid tervitavad seltsimees Stalini. Eht ei oota — toimuvad uued kõrgetasemelised nõupidamised, ka need nimetatakse ajaloolisteks, ei tohi sabasõnaga jätta. Temas elas hirm, kuid hirm vastutusest hõõguva ees ja hirm vigade ees — üldse mitte nahahoidja hirm.

Ta aastas lõpetada õigeks ajaks, tema pildile määrati näituse kõrge väljapanemiskoht, ajalehed kiitsid usinalt, ei olnud loomatuks võtta. Pahatahtlikud vaikisid...

Ent lõpetasid ajaleheartiklid, kadusid müügilaudadelt need, mida olid ta teinud. «Kolhoosi delegaatide» poolt teostatud ülevõtteid. Saabus vaikus, kuulsust muutseks muutseks muutseks. Ja ta tormas aja kannul,

... mees lennukijandus, kogu maal lauldi: «Meil terastilivad käteks ja tuksuv mootor südamel...» Ta lõi suure maali «Seltsimees repidevõimetusel». Sinises taivas langevarjud, et telenjutatud tribüünid, naerata juht valges

du, taas kirjutasid temast ajalehed, taas trükkisid ta tema pikki värvilistel lisalehtedel... Ta valiti meheks, edutati juhtivaks töötajaks...

... juba kogemuste põhjal, et ajalehed löövad hirmu ja jäävad siis vait, tuleb endast jälle tulla, tuleb kiirustada... Igavene võiduajamine. Ta tuli peale väsimus, tõmbasid, unustatud äikesed, ideelagedad puhmad, udu varjus rabad.

... selja taga sosistavad kadetsejad: «Mitte... nti, ofitsiaalne nagu ajalehe juhtkiri...» Nait... on duse oli keegi tema kohta kirjutanud: ... lav nagu käsi, mis sirutub armuanni

... ta ei maali mitte selleks, et armuande saada, meelmauliks ta lüüriksi maastikke, kuid tarvis on «omade kõri peale astuda», ning ta laulab, mida vaja, ... lane — ja ehkki teda ei sallita ning tema selja ... si kombel sisistatakse, otse näkku siiski kiide ... dis on ajad, millal ta nurisemata pidi taluma ... praegu on ta tugev, mõjuvõimas — hoidke end!

Ta ei lasknud kunagi mööda võimalust parajal juhul oma jõudu näidata. Ei armastata, ei peeta lugu — respekti tagu siis vähemalt! Ja ta oli igast küljest ümbritsetud sellest külmast, välisest aupaklikkusest, mis pidevalt meenutas: ära komista, aupaklikkusest ei jää siis jälgegi, ara eksi — sinule vigu ei andestata!

Elu laabus suurepäraselt — ta oli ülistatud ja austatud, kõigi tunnuste järgi saatuse lemmik. Ent millegipärast kasvasid alaline hirm ja kahtlused aastast aastasse...

Rõhutud sellest keerukast elust, kõndis ta vaikivana, rahulikuna, enese väarikusest teadlikuna lõuendite vahel, mille loojaiks olid noorimad talle usaldatud instituudi katuse all olevate noorte kunstnike hulgast.

Teiste seas ootas teda oma lõuendi juures Fjodor Matjorin. Neil hetkedel uskus ta oma jõusse, ei kahelnud põrmugi selles, et ka direktor hakkab rõõmuga temasse uskuma.

Direktor vaatas lõuenditele, mitte inimestele silma. Ta ei märganud Fjodori pilku. Ta lihtsalt seisatas tema mõberti kõrval ja süvenes töösse.

Direktori nägu — suur, jämedate joontega, võitvalt liht-rahvalik, tihedalt kokkusurutud täidlaste huulte kurrus paganlik karmus, oli läbitungimatu ja kõrvalt näis, et selle läbitungimatuse varjus peituvad suured, targad mõtted, mis pole keskpärastele inimestele arusaadavad.

Otsekohe märkas ta Fjodori töös arglikkust, kogenematuses tingitud laialivalguvust, kuid samuti ka mingit varvuse kevadisust, õhulisust, puhtust, sisemist harmooniat, toda erilist, mis on ainult jumalast kaasa antud. Ta vaates ja meenutas, et kunagi ammu-ammu oli tundnud niisamasugusest sisemisest harmooniast rõõmu oma lõuenditel. Ammu-ammu, ja tal hakkas valus, et see on möödas, et vaevalt saab ta veel kogeda sellist naiivset rõõmu ja uhkust enda pärast. See noormees aga rõõmustab praegu... Ja ta pidi mõtlema sellele, millele oli viimasel ajal alati mõelnud, kui nägi enam-vähem andekaid töid: «Ent kuidas suhtub see noormees temasse?» Ja mine tea, kas mitte just selline enesekindel nooruk ei kirjutanudki külalisraamatusse: «Selgesti mõistetav nagu käsi, mis sirutub armuanni järele.» Mida nad teavad, need pimedad kassipojad? Mis õigus on neil kohut mõista tema üle, kellel on pikk elu seljataga, kes on kõike tunda saanud, kõigest läbi käinud, kes on tunnustuse saayutanud mitte ainult

...vaid oma joones sellega, et on «astunud oma enese dula kotti peale»? Ta otsis lõuendilt kiushikult vigu, lei-need ja oli rahuldatud.

...nagi lausumata pöördus ta kõrvale ning tema pilk sat-

...Mida teie õpite, noormees? Maalikunsti arvimist?» Direktori hää oli käre, löikav, liial-

...kõrvaldavatiks muutunud näo ja nutpeeneks tõmbu- kolmebehtulise Ivan Mõš seisis sõjavaelashikult

...ja oma kasvu kõrguselt ogis direktorit

...Mida poleud veel kunagi sellist kiit-
...nood, tema kõige kõrgemaks hinnanguks
hulb... Fjodorile ja mulje, et ta kiitusega
...direktori teenimatut vaikimist.

...dati omaette elanud: ei ta sekkunud vaid-
...dud osa napsitamistest. Viimasel ajal nais
...atkuvat, kuigi mängis kehvakest. Saabus oma käi-
...hinselt söönuna, silmades rahulolev õline
...mingeid kompsukesti kohvrissi, vahtis kaas-
...Fjodorit — too lesis tavaliselt voodil, summu-
...tubakaga — ja õhkas ebasiralt:

...on see eluke, ra-aske...» Vaikis, ootas vastust ja
...da lisas: «Kuid pole viga, elame ära.»

...palus häbenemata:

...ekümneline.»

...lad...»

...liida juurde.»

...tsedes, et oli ohtlikku kõnelust alustanud,
...Mõš käe tasku ning otsis välja rahakoti, täpselt
...nagu oli kunagi kinkinud Ljova Õigeuskli-

...on nüüd sada seitsekümmend kolm rubla.»

Fjodor tõmbas sinehi selga, et lõunat süüa minna. Aga Ivan Mõš vedas Fjodori peaaegu väevõimuga poolkeldris asuvasse väikesesse restorani. Ukse taga pidas Fjodor tarvilikuks mõnesuguseid selgitusi.

«Esiteks: raha mul ei ole.»

«Issand küll!...»

«Teiseks: pummeldamiseks ma sinult laenu võtma ei hakka.»

«Jäta juba, kutsun sind kui sõpra...»

«Kolmandaks: Veetšel on halb harjumus kehva suupistet tellida, — temast ära eeskuju võta.»

«Kelleks te mind peate? Eh, Fedka! Mispärast ükski teist mind ei salli?»

«Ülejäänu selgitame lauas. Läki.»

Nad istusid väikesesse nurgalauda. Ivan Mõš oli imekspandavalt helde — laud lausa nõtkus suupistetest.

«Kas sul sugulasi on?» küsis Ivan.

«Vanad on elus.»

«Minul aga pole mitte kedagi. Isa ei mäletagi... Ema suri sakslaste kätte... Õde on kuskil, minust hulga vanem, juba enne sõda läks mehele. Kus ta on? ... Mine võta kinni, sõda pillutas laiali... Mitte kedagi, Fedka, mitte kedagi. Ja sõpru ka ei ole... Ja pole olnudki... Neljateistkümnenda aastast pani ema mind tööle, krohvijaks õppima... Töötasin natuke ja jätsin sinnapaika, ei istunud. Läksin graveerimistöökotta. Teenisin raha, panin ennast rudesse, sihtisin juba plikasid... Ainult sihtisin... Ma olen küll. näe, mihuke esinduslik, aga arg... Stuudios õppisin... Siis tuli sõda... Sõjas mul vedas, mis seal salata, istusin armeeklubis, viletsust tunda ei saanud... Nüüd aga lasti tulema... Elada ma juba mõistan, raha oskan alati teenida, tead ju küll, missugused käed mul on. Võin teha moekaid kingi, ning hõbedale ja puule igasugust mustrit. Aga mis loeb raha, ma tahan inimene olla! Inimene! Joome...»

«Joome...»

Joodi.

«Kuidas sa sellest aru saad — inimene olla?» küsis Fjodor.

«Kuidas? ... Seda on raske paari sõnaga seletada. Näiteks krohvijate hulgas paistsin ma kohe silma, sest õppisin töö kätte niisama hästi kui meistrid. Kuid ei armastanud mind meistrid ega töölised. Mitte, et keegi oleks lausa paha

harmid, ei, — aga justkui teiegi... Kõik on kambas, mina aga omaette. Läksin graveerimistöökotta, mind on alati nimetatud peenemale tööle, krohvimine on lihtlabane. Meie graveerimistöokojas oli üldse ainult kolm inimest, kolm vanad mehed, aga mina jõudsin neist juba esimestal ette... Süüvitasin laekakese, ööd läbi istusin, valmis sobivat mustrit kaanele ja kaunistusi külgedele, talle oli lihtne, kes aga asja tundis, see kahmas ta kohe, hakkas sihtima ja katsuma. Selle laeka ma kinnitasin juhatuse esimehele — töökoda allus artellile, esimehele aga oli kõige pea. Minuga kardeti tüli norida, kuid kuu jalle hilviti — kõik on kambas, mina aga omaette...»

«Näe, mind tagaajatakse, sinu ütlemise järgi... Kuid mina korraldajad tead, tead, tead...»
«Aga tae, jalle — kõik on kambas, mina aga omaette...»
«Ja lõpuks, et kuidas sa sellest aru saad — inimene olla...»
«Noh, et loogu peetaks, et tunnustataks, arvestataks, tunnustataks, Niimoodi.»

«Kambas. Meie sind endast ära ei tõuka,»

«Jah, ei vastanud kohe, ta pilk eksles taldrikutel.»

«Aga ära ega võta vastu.»

«Jah, küll.»

«Ivan Mõš voputas...»

«Mih...»

«Tahad avameelselt? Ütlen.»

«Tahad natuke. Joome enne.»

«Joodi...»

«Joodi ja hammustati suupistet. Fjodor tõstis pea, kummitas...»

«Hakkad söömama?» küsis Ivan kartlikult.

«Söö, söömama, vaid raakima, nagu on. Niisiis,»

«Jah...»

«... juba tihti?»

«... võtan siis uksi...»

«... hammustas napsiklaasi tühjaks, kibrutas piil-»

«... pa, hammustas kurki peale ja niisamasugusel pli-»

«... tade kammõistetud-häalel, mida väljendas ta nagu,»

«... hammaste:»

«... jalle...»

«Mäletad, sa sobitasid öökapile kavala luku?»

«Mäletan.»

«Kas kellelegi meist oleks tulnud pähe oma öökappi lukustada? Mispärast sina seda tegid?»

«Ma võtsin selle ju kohe ära. Sain ju aru — pole ilus.»

«Käsi pestakse enne sööki, sõber, sina aga sõid määrdunud kätega, pärast alles taipasid, tormasid pesema. Mõnikord sa üldse ei pese käsi, ei aima, et nad on mustad.»

«Kuidas nii?»

«Sa kinkisid Õigeusklikule rahatasku...»

«Mis selles halba oli?»

«Õigus, mis selles halba oli! Koguni naljakas: Õigeusklik — ja rahatasku. Kuid sa ju kinkisid selle talle tänutäheks Veniaminõtši juures vahendajaks olemise eest. Juba selles peitub peenike nurjatus... Ja-jah, kuula aga, ära vanguta midagi oma peakolu. Joon-söön sinu arvel ning ütlen sulle näkku inetusi... Peenike, palja silmaga ei märkagi. Õigeusklik oma lihtsameelsuses seda ka ei taibanud, käis rahataskuga ringi nagu loll kirju torbaga. Kas sa vähemalt nüüd saad sellest aru?»

«Ei saa,» tunnistas Ivan kaeblikult. «Joome parem.»

«Joome omal ajal, praegu aga ära sa mu juttu katkesta... Õigeusklik nägi sinu heaks vaeva omakasupüüdmatult, sõbramehe poolest, sina aga ei suhtunud sellesse, nagu oleksid pidanud, sina, kas näed, tasusid talle kui kelnerile. Tuleb välja, et sa ei võtnud sõprust vastu.»

«Kuid see on ju...»

«Pisiasi, tahtsid ütelda. Õige — pisiasi. Vihm langeb taevast pisaviisi ja jõed ajavad üle kallaste. Rahatasku, lukk, ja näe — lukk klõpsataski kinni ning võtit ei leia. Kõik. Nüüd võtame... Selle peale, et lukke enam poleks!»

«Võtame.»

Ivan Mõš kallas endale ahnelt viina kurku, soris kahvliga taldrikus, viskas siis kahvli kõlinal lauale ja nihkus oma laia rinnaga Fjodori poole:

«Tead...»

Silmad pärani, põsed kahvatud, huuled vöbisevad.

«Tead... Ma olen kaabakas.» Hääli oli vaikne, siiras, valuliselt kume

Ja nagu esimesel korral instituudi koridoris, hakkas Fjodoril ka nüüd paha, piinlik, koguni natuke jube säärasest ulestunnistusest.

meenu hääli kordas värinal, tungivalt:

«Olen kaabakas, Fedja. Ma vihkan iseennast!»

«Noh... Mina enda kohta säärast sõna vabatahtlikult kasutaks... Ja ka teisel ei lubaks.»

«Võtame veel... Ah, kurat! Pudel on tuhi... Kelner!»

«Näe!»

«Ainu kelner käis viina toomas, istus Ivan Mõš toolil küljelt, pinguldatud hoiaku ja sihitult ekslevate silmadega, lootas luupa ja võpatas aeg-ajalt. Ja Fjodor tundis, et see inimene oli kaotanud oma üleoleku tema suhtes, ning ilmselgest hakkas tal ebamugav, millegipärast tajus ta mõned ahnused mõttumust selle inimese ees, tahtmatult loobus teda.

Kelner aigas abigi pudela pudeli salvrätiga üle ja pani endale Ivan Mõš luupas, lükkas vaheva kaega üle juuste: «Mind naldavasti kibutatakse instituudist minema.»

«Tõesti?»

«Ma olen ju tagumist vastu võetud, tana aga direktor...»

«Võtame...»

«Pöördunud ettenihutatud napsiklaasi.

«Nüüd selle arvestusega kutsusid, et ma läheksin.

«Veniaminõtši juures, siis ära looda. Ava-
pudeldamlik kõnelus ja selline arvestus — va-
nua vaatlik,» ütles ta Mõšile otsa vaadates.

«Loputas hirmunult pead.

«Nüüd! Mis sa nüüd! Pole mõttessegi tulnud...»

«Näe, kolleegagi sõnake rääkida. Just tana, otse-
ja otse sulle... Nahuta mind, ilma halastuseta!

«Kunnamardan maani. Minuga ei räägita kuigi tihti.

«Instituut aga... Vahest jätavadki, ehk

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

Fjodor patsutas talle õlale.

«Just nõnda me löömegi läbi. Näen, et vist on uudiseid?»

«Suuremat uudist ei ole, niisama — keskmises suuruses. Kui pole ümber mõtelnud, siis ole nagu püssitikk laupäeva õhtul platsis... sellel aadressil... Noh, kuhu ta, kuri-vaim, nüüd kadus? Ah, näe, siin ta, kullake, ongi...»

«Olen platsis nagu püssitikk, alt ma ei vea.»

«Noh, aga nüüd — jääge terveks. Olengi juba kaua... Aitäh meeldiva vestluse eest.»

«Mida on, seda jagame,» vastas Vjatšeslav

Štuka võttis kursi ukse poole, kuid nii lihtsalt tal väl-juda ei õnnestunud — künnisel seisis kõikudes Ivan Mõš, kõrge ja lai nagu kapp. Ta pani oma tohutud käed kõhe-tule maalrile kurvalt õlgadele.

«Sõber,» hakkas ta läbitungivalt nukral häälel kõne-leva, «kas tead, et ta on...» Ivan Mõš noogutas Fjodori suunas: «Ta on suur inimene. Siin on kõik suure hingega... Mina üksi olen kaabakas. Põlga mind.»

Maaler esialgu jahmus, siis aga vaatas teiste poole, nagu laial naerul.

«Ah?... Naljamees, tõesõna.»

Ljova Õigeusklik tähendas mitte ilma imestuseta:

«Need naljakesed on meilegi uudiseks, vanapoiss.»

Vjatšeslav küsis:

«Fjodor, kuidas sul õnnestus Mõš pehmeks leotada? Artistlik manööver.»

«Ma olen kaabakas, sõber.»

«Mul pole võimalik nõustuda. Lubage mööda.»

«Ei, takista, sõber, ei takista. Mine, aga pea meeles — Fjodor Matjorin on suure hingega inimene! Ta ei põlanud mind!»

Vabanenud Ivan Mõši kämmalde vahelt, sai Štuka oma väärikuse tagasi ja enne ukse taha kadumist kuulutas täht-salt:

«Küll mina juba tean, keda endale valida. Ma näen ini-mesi läbi!»

«Ka sina oled suure hingega inimene. Põlga mind...»

«Naljamees, tõesõna.»

Vaikselt põiktänavas asus sünge maja ning selle neljan-dal korrusel väike korter kahe pisikese toaga, mis olid

mööblit täis kiilutud. Elanikke kaks — ema ja tütar, isa oli surnud, tema äraolekut taheti kasutada remondi tegemi-sel.

Ema oli pikk ja kehakas naine, kel ümmargused kollased kassisilmad, noorukivurrukesed ülahuulel ja võidunud hommikumantel pingul ümber mõõtmatu rinna. Erid ohd tal valitsejalikud ja kassihääl võimukas. Pühkumadega tugitoole ja laudade tammepuust jalgu. Jädes jagas ta käsklusi temaga alandlikult kaasas käi-vat Štukale.

Štuka — laed valgendada. Teiseks — seinad vär-vida... Esimeses toas, ma arvan, šokolaadivärvi. Teises — merelaine värvi... Oskate?...

«Merelaine värvi?» kratsis Štuka kuklatagust. «Võib.

... aga tumedavõitu?»

«Lubage heledamaks, heledamaks. Niisuguseks nagu püüa kogu»

Võib. Merelaine värvi aga, tont seda teab...»

«Lubage roheline taevasinisel põhjal...»

Võib. Kuid me ei saa puhast värvi.»

«Püüa, kulla mees, püüa. Määritud seinu ma teilt vastu

... värvi?... Jääb ehk hägusevõitu...»

«Kest pole viga. Lae alla aga midagi...»

«Lahkne poordike ei kõlba?»

«Štuka midagi maalilisemat. Niisugused liistud on meilgi — kullatud, raamideks...»

«Raamid?»

«Just-just, ma ostan, teie lööte ära.»

Võib

«... seeris raskeid laudu, nikerdatud raamatu-... vajunud kušette, kulunud vaipu — kõik oli vana-»

«... juba aastakümneid endasse tolmu kogunud. Ruu-»

«... tulekuhjatuse, suurtest akendest hoolimata kasin»

«... Ja varv à la chocolat... Merelaine... Sää-»

«... peaks seinu katma puhta värviga, ei tohiks»

«... id toone, siin aga — merelaine... Nende»

«... mis käeparast on, tuleb välja tarretis.»

«... pük eksles laes, toanurkades, mööblil ja pöör-»

«... kord tagasi raamatukapi juures olevale tugitoolele.»

«... raamat käes, mugavalt istuma sättinud pere-»

«... Sellest, kuidas ta kerratõmbunult istus, võis»

«... tema keha kassilikku painduvust. Sirged lühike-»

sed juuksed varjasid nägu. Fjodorile tundus, et ta on seda tüdrukut kuskil näinud. Mida sagedamini Fjodori pilk vargsi sinna libises, seda tugevamaks kasvas veendumus — on näinud, on kohanud, aga kus, millal? ... Tüdruk lukkas näole langenud juuksed käega eemale, nähtavale tuli puhas laup. ... Puhas laup, korrapärane nina, näojooned pisut peenevõitu. Ei, kuskil on Fjodor teda juba näinud!

Fjodor ei olnud oma eluajal kuigi sageli tüdrukute nägusid vahtinud. Koolis oli temaga ühes klassis õppinud jaamaülema tütar Rimma Gluškova. Tollel oli valge elav nagu ja mustad juuksed, mis tukana otsmikule langesid. Kaua aega ei pööranud Fjodor talle mingit tahelepanu — plika nagu kõik plikad, neid on palju; vahetundidel oli teda mõõdamannes tõuganudki — ära jää inimesele jalgu. Alles äsja oli üle kogu maa tähistatud Puškini sajandat surma-aastapäeva. Kõikjal rippus veel plakateid, kust vaatasid vastu suure poeedi sugulased ja tuttavad kuni Hannibali musta näoni. Teiste uhketes kleitides daamide hulgas ka Natalja Gontšarova — Puškini naine. Kuidagi juhuslikult silmitses Fjodor teda veidi tähelepanelikumalt. Ja äkki märkas: Natalja Gontšarova sarnaneb ju Rimka Gluškovaga, otse karvapealt, ainult soeng on teine. Esialgu tegi see vaid nalja — mine ikka! Pärast tuli meelde, et Puškini naine oli suurilma kaunitar. Tähendab, ka Rimka on ilus, näe, ei ole märganudki... Ta hakkas Rimkat tähelepanelikumalt vaatama: peened kulmud, silmades taevasina, valge läbipaistev nahk. Võib-olla tõesti... Ja vaheajal, kui Rimka vastu tuli, andis Fjodor talle teed, vahtis järele.

Nelja aasta eest, juba kümnenda klassi künnisel, otsustas ta Rimkale armastust avaldada. Tol päeval õitses toomingas, käimas olid kevadised eksamid, nad jäid Uždaliitsa jõekesele minevast kambast kahekesi maha. Toomingas õitses ja varisenud helveste valged litrid olid Rimma tumedatesse juustesse eksinud, ta silmad sarasid ootusest. Tüdruk juba aimas, mida nimeilt Fjodor ütelda tahtis. Ent kui viimane oli toonud kuuldavale nukralt-saamatu ja rumala fraasi: «Tead sa, ma vist armastan sind...» — pahvatas tüdruk naerma ja jooksis minema. Pärast aga jutustas sõbrataridele, nood hakkasid Fjodorit kohates itsitama. Võib olla, et ta oleks kunagi veel korranud Rimmale neid sõnu, kuid sõda tuli vahele...

Viimases meeldis talle peaaegu iga naine, keda nägema saabus. Koige rohkem sanitaarroodu sõjaväearst, punapõlne blondiin, laia pihaga ja väga naeruhimuline. Kui ta sus võbises valge kael... Kõik teadsid, et ta elab len Vesloviga, teise pataljoni komandöriga. Veslov sai na Dneprist üleminekul, lõuna pool Kiievit.

Enne minutid oli Fjodor haiglas armunud olnud mõned minutid, kuid see-eest tugevasti. Ta lamas operatolaua all ning tüse, kiilaspäine kirurg otsis ta jalas vigasid närvi. Arstile andis instrumente kätte öde — kapriispruntis ülahuul ja hallid, hämmastusest pärani silmad. Fjodor oli teda märganud juba enne operatsiooni. Meeldi närvi kinni, valu labistas kogu keha pealaest allaani, suus oli kibe maitse, laupa kattis higi, öde rivas aeg-ajalt tema nägu linanurgaga. Kirurg, paljastades mahakas, khratav alalasa tüdrukule: «Mitte seel da te unnete? Ma palusin teilt pintsette, teie aga pistate te viimati veel kahvli pihku!» Fjodor ei sallinud tugi, oli tüdruku pärast solvunud, rõõmustas, et tüdruk kui mehine ta on — valus, aga mitte piuksugi. Ta isegi siis, kui jalale, mis oli paistes nagu palk, hõl — kolmteist ömblust, anesteesia mõju aga ei aidanud, ömmeldi elavat keha, niite tõmmati läbi liha. Linanurgaga Fjodori higist nagu ja kuskil ülal tema hämmastunult pärani silmad. Kirurg kliinist: «Kannatlik noormees on sattunud...» Pärast tüdruku juuresolekul ja Fjodor andestas talle kühliku käitumise.

Võitšoki külast ei tahtnud Fjodor meenutada. Ta oli olnud neljakumne ligi ja linalakka vanemseersanti kohalt naise kombel haletsenud, kannatlikult talukogenematust voodis. Fjodor ei mäletanud isegi, kuidas meelde on jäänud vaid kibrad väsinud silmade ja peopesad, mis olid kõvad ja karedad nagu kullatallad.

Siis ei sarnanenud ühegi nendest, kellega ta oli olnud. Kuid ikkagi oli Fjodor teda kuskil näinud.

Stuka astus Fjodori juurde: «Jumala nimel, hakkame tasapisi tööle. Kanna appa. Preili, me tülitame teid.» Ta lõi raamatu kinni ja tõusis karmesti. Ta oli u, plikalikult kõhn, nais lamedana ja kuidagi

kehatuna — nii kujutatakse petetud tütarlaste rahutuid hingi vanade kummitusromaanide illustratsioonidel.

Väike hästikujundatud pea toetus kõrgilt pikale kaelale. Kael oli musikaalse lookega, üks neist, mida poeedid abitult luigekaelaga võrdlevad. Tilluke lõug, tädi lased huuled, huulte nurkades vaevumärgatavad kurrukesed...

Ja Fjodorile sähvatas meelde, nae, kellega ta sarnaneb — Nofretetega!

Tõdruk ei pannud tähelegi toda austajat määrdunud sõduripluusis ja põlvedelt rebenenud pükstes (ainukesed, teisi pole!). Ta libises mööda, ilma et oleks osutanud valitsejannalikku leebust.

«Noh, mis sa molutad! Haara kinni!» käratas Štuka.

Nad tõstsid raske tugitooli kahekesi üles ja kandsid selle noorele valitsejannale järele.

Valgendati esimese toa lage. Štuka käes oli pihusti, Fjodor pumpas maalripritsi. Põrand, aknalaud ja raske kapp, mida esialgu ei tahetud liigutada, olid vanade ajalehtedega kaetud. Lahustatud kriidist levis imalat lõhna, isegi õhk oli kriiditolmust hägune. Matvei Ivanovitš Štuka aga kriuksutas prahi keskel oma viksitud saapaid ning kui neile langes tilk lubjasegu, katkestas üllirahulikult töö, võttis kulunud kitli taskust puhta lapi ja kõrvaldas valge laigu. Mitte minutikski ei vaikinud tema manitsev tenorike:

«Õeldakse — maaler. Maaler ja kingsepp olevat sedasama mis mustlane ja parisnik, üks kamp. Kingsepp joob end maani täis, maaler silmini. Teie, kunstnikud-platserdajad, ookrised sitikad, arvate vist niisamuti — maaler on teile midagi saatanataolist. Teame. See tuleb pimedusest, teid ei õpetata mõistma, mis ja milleks. Maaler on nagu päike — kus ta ennast näitab, seal on rõõm...»

«Seda on näha,» muigas Fjodor. «Niipea kui meie sinuga ilmusime, läks siin kohe lõbusaks.»

«Seni veel mitte, kuid ära minnes jätame rõõmu endast maha. Maaler korjab pintslid kokku ja temast jääb järele ilu. Ela ja ole rõõmus... Just-just, pea lugu. Kergemalt, kergemalt, ega sa tuletõrjepumpaga liiguta. Eh, naed, jälle pritsisid peale. Pea kinni, puhastan ära...»

Jälle ilmus päevavalgele lapp ning saapad hõõruti puhataks.

«Häid maalreid on praegu vähe jäänud. Maaler käib alla. Missugune on maalri esimene käsk? Ah?... Jääd vas-

tuse võlgu. See'p see on... Esimene käsk, vennas, — see on akuraalsus. Ära keeruta pintslit arutult. Pillasid kogematu lõnga ja kõik läheb koera saba alla. Mitte asjata ei...

... tulk tõkatit rikub ära vaadi mett. Tänapäeva maaler tootab nagu viimane tõbras — lõust värvine, tagumik kettine, rihked korpas — ptüü! vastik vaadata. Teine käsk on, tähendab, on: püüa, et meeldiks, kuula tellijat...»

«Ma teiste tarkuse varal,» tähendas Fjodor.

«Tarkus hoiab endale, sest ega sa enda jaoks tööta. Tarkus on alati hea, kui see teise inimese narve ei riku. Pea inimesed lugu. Temal tuleb sinu töö keskel elada, mitte sinul, ja riku tema rõõmu oma jonniga. Kuula ja pane kõrva tähele...»

«Ja mina kuid sa naed, et ta ise endal rõõmu rikub — rumalusest, teadmatused?»

«See on vaadatud, ära keeta vahet, ise soovis. Soov aga — ei paku...»

«... kata merelaine taoliselt... On ju...

... ti tark oleks.»

«... ne ju ei tea, et meie värvidega tuleb merele sõdi. Ta on sinu töös võhik, sina aga kiidad ta järele. Alles äsja sa heietasid: maaler — see on õkutse, korjab pintslid kokku, temast jääb maha... ära oma järelekiitmisega ilu ei hävita? Mul... Ivanõtš, kas sa ikka pead endast lugu?»

«... Sina, pimahabe, oled kõigest teist tundi... juba õpetad. Sind polnud veel olemaski, kui mina pintslit kätte võtsin. Sina tuled vana kala õpe-

... ennend aastat pead maalriametit ja siinamaani... jumalaid nõuandeid kuulama. Noh, Ivanõtš, ... m kellelegi räagi — häbi hakkab.»

«... na, tattnina, habistad ka veel... Miks, kui... Sellepärast, et ma ei taha inimesi solvata.» ... õhitis sisisevat pihustit vihaselt mööda lage.

«... me noorsugu on terava keelega... sina talle sõna, ... kümme vastu. Hoi ära ainult kõrva lahti, jahva- ... kokku säärase hulga, et ei jõua ära viia...»

Fjodor laks jalgsi oma uhiselamu poole. Aeg oli hiline, tänaval inimesi hõredalt, mööda kihutas vaid üksikuid autosid.

Ähmaselt laialivalguvate majade laviin oli inimesed endasse mahutanud, tund tunnilt kogutakse akumulatsioonijõudu, mis paiskub välja hommiku saabudes — rahvahulgad valguvad kõnniteedele, bussid, trollibussid, veo- ja sõiduautod ummistavad tänavaid, laheb kitsaks, káranikaks Kuni jargmise ooni, jargmise puhkuseni voogab jõud, keeb elu. Suis öeldakse jälle, et päev on möödas, ja rebitakse kalendrist leht välja.

Päev on möödas ja sa ei vaata tagasi. Ainult rindel peeti üleelatud päeva kalliks: ei saanud surma, olid elus — kõik on korras. Sõjas ju ei elata, sõda elatakse üle, kui hästi läheb.

Ta on kahekümne kolme aastane — noorus on möödumas. Seda aega ülistavad poeedid, meenutavad heldimusega vanakesed, ja kõikidele tähendab noorus armastust, naise avastamist. Tema, Fjodoril, pole noorust olnud, ta pole armastanud — selleks pole olnud mahti.

Pime linn, harvad tänavalaternad, üksikud valgustatud aknad ja kohevate lumehelbete liuglemine. Rahustavat lõputust on lume langemises, midagi uinutavat selles, kuidas ta haaletult laskub valgetele sõiduteedele. Unne vajunud linn ootab hommikut...

Tema, Fjodor, mäletab aga inimtühja hommikust linna, mida õnnestas päike. Linna oma elu tollelt poolelt... Selles unenäoliselt, muinasjutuliselt kaunis linnas oli ta toorkord saanud teada tema olemasolust: huultest, mis varjasid naeratust, ja nende kolme tuhande aastasest vanusest.

Fjodor oli talle koguni truudust murdnud, oli ta ägajalt unustanud, nagu elav elava. Ja kuidas saab püsida truuna — elu ise oli selles süüdi, elu, mis oli liiga robustne, liiga julm selleks, et uskuda — see on olemas, see eksisteerib. Kõrvetavas paikesepaistes pundunud laip ja tema huuled, uheskoos, samaaegselt — absurdsus, mõttetus!

Ja vaikne põktanav, hämar maja, neljas korrus... Kahekümnenenda sajandi Nofretete ei ela mitte valitsejanna ruumides, vaid pisikeses korteris, millel on kestendavad seinad ja ammugi valgendamist paluv lagi. Ja sina ei seisa

tema ees mitte brokaatrõivastes ja litaarihelide saatel, vaid ühel kaenlusena, põlvede kohalt paigatud pükstes. Kahe- ja kolmeaastaselt pole nii hirmsad haavaarmid kehal. Tema ei paigad polvedel. Paigatud püksid — see on peaaegu vigasus, peaaegu füüsiline puudus.

Tema ei puus tumedate fassaadide karniisidele, lumi ei muretses talle ohus. Lumi mattis enda alla veel uhe päeva elust.

Tema ei ole olnud online — kaugelt aastatuhandete eest on tulnud tema ja Fjodor oli teda kohanud. Eripäev, kuid kaatu — tema lakkis mööda.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu. Mooda tõlmates tundis ta neiu ära:

«Nina? Sina?»

Ta ei olnud olnud.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu. Teise kursuse tüdruksid pidasid kinni.»

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu. Noh, laki siis.»

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu.

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu. Nina kaua oli Niina Hudjakova stuudios Fjodori...

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu. Nina kaua oli Niina Hudjakova stuudios Fjodori...

Tema ei pöördunud Nofretete! Ei, meet ara oota, seda ei juhtu. Nina kaua oli Niina Hudjakova stuudios Fjodori...

annet ega langenud laituse mõjul kunagi meeleheitesse... Tema jumaldamises oli midagi omakasupüüdmatut, midagi säärast, mis Savva Iljitši meenutas. Too oleks vist täpselt niisamuti seisnud selja taga ja vaimustusest tardudes tundnud rõõmu võõraste edusammude üle.

Niina Hudjakova sõbratar Niina Krassavina — pikanäoline, karedate pulstunud juuste ja torkivate mustade silmadega neiu, armastas öelda:

«Küll näete, et Ninka elab saja-aastaseks ja korraldab pika elu ka sellele, kes tema kõrval on. Ärge laske jühust mööda, poisid.»

Hudjakova ei vaieldanud vastu, ainult naeratas unelevalt...

Lumi ilmus nagu kuskilt siitsamast, otse peade kohal olevast pimedast tühjusest. Ta mähkis kõik pehmelt endasse, eraldas neid kahte ülejäänud linnast. Tema ühtlane monotoonne langemine tõi hinge loiduse ja rahu. Ei olnud tahtmist rutata. Aeg-ajalt tundus, et mitte lumi ei lasku ülalt alla, vaid et nemad tõusevad teineteise käevangus aeglaselt järjest kõrgemale ühes lumme peidetud maaga.

Niina vaikis, ja see meeldis Fjodorile. Tüdruk oskas vaikida mitte lihtsalt häirimatu rahuga, vaid koguni mingi suursugususega. Niina ölad, krae, karusnahkne mütsike ja selle alt väljalibisenud juuksed olid valged. Sujuvalt liikus ta selles kaalutus ehtes. Fjodori lähedal laikis märjalt ta prink põsk ning helkis salapäraselt kumer silm. Niisama salapärase nagu tüdruku vaikimine tundus ka lumest kirjatud linn, niisama mõistatuslikuna näis lume aeglane langemine.

Nofretete, paigatud püksid, omaenda alavaärtuslikkuse tajumine — homme olgu see kõik jalle tahtis, praegu aga oli hea olla.

Ent kõigel on oma piir, isegi rahulikul vaikimisel. Tuli tahtmine kuulda teise häält:

«Millest sa mõtled?»

Tüdruk viivitas pisut, naeratas siis unistavalt hõljuvasse lumesattu.

«Kohe me jõuame minu koju...»

«Oletame.»

«Me läheme üles teisele korrusele... Mul on oma võti, ja kellelgi pole meiega pistmist ega meilgi mitte kellegagi... Ma klõpsatan lüliti ja lae all süttib kroonlühter... Ma

panen jalga hahasulgedega vooderdatud tuhvliid, et mitte ühegi maardida...»

«Linn aga pööras otsad ümber hirmust selle vaiba ees.»

«Ma annan ka sulle tuhvliid, samuti hahasulgedega...»

«Ma panen sind tugitooli istuma ja palun siis vabandust.

«Istet tuleb sind natukeseks ajaks üksinda jätta... Sa mui-

«... istud ilma minuta kümme minutit... Ma lähen

«... appa... Ma armastan väga oma vannituba — seal

«... on valge, seal on alati pidulik, isegi siis, kui tanaval

«... on, lorts, pori... Ma lasen vanni ääreni, aareni vett

«... Tend sa, et valges vannis paistab vesi rohelisena

«... pu meres... Pärast aga panen ma selga oma jaapani

«... lüdi hommikumantli, mis ulatub maani ja millel on pikad

«... lüliõõtsed, kaardid, Küll näed, see sobib mulle väga...»

«... la keedan sulle kohvi... Missugust sa rohkem armastad

«... turgu või musta, turgi kohvi?... Parem turgi

«... ... otame lüdi diivanile madala lauakese juures,

«... ... väikestest saksi portselanist tassikestest...»

«... ... juttu...»

«... ... voolav ja tasane, oli veendunud õnnelik.

«... ... kes ennast keset vaipu oma maalrpluusis ja

«... ... hahasulgedest tuhvliid paljastel jalgadel

«... ... temaga, nii selle turgi kohvi kui ka vestluse

«... ... laskonna, kelle pika hommikumantli varjul

«... ... vannist õhetav keha. «Saadan koju ja jätan

«... ... istas ta.

«... ... hokordse üksikelamu seinad irvitasid mahapude-

«... ... krohvi tõttu paljudest kohtadest. Majal oli usal-

«... ... alt armetu välimus. Kasinalt valgustas tolmune

«... ... puur laia porise trepiga eeskoda, kust hoovas pöö-

«... ... ja mingi hapuka linnaliku vaesuse lõhna.

«... ... las tööpoolest teisel korrusel, Niinal oli tööpoos-

«...

«... ... tisa, naabrid hakkavad torisema.»

«... ... lüliti, lae all süttis kroonlühter, õigemini selle

«... ... kolm paljast tuhmunud pronksist haru ja

«... ... s põles ilma mingi varjuta lambike. Tuba oli

«... ... ge, ta hallil nõgisel lael olid säilinud reljeefsed

«... ... k oma tumedate seinte tõttu sarnanes ruum ter-

«... ... opaga. Päriskeskel seisis harkjalgne molbert

«... ... pükk remondi ajal. Nurgas toetus vastu seina

«... ... roostetanud plekkтору — vististi sõja ajal kasutatud

«... ... raudahju küljest.

Fjodor muutus lõbusaks.

«Kus on siis vaip? Kus on hahasulgedest tuhvliid?»

«Missugused hahasulgedest tuhvliid?» oli Niina siiralt hämmastunud.

«Sa lubasid.»

«No ei, ei lubanud. Sa küsisid minult: millest ma mõtlen. Mina aga parajasti mõtlesin sellest. Tuhvliitest, vannitoast... Ma võin ju mõelda, millest tahan?»

«Aga türgi kohvi saksid portselanist tassides? Ma olen nõus ka koorega jooma.»

«Ma keedan teed. Suhkrut mul on.»

«Lase käia.»

«Üks tass on mul saksid portselanist...»

«Unistustes?»

«Ei, tõeliselt. Vanaaegne, ema oma. Ja sina hakkad kohe sellest teed jooma.»

«Hea seegi.»

Nad jõid lahjat teed kõikuva lauakese taga. Niina märg nägu õhetas veel külmast, ta heledate, ripsmetest pooleldi varjatud silmade vaade oli unelev ja kutsuv, kleit ümbritses tihedasti ta ümaraid õlgu ja rinda.

Ta tõusis laua tagant, hakkas tase nihutama. Tõusis ka Fjodor. Niina küsis, mis olid ema parandatud vanaaegse tassi kõrvale pannud, tardusid, põsenukk lõi punetama, selg tõmbus pingule. Ta ootas, et Fjodor astub tema juurde. Ja Fjodor astus.

Niina ajas end sirgu, vaatas Fjodorit tumenenud silmadega, alistus talle kuulekalt — see, arglikkusest ja ootusest värisev. Ta juuksed olid niisked, neil oli alles lumise tänava lõhn...

Tuba oli tulvil koopapimedust. Ainult lai aken helendas ähmaselt. Selle taga langes vist ikka veel lund, mis eraldas neid linnast ja kogu maailmast.

Niina hingas vaikselt, oli peitnud pea Fjodori õlale, kuid ei maganud, sest aeg-ajalt kõditasid ta ripsmed Fjodori nahka. Niinal oli tõepoolest õnnelik iseloom: ta ei tüüdanud lobisemisega, ei nõudnud lubadusi. Muudkui vaikis ja unistas vist rohelise veega vannist või kujutles, et ta kõrval lamab prints meretagusest kuningriigist. Ta ei teinud oma printsi narustest pukstest väljagi...

Pikkamisi kaob tunne, nagu oleksid kõikidest hüljatud. Usk endasse on suur jõud. Aitäh neile, kes ise seda tead-

mele kingivad meile kõikvõimsat usku. Aitäh neile, kes
... on soojendanud...

... rippened kõditavad õlga. Uduse akna taga keerleb lumi.

... linn justkui puhtakspestuna.
... karniisid meenutasid näärivana kulme.

... oli ju pühapäev. Õigeusklik kergipadjalit oma sasipea

Vanapoiss! Ära ütle, et oled terve öö läbi tööd teinud.
... kohtamast

... vastas Fjodor

... Kohtamine kin-
... raäkimata...

... Vjatšeslav, hakkas liigutama Ivan Mõš.

... keset tuba

... Tahelepanu!...

... kuulutas Vja-

... üheskoos lahendama...
... tema kutsumu-
... ellu ilu.»

... oma sooviga üksi...

... tegutse vastavalt
... seest ilu
... meeldib.»

... positsioonist — «maitse üle ei
... Vjatšeslav.

... Sinu hääles on hukka-
... Ljova Õigeusklik.

... terane sõber.»

... Sa oled ju narodnik! Sa
... rahva teenistusse.»

... tema maitsega.»

... vastu-
... teenimise eest
... tagumikku.»

... lihtsalt teenida...
... tahad?»

«Õpetada.»

«Muidugi-muidugi, koolmeisterlikkus ronib sul ikka ninasõõrmetest välja, vanapoiss.»

«Jah, õpetada, sest omal alal olen ma igast võhikust suuremate kogemustega. Omal alal! Kõigil teistel aladel võtan õpetust tavalistelt ühiskonnaliikmetelt, olen valmis nende ees alandlikult langetama oma kaugeltki mitte targa pea...»

«Ärge kalduge kõrvale! Kuulake edasi!» katkestas neid Fjodor.

«Kuulame. Antud on kirglik kunsti eest võitleja ja antud on rahvahulk tema tüüpiliste esindajate näol,» ütles Vjatšeslav ette.

«Jah, rahvahulk vurrukestega daami näol, kellel on ammust aega remonti vajav kahetoaline korter...»

«Ja mis siis rahvahulgale meeldib?»

«Kuldsed bagetid seintel.»

«Barbaarsus!»

«Ühelgi juhul mitte nõustuda!»

«Panen ette koostada petitsioon,» jätkas Fjodor, «eskiisi kujul, et häbistada kirgliku ilukaitsja enesealandamist...»

«Ja päästa vurrukestega rahvahulk maitseelagedusest. Selge! Tehtud! Toole, poisid!»

Vjatšeslav ja Õigeusklik kargasid voodist valja. Õokapi oli paberileht, Fjodor visandas tubade asetuse, märkis ära aknad, millest langes valgus. Algas tormiline arutus, kuidas teha maalritöid kitsa Moskva korteri kahes toakeses.

«Läänes hakati hiljaaegu seinu katma erinevate värvidega. Julgel Seda poleks tarvis karta,» soovitas Vjatšeslav.

«Läänes! Mis loeb meile Lääs!» tõstis häält Õigeusklik.

«Lihtsad valged seinad rõõmsa ornamendiga!»

«Kukeornamendiga?»

«Mispärast ainult kuked? Ma visandan teile otsekohe lihtsa ja ilusa ornamendi. Mitte ornamendi, vaid lõbusa geomeetria!»

«Maletate, kuidas me ükskord silmitsesime kolmevärvlist laiku minu paletil?» küsis Fjodor. «Mis oleks, kui lahendada valge, lilla ja tumedama krapplakiga?»

«Valge lagi...» ütles Vjatšeslav ette.

«Sirelivärvi seinad...»

«Kõik seinad — see on hale. Üks sein, selle ja lae vahele — tumepunane poort!»

Õlejaanud seinad aga valged, Õigeuskliku maitse järgi lukkedega?»

Vanapoiss, sa labastad!»

Õlejaanud seinad — neutraalset halli värvi!»

Sealsamas oma voodis teki all ringutades kuulas Ivan lõh. Tal oli uniselt nukker nägu — jälle on kõik kambas, tema oemal.

kus lõpetati ruttu — võidu saavutas Vjatšeslavi partei. Ljova Õigeusklik jäi eriarvamusele.

Akna taga levis vähehaaval hiline, linnahoovile iseloomulik ahmane koidikusina. Fjodor keeras eskiisi rulli.

Noh, mul on aeg tööle minna. Mu šeff juba ootab... Kas midagi hamba alla panna ei ole? Mind kostitati ühes stokraatses majas kohviga saksi portselanist tassis, kuid tükki leiba ei tahtunud pakkuda.

Vanapoiss, minul kahjuks

Seda ma arvasin. Sinul, Veetše?»

Ka minul, Fedka, on igal pool tühjus, taskud kaasa võetud.

Ivan Mõš, sina ehk oled rikas?»

«Kasksin viimasel korral kõik lendu,» tuletas Ivan meelde.

«parata,» älistus Fjodor. «Räägitakse, et must kohv lõhub jõudu, eriti kui seda juuakse vanaaegsest saksi portselanist. *Au revoir!*»

Valjas levis suursuguste majade kohal õrn-värske koidupööra. Puestikkude vaevasse lumme sukeldus jõude liikuvate jalutajate kogusid. Ka õhk oli küllastunud pühapäevahommikusest pidulikust vabadusest. Raske oli uskuda, et eile õhtul sarnanes taevaskõrgus...

«Lilla teeb küll praegu Niina? Tänu talle... Temale tänu,» ütles ta viib ta kingituse — rullikeeratud eskiisi. Tema jaoks parast oleks Fjodor vaevalt hakanud erilist agarust näitama: tahab kullatud liiste — saagu. Ent kunstis elustatud valitsejanna keset maitseelagedust — see on tema kisendav. Valitsejannale plebeilik kingitus!

«Niina Hudjakova ja Nofretete... Ühele — tänu enda jaoks, teisele — selle eest, et ta olemas on.»

... silmitsedes näris Štuka kaua huuli, kortsutas... mütšinoka all.

... *revoir!* — Nagemiseni! (Prants. k.)

«Kas sa oled arust ära, ookrine sitikas — seinad eri värvi? See on niisama hea kui kanda eri värvi saartega pükse.»

«Arvad, et on halb?» küsis Fjodor vastu.

«Mitte et halb, aga kuidagi veider.»

«Rebi katki, kui ei meeldi. Sina oled siin ülemus.»

«Noh, kohe siis katki. Hirmus keevaline oled. Sa anna aega silmitseda, aru pidada, harjuda... Ma ei ütleks, et pole ilus. Paberil õnnestub alati, nii et limpsi näpudki puhtaks. Ent kus on nähtud — eri värvi seinad...»

«Eks siis nähtagi.»

«Hm... Küll imestavad... Aga oled sa mõelnud, tark-pea, kust me sellist värvi leiame? Siin on tarvis puhast tooni.»

«Aga kust sa leiad merelaine värve? Ise tahtsid ju osta plakati-guašši. Osta violetset, paneme kriiti juurde.»

«Hm... Las ma mõtlen järele... Hm... Tõesõna, sellel on ilmet. Teil, vennikestel, pea jagab... Sellel on ilmet... Küll levib alles kumu... Oota nüüd, näitan emake-sele ülemusele.»

Emake ülemus purjetas välja oma võidunud hommikumantlis, rind ees nagu kirjatud padi, juuksed kammimata. Ei saanud hulgal ajal aru, vaatas eskiisi nagu harakas mahakukkunud kümnekopikalist, lõpuks taipas ja kergitas kulme.

«Mis see siis on — pilkamine? ... Võigas fantaasia! Mil-line maitse-lagedus!»

Kõrvaltoast ilmus tema. Seljas suusakostüüm, jalas kohmakad suusasaapad, õrna kaela ümber ruuduline villane sall. Kergel, hõljuval sammul kandis ta ukse poole oma kaalutut keha.

«Tütreste!» manitses ema teda tagantjärele lärmakalt. «Ära sa liiga hilja peale jää. Kuuled? Ära jää liiga hilja peale!»

«Hea küll,» kostis ukse tagant.

Hooletult visati eskiis määratud aknalauale.

Fjodoriga kahekesi jäänud Štukat tabas ootamatu ägedushoog:

«Ah, et susi sind sööks! Mait-se-la-ge-dus!... Õige mul — meie proua peab papi asemel jumalateenistust. Mait-se-la-ge-dus! Mida, sina, rasvunud hani, sellest taipad?... Sulle lao merelained ümberringi! Olgugi et merelainetega värvitakse tänapäeval käimlaid!...»

Fjodor oli vait. Ta taipas: emal, sel naisvaaraol, oli muinuseguptuse maitse — talle meeldisid kullatud liistud. Solida oleks olnud rumal.

tuudiosse ilmus vanema kursuse neiuke — lühikesed juuksed, džemper pingul ümber rinna, hääl järsk, kahedastu, — tulevikuga naisaktivist.

Ta plaksutas käsi:

Tähelepanu! Tähelepanu!... Väike teadaanne! Olen juhingukomiteest. Teie kursusel pole siamaani ametiühingukomiteest. Tingimata on vaja kiiresti leida kandidaat. Ütlege he — kes hakkab

«Õigeaegselt, praegu on häiss esile tõusta,» lõõpis Ljova ohadlaka

«napoiss, ma olen kord elus juba juhtival tööl olnud — risalga juhina. Võeti suure lärmiga maha, nüüd on varju jääda.»

«Aga plaksutas jälle võimukalt käsi.

«He naljad! Palun küsimusse suhtuda täie tõsidusega! Kandidatuur!»

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Mõõ küürutas kohusetruult oma molberti taga,

«Vanapoiss, nüüd teed liigud. Me avasime sinu ees uue tee.»

Ja nädal hiljem, teaduskonna üldkoosolekul konverentsisaalis, ronis Ivan Mõš Fjodori, Õigeuskliku ja Vjatšeslavi mõningaks häärmastuseks otsustavalt kõnepulti.

«Seltsimehed, ordineid meeldib kõigil saada. Kuidas on aga liikmemaksude tasumisega — ei leidu soovijaid. Käid kannul ja muudkui mangud: maksa ära, jumala nimel, sul on nelja kuu eest tasumata. Lõuakse käega... Ametiühing aga, seltsimehed, etendab meie elus väga tähtsat osa...»

Ivan Mõš rääkis pikalt ja üksikasjalikult. Ljova Õigeusklik, kes esialgu oli kuulunud äärmise tähelepanuga — Ivan Mõš ilma Peenendusmärgita oraatori rollis, see pole naljaasil — vajus vähehaaval uniselt longu, tähendades Fjodorile:

«Tal on kahtlemata võimeid, vanapoiss. Nädala eest valiti, aga juba pööratab kõnet pidada, justkui oleks elupäevad ainult sellega tegelnudki, isegi une ajab otsekohe peale...»

Fjodor oli endaga rahul ja uhke. Ta küsis Õigeusklikult:

«Ütle, missugune on kõige õilsam elukutse maailmas?»

«Kunstnik,» vastas Õigeusklik. «Oleksin küll tore, kui teisiti mõtleksin.»

«Ei, aist-terveksravija.»

«Kust sa selle peale tuled, vanapoiss?»

«Tunnen praegu ennastki terveksravijana. Vaatan mõnuga Mõšši ja rõõmustan — näe, tribüünil, alles hiljuti aga kaebas: «Kõik on kambas, mina omaette.»»

«Eks sa rõõmusta pealegi, mina aga senikaua tukun natuke.»

Maaler Štuka tõrjus Fjodorist häda eemale. Kullatud liistud löödi ema-vaarao rõõmuks seintele, Fjodor maksis võlad kinni, ostis uued püksid. Nofretete aga kaduski minevikku...

Fjodor käis tihtipeale Niinat koju saatmas, jõudis tema poolt tagasi alles hommikuks. Niina elas üksinda: ema oli sõja ajal surnud, isa töötas Põhjas ehitusinsenerina, saatis vahetevahel raha. Vist oli tal seal uus naine.

Isast Niina ei kõnelnud, ema meenutas heameelega. Tema jutust paistis, et ema oli olnud kuulus näitleja; Niina lapse-

peale olid nad elanud linnaserval vanas individuaalelamisruumil, kus vaarikapöösaste all kasvavad metsistunud roosid, jalgteedel hüppasid kaitikud oravad... Fjodor ei vaieldud vastu, kui individuaalelamisruumi, siis individuaalelamisruum — tudrukule meeldib elu muinasjutudega segi ajada.

Maaler Štuka tõrjus häda eemale ja kõik pöördus tema — omaenese lõuendid tegid rõõmu, uued püksid ei olnud veel kulunud, võlgadest oli ta samuti lahti, kõht ei olnud, tõi küll, mitte just iga päev tais, kuid kas see oligi tahtis... Küllap seda vist nimetatakse õnneks.

Kevadel maapühade eel leidis Štuka tööd linnast väljas.

Kahju on karest lasta — viis tuba pisut värskendada, ja maalivara annab rahkuda. Kuid kolme päevaga me valime elu, katab endale kuidagi viis püevakest vabaks ajaks.

Fjodor laks Valentin Veniaminovitši juurde, selgitama, mis ntigi oli selge: «Ei saa kuidagi ots otsaga kokku; muude ei teeni, on surm suu ääres. Kodust abi loota...»

... hakkasid nad minema oma hariliku kraami — tööriietus, värvipurgid, värnitsapudel, vitriinliimi pakid ning kaltsudesse mässitud pritsid ja puhusti. Pimenes. Ühes tiheneva hämarusega tugevnes paljakevate pungade joovastavalt mõrkjas lõhn, vaikisid...

Parade vahele surutud kitsukesed tänavad olid tühjad, kuskil pöösaste varjus, lukustatud väravate taga loendasid aknad. Öhtu — magamaheitmiseks oli aga veel aeg. Öhtune aeg, need tunnid, millal enamik inimesi lakkab ajutiselt olemast suure üldnimiliku ühiskonna liikmed, unustab selle, et nad päeval teenisid asutustes, töötasid tehastes, löid arveid kokku, juhtisid masinate kangekäel ühist tööd, et kõik võiksid elada. Öhtu pühendatakse perekonnale. Öhtuti taas elustuvad ürgaegsete sugukondade ühtsused. Lamp teelaul asendab muistset lõkketuld. ... patriarh — isa — ja kodukolde kaitsja — ema — ühendavad alluvaid järglasi: Vovakesi, Petjakesi, Irakesi. Voimukandjad arutavad omavahel ülitähtsat küsimist: Vovake köhib. Lõhnava maieelses öhtus heledad aknad ning iga perekond on eraldi. Ja nukrus pöördub inimesele, kes kõnnib tänaval, kel pole peret,

kes on emast-isast lahus, ning lahus arvatavasti alatiseks. Ülemaailmseid probleeme lahkanv lärmakas vaidlus üliõpilaskoikude vahel ei asenda vaikset, murelikku teelauavestlust. Aknad helendavad ja sa tunned end niisama ebamugavalt nagu kaevikus.

Pimedas kompsisid saapad väljakutsuvalt valjusti kõvakstallatud teel. Štuka vahtis aina ringi, oli millestki häiritud.

«Jäime sinuga hilja peale. Hada kohe, kui hilja peale...» Ta häälest kostis rahutust.

«Kas ei lasta majja?» küsis Fjodor.

«Majja lastakse küll, kuid enne tuleb meil majani jõuda. See on seal tühja platsi taga.»

«Noh, ja siis?»

«Esiolgu mitte midagi, aga...»

«Mis aga?... Miks sa pead keerutad?»

«Vaata nagu kogemata üle öla.»

Fjodor vaatas: seljataga, mõne sammu kaugusel, paistis pimeduses kaks kogu.

«Ära enneaegu araks löö. Ehk on samasugused kui meie.»

«Oi, vaevalt küll... Pean neid juba ammu silmas. Röövidad siin... Pärast sõda — öö eel ei maksaks meelde tule-tada — on igasugust rämpsu siginenud. Nae, tikuvad lähemale...»

«Noh, ja siis? Meilt pole ju palju võtta.»

«Kust nemad teavad, et lähevad rändavad pätid. Näe-vad — tassitakse kotti. Peavad kinni, irvitavad su üle, võtavad saapad ära...»

«Oma saapad loovutan neile kummardusega, näeksin ainult nende lõustu.»

«Paneme auru juurde, pojuke, ehk lipsame neil käest. Seal tühja platsi taga ongi meie suvila.»

«Nalja teed, ei näe nad seda, et ma jooksu pistan. Küllap ajame juttu, kui nad lähemale jõuavad.»

Tagapool oli kuulda kontsade valju kompsimist.

«Jookseme, Fedka...»

«Mine nagu ennagi.»

Juba kostis selja tagant katkendlikku hungamist. Fjodor aeglustas samme. Štuka surus tema vastu oma terava öla.

«Hei, oota, vennike, anna paberossile tuld!»

Fjodor peatus, pani raske koti maha, pistis käe tasku ja võttis tikud. Kurat võtaks, peale koti pole midagi käepä-rast. Neil aga on kindlasti noad...»

Pimedusest kerkis esile tihedasti üksteise kõrval seisev paar — üks pikk ja kiitsakas, hingeldamise järgi loe mitte enam noor; teine lühike, turd, laiaöla-

tomhus tiku põlema ning tulukest enda poolt peo-nu jalest astus ettepoole;

«Tuld!»

«Mees lo! tal tiku käest;

«Tuld, mis sa näkku torkad? Kombeid ei tunne.»

Fjodor oli juba jõudnud teda valgustada: lai sar-dade naha, väikesed jultunud silmad, heasüdamlikult pöördunud nina. Ta on teda ju kuskil varem näinud...

«Näinud ajel, kuskil... Kõttelukkivate põsenukki-leht tumer noorvõud, valgedel kooritud ja luude sõõr-ma...»

«Kõttelukk! Spekulantid!... Noh, anna kott siial!»

Fjodor,» kostis Štuka kustunud hää, «anna neile kott.

«Tahavad... Jumal nendega...»

«Olen sind kuskil näinud,» ütles Fjodor.

«Tahad musitada? Leidsid tuttavaid... No-noh!»

«Näinud. «Kas sa seda nuusutanud oled?»

«Näinud, all väikus tuhm noatera.

«Tahava poiss küll,» andis Fjodor vastu. Ja küsis laetnant Patškalovit mäletad?»

«Hoidev käsi vajus alla. Kiitsakas mees kähistas tematult oma ärajoodud bassihäälega:

«Tall raha, lita. Mišell, tal hiilgab kell käel.»

«Kuidas me kohtusime, Miška Katelok!»

«Oige sellele jutukale, Mišell,» sisistas kiitsakas. «Tuld!» pörutas Miška. «Kes sa oled? Kuidas su

«on sul lühike... Tahad kotti? Võta. Aga selle palju ei teeni — viis purki värvi ja pudel värnit-

«Tahaks, paned omalt poolt juurde — pool litrit...»

«Tuld!» nihkus kiitsakas ettepoole.

«Tahaks,» andis talle sõnagi lausumata võmmu vastu

«Tahaks,» ei seleta pimedas. Palju aastaid on möödas, veel ära!»

«Tahaks,» ul Patškalovi ajal jaokomandöriks oli?»

«Tahaks,» poisike... See oled sina?...»

«Nime aga oled unustanud?»

«Pea kinni... Fedka!... Meelde tuli!» Miška Katelok pöördus kiitsaka poole: «Mis sa litatad, Kärn? Ma olen temaga ühes kaevikus istunud. Ära mõtlegi puutuda — lasen sooled välja... Sina aga vabanda, kõike tuleb ette... Mäletan, kuidas sa vett tõid ja Patškalov sulle püstoli nina alla pistis... Eeh! Saatus on vihane, elu närune! Kes sul kaasas on?... Papake, vabanda, jumala nimel, halvasti kukkus välja. Lähme, Fedka, võtame kohtumise puhul. Läki, teen välja! Eh sind, oma kippus omale kallale.»

«Kord olime omad, praegu vaevalt küll.»

«Istusime ühes kaevikus, saime elavatena kokku.»

«Elavatena kohtusime, kuid elame erinevalt.»

«Vaata, Mišell, ta õpetab sulle elutarkust,» kähistas kiitsakas uuesti. «Tema on valgekene, sina mustukene, häbi on sinu pärast.»

«Pea lõuad!... Fedka, sul on ehk tõesti häbi?»

«Sedamoodi jah.»

«Mišell, ta on nuhk. Mišell, see nurjatu seisab ja mõtleb, kuidas meid üles anda. Kahetseb, lita, et milkat pole ligidal.»

«Fedka, on see tõsi?»

«Üles andma ma ei hakka — lase jalga. Sinuga juua ma ei taha. Selleks ellu jääda?... Ehi... Sinul pole häbi, aga minul on.»

«Sina!» välgatasid pimeduses Miška irevil hambad. «Ära tänita, et ma elus olen. Võib-olla pole elu mulle kallis. Tahad, vahetan selle su koti vastu? Kopsus on kild, peakolus mõlk, pension pisteti pihku ja ela! Hoia oma elu! Rasket ära tõsta! Ela!... Ma siis elangi, niikaua kui võimalik, rasket ei tõsta, puhastan puhtakesi! Oleksin sinugi puhtaks teinud, lurjus, aga oled na rāpasevõitu, pole minu matse.»

«Mišell, tal on kell.»

«Uuh, nuuskur! Kas arvad, et sina esimesena ninna kargad! Kõik norivad, kõik annavad nõu! Mine, ütlevad, kingsepaks invaliidide artelli. Mädan kingsepaametis, kõhi välja viimane veri, mis veel jäänud. Kõike sa ära ei valanud!»

«Mišell, ilmaaegu latrad... Tal on kell.»

«Niisuguse... elu küljes rippuda! Ripu sina, lurjus,

andma kipu. Muidu — satud ette, rebime
Läki, Kärn!

«Mišell, kell!»

«oma kellaga! Põlgan!... Ära puutu,

nuhk, mõistab, et mitte temal üksi ei ole

«... ohtu, kuid mitte tark.»

«...»

«... ja kaudselt pimedusse. Mõni aeg oli kuulda
nalt kahetsuvat laulat, mis vaikus seegi.

«... Stuka kõnevõime
tõusis, et nad nad ei mõllo ja tagasi ei tule.»

«... kohanud kõigelt

«... Vedas...
omad mõtted liigutsid, kolgi põhade nimel lii-
«...»

«... oli saja kestel Fjodorist sadasid

«... ühest kate-

«... olnud sinel peal ja hädaoht ven-

«... Miška ei olnud neist kõige

«... kollega sai kauem koos oldud,

«... tugevamini sõbrunetud. Ja ikkagi

«... poleks kohanud kunagist tutta-

«...»

«... ja teiste rindemeeste aadressil
«Nad on karmi kooli läbi teinud.»

«... sõda kasvatab, sõda puhastab rõvedu-

«... inimest justkui jääkülma dušš ja pea-

«... ühiskonda. Kuid sel juhul võib õilista-

«... ka katku ja rōugeepideemiat. Sõda pole

«... kahetkordne õnnetus. Ja mitte ainult

«... katku puhul jäävad vähemalt linnad ja

«... sõjas aga muutuvad need ahervareme-

«... avaldub veel selles, et ta sigitab kuri-

«... «Sõda õigustab kõike!»

«... Moskva-lähedase raudteejaama ümbruse õis-

«... Miška Katelok, vana seltsimees, ja nagu ta

«... mitte halb seltsimees... Hulgub ennast var-

«... roome puss. Ta on veendunud, et inimelu

«... ei tema enda ega esimese vastutulija

Aialattide tagant kandus ninna kõdunenud rohu hõngu
ja millegiparast ka leotatud õunte kaärimislõhna.

27

Enamik maju on uued. Nad jutustavad oma peremeeste edusammudest — need on kas töötanud Põhjas ja saanud kõrget lisatasu, või paistnud silma teadusepõllul või siis sõjaaega kasutades spekulleenud kartulitega, kogudes sukasäärde kortsunud rublalisi ja sajalisi — ja sealt ongi pärit kivikatus, väravas hoiatav silt: «Õues kuri koer!», ning pensionärist peremees joob teed keedisega isikliku aia marjadest.

Kuid on vanu maju, mis kunagi on kuulunud ühele suurele monoliitsele perekonnale, ja see perekond pole kasvanud ega paljunenud, vaid vastupidi — mööda ilma laiali, välja surnud. Niisugustel majadel on harilikult mahajäetud aed, igivana, remonti vajav katus, ümber ringi kalmistuvaikus ja kõige selle keskel auväärses eas põliselanik viimseid päevi veetmas ühes mõne noore järeltulijaga, kes kannatamatult ootab, millal tiivad kandma hakkavad, et kodupeasast välja lennata. Askeldavasse maailma, kaugemale kalmistuvaikusest!

Maja, kuhu Fjodor ja Štuka sattusid, oli just selline vana ja asustamata. Tema vanuse üle võis otsustada kahe tamme jargi, mis olid vististi ehitamisaastal kahele poole treppi istutatud. Tammed olid suureks sirgunud, toetasid juba kõdunenud katusele oma roostekarva, mul-
lustes lehekõludes oksi. Tüved olid tammedel krobeldised

228

Vanaisa, tütar ja tüträtütar — nagu
 te teate juurde. Vanaisa oli pikka kasvu, sine-
 halli juuga ning mustade, tihedate ja rangete kul-
 kalluol, pöörikestest pehmetest kortsudest
 d malle vastutulelik headus. Vaadates tema
 luttunult-heeliniseid silmi, vaevu margatavat
 orbunud huulte kurrukeses, hakkas piinlik
 jalkruse pärast, millega sa elus kokku oled
 oled ropendanud, oled näinud, kuidas ini-
 oled näinud verd, laipu, maganud poris,
 et täisid. Nais, et see mees midagi säärase-
 olnud, oli elanud nagu pühak. Kuid see ainult
 ei või teisiti oli temagi verd ja surma nai-
 kindlust mitte vähe. Ta oli töötanud arstina,
 ta oli asulas suure polikliiniku ja kunagi oli ta
 olnud olnud, nüüd aga oli ta pensionil, vanainimese-
 l olnud ja kõikidest unustatud ega valju-
 oli umbes neljakümneaastane, samuti arst isa
 olid hirmutavalt ranged kulmud ja

229

ees, uhkusest punetav. Portree menusse suhtus ta kui omaenda isiklikku.

«Kas te ei kingiks selle meile?» küsis rauk.

«See on tema oma,» noogutas Fjodor tüdrukukese suunas.

«See jääb minu kollektsioonis viimaseks portreeks. Kindlasti viimaseks...»

Vanataat viis kõik oma kabinetti, mugavasse ja veelgi vanamoodsamasse kui ükski teine selle maja tubadest. Peaaegu kolmandiku sellest võttis enda alla kirjutuslaud, raske nagu sarkofaag, — ese, mis oli ajast üle olnud.

Selle laua kulunud kalevile puistas rauk vanaaegseid miniatuure, joonistusi, sama vanu fotosid, mille paspartuudele olid firmamärgid sisse pressitud — kõik olid portreed, solidsed habemete ja põskhabemetega mehed vormifrakkides ja saterkuubedes, naised paljaste õlgadega, koketselt kutsuvate pilkudega.

«Nii-öelda sugupuu tükeldatud kujul,» selgitas vanake, «kuid mitte aadliperekonna, vaid vene intelligentide perekonna sugupuu.» Ta vaatas portreesid mõttesse vajunult, ta nägu muutus hauataguseks äraolevaks ning ta kandus minevikku, unustades hetkeks külalised. «Mind ei huvita genealoogia puhtal kujul, see on rumal tegevus — tuh-nida välja kõrge päritolu tunnuseid... Mulle pakub huvi, kuidas on arenenud inimkonnapiir üs väikestest oksakestest ja missuguseid võrseid ta on andnud. Ühtedel on valminud viljad, teised on jäänud tühjadeks õit-eks... Näete...»

Vanake võttis oma kortsulistesse kättesse ovaalses raamikeses miniatuuri, mis kujutas laia näoga meest heledate näo- ja juuksevärvidega vormifrakis.

«Siin on juur. Minu vanavanaisa isa. Ta oli pärisorjast talupoiss, tegi puusepatööd, juba küpses eas sundis mõis-nik-liberaal teda arhitektiks õppima ja ta oli väga edu-kas, ehitas mitu kirikut, vabanes pärisorjusest, sigitas lapsi ja sai intelligentide dünastia rajajaks... Ühest tema pojast sai tuntud mäeinsener, teisest arst, kolman-dast elukutseline joodik, joodik ja kaltsakas, kes oli häbi- ja õnnetuseks kogu perekonnale... Alguses pandi talle suuri lootusi, professorid ohd vaimustatud tema võimetest matemaatikas, ennustasid talle õpetlase-tulevikku. Tema aga hakkas käima mööda kõrtse, pitsi viina eest mõnitas neid, kes teda kostitasid, inimestele

... Mulle näib, et tal esimesena
... haige südamehaigus — ta ei
... ümberringi oli viletsus.
... haigusest ei vaigista, kir-
... Dostojevskit temast paraku ei saa-
... see on vene intelligendi
... minust esivanemaist on kan-
... all. Minu vanaisa venda
... Aleksandri Keskvanglas — ta oli narod-
... kes püüdis tsaari tappa,
... Zeljabovit. Ka tema
... ka tema oli and-
... haige südamehaigus...
... Teie on kindlasti huvitatud
... Kustodijev...»

«Jah, see oli meeltri tüüp, napp,
... Kustodijev...»

... valmistunud tsaaritölla alla
... rahva sekka, ei võtnud osa
... Ta oli kogu elu lihtne
... professorid
... Mitte Tšehhovi Jonõš — kogu elu
... pärast, kogu elu
... Inertsiga. Võitles ilma
... tema haigla oli tilluke saareke
... Kustodijev oli tema
... isa natuke aega enne surma. Isa sõitis
... nakatus ja suri. Suri
... haigusesse. Inimesed,
... surma läbi,
... Mitte keegi ei mäleta praegu minu

... tuli meie perekonda väljastpoolt —
... keda te äsja
... Ta oli viroloog, võttis juba hoogu vähktõve
... üks neid,
... alistada see hirmus hai-
... maakaitse-
... vabastatud, kuigi
... hoidnud. Muide, püssi ta ilm-
... hoida, suri, labidas pihus, kui kaevi-
... Temaga oli ühes muldonnis elanud keegi

Kunstnik-diletant, kahjuks mitte Kustodijev. Ka see kunstnik hukkus, portree aga saatsid tundmatud inimesed meile... Haige südametunnistus... Minu tütrelgi on seesama perekonnahaigus. Tema õlgadel on poliikliniku juhtimine, ta töötab varahommikust hilisööni, ta pole neljakümneaastane, kuid vaadake teda — vanaeit. Parandamatusse neerupõletikku haigestunud tütarlaps, pahaloomuline kasvaja noore töölise ajus — kogu elu aina tragöödiad, omaenda jõuetuse alaline meenutamine. Mulle näib, et puutumatu terve südametunnistus pole midagi muud kui südametunnistuse puudumine...»

Vanake võttis Fjodori joonistatud portree, silmitses seda kaua, kaua ning tema pehmed kortsud mahenesid.

«Varsti ma suren...» ütles ta. «Minu inimkollektsioon visatakse pühkmekasti... Suren, elu aga seisma ei jää. Arvatavasti hakkab ka Olenka südametunnistus teda inimeste pärast vaevama. Kuidas?... Mil viisil?... Mina ei saa seda enam teada... Ma suren varsti, kuid nende saatust, kes elavad pärast meid, pole mulle ükskõik. Oh, kuidas pole ükskõik!»

Tuppa tuli tüdrukukese ema — kurnatuseni väsinud nagu öhtuti ikka, tumedatest juustest raamitud nagu rohekaskahvatu, rangete kulmude all tuliselt hõõguvad silmad. Raske puise kõnnakuga lähenes ta lauale, heitis osavõtmatu pilgu oma esivanemate portreedele ning ütles kõlatult:

«Aga see, viiendast palatist... tsirroosiga naine... suri.»

Štuka, kes seni oli häbelikult tooliservakesel istunud, hüppas äkki püsti, lüües kämbla erutatult juustesse.

«Ja mina olen nagu tõbras kogu eluaeg rublakeste pärast...»

Ta sattus segadusse, pööras näo tujutult ära.

Rauk ohkas, naine aga sõnas väsinult:

«Hakkame teed jooma.»

Joodi teed ja kuulati raadiost viimaseid uudiseid.

Maa lõunaosas on teraviljakülv lõpetatud...

Traktoritehase kollektiiv andis ennetähtaegselt eksploatatsiooni montaažitsehhi...

Kuomintanglaste metsikused Hiinas...

Hirošimast tuleb endiselt teateid aatomipommi plahvatuse tagajärgedest: haiglad on täis kiilunud, surevus

... on suurenenud avaldusega radioaktiivse mõju paratikkusele

... nede tapu, kutuse kohal, sahistasid tammed oma

... pool kulevannud lehti. Ent kirjutuslaua nurgal olid

... tilluke oks inimkonnapuul lopsakast kroonist.

... pole neid inimesi enam. Kõige peal on aga

... tühjused, kes kannab alles oma elutee alguses.

... loopenud kuld kobril on ta ikka veel suus.»

... (Tema)

... kullatuli

... on teinud, kes pärast meid elavad, pole enam üks-

... kellest tüdrukust, kellel

...

... Lõgub kuulduist mingist

... pommit... Lõgub kuulduist

... ja naised kannatavad vardjaid... Radio-

... mõju paratikkusele. Mis küll tuleb?

... ja kogu üheks kujuneda

... elab üksnes sellele homsele. Homse

... mõelb horti ees, selle kuulsusele

... on edusammude üle, homse pärast

... ta tulekuga lagesid, et senikaua vastu pidada,

... tühjuse, kuni jalad alla saab... Kas tema jõudu ja

... ei talutaki tarvis?... Tema valmistub lõuendil kuju-

... dguulike, sügavsinist taevast, mahlakat

... ega, tühimees Matjora külast, kurdab — leiba

... ja tuleks luua maale, mis planeedi suurejoonelisust

... toobast ülistavad, kuskil salajastes tehastes aga

... alandekud inimesed pomme õudse surmaga. Ja selle

... arvavad koguneb päev-päevalt ikka rohkem ja

... nal viibutab ruttamata oma vaikset pendlit, loen-

... fondi teise järel — tillukesed sammukesed

... adusse. Öise akna taga sahistavad oma lehti

... ja nad hiitavad neid niisamuti ka möödunud

... and talvedel. Tüdrukukese portree lebab

... laps ise magab kõrvaltoas, magab sügavasti,

... leandmatuses. Ja kuskil lahikonnas hulgub

... ke on inimeste vastu tooreks muutunud...

... ja asjalikult uudiseid kogu maakeralt.

III OSA

nud, et teda ümbritsevad siin igast küljest väarikad lõuendid ning rasketest tuhmkuldsetest raamidest vaatavad tarkade nägudega portreed. Oli läinud nagu pühakotta, palvusmeeleolus. Üksnes see, et teda, külakolkast pärit noorukit, eilset sõdurit, võtab oma kodus vastu tuntud teadlane, häälestas teda tõsisele põhitoonile. Pealegi pidi too teadlane olema ka kunstitundja, kunstiinimeste ees aga oli Fjodor Savva Iljitsi kombel valmis orjalikult põrmu heitma.

Ja ta oligi põrutatud, oligi rabatud...

Jah, kõikidel seintel olid pildid. Jah, paljud neist olid klaasi all, rasketes kullatud raamides. Kuid missugused pildid!...

Lõuend. Sellel siksakid, verised hüüumärgid, sõõrid, kuubikud, jooned — kaootiline segadik nagu enne maailma loomist või vastupidi — nagu pärast ülemaailmsel katastroofi, pärast viimsetpäeva.

Lõuend. Ühes nurgas silm, teises nurgas nina ja kõrv, käed — moondunud nagu pidalitõbisel, huuled, hambad, suits!... Tuleb välja, et lihtsalt portree.

Ja veel lõuend... Maalitud siledalt, kohusetruult. Kõrvusest lõhenenud maapinnal lõpnud hobune, kõht pundunud, kabi püsti. Kabjal istub tore liblikas. Värv siirupiselt kollakasroosa, magus, laibalik. Tundub, nagu oleks õhk hämaruses läpastunud — on see vast teos, imetle, kunl süda pahaks läheb. Pole parata — sürrealism, kunstis on ka niisugune suund olemas.

Korteriperemees oli tookord hetke teises toas viivitanud, ei väljunud kohe.

Fjodor oli teda oodanud kannatamatult ja pelglikult. Mis inimene see on, kes suudab lõpnud hobusest naudingut tunda, kes võib tundide ja päevade viisi vaadata ja meenutada raipelõhna? Kas ta on normaalne? Kindlasti ilmub välja mingi narmendav hullumeelne — silmad verd täis valgunud, suu virildunud, huultel suljemullid. Kas hullumeelne või naljahammus, ilmub välja, näol pisike muhelus — etskae, kuidas teid on ära hirmutatud, hehee, pühakoda, palvemeeleolu...

Aga ilmus hoopis jässakas paljaspäine mees — kõhuke pidžaama varjust esile tungimas, karvane rind kaelusest paistmas, käed väikesed ja naiselikud, kuid käeselg ja ranne samuti karvased; lõug rangejooneline ja külmsinaks raseeritud, silmad tersed, rahulikud ja pungis.

... ja see kõik, alles lihtsalt

... ja see kõik

... ja see kõik, kusjuures ta uurivalt otse silma vaadates, kogu aeg oled ja kui suur on sinu kui ... kätte kättemist istus ta rahulikult lõpetatud kabja alla, mida ehtis tore lib-

... ja see kõik, kusjuures ta uurivalt otse silma vaadates, kogu aeg oled ja kui suur on sinu kui ... kätte kättemist istus ta rahulikult lõpetatud kabja alla, mida ehtis tore lib-

... ja see kõik, kusjuures ta uurivalt otse silma vaadates, kogu aeg oled ja kui suur on sinu kui ... kätte kättemist istus ta rahulikult lõpetatud kabja alla, mida ehtis tore lib-

... ja see kõik, kusjuures ta uurivalt otse silma vaadates, kogu aeg oled ja kui suur on sinu kui ... kätte kättemist istus ta rahulikult lõpetatud kabja alla, mida ehtis tore lib-

... ja see kõik, kusjuures ta uurivalt otse silma vaadates, kogu aeg oled ja kui suur on sinu kui ... kätte kättemist istus ta rahulikult lõpetatud kabja alla, mida ehtis tore lib-

... ja see kõik, kusjuures ta uurivalt otse silma vaadates, kogu aeg oled ja kui suur on sinu kui ... kätte kättemist istus ta rahulikult lõpetatud kabja alla, mida ehtis tore lib-

silmis suuremat lugupidamist kui Vjatšeslav Tšernõšov, kellel ülikond alati elegantselt istus.

Ja muidugi valitses siin täielik sõnavabadus. Autoriteetide kummutamist peeti auasjaks. Kui leidsid tarviliku olevat, võisid pähe anda ka peremehele endale. Peremees oli ise samuti sõnakas, ehkki kõneles vaikselt ja viisakalt, iga fraasi kaaludes ja lihvides.

Nüüd ilmus ta roosa pealae kiilates nähtavale, lõug pidulikult õieli ja karmilt sinakaks raseeritud, täidlased huuled naeratamas:

«Palun, olge lahked. Mul on midagi uut... Leipzigi väljaantud kõige viimaste tööde kogumik. Väga huvitav...»

Muidugi, väga... Istuti tihedasti lähestikku ümber madala žurnaalidelauakese: Ljova Slobodko tunnustatud geeniuse õigusega vabas poosis — tohutus põdranahkses saapas jalg üle põlve nagu üldiseks imetlemiseks. Ljova Õigeusklik püüdis kõigest väest oma nina ja prille raamatusse pista. Fjodor pressis teda armukadedalt õlaga.

«Noh, hoia ometi tahapoole. Ega sa üksinda ole.»

Otse Fjodorile kuklasse hingas Vjatšeslav. Ta oli tulnud rindesõpra jaama saatmast ning temast levis alkoholilõhna. Ivan Mõš oli käed väärikalt põlvedele kokku pannud, püüdis jalgu koomal hoida, ent võttis ikkagi palju ruumi. Ernest Borissovitsš silmitses tema tohutult laia selga ning punetavat kukalt tahtmatu lugupidamisega.

Ernest Borissovitsš ootas kannatlikult...

Raamatus oli punastes ja mustades värvitoonides lõhkise kõhuga mees — hambad irevil, sisikond välja valgunud. Mis oli püstitatud kabjaga hobune selle kõrval!

Fjodori hinges valitses piinav kaos. Niisuguseid pilte trükitakse. Tähendab, kellelegi need meeldivad, pakuivad nau dingut. Midagi pöörast toimub maailmas. Mis see on?... Kunstiteoreetilistes artiklites räägitakse sellest möödamin nes, hammustavalt: «Mandunud kunst.» Kuid mispärast mandunud? Kus on põhjus? Kõnelge! Tehke selgeks! Et saa elada teadmatuses! Kuid õpetatud kunstiteadlased sun nivad: õppige klassikutelt, vaadake Šiškinit ja Vasnetsovi — imetlege, kui suurepärase: kinnikasvanud tiigid, metsasalud, böliinade vägilased... Romantism viisakuse piirides, realism aga arusaadav ja mugav nagu hästi lahe daks kantud saapas. Kuid lõhkise kõhuga inimene kisen-

Juttu meil ei kuluenda, vaid seal, piiri taga — meid
 huta. Meil on tavalik henolu ja rahu... Kisendab
 hõbed viilja, ... Kõs seda imetleda suudab, on
 juba noori Marxi elanik. Kuid imetletakse, ollakse
 talukse kokku kalleid raamatuid... Irevil
 ... ande pillude järgi otsustades jooksevad
 ... kaudu kaudu taga, tanavatel ringi hullumeel-
 uust, kaa tihedat hammustavad, hullusega naka-
 lalt ühe ja pole — ka seal on normaalsed ini-
 mused, hirmused ja ebunormaalne kunst! Mis-
 kuse ühe ja teine...

Lõuna-Ida Eesti Rahvuslikule Lõuna Oiguskohikule
tunnus loobuti kuulama Vabaduse Tšernõšov

[illegible]

... hahit Ljova Slobodko. Isegi temale,
... hahit vastu hakanud.

Alina... Soul ta on — realismi mandumine.

...lühikest ajaks on laskunud. Veelkordne
...tulevik kuulub abstraksionismile.»

loom, ainult vedelam,» tähendas Vjatšeslav.
«Inkubatsioon, või olgu see, kuidas ta oligi —
uuselt mittereeditav.»

ovits liigutas end, nihkus ühes tugitooliga
oltskonnale lähemale

...trada, et inimese kõht on muutunud, ei võta
...lu» kuulutas Slobodko autoriteetselt.

Vjatšeslav lõpnud hobusele.

pithecanthropus, sinu kiviaeg on möödas,»
 ühki. «Kui naiivset inimest varem pani hel-

kult kujutatud suleke või nõõbike, siis nüüd ta
... tükust täpsemini ja paremini kujutab seda

245

«Umbes kolm kuud.»

«Kolm kuud... Kuid tunnistage ausalt: on teil selle kolme kuu kestel niisuguse pildi mõjul tekkinud ühtki abstraktset mõtet, ütleme, mitte ühiskondlikult vajalikku, vaid niisama — koduseks tarviduseks?»

«Pilt kutsus minus esile teatud meeleolu, tegi mind kuidagi rahutuks.»

«Kõigest?»

«Kuid mitte iga realistlik teos ei kutsu mõtteid esile. Kas te armastate Levitani? ...»

«Jah.»

«Mäletate Levitani «Heinakuhje». Missuguse mõtte nad äratavad? Kõige enam: «Tore öhtu, kurat võtaks!» Meeleolusid — terve vagun ja väike vankritäis pealekauba, mõte aga pole mitte tühjagi väärt.»

«Levitani on ka «Igavese rahu kohal». Selle pildi juurest lahkud, küürus mõttekoorma all.»

«Nii et «Igavese rahu kohal» on kunst, «Heinakuhjad» aga mitte?»

«Ei tea. Nimetage mind pealegi rutinööriks, kuid mina olen kunsti poolt, mis äratav selliseid mõtteid, mida tänapäeva abstraktselt mõtlevale inimesele on vaja. Mõtteid, mis sünnitavad kõrgeid ideid, aitavad ühiskonda sotsiaalselt ümber kujundada. Või olete teie selle vastu?»

«Mina olen poolt,» vastas Ernest Borissovits.

3

Kuidagi oli Fjodorile lapsepõlves pihku sattunud populaarsel kujul ümberjutustatud astronoomia, selle raamatu mustal ümbrispaberil oli tundmatu tähe punane kera.

Siiani oli ta teadnud ahvenakohti Uzdalitsa jõel, riisikakohti kuusikus, oli olnud sõbramehesuhetes päikese endaga.

Ja äkki sai teada... Iga täht on päike. Päikesi on maailmaruumi rohkem laiali pillatud kui liivateri jõeluitel.

Päike — liivatera? Kuid maa? Aga Matjora küla! Millega teda võrrelda? Ja tema, Fjodor, kes selles Matjoras elab? Kas täiesti tuhi koht?

Toimunud oli tähtis sündmus — lõhkiste põlvedega jõnglane Matjora külast oli universumiga kokku puutunud. Universumile see mingit mõju ei avaldanud, poisile

loll. Ta jäi haigeks, teda hakkasid vaevama painajalikud unenäod.

Tema poole roomas punane kera, punane kera pilkas-pimedas, saladuslikus öös — mõistatus, saladuste saladus. Ja tundus, et veel õige pisut, ja Fjodor mõistab. Pisut-pisut, üksainus ebainimlik jõupingutus ja tulekera muutub tükiks... Fjodor ärkas korduvalt üleni higisena...

...gu käis vaidlus tuttavast, kuid lõpuni lahtimõtestamata maailmast — käis vaidlus kunstist. Inimkonna mitmetuhandeaastase ajaloo kestel, alates ürgkogukondlikust kunstist, kes pimedas koopa seinale lõkketule valgel joonistas hiljuti tapetud piisoni, ning lõpetades Fjodoriga, on olnud ja otsitakse vastust saladusele: mis on tõde? Eri-reevritel epohhidel on miljonid inimesed, mitte keskpärased, elanud kõige andekamad, püüdnud leida vastust küsimusele: mis on tõde kunstis?

Praegu kuulas Fjodor vaidlust hinge kinni pidades, justkui vaataks kuristikku. Pisut-pisut, veel üksainus jõupingutus — ja jonnakas Universum heidab su jalgade ette...

Ah, Veetše! Ah, kullatükk!...

Kõrgilt ikooni kandev prouake... Tundus, et kohe saab ta mõistatusel sabast kinni!

Vanta hoolega seda prouakest, süvene, ja ta süütab tuleme su ajus. Sädemel! Mõtte! Selle säderme nimel kunst elabki. Säde — selles ongi tõde!

Ah, Veetše! Ah, täitsapoiss! Veel pisut-pisut! Veel jääb midagi vajaka...

Prouake, vammustes monstrumid, kuldses ametirüüs preester, nuudid — üks säde teise järel, ja juba ongi leek, juba on filosoofia. Kui lihtne, kui selge — iga asi omal kohal. Ei mingit segadust.

Ah, Veetše! Pea jagab!

Kuid «Heinakuhjad»?... Ei prouakest ega monstrumid — heinakuhjad, kuu, märg rohi... Lõhnad, aga mitte mõtteid.

Ja Fjodor küsis:

Kas mõte, Veetše? Vahest aga midagi muud?»

Vnižeslav teritas kõrvu — Fjodor ei katkestanud vaikust kuigi sageli.

Ka sina, Brutus?... Kuid sina ju vähemalt tunnistad, et maalikunst pole lõhnaõli — nuusutasid korra, nautisid ja unustasid. Kunst peab inimest ometi kuidagi täiuslikumaks muutma?»

«Peab.»

«Millega aga võib mõtlevat looma veel täiustada kui mitte tema mõtlemisaparaadi arendamisega? Ainult inimese täiustamise kaudu võtabki kunst ju ajaloost osa, ainult niiviisi aitab ta kaasa sotsiaalsetele ümberkujundustele.»

«Jann!» väitis Ernest Borissovits uuesti. «Kuulan teid ja varsti ei tee enam vahet Watti aurumasina ja Delacroix' suurteoste vahel.»

«Õige, Veetše,» nõustus Fjodor. «Watti masin sundis targemaks muutuma nii töolist kui vabrikanti. Ja arvatavasti rohkem kui Delacroix' tööd.»

«Kuhu sa sihid, Brutus?»

«Lihtsale mõttele: inimene täiustab mitte ainult oma mõtlemisaparaati, vaid ka mingeid muid omadusi...»

«Ja nimelt?»

«Noh — peenetundelisust, ausust, seda, mida harilikult nimetatakse inimlikkuseks. Kas on vähe tarku lurjuseid, kellest hullemaid ära otsigi.»

«Ja kuidas siis kunst sinu arvates kaabaklusest ravib?»

«Ütleme, printsiiibil — ole hämmastuses ja võpata.»

«Mis printsiiip see siis on?»

«Ma olen vaatleja. Olen elu jooksul tuhat korda näinud kuuvalgetel õhtutel heinakuhje. Olen näinud, kuid ometi mitte niiviisi, mitte Levitani moodi. Need on möödunud jälgi jätmata. Siin aga on pilt — võpata ja ole hämmastuses, kui palju sa oled lasknud mööda libiseda, kui paljut sa pole märganud. Mind, vaatlejat, läbib, vabanda mu ülespuhutust, justkui sähvatus. Pärast seda hakkan ma ka elus rohkem märkama, muutun peenetundelisemaks...»

«Heinakuhjade, õhtuvideviku ja kuu vastu?»

«Heinakuhjade, õhtu, kogu looduse vastu... See peenetundelisus sööbib hinge, muutub harjumuseks, minu iseloomuks, kandub looduselt üle inimestele ning minu käitumine elus muutub...»

«Päästearmee minu vaese pea peale,» sõnas Ernest Borissovits.

Kõik pöördusid tema poole.

«Üks kahtlustab mind mõtlemise puudulikkuses, teine poogib väevõimuga oma moraali külge,» jätkas Ernest Borissovits. «Võib-olla ei ole ma küllalt tark ja mitte kõrge moraalliga, kuid tarkuse olen ma kuidagiviisi omandanud teaduslikke raamatuid lugedes, moraali aga sisen-

devad moraalseadusead. Muide, oma kõlblusepägasi eest pole ma tänu võlgu mitte suurtele kunstnikkudele, vaid oma heale emale, kes paraku mingit liiki kunstiga kokku ei puutunud.»

«Te tahaksite lihtsalt lõhnu nuusutada?» küsis Vjatšeslav.

Kui ma ostan pileti konservatooriumi, Tšaikovski kontserdile, siis mõtlen ma kõige vähem sellele, et saada oma kümme rubla eest juurde puud moraali või kilogramm ühiskondlikult kasulikku mõistust. Ma lähen, et nautida. Mu elu muutub kaunimaks, meeldivamaks, täiuslikumaks. Kui see aga toimub kõikidega, kas võib siis kahelda, et helilooja ning interpreetid on teinud ühiskondlikult kasulikku teod? Kes on võimeline rahvale naudingut pakkuma — mitte madalat naudingut, vaid üllast —, see on ühiskondlikult niisama kasulik kui progressiivne filosoof.»

Kas te ka selle olete üles riputanud nautimiseks?» küsis Vjatšeslav, osutades pildile, millel oli lõpnud hobune, kabi...

«See mõjub mulle omal viisil,» vastas Ernest Borissovits rahulikult.

Ja kuidas? Meeldivalt?»

Kas siis ainult meeldiv tekitab naudingut? Teievanu- rna lahkusin ma Kunstiteatrist pisarsilmi, kannatustest mürinatud ja piinatud, ent tänulik nende piinade eest. Tüüpe järgmist etendust seisin jälle piletisabas. Esineb võitluse naudingut...»

Voitluses, tegevuses, elus! Ent kui inimene leiab naudingut raipest, siis hakkan ma teda paratamatult kahtlustama patoloogilistes ebanormaalsustes.»

Aga ütelge, mille poolest on leedi Macbethi verised kätted meeldivad? Elus püüaks iga normaalne inimene lootsi nähtusi vältida, laval aga vaatab, maksab raha, ja mitte sellepärast, et loodab targemaks saada või moraalselt kõrgemale tõusta. Talle on see huvitav, pakub rahuldust. Nimetage seda ebanormaalsuseks.»

Mulle pakuvad huvi leedi Macbethi teod — teod ja kuidas mitte tema ohvrite pundunud laibad hauas.»

«Küsimus on harjumuses. Kunagi pani kunstihindama paljasjalgse talumehe nägemine pildil.

Ernest Borissovits viitas käega seintele, «on esin- mutmed suunad, ja te heidate nad kõik kõrvale?» Üldjoontes kõik,» möönis Vjatšeslav.

«Arvestamata seda, et paljudele pakub see ehtsat naudingut?»

«Just see mind hämmastabki.»

«Põhjus on selles, et teie, mu noor sõber, olete minu isa, Peterburi vandeadvokaadi Boriss Moissejevitsi Milga eakaaslane.»

«Kannatan ära,» nõustus Vjatšeslav. «Mind on nimetatud ka pithecanthropuse eakaaslaseks.»

«Mina näiteks,» jätkas Ernest Borissovits, «ei saa kasutada oma isa vaimset komforti. Minule on videvik, heinakuhjakesed, tallekesed, puukesed, kogu see vanaisadeaegne arkaadia habemega anekdoot. Igav! Ma elan pisut hullumeelsel sajandil, sellepärast peab ka minu vaimne komfort olema pöörasevõitu. Näete seda pilti? Mitte suurt, väiksemat...»

«Näen. Mõõdukas pöörasus,» vastas Vjatšeslav.

«Ja ta ei meeldi teile?»

«Enne ütlege, mis see on.»

««Hispaania tants».»

«Mispärast? Kust seda näha on?»

«Pole selle üle pead murdnud. Kõige tõenäolisemalt sellepärast, et mustade, punaste, kollaste laikude kombinatsioon meenutab hispaanlaste rõivaste keerlemist.»

«Mispärast just hispaanlaste, mitte aga mustlaste või alžeerlaste? Mispärast just tants, mitte tulekahju põõsastikus? Sarnaneb ju ka tollega. Mõju avaldab lihtsalt kaootiliste värvide kombinatsioon. Jaa-jah, ka mulle avaldab mõju, ka mulle meeldib. Rõõmuga oleksin selle poolt, et meie laiatarbekaubandus laseks müügile niisuguses värvikombinatsioonis kaelasidemeid või drapeeringuid akendele.»

«Ahaa!»

«Kuid sel juhul kaotab teie kunst õiguse end sügavamõtteliselt abstraktseks nimetada ning võtab oma seadusliku nimetuse üle konkreetsest rakenduskunstilt.»

Ljova Slobodko kargas püsti:

«Oh! Jama! Jätke järele!»

«Naudingut pakkuda on tänuväärne, kuid sellest on vähe, Ernest Borissovits!»

«Veetše, sa profaneerid!»

«Näete nüüd!» võidutses Vjatšeslav. «Kuulete, Ernest Borissovits! Sellele progressiivsele tegelasele on vähe ainu-

naudingut pakkumisest. Ta tahaks rohkemat. Ainult see — mida.»

Paanduda abstraksionism drapeeritud vaibakestele — nullt väikekodanlik peakolu on võimeline säärast välja arutama!»

Vanapoiss, ametnik jäi kohast ilma,» kuulutas Õigeusklik.

«Kas sina siis järele laulad?» ründas teda Slobodko.

Ka Õigeusklik tõmbus turri:

«Aitäh, vanapoiss, tee maani kummardus, et sinu abstraksionismile paras koht leiti.»

«Muusika?» raputas Slobodko oma tüsedaid rusikaid.

«Muusika, põrgulised, on samuti abstraktne! Abstraktne!»

Ernest Borissovits püüdis vahele rääkida.

«Laske ma ütlen... Üks minut...»

«Iga seal minutist, kui Õigeuskliku sasipea kohal vehkid Ljova Slobodko rusikad.»

«Muusikat ei ömmelda mitte ainult nagu voodrit filmi, sondern mustiku ja laulude sõnade külge! Muusika, eksisteerib ka puhtal kujul!»

«Te räägime kujutatavast kunstist, vanapoiss, kujutatavast. Kujutada saab midagi ainelist, mitte heli, oigamist ja tunde.»

«E-le-olu! Kõige tabamatumat — meeleolu — kujutada!»

Õigeuskliku prillid läikisid vahedalt, Ljova Slobodko tõusis möirgamine pani aknaklaasid metallselt klirisema ning tema rasked rusikad löhestasid õhku. Ernest Borissovits palus lootusetult:

«Üks minut...»

Ivan Mõš oli kogu aja istunud suurena ja vaikivana mõnigi kapp, nagu Buddha kuju, ainult silmad vilksasid ühest näolt teisele. Nüüd tõusis ta asjalikult, ilme muutumatult tõsine, sammus Õigeuskliku juurde, võttis tal kaenalde alt kinni ja tõstis ta õhku. Õigeusklik väänles ja karjatas:

«Muusikat, vanapoiss, ära siia sisse sega. Igal kunstil on spetsiifika!...»

«Tahame maha, ära tiku vahele! Inimene tahab küsida.»

«Igal ajal kostis ukse tagant Ernest Borissovitsi heli.»

«Noormehed, laud on kaetud! Võite ka lauas jätkata oma meeldivat dispuuti.»

... Näpsist ja rikkalikust suupistest veidi uimased, läksid nad lonkides mööda pimedaid ja juba tühjaksjäänud tänavaid. Vaikuses klobisesid Õigeuskliku saapad.

Slobodko põrnitses Vjatšeslavi, ja sammus uhkelt nagu kalkun, rind kummis, palituhõlmad laiali.

«Ausalt öelda oleme kenakesed kaabakad,» filosofeeris Õigeusklik, «me jõime, sõime, tallasime vaibad mustaks, vaatasime raamatuid ja möödaminnes ütlesime peremehele jämedusi — oled suu peale kukkunud vilets asjaarmastaja. Vanapoiss, kas sa südametunnistusepiina ei tunne?»

«Mitte põrmugi.»

Vjatšeslavil oli kübar viltu, mantel kuni lõuani kinni nõõbitud, kõnnak taaruv. Kasvult ta silma ei paistnud ning õladki olid tal kitsavõitu, ent kui teda kohtad — astud teelt kõrvale. Fjodor kadestas teda: mitte kunagi ei kahtle ta endas, ei kahetse midagi, aina tungib edasi; kui talle ette jääb — lööb pea lõhki.

Trollibussipeatuses, külmast tardunud pärna all, pöördus Ljova Slobodko rinnutsi Vjatšeslavi poole:

«Küllalt! Ei võta ma sind enam Ernesti juurde kaasa.»

«Oi-oi, ma hakkan nutma.»

«Üle lävegi sa ei astu, koerapoeg.»

Slobodko seisis ähvardavalt Vjatšeslavi kohal — pool pead pikem ja massiivsem, kuid Fjodoril hakkas temast millegipärast kahju.

«Oh, püha lihtsameelsus,» naeratas Vjatšeslav Slobodkole laialt näkku. «Ikka veel käid geeniusena ringi? Aga ehk on nüüd minu kord Ernestiga sinasõprust juua.»

Slobodko seisis, palituhõlmad laiali, ning vahtis Vjatšeslavi ümmarguste klaasistunud silmadega.

«Tead, mis?»

«Eialgu veel mitte.»

«Mul on ämmugi kiusatus sulle vastu lõugu anda.»

Ta pöördus kannalt ringi ja hakkas tõukelisel sammul minema, hõlmad kahutanud sõidutee kohal lehvimas.

«Kõige mõjuvam argument,» lausus Vjatšeslav eemalduvale Slobodkole jarele vaadates. «Ivan Mõš, omanda kogemusi, sul on suured eeldused.»

Õigeusklik tonkis kõvakstallatud lund saapaninaga, lah

«Ah, vanapoiss! Sul justkui puuduks midagi. Võib-olla

Vjatšeslav ei vastanud kohe, vaatas üle õla Fjodori

«Kas sina arvad ka nii?»

«Jah, Veetše, sul on midagi ühist rööpaga.»

Pull heledasti valgustatud ja härmas trollibuss, öiselt tühj ja kuidagi nukker. Silmini ratikusse mähitud konduktor andis unega võideldes piletid.

«Jäteti kolm peatusevahet, enne kui Vjatšeslav kõnelema hakkas.»

«Kas te siis tõesti ei taju — me lõheneme? Üks ühele

«Teised teisele. Kunstis on alati barrikaadid olemas.

«Pole meiega, see on meie vaenlane.»

Rööpa kõlin, vanapoiss, rööpa kõlin, isegi Fedka tunnetas seda.»

«Lotelge, kuidas tahate. Barrikaadide vahel tolkneda

«Jah, Meil Slobodkoga on sõprus läbi.»

■

Juba neli aastat oli Fjodor molberti ees seisnud, palju tundeid oli kaetud värvidega. Ta oli kahekümne kuue

«... tema laupa kundsid kortsud.

«... ja veel kais Fjodor korraks ära kodukülas Matjoras.

«... ta ei paistnud aeg mõju avaldavat, ta laulis endi-

Kased ärmaõbedased,
kuused külmast karused...

«... oli läinud halliks ja tema tumenenud näkku oli

«... kinnud mingi liikumatult kivine ilme, ta vaikis terved

«... oli brigadiriks. Hommikul käis ta kõik küla tared

«... koputas aknale:

«... astuma... Kotškarevi heinamaad

«... kartsid teda, isegi kolhoosi esimees pelgas

Esimeheks oli rajoonist pandud keegi Velikanov — kõhetu, ilmetu mehike tohutu suure peaga poisikeselikult õblukestel õlgadel, punakate silmakeste, punakate kulumude, punakate ripsmete ja punakate habemetüügastega pundunud põskedel — sarav nagu märtsipäike, ja vagune, kui noomiski, siis peene, solvunud häälekesega. Võõral hakkas temast millegipärast hale.

Kord kuulis Fjodor pealt, et isa rääkis esimehele süngelt:

«Sa oled meil nagu kiskja.»

Ja esimees ei solvunud, vaid hakkas end nutusest õigustama:

«Kas ma siis tahan kiskja olla? ... Rõõmuga paneksin ajama, aga ei lasta.»

«Ikkagi pane, enne kui sa kolhoosi ära õgid.»

«Rõõmuga läheksin paradiisi, aga patud ei lase. Igaüks tead niisama hästi kui mina.»

Velikanov oli varem töötanud metsapunktis, saanud tuhat ükssada rubla palka. Ta saadeti kolhoosi tugevaks meheks, kuid et mitte olla ülekohtune, jäeti talle palk alles, ja välja pidi selle maksma kolhoosi kassa. Ent kassa oli nagu puhtaks puhitud — ainuüksi võlakohustused, aastast aastasse oli võetud krediiti. Igas kuus toodi karjalaudast lehm, tapeti ja viidi müügile, et esimehele ettenähtud palka välja maksta. Kuivetu, häbelik Velikanov oli «ärast söönud» peaaegu juba kolmandiku karjast. Ainuke lootus, et laseb ehk ise jalga, ei jää kaua püsima...

Matjora oli kui silmituks jäänud. Pooltel taredel olid aknad laudadega kinni löödud. Armeesse läinud noormehed ei tulnud enam kodukülla tagasi. Mehed töötasid parvetustöödel. Tütarlapsed püüdsid suuremaks sirgude tingimata tööstuskooli pääseda.

Matjora küla — möödunud sajandil püstitatud tared rohetavad sammaldunud katused. Endiselt lendleb temal kohal papli uduvill, jõe allikasarnaselt läbipaistvast veest helgib kuldne liivapõhi, lopsakas pajupuhmastik heidab niisket varju, vesikupud saravad nagu tähed ja põldude ning karikakardes heinamaade taga sinavad hämused udus metsad... Kuhu ka ei vaataks — kõik otse palub lõuendile, käed sügelevad. «See on vene avar loodus, see on minu kodumaa...»

Kuid vaevalt oled haaranud maalikasti, kui tajud isa pilku, vaikivat, sünget, karulikult vaenulikku: «Näisi ja

... mõtled aja põllule, rabavad meeste tööd teha ja katavad ennast, siin aga pojake — süllalaiuste õlgade ja ajatarijaga — mängib värvidega...» Oleks veel isa kanda nõnda vaadanud, ent vaevalt oled põõsa alla istunud ja maalikasti avanud, kui tulevad naised niitmast, olavad omaette naeru kõkutama: «Vilusse sättinud...»

... päeva järel kahaneb suvi — püha aeg, millal sa olast muutud vabaks kunstnikuks — maali, kuidas lüüa ja mida tahad. Iga üliõpilane pöördub vaheajalt loomade küpsemana, uute tööde pagasiga.

... kui kahanes, Fjodor aga käis võssakasvanud metsa-õlgadel niitmas, hangutas heinu kuhja või juhtis hobuse-niidumasinat. Töötas raevukalt, vahetevahel koguni nokkisid teda:

«Ennast nii väga katkesta, paikene. Ära oota, et sind lüüakse.»

... õmbas vaikides kriipsukesti tema nime taha, mär-õpäävi, mida kas tasutakse või mitte — nagu küla-õksja kahemõtteliselt oli ennustanud

... nult hommikuti vara, õige vara, või õhtul pärast tööd, ... kustuvat loojakut, koputas ta rutakalt vana Mar- ... maasse vajunud aknakesele. Ilmus nähtavale ... kohmas rõõmsalt:

... silmapilkselt välja, ühe käega toppis taskusse ... nnikat, teises hoidis vineerkastikest värvide tarvis, ... oli Fjodori maalikasti eeskujul oma käega kokku ...

... la-eideke veetis kaheksandat aastakümnet ahju ... ainult üsna harva ronis õue, et end palkseina ... kesepaistel soojendada. Ta läbisuitsunud kuive- ... oli alati hapukapsa ja suitsu lõhn juures, ... aabia kirja meenutava kortsurägu liikumatust ... paistis terav nina ja sama terav lõug. Savva ... nimetas ta pojakeseks, Fjodorit silmitses iga kord ... kult oma hämmastavalt selgete, luitumata ... ja küsis

«Kas see niisugune noormees on?»

«Ei, egi siis, kui oli teda alles eile näinud.»

... lõuend oli aasta-aastalt järjest enam kokku kuiva- ... lmad ja suu olid auku vajunud, põsenukid tun- ... ile, kuid ta oli endiselt vilgas ning aina selgemini

tundus, nagu tekitaks tema kuivetu püsimatu keha kehatul kahinat. Kolhoosis ta ei töötanud, toitis ennast ja Marfida-eite pensionist, kannatas alati teravat paberipuudust, sest kulutas seda puudade viisi; ümbruskonna külades rippus peaaegu igas tares tema kingitud maastikupildike — ikka needsamad kuusekesed ja kasekesed helesinise taeva taustal. Kus ta säärast tohutut tööde hulka muidu hoidnud olekski.

Kuidagi oli ta saanud lugeda Van Goghi kirju. Fjodor oli neid oma kirjas möödaminnes maininud, kust aga Savva Iljitš selle kaheköitelise väljaande, mida isegi Moskvas oli raskevõitu leida, seejärel välja otsinud oli, seda teab üksi jumal. Kuid välja ta selle oli otsinud ja jutustas ise, et oli iga lehekülje kohal nutnud, kõige liigutavamad kohad aga koolivihikusse kirjutanud, Van Goghi portree maha joonistanud ja seinale riputanud. Sellel portreel sarnanes Van Gogh kadunud Aleksei Nikiforovitš Openkiniga, naabriga, kes viimasel ajal maokasvaja tõttu rängalt oli põdenud.

«Näed, kus oli inimesel Ah?» vaimustus Savva Iljitš. «Mis minu elul viga? Kuurort! Teda ei tunnustatud, kiusati taga, põlati, kuid ta ei murdunud, kuni pisteti hullumajja...»

Ta oli arvamisel, et tema ja Van Goghi saatused on millegipoolest sarnased. Kord ta koguni sõnas Fjodorile häbelikult:

«Aga võib juhtuda... Ka minu tööd, mis praegu hulgana lamavad kambrikus, ostetakse üksteise võidu ära... suurte rahade eest...»

Ning ta aukuvajunud silmad löid arglikust õnnest särama.

Fjodor ei hakanud teda vastupidises veenma.

Fjodorit pidas Savva Iljitš suureks, vaatas talle näkku nagu ustav peni, kuid mõned Fjodori etuudid, maalitud järskude hoogsate pintslilöökidega, hirmutasid teda. Hirmutas näiline hoolimatus, mida Savva Iljitš, kes oma elu jooksul oli maalinud mitmeid tuhandeid akuraatseid maastikupildikesi, ei suutnud taluda. Ja Fjodori pärast südant valutades ning tema saatuse üle muret tundes hakkas ta arglikult hoiatama:

«Ühte karda — iseenese, oma stiili kaotamist... Töö paistab hõlpus olema, pea sa siis kergemeelseks ei

muutu... Minule on muidugi kõik lubatud — paberi, plüüsi ja valmis. Kui siis äkki märkad, on juba hilja»

Fjodor kinkis talle ühe oma etüüdi — lauge mäetünni nõlv tokerja põõsastikuga, õrnrohelise loojangu taustal upakil saunake — kõik maalitud pastooselt, paksult pealekantud varvidesegus. Savva Iljitš riputas näle, kuid nurka, võimalikult kaugemale Van Goghi maalide sarnanes punajuukselise Matjora küla kiriku kirkse Openkiniga. Van Goghi töid polnud Savva Iljitš kunagi näinud ei originaalis ega isegi mitte värviliste reprodutatsioonidena, välja arvatud need viletsakesed, mis olid jagatud kaheköitelisse kirjade väljaandesse

Fjodori isa ei pidanud Savva Iljitši endiselt inimeseks, vaid tuhjaks kohaks. Ta ei sallinud teda ega teinud nägemist, vaatas temast mööda nagu läbi õhu. Fjodori ema kohtles Savva Iljitši lahkelt — vagur narriku, midagi lastelaulu taolist, kuidas naisesüda teda siis ei haletseks.

Ja et Fjodor tõrkumata kolhoosis töötas, pehmendas ta sõnad. Öhtuti istus ta sageli natuke aega poja asemele, kuid ei alustanud kunagi juttu tööst, millele Fjodor alustas pühendama oma elu, — mis temaga ikka teha, kui on nupust nikastanud. Isa muutus leebemaks alles äärmise vanusega.

Nagu refrääni kordas ta alati ühte ja sama:

Mis ka ei juhtuks — pead ma norgu ei lase. Halvas meeleolu — mis mõtet sellel on? Mõtet peab otsima

Ja pärast niisugust sissejuhatust algasid tuhmid kordused: «Viljaseeme võetakse igal aastal varumise korras arvele — kas see on hea? Halb! Tagasi veetakse maa peale, poetatatakse teele — kui palju kadusid ja kui palju tuleb tööd!... Naised rassivad, koju aga viivad ainult — suure vaevaga pingutati välja kolmsada grammi tööpäeva eest. Kas see on hea? ... Halb!» Ja lõpetasid: «Pead ma norgu ei lase. Halvas on mõtet vähe, tuleb otsida heast...»

Oh näha, kuidas ta piinles. Mitte seetõttu, et leemepada oli tühi, et leivast oli nappus, — ta piinles teiste pärast, kes samuti ei nae elus head... Nii ta surebki, jõudmata head näha... Ergutab ennast — «pead ma norgu ei lase»

Kuskilt lakaluugi alt aga kostis:

Kased ärmaõbedased,
kuused külmast kahused...

Emale oli kõik nagu hane selga vesi.

Sügisel avati järjekordne üleliiduline graafika- ja maalinäitus. Niisliis Matjorast otsemaid Tretjakovkasse.

Missugusesse saali Fjodor ka poleks läinud, ikka ümbritsesid teda suuremõõtmelised lõuendid, justkui oleksid kunstnikud seadnud endale eesmärgiks ainuüksi mõõtmetega ajastu suurust ülistada.

Ta sattus oma instituudi direktori pildi ette. Kui vanale ja tuntud kunstnikule oli talle jäetud silmapaistev koht. Seegi maal ulatus põrandast laeni ega jäänud teistest millegipoollest alla — epopöa: «Pulmad kolhoosis».

Pikad lauad lageda taeva all, pudelid, praetud haned, õunte kuhjad, lilled, auväärsete vanataatide habemed, noormeeste kaelasidemed, avatud ajalehed Stalini pildiga, väljaõmmeldud vene särgid, mida keegi ammu enam ei kandnud, neidudel linnamoelised kleidid, kellad randmetel, lahinguordenid rinnas, vaimustatud näod, toostiks tõstetud klaasid, jälle praetud haned, jälle õunte kuhjad, ümmargune leivapäts tikitud käterätil, viljavihk päevitunud kätes, perspektiivis aga — külatänav, elektriliinipostid, mustriliste raamidega aknad, ja mitte ükski neist polnud kinni naelutatud.

Missugune töö oli seda kõike välja maalida! Isegi kõrvarõngad mustasilmalise näitsiku kõrvades olid tabatud nii, et tundus — kohe nüüdsama tulevad lahti, kukuvad kõlinal parketile.

Vaatajad riivasid maali korraks pilguga ja laksid mööda — jälle üks pidu, jälle ühed tõstetud klaasid. Fjodor seisis — missugune töö!

Talle meenus isa. Mis juhtuks, kui Fjodor oleks säärase pildi maalinud ja isa seda näeks? Praetud haned, väljaõmmeldud särkidega külamehed — vabandust, mitte külamehed, vaid just nimelt mehed! — mehi oli rohkem kui naisi, nad sõid, jõid, valgutasid ordineid, nagu poleks kuulnudki, et külades ikka veel lauldakse sõjajärgset tšastuškat:

Ja kui sõjal lõpp on käes,
ikka mina üksi jään.
Olen härg ja hobune,
olen mees ja naisuke.

... kui isa näeks?... Emale aga arvatavasti

Kased ärmaõbedased,
kuused külmast kahused...

hane selga vesi...

... ja kõndisid mööda võõrast peost.

Tšernõšov oli öelnud: «Kunstis on alati barriolemas. Kes pole meiega, see on meie vaenlane.» Slobodko pole realist — tema on järelikult teisel barrikaade. Ent tollesama instituudi direktor, kus oli Fjodor, Slobodko kui Vjatšeslav ise? ... Kuidas õitud klaasikillukestega kõrvarõngas näitsiku roosa bu küljes! Kuidas oli maalitud! Ootad — kohe lob lahti, kummardu ja tõsta põrandalt üles.

... ja direktoriga ühel pool barrikaade? ...

... vaenlane ja kes sõber? Ja mis on tõde?

... meelde, et vaidlus oli alanud ammu ...

... meelde, et ühiselamu aknast oli paistnud, kuidas õtsid naaberhoone seinalt maha sõjaaegset plakati «Ke Kodumaa kutsub!» Vjatšeslav oli tookord öelnud: «Ioskva võtab sinelit seljast.» Ja Fjodori sõduri- ... siis veel märgata pleekimata pagunitejalgi.

... kord oligi esmakordselt puhkenud vaidlus — Tšernõšov ja Slobodko arvamused ei langenud ühte. Vaidlus kestnud juba neli aastat. Fjodor oli alati Tšernõšovile astunud.

... lalle meeldis, et Veetše hoidis voodi all kohvris ajakirja komplekti. Meeldis, kui Veetše mõnikord võttis kätt kitarrist ja laulis:

Ilm ägab, pisarad tal laugel,
ja vaevleb orjaahelais ...

Veetšel oli kuidagi tõsiselt inimlik põhiolamus.

Ta kompositsioonialane kursusetöögi kandis nimetust «Kibaltšiš vanglas». Pimedas sünges üksikkongis valgustas rasvalambike ribakest kiviseinast, millele oli söega visandatud lennuaparaadi joonis. Ja selle ees sügavasse mõttesse tardununa habetunud mees rāpases vangikuues. Mees, kes oli terrori eest surma mõistetud, leiutas masina, mis võib inimesi maapinnalt kõrgele üles.

Vjatšeslav oli öelnud: «Meil Slobodkoga on sõprus läbi.» Tema sõnadele poleks tarvitsenud erilist tähtsust omistada. Nad ei tülitsevad esimest korda, kuid olid alati leppinud, ühise kambana õllebaarides käinud ja muidugi uuesti vaieldud, uuesti vastamisi läinud, ent hommikuti tervitasid, nagu poleks midagi juhtunud, ja asusid õlg õla kõrval lõuendite taha — üks jäljendas Modiglianit, teine — Serovi.

Jä vist oleks jälle läinud nagu varemgi, kui järgmisel päeval poleks toimunud skandaal...

Töötati stuudios. Poodiumil konutas juba mitmendat päeva aneemiliselt veretu näo ja lahtiste juustega neiu helesinises kleidis. Ta oli läbi uuritud, ära tüüdanud — kõik unistasid juba uuest modellist.

Valitses töökas vaikus, oli kuulda ebatasase parketi naginat jalgade all ja pahtli kaapimist; nagu alati naksu» kellegi halvasti molbertile kinnitatud lõuendiraam. Modell pilgutas uniselt silmi, püüdes pealetükkivast unest jagu saada.

Töökas vaikus, kohusetruudus ja veel kord kohusetruudus. Valmisid pildid, mida näitustele ei panda, millest kriitikud ei hakka vahutaval suul rääkima, sest ainsalegi pole määratud sajanditepikkust kuulsust. Kõik need kuhjatakse instituudi tolmustesse laoruumidesse — rohkearvuliste õpilastööde vennashauda.

Fjodor maalis loiult. Töö ei laabunud tal. Ta oli teinud kõik, mis suutis, — kus vaja, sinna allamaaling, kus vaja, seal andis pastoosselt, ka tonaalsust oli silmas peetud ja vorm oli välja toodud ning värvid näisid olevat õigesti valitud. Kõik oli tehtud, kuid käed olid lödvad, ta maalis, nagu loeks tuttavat, palju kordi üleloetud romaani. Lõuend lõhnas värsket värvist, lõuendilt vaatas neiu, kellel oli ilmetult kahvatu nägu ja pretensioonikalt vallandatud juuksed. Modell aga püüab tukastust eemale peletada...

Ja mitte kelleltki polnud abi loota. Valentin Veniaminovitš? Oh ei, ta ei teadnud rohkem kui Fjodor — nelja nädala jooksul oli ta kõik oma saladused välja laduda jõudnud.

Tunneel ajal oli Valentin Veniaminovitš kuidagi otsa «unud. Hõredad juuksed olid veel enam hõrenenud, omanud mingi kuiva tahmavarjundi, põsed olid sisse langedud, nina tungis esile ja näis suuremana, alahuul oli tõusnud rippu, ja koguni oma proteesi kandis ta väsinult muutunud näos pauralt:

kartke loodust korrata, õppige klassikutelt.

Kont te ei tunnusta, aga ta oli suur meister.»

Ukemi piltide ees kippus Fjodorile millegipärast alati pole tõutu värss: «Meil metsas kasvas kuuseke...» Kuid nad «Arge kartke loodust korrata», meenutasid Savva Hõrõmõst kaeblikku üleskutset: «On tarvis õppida loodust...» Pole midagi öelda, on tarvis, kuid... «Hobused oivad kaeru ja heinu, Volga suubub Kaspia merre.»

Kõegi jai seisma Fjodori selja taha. Ta vaatas tagasi — Ljova Slobodko. Vana ohvitserikuue peale oli tõmmatud paljud pesemisest luitunud kittel, lai, kõrgelaubaline nägu oli tulvil süngest tahtsust — nulli kirjutame, kaks peame meele, nagu ütles niisugustel juhtudel Vjatšeslav Tšer-

Kunagi ei saa harjuda sellega, et selja tagant vaadatakse sinu tood, mis sulle endale ei meeldi.

Fjodor ütles:

Mälun ja mälun, peeneks nārıda ei suuda.»

Kas poleks aeg välja sülitada?» küsis Ljova.

Ta ei oelnud seda liiga valjusti, kuid niivõrd väljakutsuvalt, et kõik oma molbertite tagant nende poole pöördusid.

Mis mõttes?» ei taibanud Fjodor.

Meid kõiki toidetakse ülearu nārımıstıbakaga, mis on vana ja hallitanud... Ühed söövad seda sellepärast, kuna pole võimalised kujutlema, et eksisteerib ka normaalne toit. Teised loodavad nagu kaamelid rasva küürul talletada. Rasv mälumıse arvel — see on pisikapital tulevikuks.

Nil mõnigi pani meelsasti pintslı ja paleti käest, astus lahemale, aimates — puhkeb vaidlus, hakkab keema.

Lille jutlustad õndsamat usku. Kas ära pole tüüdanud?» küsis Fjodor.

«Aga sina vaata korra, kes Tšernõšovi usu poole hoiavad! Patenteeritud mälujad — Ivan Mõši taolised. Neil on kerge, sul raske — sina pole niisugune inimene, et istuks ja mäluks.»

Pehmel sammul astus nende juurde Vjatšeslav, palet käes:

«Oh, ruttu, prohvet, kuulma tõde...» Kui tohiks prohvettilt viisakust paluda?»

Slobodko ei liigutanud oimugi, ainult puna levis üle ta põsenukkide.

«Tšernõšovidele see sobib,» jätkas ta. «Sa ei suuda ikka veel aru saada neist üliprintsipaalistest tüüpidest? Nad on printsipiaalsed sellepärast, et nende printsiihid on seadustega lubatud, juhtkonna poolt kaitse alla võetud...»

«Sa lubad endale liiga palju, prohvet!»

«Ja nii käib see neil alati — ühelt printsiibilt teisele kõrge kaitse all. Ja säärased jõuavad kaugele, kuni Kunstiakadeemia tugitoolideni. Nemad hakkavadki hiljem vanast juuretisest segama uut nämmu. Ja sina kannatad seetõttu seedehäirete all...»

Vjatšeslav astus Slobodkole üsna ligi. Fjodor polnud varem kunagi näinud, et Vjatšeslav oleks kahvatanud. Ta nägu muutus halliks, kuidagi raugalikuks. Hallis näo torkivad silmad, lõug püsti, kael õieli — poisilikult sale kael.

«Kuule, sina!» tuli korinal ta kõrist. «Vanadel headel aegadel asuti niisuguste sõnade pärast barjaari juurde!»

Ljova Slobodko vana kitli taskut paisutas kokkup gatatud rusikas:

«Sinu õnn, et praegu nõnda ei ole. Kihutaksin kuuli sinu puupähe... mõnutundega...»

«Kuula! See, mis sa ütlesid, on häbematus! Õel, nurjatu, alusetu häbematus.»

«Ega ma viimaks pea sinu ees vabandama?»

«Just nimelt!»

«Aga kui ma seda ei tee, mis siis?»

«Sa ütlesid häbematusi. Ole lahke ja vabanda kõigi juuresolekul!»

«Said oma jao ja kasi minema...»

«Mis siis ikka...»

Vjatšeslav võpatas, ning enne kui keegi taibata jõudis,

ivakulu lige lajatus. Slobodko kupse tomati värvi leiad jäiselt pungis silmad. Vjatšeslav aga pühkis õhulikult vastu kuuerevääri.

«Ikka... Kui sõnadest aru ei saa...»

«Oo kallutas end jõuliselt ettepoole, langetas pea, õmmelmed puheville ning liikus aeglaselt Vjatšeslavi tuhjade, elutuks tardunud valkjate silmadega, aleni tõstetud ümarate õlgadega, pingul käed rusikas.»

«Aga pühkis halvaks panevalt oma peopesa — Slobodkoga võrreldes kõhetu ja kaitsetu...»

«Ja annas kostis summutatud hüüatus:

Direktor!»

«Hos algas sagimine. Kõik ruttasid oma lõuendite

«...» ja sisse astus direktor, tema järel kühmus

«...» Veniaminovitš.

«...» peites ja molberteid riivates liikus Ljova Slobodko kohale. Pösel leegitses kõrvakiilu jälg.

«...» viivitas hetke uksele. Endist viisi paganlikult

«...» viisi salkus juustega suur pea kitsastel pus-

«...» tradel uhkelt kuklasse heidetud. Tuttav kitsi pea-

«...» kõigile üldiselt ja... algas direktori järjekordne

«...» nämmu kaugusel järgnes direktorile Valentin Veniaminovitš. Ta oli tema harjumuspärane vari.

«...» ainult kahte tegevust oli Valentin Veniaminovitš oma elus tundnud, ainult kahte: sõda ja maalikunsti. Kõneldi, et ta oli olnud jalaväepataljonis hulljulgeks komandöriks, polnud kartnud tormata tulle, oli sõjast kaasa toonud kumplekti ordineid ja medaleid, mida kunagi ei kandnud — oli toonud ordineid ja jäänud ilma käest. Ta oli hea komandör ja keskpärane maalikunstnik. Ja maalikunsti ta armastas — see oli armastus ilma vastuarmastuseta, kõige puhtam, kõige omakasupüüdmatum, kõige ustavam. Oma niinekast šefist, instituudi direktorist, ei raakinud Valentin Veniaminovitš kunagi midagi — ei halba ega head, et temast endast ega ta töödest. Vaikis ja oli talle kogu elu kestel kuulekaks saatjaks...»

«...» peatus Fjodori molberti kõrval; pisut kaugel Valentin Veniaminovitši kühmus kogu.

«...» suur suu, lihtrahva hulgast pärit inimese tahul näojooned — ainuski kortsuke ei vārahtanud direk-

tori näol, lõuendile suunatud silmades oli vaid külm, raske tähelepanu. Kas meeldib või mitte? Mõistab hukka või andestab möödalaskmised?

«Siin olete üle külmutanud...» direktori sõrm osutas lõuendile kuskil neiu lõua all.

Seda juhtus mõnikord: napolisõnaline markus, põgus nõuanne — ning alati hämmastavalt täpne ja peen, igaüks juba ei märkaks. Kuid see ei tähendanud, et poleks meeldinud, koguni vastupidi — nõuanne oli teatud määral soosing.

Direktor liikus edasi paganliku juhi majesteetlikkusega. Tema kannul Valentin Veniaminovitš.

Peatuti Slobodko kõrval. Too — roosa laik üle kogu põse, seisis, pea maas, jalad laialt harkis, käed selja taga koos. Ta ei liigutanud end, kui direktor lähenes, ei vaadanud talle kordagi otsa, ei astunud kõrvale, et kõrgel ülemusel oleks tema teost mugavam silmitseda.

Direktor vaikis tükk aega ja kõigile tundus juba — seisab natuke ja keerab selja, liigub edasi. Keegi ei osanud kunagi ära arvata, mis toimus direktori kolba all, missugused mõtted tekkisid tema ajus, kui ta seisis molberti ees. Kõik ootasid — seisab natuke ning lahkub mõistetamatusena ja salapärasena.

Kuid direktor ei lahkunud, ta hüüdis:

«Valentin Veniaminovitš!»

«Jah?»

«Mis see on?»

«Andekas noormees, kuid veidrustega.»

«Kuulge, kuidas te... Slobodko... Kus on selle daami nägu?»

Slobodko vaikis ja vaatas põrandale.

«Ma küsin teilt! Ärgake üles!... Kus on nägu?»

«Sellistele küsimustele ei vastata,» surus Slobodko kõlatult läbi hammaste.

Direktor heitis talle oma võimsa paruka alt uuriva pilgu:

«Mispärast siis?»

Slobodko vaatas põrandale.

«Arvestage seda, et instituut palkab teie jaoks modelle ega maksa neile riigi taskust mitte selleks, et te neid ei kasutaks ning fantaasia järgi maaliksite. Valentin Veniaminovitš!»

«Jah?»

«Mispärast on neljanda kursuse üliõpilasel niisugune

pea? Miks maalib ta neiu asemel mingit muud kodukarjat?»

Kinnitan teile, mitte andetusest.»

«Eeda halvem, seda halvem... Meil peetakse kurjategijateks neid, keda tabatakse kodanliku ideoloogia propagandiselt. Siin aga... Need haledad pingutused laenebide vigurdamiseks — kas pole see meile vaenuliku ideoloogia avaldumine, kas pole see idealism maalikunstis?... Suvatsege mulle järgneda, härra abstraktsionist... kuidas teie nimi oligi?... Minu järel, minu jarel, julgem!»

Kõik jäid vaik. Igauks mõtles, et direktor viib Slobodko oma oma apartemendi sügavustesse — harukordne juhuan —, ja kes teab, võib-olla toimub seal lühike kohtumine ning kiire karistamine.

Slobodko, käed ikka veel kokkupandult selja taga, üks peok murrukahvatu, teine hõõgumas, liikus langetatud päi, jooksul valmistudes seinast läbi tungima, ukse poole. Kuid... peatas teda käskivalt:

«Pulge siia!... Siia!... Ligemale!»

Ta osutas kohale Fjodori molberti kõrval.

«Riske niiviisi... Kas teile on hästi näha?... Nüüd natuke ja õppige... Näete, siin on nina, siin laup, siin huuled — kõik on omal kohal. On inimene, sarnasus on loobitud, karakter edasi antud. Samuti värvid — mitte kunstiline karamellkompvek, ja vorm on välja peetud... Vaadake, kui õhuliselt on maalitud see varjusolev osa kleidist. Oppige!... Tõstke ometi silmad, ärge vahtige pöran-

«Kas pole polnud Fjodor tundnud end nii ebamugavalt, mitte muregaugusest mõnitusest poleks ta sel määral punastanud? Vaju või maa alla!»

Näete, kus on aus talent, mitte järeleaimamine... Kas te ei mäleta, mida Anton Pavlovitš Tšehhov dekadentide kohta ütles?... Ei?... «Dekadente pole olnud ega ole, on jätunud — kaubitsevad roiskunud kaubaga.» Nii et teie laup, härra Picasso, lehkab pahasti.»

Fjodor kartis Slobodko poole vaadata. Ta ei vaadanud ka oma lõuendile, ei vaadanud, kuid teadis seda peast nagu põhitud paragrahvi valveteenistuse määrustikust. Kogu aeg ei olnud ta oma tööst rahuldust tundnud, sellest tõusis talle vastu igavust.

Me ei luba instituudi seinte vahel lõimitamist Lääne

degradeerunud kunsti ees... Te vististi aimate, et armise vajaduse korral võime mitte üksnes noomitusega piiruda. Paremini on mädanikuline ussjätke eemaldada kui lasta kogu organismil põletikku haigestuda. Niiviisi...»

Direktor noogutas külmalt Slobodkole ja ülejäänud töödele pilku heitmata suundus pidulikult ukse poole, pea kuklasse heidetud ja õlad välja sirutatud nagu inimesel, kes on oma kohuse täitnud. Teda järgival Valentin Veniaminovitšil rippus protees elutult piki keha.

Vaikivate, uurivate pilkude all kollakaks tõmbunud ja otsekui kõhnunud Slobodko läks lohiseval kõnnakul oma molberti juurde. Keegi ei võtnud pintsli katte.

Slobodko otsis maalikastist pahtli, põrnitses esialgu tuimalt lõuendit, tõstis siis käe ja tõmbas raevukalt ühe korra, teise, kaapides varvi maha... Põrnitses jälle...

Valitses vaikus. Slobodko ei kannatanud välja, pööras kannalt ringi:

«Noh, mis te kõik jõllitate?! Mis?!» ja kukkus ropult vanduma, häbenemata tüdrukute juuresolekut.

Ivan Mõš, kes Fjodori juures oli seisnud, pani, et ennast mitte määrida, värvise paleti hoolikalt toolile, hõõrus kaed kaltsuga puhtaks ja suundus saabaste kriuksudes väarikal sammul Slobodko poole, kohendades pinguletõmmatud rihma all mundripluusi.

«Kus sa õige arvad end olevat?» küsis ta rangelt.

Slobodko vaatas teda arusaamatuses.

«Ise oled süüdi. Said nüüd... Ammu on aeg lõpetada need odavad vigurid!»

Slobodko paljastas kokkulitsunud hambad ja astus turskele Mõšile vastu, ise samuti tugev, õlakas, eemalt tunda, et raevust vappumas. Käes oli tal suur pahtel nagu lauanuga.

«Kümme sammu eemale minu tööst. Kümme sammu eemale, kaabakas!»

Ivan Mõš taandus.

Ivan Mõš polnud ammugi enam too rahutu üliõpilane, kes nelja aasta eest oli kurtnud: «Kõik on kambas, mina omaette.»

Fjodori kergekäelisuse tõttu oli ta saanud ametiuhingu

...kambas direktori asetäitja kabinetis ikka nii kaua... kuni too vajalikule paberile allkirja oli andnud. Kaupkondade välismusele lisas kaalu tema tagasihoidlikkus, kellelgi poleks tulnud pähe teda pealetükkivuses süüdistada, tema peale karjuda, teda kabinetist välja ajada. Kõik nõuanded täitis ta kohusetruult, ilma kõlavate sõnade ja nuta. Mõnikord ta kaebas, kuid mitte juhtkonnale, vaid niisama avalikkuse ees, koosolekutel.

«Härramehed! Loen ette järgmiste võlgneajate nimed...» ta lugeski. Sellest ei solvutud.

«Kui osutas ta pisiteeneid — hankis ühekordseid lõunatüüpe, oli vahendajaks abistamiskassasse pöördumisel. Tema teened võeti kõigi poolt vastu, nagu peaks see nii olema. Ljova Oigeusklik uhkeldas vastsetes pükstes, kelle ostetud Ivan Mõši muretsenud orderiga. Uhkelles unustanud tänadagi.

Kord alustas Ivan Mõš Fjodori ja Vjatšeslaviga juttu: «Põhjad, te tunnete mind ju hästi?»

«Jah, viit sõrme.»

Midaagi halba te minu kohta ütelda ei või?»

«Kad öösel kõvasti.»

Mina, poisid, tõsiselt... Tahtsin teilt paluda soovitusi parteisse astumiseks...»

Fjodor kui ka Vjatšeslav kirjutasid soovituse.

Ja mõne päeva pärast kuulasid nad juba koosolekul, kuidas Ivan Mõš oma elulugu jutustas. Sünniaasta 1922, lõpetanud tööstuskoolis, töötanud, teeninud armees, vanemad loobunud okupatsiooniajal, represseeritud perekonnas... Tavaline elu — mitte väga kergete hulgast, kuid mitte ka üks kõige raskemaid —, ei saa kiita ega laita. Ihtel häälel kandidaadiks vastu...

...teise aasta pärast oli Ivan Mõš juba instituudi parteibüroo liige, hakkas partei rajoonikomitee istungite osalema.

Kord oli näinud tema suurekasvulist esinduslikku ja kindlat, mehelikult ilusat nägu — slaavilase nägu, mille kogu meelde. Meelde jäi ka tema lühike, veider hääle.

...kõikidele kohtumisele välismaa kultuuritegelastega... püüdnud arv isikuid. Linnakomitee instruktorile,

kelle ülesandeks oli kohtumise organiseerimine, meenus Ivan Mõš: üliõpilane lihtrahva hulgast — tuleb soovitusnimestikku kanda. Ja Ivan Mõš istus pidulikult kohtumisel lauas instituudi direktoriga kõrvuti nagu võrdne. Direktori asetäitja selle au osaliseks ei saanud.

Ivan Mõš armastas väikeste pintslitega töötada, silus hoolega iga pintsli tõmmet, töötas ühest kellast teiseni selga sirutamata — harrastas juveliirtehnikat lõuendil. Kursusel oli käibel termin «Mõši stiil».

Endiselt tegeles ta viilimise ja nikerdamisega — kuldsed käed! Katkise massiivse täitesulepea muutsid need välgumihkliks, alumiiniumist köögikopsiku — öölaua lambikeseks. Kuldsed käed, mis hetkegi tegevuseta ei seisnud! Aga ial ei olnud keegi neis raamatut näinud, või kui, siis ainult õpikut enne eksamisessiooni.

Teise kursuse algul toimus Ivan Mõši ja Vjatšeslavi vahel niisugune kõnelus.

«Te kõik aina räägite — Dekadents, Dekadents... Milal umbes see Dekadents elas?»

Vaadanud vilksamisi Ivan Mõši lihtsameelsesesse näkku, vastas Vjatšeslav silma pilgutamata:

«Ta on sündinud 1860. aasta paiku.»

«Ja siamaani elab?»

«Ikka elab.»

«Üheksakümneaastane! See on alles midagi! Kindlasti on ta päris muld.»

«Jääb elama pärast meidki.»

«Kus alles kuju, muud enam ei kuulegi kui tema nime... Mis ta siis õige tegi?»

«Harrastas alaealiste kõlbelist rikkumist.»

Praegu, neljandal kursusel, oli Ivan Mõš edasi arenenud ega pidanud dekadentsi enam kiimaliseks habetunud vanameheks; kui avanes juhus, ründas ta koosolekutel sugesttiivselt seda kõlvatut voolu, hoiatas tema kahjuliku mõju eest, pannes Veetše Tšernõšovi alati peaaegu pisarateni heldima:

«Spets, pole midagi ütelda.»

Slobodkosse oli Ivan seni suhtunud ara valvelolekuga — kes teda teab, vahest on ta kahjutu hullumeelne, vahest aga geenius, — temalt võid igasugust tempu oodata.

Tuba ühiselamus. Ivan Mõši öökapp lambikesega, mis õhustab ainult käsi. Laua raamatuvirnad kõrvuti õhustab teekannuga. Õigeuskliku voodi alt paistmas määratud aluspükste säär paeltega... Tuba ühiselamus — see tähendab öid raevukates vaidlustes. Tuba ühiselamus — külalislahke kodu, igaüks võib siia sisse astuda; ei maksa maksa, tehakse leivapala pooleks; oled metroole tulinud, loovutatakse osa voodist; ära pane pahaks — häid lambid mahub ühte lauta palju, pole see ju mugavustega võrastemaja. Ka mitte aadlineidude pansion — võidakse läbi söimata asja ees, teist taga.

Ühiselamu toa harilikult ülesköetud atmosfäär on täna muutu. Vjatšeslav lamab voodil, nagu kangekaelne ja tige. Ka Fjodor lamab, käed kukla taga, ja vahib lakke. Ljova õigusklik tõuseb, siis aga istub jälle tagasi voodile. Lärmi ei tunda, kuid puudub ka kooskõla — on ebamugav. Ainult Ivan Mõš küürutab nagu harilikult oma öökapi kohal ja tema esiletükkivate massiivsete abaluudega lai selg on kokumatult rahulik nagu alati.

Õigusklik pomiseb nõrduvalt:

Ma saan sinust aru, vanapoiss. Ljovkal pole õigus. Kuid teda ju näritakse, sind aga... Mis seal salata, sinul ka Fedkal silitatakse pead. Teie mõlemad olete instituudi loodud...»

Vjatšeslav vaikib. Õigusklik kõõritab hukkamõistvalt tema poole ja ohkab:

See pole aus. Mul, näed, on hingel vastik, kuid sinul? Või on sul ükspuha?»

Vjatšeslav vaikib.

Fjodor sirutab end voodil, nii et kondid ragisevad.

Eh, barrikaadid! Kukkede võitlus...»

Ja Vjatšeslav kahvatab:

Ara kujuta endast pühakut. Sina poleks samuti välja karmunud — oleksid virutanud. Tolstoilased, kurjale mitte vastuhakkajad...»

Fjodor heidab jalad põrandale:

Mul on kakskümmend viis rubla!»

Õigusklik elavneb:

Aga keegi! Aga minul, vanapoiss, on taskud täis planeetide vahelist tühjust.»

Lahme, Veetše,» ütleb Fjodor käskivalt.

«Kuhu?»

«Otsime Ljovka üles, teeme koos temaga väikesed tro-
pid. Temal on paha ja ega sinulgi magus ole.»

«Ei tule.»

«Uhkus ei luba?»

«Kas või.»

«Noh, meie küll läheme.»

«Heureka!» üügab Õigeusklik. «Lähme Milga juurde!
Ljovka võib ainult seal olla! Seal teeme ka napsid ja räd-
gime! Ja sinu raha, Fedka, jääb sulle alles.»

«Suursugusesse majja oma perekonnatülidega? Mis sa
nüüd, isake!»

«Noh, siis tirime ta Milga juurest ära! Ta on seal! Van-
nun lihase ema nimel! Tirime ära ja vahetame suursuguse
maja odava kõrtsiurka vastu!»

Fjodor ja Õigeusklik lähevad. Vjatšeslav ja Ivan Mõõ
jäävad paigale.

Helistamise peale avas ukse Ernest Borissovitši abi-
kaasa.

«Ah, need olete teie!» ütles ta kõrvale astudes. «Mis
siis ikka, tulge sisse!»

Tema pilk oli ainitine, kuidagi rahutu, ning ta oli end
külmakartilikult mässinud villasesse rätikusse — mitte
enam noor, täidlane naine, keda vist kaunikesti tüütasid
mehe veidrused, ta kárarikkad vaidlused kahtlaste noor-
meestega — geeniuskandidaatidega.

Kliired, komistavad sammud. Keegi võõras oli majas.
Ei, ilmus Ernest Borissovitš. Jäi seisma eestoa lävele ja
nagu naisel, nii libises temalgi huultelt:

«Ah, need olete teie...»

Seisis mõne aja kummalise näoilmega ja hakkas siis
jarsku ebaloomulikult askeldama:

«Olen rõõmus teid nähes. Väga rõõmus... Võtke mantel
maha. Astuge sisse...»

Tuttavad toad olid halvasti valgustatud, poolhämäru-
sest tungisid esile pildid. Üsna pimedas nurgas tõstis kapja
hobune.

«Andestage... Tulime ainult hetkeks.»

«Oh ei, võtke istet...»

Ernest Borissovitš klõpsatas lüliti. Pildid seintel olek-

id jätkul peidust välja hüpanud ja ähvardava posit-
sioonid

Ernest Borissovitšil oli range tume ülikond, valge särk,

Millegipärast tundus ta ülikonda kandes kas-
iksemana, kiilas pea oli praegu kuidagi haledalt

Ernest Borissovitšil oli ta raseerimata, rabelev, ja tema
oli kadunud rahulik kindlus.

«Otsime Slobodkod... Ja me lootsime...»

«Jah... Ah, ei... Slobodkod?... Ei, pole näha

midke andeks.»

«Ah... Ah, ei... Palun lahkesti... Võtke istet,
lühike pisut aega. Ainult hetk...»

«Ja toon teed lauale,» toetas naine kuidagi ärevalt seda
õnnetust.

Fjodor ja Õigeusklik vahetasid arusaamatuses pilke,
sõid ukse poole.

«Peame Slobodko kiiresti üles otsima... Ta võib-olla

«Jah... Ah, ei... Keegi pole helistanud... Jah,
Vaikib... Telefon vaikib... Palun, siin on too-

«Vah, kuid meil on kiire. Meil on hädasti Slobodkod

Ernest Borissovitš, ilmselt tujust ära, saatis nad ukseni.
Ernestil oli juba uksele lähedal, kui Ernest Borissovitš
õnnetavalt lausus:

«Oleks, noormehed, kui ma pöörduksin teie poole

«...»

«... mis suudame.»

Ernest Borissovitš tammus jalalt jalale — pressitud
«... ent ometi kortsunud ja norgu vajunud, karm
kõnetud tumedate harjastega, pilk nagu jänesel.

«... vist pean varsti ära sõitma...»

«Misjaoks sellest?» katkestas naine.

«Jah, võimalik, et ma sõidan ära... Võimalik, et

«...»

«...»

«... ei saaks võtta minu pilte hoiule?... Siin on
«...»

«...» Naine surus rätiku all käsi kokku. «Mis pilte!
on nüüd mahti nende jaoks!»

«...» «...» Ernest Borissovitši jänesepilk

peatus Õigeusklikul. «Te ju ei suhtu neisse nagu tarbetu... rämpsu?»

«Me võtame.» Õigeusklik vaatas Fjodori poole. «Kõik me ei saa, kuid osa... Me elame ühiselamus...»

«Ühiselamus?! Ei, ei!»

«Ernest! Milleks see jutt?»

Fjodoril sähvatas hea mõte.

«Aga kui saadaks need kuhugi?» küsis ta.

«Oleneb kuhu, oleneb kuhu...»

«Maale.»

«Tõepoolest — see on idee!»

«Kas sul on aega piltide jaoks, Ernest?»

«Kas te ei ütleks aadressi? Vahest võtaksite ärasaatmise vaeva enda peale?»

«Heameelega... Pakkige sisse, ma saadan ära. Igaks juhuks kirjutage üles aadress: Vologda oblast, Enski rajoon, Matjora küla, Savva Iljitš Kotšnjovile...»

«Ernest! See pole mõistlik! Milleks sa teisi sisse mässid?»

Ernest Borissovits vabanes järsku pingest:

«Küllap sul on õigus... Pole mõistlik... Jumal nendega, nende piltidega. Andestage...»

Tänaval jäid Õigeusklik ja Fjodor seisma, vaatasid telineteisele otsa:

«Vanapoiss, mul on eelaimus, et me olime viimast korda selles külalislahkes majas.»

«Kas me ei peaks tagasi minema ja kõik pildid endaga ühes võtma? Ta ripub väga nende küljes. Saadaksime ära...»

Fjodor hakkas järsku naerma.

«Mis sul on?» imestas Õigeusklik.

«Kujutlesin endale Savva Iljitši... Saab paki kätte, teeb lahti, seal aga on hobune, kabi püsti... Vanamees läheb peast segaseks, saab rabanduse...»

Ka Õigeusklik hakkas naerma. Kes Savva Iljitš oli, seda teadis temagi. Ärevus kadus kuidagi iseenesest.

Ljova Slobodkod sel õhtul üles leida ei õnnestunud.

Fjodor nägi sageli ühte ja sedasama und.

Madal, jämedatest palkidest laega muldonn, padrunki-kestast «tattnina», vaevu hingitsev tuluke. Fjodor ja

tuhke... Fjodor ootab hirmuga — kohe hakkab vihma sadama. Kui ainult ei hakkaks, kui ainult laheks mööda, ootab sunnib midagi õudset. Ta püüab kuulatada läbi sammude palkide, läbi palkidele puistatud mullakihi, on puustustest nõrkemas, loodab — äkki laheb kõik hästi. Kuid see kuuleb selgesti, et algab vihmasadu, — vaikne, hõlv vihm. Ja otsekohe tekib tal läbitungivalt tapne kujutus sellest, mis on muldonni kohal — ääretu põld, põld ligase kõrrestikuga ja taamal üksik, suitsunud korstnapiht. Kogu maailmas, tervel planeedil mitte kedagi — ei puud, ei lindu, ei looma ega inimest, üksnes see korstnapiht ja tema, Fjodor — ainuke, kes on maa peal ellu jäänud. Ta on oodanud sõja lõppu ja nüüd see ongi lõppevad — mitte kedagi, ei lindu ega looma, ainult korstnapiht ja tuluke Fjodori ees. Vihm leotab mitte kellelegi muldkku asustamata maad — mitte kedagi, mitte midagi, ei elu ega surma, tühjus, tühjus... Muldonn aga seisab ja tema on siiani elus, ning vaevaliselt hingitseb hädine tuluke, hingitseb. Milleks?... On jäänud sekundid, paasu ei ole — niikuinii kustub, väljas aga on ikka põld, sajab ikka vaikset vihma — aastasajad, aastatuhanded, lõputult. Pole mõtet, kuid selle kõige kiuste hingitseb tuluke joonakult. Milleks? Ja Fjodor võtab südame rindu: küllalt! Tuleb sirutada käsi ja lüüa tuli surnuks; olgu pilkane pilk, olgu ühetooniline vihm — tühjus aastasadadeks. Tuleb sirutada on nii lihtne... Kuid käsi ei tõuse. Ja äkki hakkab kõrvetab mõte: «Kas ma üldse olengi elus?»

Iga kord oli ta sel kohal ärganud. Kõrvu oli kostnud murevate poiste hingamine ja käekell öökapil punus kärsket vaevu tabatavat niiti pageva öö kannul.

Ja tükas ka nüüd. Paakil ukse vahelt igrises koridorist tuppa nõrka valgust. Ähmaselt helkis lamp Ivan Mõši öökapil Ivan Mõš norskas tasa ja mõnusalt, otsekui ümiseks hea meeleolus südamliliku laulu. Õigeusklik tõmbles mure ja kratsis ennast.

Kuid toas oli midagi hirmutavat, mistõttu Ivan Mõši südamliliku ümisev norskamine võltsina tundus.

Võrdite vahe oli millestki täidetud, millestki kogukast, tühjast. Selgesti kostis kriuksumist, liigutamist...

«Kas siin on?» küsis Fjodor kähiseva häälega, mis kuidagi konna ei tahtnud kuulata.

«Ain larmi tee,» oli vastuseks tume sosin.

«Kas on?»

«Ärata Õigeusklik ja pane ka ise riidesse... Ära ainult lärmi tee...»

«Ljovka? Slobodko? ... Sina?»

«Rutem. Ma ootan teid koridoris.»

Ähmane ja laialivalguv nagu kõuepilv, nihkus külaline kaugemale. Uks kriuksatas, hämarast koridorist langes valgusviirg, milles paistis pisut vimmas kogu, seljas palitu, peas müts, mida ülestõstetud krae tõttu õieti nähagi polnud.

Fjodor ronis soojenenud teki alt välja.

«Isake... Õigeusklik... Õigeusklik... No ärka ometi, sindrinahk!»

Slobodko ootas neid üsna ukse all. Tal oli pingul ilmega kahvatu nägu nagu näljasel, kes on lõunastajate juurde sattunud, kuid püüab jätta muljet, et ta kõht on täis.

Ta pressis oma kokkulitsutud huulte vahelt:

«Laki»

Fjodor taipas, et on midagi tõsist, ei hakanud pärima, jargnes talle kuulekalt.

Õigeusklikul istus kiiruga pähepandud koeranahkne müts uljalt pealael, prille polnud ta pimedas suutnudki üles leida ja krimpsutas nagu justkui valu pärast, pimedast ja unisest peast pörkas ta õlaga vastu uksepiita ega osanud kuidagi toime tulla oma raskete saabastega — need mürt-susid õises koridoris kõrvulukustavalt. Slobodko vaatas närvaliselt ümberringi, tõmbus veel rohkem kühmu ja kiirustas...

Koridor, trepp, vestibüül, naisvalvur, kelle torisemist katkestas magus haigutus:

«Ööhulkurid...»

Tanav.

Fjodor kiskus hõlma vaheliti ja tõstis krae üles — kurat teab mis, ajas voodist välja.

«Hei, vähenda galoppi! Ja ütle, kuhu kihutad!»

Slobodko põikas välisukse ees risti üle sõidutee, peatus laternaposti all ning pöördus siis Fjodoriga rinnutsi. Ta näol oli endiselt näljase inimese jõupingutus. Ja Fjodor mõistis — kaugemale nad ei lähegi. Slobodko lihtsalt kartis seinu, nüüd seisis ja tõmbas hinge tagasi.

Veel polnud ärganud majahoidjad, veel ei olnud autosid. Elutus linnas põlesid laternad, mida poleks olnud vajagi.

... tund — mahamagatud osa ööpäevast. Ja külm... palitust läbi, keha kallale, mis säilitas veel... Õigeusklikul külmetasid alati jalad ning harilikult hakkas ta nüüdki tantsusamme tegema. «Jäi ilma tööta...»

... ei pidanud Fjodor vastu.

... Slobodko huuled ei kuulunud sõna.

Ta pressis jõuga, vihastudes enda peale: «Meteeritud!»

... seisavad majad nende ümber — korrus korruseken õisest pimedusest kinni müüritud, välisused l. iga korteri uks kindlalt lukus. Sel tunnil kardap... mused üksteist eriti, nad magavad, on kaitsetud, seep... ka usaldamatud ja arglikud.

Õigeusklik katkestas hetkeks oma kekslemise. Fjodor... end kokku ja ütles tõredalt:

«Jaja loba... Me olime õhtul tema pool.»

... tulid öösel.»

... klik ahmis õhku:

«Ootas neid, vanapoiss.»

... setult hakkas ta uuesti kekslema: «Jäi Charley...»

... tulid öösel...»

«Jäi Charley ilma tööta...»

«Jäi Võib-olla tullakse ka minu juurde... Ma kar-

Kui kaua tiirutasin siin, kartsin sisse tulla. Teid

«Ennast! Kõiki! Kuradile säärane elul!»

Slobodko toetus mütsiga vastu härmatunud malmtulpa... teeritud palitu all hakkasid vappuma lõtvunud

«Charley ilma tööta...»

... tajus ootamatult, et temagi kardab. Millegipä... ta üle õla tagasi.

... tund — mahamagatud osa ööpäevast, mittevajali... nad, pimedad aknad... Ja tunne, et keegi seisab

... laga. Ei, see on uni, ta pole veel ärganud... Ta

«Ivan Mõš norskab, kell on öökapil...»

... lko nuttis, Õigeusklik aga, abitult lühinägelik ja... toksis endiselt saabastega kerglast takti: «Jäi

... ilma tööta, eks pinguta nüüd võõd ta...»

... t... ja elus ette ei tule — see on uni, sonimine.

Slobodko nuttis, Õigeusklik pildus jalgu... Ümberringi... võõrdunudena kõrged majad, välisustest katu-

seni inimesi täis kiilutud, lukustatud uste ja pimedate akendega.

Ülejäänud osa ööst ei magatud. Õigeusklik vähkres ja ohkis, ühel korral kuis:

«Mis sa arvad, vanapoiss, kui palju kraade praegu väljas on?»

Ljova Slobodko oli keeldunud ööbima tulemast ning läinud tänavalaternate unises valguses väsinult jalgu järele vedades kuhugi linna kulma tühjusse. Enne äraminekut polnud ta neile silma vaadanud, oli kõrvale pöördunud. Näis, nagu tunneks ta vaenu Fjodori ja Õigeuskliku vastu.

Kuipalju kraade? ... Kahju poisist.

Ta nuttis ... Kuid kelle pärast? Milga pärast ju!

Kus on Milga praegu? ... Tuttav range ühikond, kiilne pea, ajamata habe — oli siis selleks mahti ... Kus ta on? ... Viidi inimeste hulgast minema — ohtlik! «Mina vist pean varsti ära sõitma ...» Ta ootas seda tundi, südametunnistus polnud puhas. «Ülestõstetud kabjaga hobust» ei suutnudki päästa, ehkki oli tahtnud. Varem polnud osanud märgata, ent nüüd oli Fjodorile selge: veider inimene, mitte endataoline — võõras ... Oli püüdnud pugeda Fjodori heade tuttavate hulka. Ja oligi pugenud. Fjodoril oli tunne, nagu oleks teda jõhkralt petetud, nagu oleks temalt usaldus varastatud.

Ljovka Slobodko aga piinleb kuskil. Väljas on pakane, aken on härmas. Raske on üksinda laternate all.

Oli magatud ühes voodis, oli koos söödud, külg külje kõrval stuudios seistud ... Mõistus ütles üles ...

Ivan Möš norskab, Vjatšeslav hingab ühetasaselt, Õigeusklik vähkreb ja ohib. Ohib, kuid kas lihtsalt niisama? ... Mõistus ütleb üles, isegi Õigeusklikku ei saanud enam uskuda.

Ei saa lahti arusaamatust haledusest ja mälust kerkib esile ammune juhtum ...

Sertsmentas klassis istus Fjodoriga ühes pingis Igor Goltsev. Ta isa oli partei rajoonikomitee sekretär — suur ülemus, sõitis ringi «gazikus», rajooni ainsas sõiduautos —, pikka kasvu, tüse, kongis ninaga, istus ise rooli taga, autojuht aga kõrval nagu külaline. Igor armastas hoobelda, isa oli kodusõjas polgukomandöriks, isa tuntakse Moskvas, talle lubati orden ... Lubati ... Ühel hommikul levis kuuldu — areteeritud, järgmisel päeval lõuna ajal koolis aga

... Koolijuhataja ise võttis sõna: «Me peame näitama, et meie kooli ühiskondlik arvamine mõistab katehoolikult hukka nurjatu rahvavaenlase Goltsevi. Me peame kõige kõrgemat karistusmäära!» Kui rahvavaenlane — mis seal enam rääkida ... Fjodor tõstis käe ühes tootega. Igor istus sealsamas, üks inimene vahet — tõstis kae. Ja teda sunniti veel sõna võtma, viidi

kõnepulti, kus ta seisis, ise näost roheline, silmade all varjud, vahtis põrandale ja pomises midagi enda ette. Igor küljest aga karjuti: «Kõvemini! Ei ole kuulda!» Igor kogus ta jõudu ja sõnas nii, et kõik kuulsid: «Ütien lüüdi!» Pärast aga leidis Fjodor ta kooli kuurist: oli ennast järele taha peitnud ja nuttis. Kahju hakkas, Fjodor püüdis

... ööbida: «Sina pole vastutaja selle kaabakast isa

... kul» hakkas sõitma teine mees, ainult et ta ei istunud rooli taga, vaid juhi kõrval.

Igor lahkus koolist, läks lukksepaks raudteetöökotta, kuhu ringi õlises vattkuues, peas isa poolsõjaväeline nokk — ja tema peale näidati näpuga:

Vaata toda — mida kõrgemale tikud, seda sügavamale kukud ...

Igor hakkas varakult jooma ja kord purjuspäi pistis

... Ljov ise on raibel! Ta ise viidi minema! Minu isa süüdi ei ole! Ta oli kodusõja ajal polgukomandöriks.»

Mihhailonäär Kuzja Smortšok võttis Igoril kraest kinni ja viis ta ära. Teda peeti nädal aega pogriss ja lasti siis vabaks. Liikused kuuldused: «Ježov ise, too raudne rahvahommikar, seesamune ... on rängalt eksinud.»

Fjodor oli tookord sellesse ükskõiksele suhtunud — kui eksitus, siis eksitus, tuleb ette ...

Õigeuskliku sasipea muutus padjal juba nähtavaks. Kisk — kiskuline sume valgus roomas loiult tuppa. Algas kergest häälest kirjatud hallikas veebruaripäev.

Kui Vjatšeslav ja Ivan Möš ärkasid, ei suutnud Fjodor ja Õigeusklik nendele silma vaadata. Vaikiti. Pöörati silmad kõrvale nendest ja ka teineteisest ...

... Ljovko aga oli nutnud ju ikkagi Milga pärast — kas lihtsalt niisama?

Ljova Slobodko stuudiosse ei ilmunud.

Tema molbert seisis vaeslapsena teiste keskel ja sealt peal lõuend mahakaabitud värviga, mis otse kisendavalt meenutas skandaali.

Pärast tööd puhastas Fjodor kraanikausis «karvu» pesi pintsleid ja käsi. Stuudiosse tagasi pöördudes leidis ta koridorist Õigeuskliku. Too istus nagu raudteejaamas, peen rusikais kätele toetatud, ja vahtis põrandale.

«Keda sa ootad?»

Õigeusklik ajas end vaevahselt püsti nagu reumahaige vanake.

«Mõš on suur lurjus,» ütles ta.

«Miks sa nõnda?»

«Tema on lurjus, mina aga vilets argpüks.»

«Milles on asi?»

«Ljova Slobodko heidetakse instituudist välja, vana poiss.»

«Miks? Milga pärast?»

Õigeusklik noogutas masendatult:

«Õhus lendavad nähtamatud tsetsekärbsed...»

«Mis sa jampsid? Mis tsetsekärbsed? Oled segi või?»

«Mürgised kärbsed. Igauhele võivad peale istuda ja hammustada.»

«Ära esita mulle mõistatusi! Mispärast Ljovka välja heidetakse?»

«Roiskumine, vanapoiss.»

«Mis Mõš siia puutub?»

«Ta on lurjus.»

«Kuulsin juba.»

«Ta tegi mulle ettepaneku koosolekul sõna võtta.»

«Sina? Kõnemeheks?»

«Mina, just nimelt mina. Sind ta vist ei sõandaks keeltama hakata.»

«Noh, ja edasi?»

«Kõnele Slobodkost, esita faktikesi, ütle, mis ta on rääkinud, paljasta tema vaenulikud kavatsused... Muidu sul hästi ei lahe.»

«Noh, eks sa räägi... Mis erilist sa Ljovkalt kuulda võisid?»

«Ükspuha mis. Kõike usutakse, vanapoiss. Oleks vaid räpasem. Pealekaebajat on vaja.»

«No kull on...»

Ivan Mõš on suur lurjus. Ja kõige hirmsam, vanapoiss, jätin molutama. Põlga mind — ma jain molutama! Jätanud tema kõlvatusse näkku.»

«Ära tasunud.»

«Kardan tsetsekärbsed!» Õigeusklik haaras oma salvrõõru kate vahele. «Kardan! Ma vaikin! See aga on vale! Jalutus, vanapoiss! Ljovka tuleb päästa.»

«Lähme, kutsume Veetše, nuputame koos.»

«Veetšet pole tarvis, vanapoiss! Ta ei salli Ljovkat. Ta ei tõi ära rikkuda. Veetšet ei maksa sellesse segada!»

«Äkki vajus Õigeusklik longu, suunas vaate kärmesti oma taskutaskudele ning hakkas taskutes tuhnima. Nartsuga»

«pintsleid hõõrudes lähenes kindlal sammul Vja-

«slav seisma ning riivas Õigeusklikku vaheda pilguga.

«Jätkas keskendunult taskutes kohmitsemist.

««Kas te minu kulul keelt?» küsis Vjatšeslav kuival. Ta ei näinud näojoontes ja sirges ninas väljendus tagakiusatud mõtlemise ilme nagu metsikuvõitu kassipojal õuekoera ees. Mispärast siis selja taga? Põrutage näkku. On ausam.»

Õigeusklik raputas nõrduvalt pead, tahtis midagi vastu öelda, ent vaenulikult klaasistunud pilku kohates heitis ta pead tagasi ja tõusis kohalt. Rasked saapad kolksusid remmide mööda kulunud parketti.

«Keegi ei räägi sind taga,» vastas Fjodor tigidalt.

«Ma minu nime pole asjata suhu võetud...» Äkki Vjatšeslavil hääl murdus: «Ütle, Fjodor, mispärast Slobodko on teie silmis õigem kui mina?»

«Slobodko heidetakse instituudist välja.»

«Lähme juuksetutt kumeral laubal, kokkusurutud huultel ja laiienenud teradega pärani silmad, milles Fjodor nägi enda peegeldust.

«On see tõsi?» küsis Vjatšeslav vatise häälega.

«Mõš, kõige kohusetundlikum üliõpilane, lõpetas oma elu viimasena. Praegu puhastas ta paletti, kõrvaldas jätunud õlist sodi. Mida see mees ka poleks teinud, kõik tema käes püha talitusena.

Õigeusklik saadab sulle tervitusi,» ütles Vjatšeslav.

«h?...» Mõš ei tõstnud pead.

«Lähme usalduse eest tänada...»

«...»

«Ja arvab, et koosolekul esinemisega tuled sina paremini toime.»

«Mina, iseendastki mõista. Teised aga poevad nurkadesse peitu.»

«Sa võtad sõna Slobodko kaitseks.»

Ivan Mõš ajas enda sirgu ja Vjatšeslavil tuli otsekohe lõuga kergitada. Ivani unisest raugusest varjutatud silmadest vilksatas pilges uudishimu.

«Puha veidrused. Kisklete nagu kaks peni... Nüüd aga — Slobodko kaitseks... Haal!»

«Ei mingeid veidrusi. Sa pead Slobodko kaitseks välja astuma.»

«Miks siis kohe nõnda, et pean?»

«Sellepärast, armuline härra, et te olete aktivist, tuntud nimi, teie sõnal on kaalu meie lugupeetud administratsiooni silmis.»

Ivan Mõš surus huuled kokku ja korrastealt muutus tema vermitud, otsekui tasapindadest koosnev nägu kohimehelikult süngeks.

«Lipitsete. Slobodko toimetab teid veel kloostriks. Mässite end kõrvuni sisse.»

«Sellegipoolest näita heldust üles.»

«Ise rääkisid, et kunstis on barrikaadid... Barrikaadid, nüüd aga — säh sulle! — ära puutu Slobodkod!»

«Barrikaade, võta teatavaks, mõistan ma kui teravat arvamustevahetamist, mitte aga kui noahoopi selga. Võidelda — palun väga, mõrtsukas olla aga — ei! Ka sulle ei soovita.»

Fjodor meenutas Ivanile:

«Varem sa justkui poleks roninud barrikaadidele. Kust siis nüüd siisugune tuhin?»

«Te ju teate ise, poisid, teid pole vaja õpetada — aeg on keeruline, vaenlasi on igal sammul. Slobodko-taolised tuulepead aga vilistavad vaenlastega kaasa... Sain siin ühest loost teada — juuksed tõusid püsti. Võib olla, et oleme kõik vaenlastega ühes lauas teed joonud.»

Vjatšeslav Milgast ei teadnud, kuid Fjodor muutus kohe valvsaks:

«Missugust teed sa mõtled?»

«Paljugi missugust. Ega kõike saa rääkida.»

Ivan Mõši huuled olid süngelt kokku pigistatud.

«Aga ikkagi?»

«Pea on mängus.»

«... ja jaha oma kohale su kõiketeadev pea,» lausus Vjatšeslav kannatamatult. «Kuid Slobodko eest tuleb sul välja astuda.»

«... ei, Kinni mätsuma ma ei hakka. Võta ise sõna, kui ta sulle nii armas on.»

Kulmalt silmi pilutades ja pintslikimbuga vahetevahel otse jalgu patsutades torkas Vjatšeslav hammustavalt:

«Volang!»

«Uugi häst!»

Volan sõna ja ütlen, et viskame andekaid välja...»

«... kalla.»

«Andekaid viskame välja, ballasti aga jätame alles. Volan sõna ja esitan kogu instituudile ühe küsimuse...»

«... on juba sinu asi, minusse see ei puutu.»

Vaevalt küll. Esitan küsimuse: mispärast peab Slobodko välja lendama, aga Ivan Mõš — küsitavate võimetega inimene — jäetakse alles? ... Sa ju tead, et ma pole kun peale kukkunud ja ... mitte eriti tagasihoidlik väljend

Mis sul hakkas? ... No mis ta mulle kallale tikub?» Ivan Mõš keeras oma punetava hämmeldunud näo Fjodori poole.

Ka mina võtan sõna,» heitis Fjodor. «Ära üldse kaht-

No eks võtke! Kus nüüd hirmutavad kassi suure

Ah sa ei kardagi, et sind Slobodko kannul instituudist välja lüüakse? ...»

Ei karda. Teate ise, et istun kindlalt. Ma pole mõni kukkunud dekadent.»

«Miks õige, see õige — pole dekadent ja istud kindlalt, oled osanud sisse pugeda. Võib ka olla, et sind minema ei tunda, kuid lärm ja kõmu tõuseb. Kõmu on sulle vastumõeldustatud nagu meri kuivamaarotile. Võta arvesse — sa pole meresõitja. Jää terveks, aktivist. Mõttele meie sõnade üle järele. Läki, Fjodor.»

Ukseri sattusid nad vastamisi Õigeusklikuga.

Vanapoiss! Ma kuulsin pealt!»

Noh, ja mis sa ütled?»

Ütlen, et oled aus inimene, vanapoiss. Kummardan

«Slobodkol on teine arvamine.»

«Slobodko on kretiin! Slobodko on idioot! Slobodkole tuleb laupäeviti naha peale anda, et ta mõistuse pähe võtaks.»

«Ma olen rahul selle avaldusega, džentelmenid.»

Õhtul ühiselamutoas masseeriti Ivan Mõšši uuesti juuksed. Õigeuskliku osavõtul. Keegi ei kahelnud, et ta oma positsioonid loovutab.

10

Instituudi üldkoosolek toimus kolme päeva pärast. Ettekandegas esines dotsent Beljavkin.

Kui palju tribuune on sajanditeks kuulsuse omandanud sellega, et on selgitanud inimestele, mille nimel on tarvis toimida nii, aga mitte teisiti. Mille nimel? Too, kes sõnab heita need sõnad rahva hulka, ei peaks olema halli võitu isiksus, ta on võrdne prohvetiga.

Ent veider, et niipea kui instituudis tekkis vajadus selgitada, mille nimel on tarvis üht- või teistviisi toimida, siis kasutati alati dotsent Beljavkinit.

Õige vanas, koidest araaetud pintsakukeses kõhetu keha — tundus, et käte liigutamisel kriuksuvad liigesed nagu määrimata puuteljed —, nagu kortsudeta, ent rauagalik, kulunud, hääli monotoonne, rojutav... Ta luges kunstiajalugu, ei refereerinud ega jutustanud, vaid juhtumisi nimelt luges paksudest vihikutest, mida üliõpilased grossbuchideks hüüdsid.

Ettekanne kestis kaks tundi kakskümmend minutit. Sürrealism, imajinism, subjektivism, eksistentsialism, keerulised nimetused ja lihtsad epiteedid: roiskunud, kurt, kuulus, manduv... Lõpuks aga:

«Meie instituudi terves keskkonnas võib märgata üksi kuid ebaterveid nähtusi. Neljanda kursuse üliõpilane Slobodko...»

See tähendas — prohvet juhatab kätte ohvri.

Kuulutati vaheaeg.

Fjodor ja Vjatšeslav suitsetasid. Nende juurde tuli Ivan Mõš — silmad maas, huuled eidelikult kokku surutud, valjusti nohisev... Tema küünarnuki alt ilmus äkki välja Õigeusklik, kes Mõšile üksisilmi ahnelt otsa vahtis.

«Tead mis...» pöördus Mõš pärast mõningat nohisemist

284

«...» poolt. «Sina ära end sellesse sega, mina korraldan kõik... Olgu siis, elagu ja õitsegu teie Slobodko!»

«Maavo, vanapoiss!» hüüdis Õigeusklik.

Ivan Mõš riivas teda äraoleva, uduse pilguga, pöördus ja jätkas. Ta loovis suitsetavatest ja vestlevatest üliõpilastest ümmistunud koridoris edasi nagu pargas ülepõletatud puosastiku vahel.

«...»

«...»

«...»

«...» et ta on juba kellegagi nõu pidanud, pinda son-
«...» Kui ei oleks paslik, ei astuks välja. Ta pole
«...» kes riskivad.»

«...» eraldi seisis Ljova Slobodko. Ta oli nende päe-

«...» kohnemaks muutunud, lõualuud tungisid nurgelis-

«...» ent nagu oli kuidagi silutud, mittemidagiütlev.

«...»

«...» massiivne kogu kõnepuldis — see pilt oli
«...» juba tüütavaks muutunud.

«...» — sisendavalt, kaalukalt, tähendusrik-
«...» justkui peaks kohe kõlama suur avastus ja pime
«...» saab nägijaks.

«...» valmistus tukkuma.

«...» Hiljuti sattusin ma külla...»

«...» tekkis huvi, silmad, mis veel polnud kinni vajunud,
«...» üles...

«...» külla ühes meie kursuse üliõpilastega. Pean
«...» neid nimetada. Tähendab, olin mina, oli Vja-
«...» Tšernõšov, oli Matjorin, oli Šlihman ja oli Slo-
«...» Meid võeti nagu kord ja kohus vastu, ei salga,
«...» lauda — lõhekala, napsid, jutuaajamised... Jah,
«...» Lugu on selles, et majaperemees kogus
«...» ja mulliseid pilte, seltsimehed!...»

«...» kuklad, kuklad... Iga noormeest ja neidu

«...» kuklast. Rohelise kaleviga presiidiumilaud,

«...» naod, peaaegu valvenäod — koosolekust koosole-

«...» ühed ja needsamad. Presiidiumi selja taga

«...» kipsbüsti, kahel pool tolmunud viigipuud nagu

«...» mullusest diplomitoode näitusest jää-
«...» «Naispartisani surm», «Õnnelik lapsepõli»,
«...» sugugi mitte halb... Ja kõnepuldis Ivan

285

Mõsi võimas kogu. Kõik oli tuttav, tüütuseni nähtud ühtlasi millegipoolest uus... Samasuguse tundega oli Fjodor vaadanud rindel miinivälju: lohud, jaatavad, koirohupõõsad — tüütuseni tavalised, kuid ära neid usu iga koirohupuhmake peidab surma...

Ivan Mõš kõneles kätteõpitud tähendusriikaste intonatsioonidega:

«Oli vaidlus, seltsimehed. Sõna otseses mõttes — lahing. Pean märkima: väarikaid inimesi kasvatab meie instituut. Õigeid inimesi! Neid positsioonidelt ei kõiguta! Lõhekala, napsid, sõbralik kohtlemine, kuid ei kõiguta. Vjatšeslav Tšernõšov on meie instituudi uhkus. Ta kaitses rinnaga meie au. Sõna otseses mõttes: ta kitkus peremehe palja nagu hane. Hiljuti aga tuli avalikuks...»

Ivan Mõš pidas tähendusriikka pausi.

Kuklad, kuklad...

Vjatšeslavi nägu oli muutunud teravaks nagu kärbil.

«Seltsimehed! Tuli avalikuks! See hani polnudki päris harilik!...»

Ivan Mõši massiivses kogus, mis oli nihkunud ühe puldiserva kuulajate poole, väljendus kohkumine. Ja rohkem ei olnudki tarvis — see mõjus, saalis valitses vaikus. Kuklad, kuklad, igaüks väljendas tähelepanu...

«See hani oli välismaise täidisega. Ta areteeriti hiljuti kui vaenlane!...»

Vjatšeslav võpatas, vaatas jahmunult Fjodori poole.

«Kes toetas seda vaenlast? Slobodko toetas! Tšernõšov ründas, Tšernõšov kaitses meie ühist positsiooni. Meie ja teie positsiooni, seltsimehed! Slobodko aga lõi seljatagant. Jah, seljatagant! Läks selleni, et Slobodko kuulutas, ta tahtvat anda Tšernõšovile vastu vahtimist. Näete, milleni läks, seltsimehed. Ja kohe pärast seda tõi Tšernõšov kuuldavale õiged sõnad, pühad sõnad, seltsimehed: «Kunst on barrikaadid. Kes pole meiega, see on meie vaenlane!» Barrikaadid... Slobodko on teisel pool barrikaade...

Vjatšeslav kiristas hambaid:

«Madul!»

«Ma olin siiralt veendunud — säärased Slobodkod on vaja kraedpidi välja visata, välja instituudist!... Olin veendunud!... Hiljuti aga küsis Vjatšeslav Tšernõšov minult: «Kas Slobodko ongi nii süüdi?» Tunnistasin, seltsimehed, et algul olin ma nõutud. Tšernõšov astub välja Slobodko kaitseks! Tšernõšov! Meie uhkus... Leppa

... Ja tema hakkab kaitsma... Ei uskunud oma

Ivan Mõši hääl mängles sõbralikult Tšernõšovi nimega; kuid Vjatšeslav pöördus värinat tagasi hoides Fjodori poole ja hammaste:

«Ta gorilla polegi nii rumal, kui me arvasime... See on otla tuurab meie üle...»

Ma mõtlesin järele, seltsimehed. Mõtlesin põhjalikult! Ta mul laksid silmad lahti. Tšernõšovil on tööpoolest õigust... Slobodko on nagu peopesal, igast küljest nähtav. Ta on vaenlane rinnaga ei murra. Ta varjab ennast, nihutab otte Slobodko-taolisi lihtsameelseid. Tšernõšov avas mul silmad, ja mulle tuli meelde... Slobodko ei tutvunud kunagi hanega, teda viis keegi tema poole... Viis teda ja meid! Ja mulle sai selgeks, seltsimehed... Ma sain aru, kes see on!...

Vjatšeslavi nägu kattis otsekui tolmukord, pilk oli lohakalt kuri, ta istus ülearu sirgelt ja muljus käega

Kas see on? Ma ütlen... Ärgu imestatagu — ta on tavaline, silmapaistmatu, ta on mõnus poiss... Šlihman oli... kes viis Slobodko käekõrval vaenlase juurde, Šlihman, seltsimehed...

Fjodoril oli tunne, et ta kangestub.

Fjodor oli kolmeteistkümnepäevane. Brigadir oli palunud meiereist tühja taarat tuua — mitte eriti keerukas ülesanne maapoistele.

Oli kuum keskpäev, vari oli peidus kaariku rataste all. Tööpervedel tolmust hatune rohi. Suur kaerapõld oli lohunud valkjaks tõmbuma. Eemal vana, tiivadeta tuulevook — räpane nagu sorakil kerjus. Ta oli maha jäetud otse peale, kui peremees ennast kulakute likvideerimise ajal väljasalve kohal üles poos. Ohus ei keerelnud löökest, ei sünninud mesilast, vaikisid isegi meeletud rohutirtsud, ning kaerapöörised rippusid liikumatult. Niisugune vaikus, et võis kuulda vere tuikamist kõrvades. Vaikus — valitud ohid määratud. Vaikus — vana suurekõhulise mära katkjad vajusid sügavale kuumale tolmu sisse. Hele päev, kuid elumärki ei olnud. Hele päev ja tuttav tee, mille iga sammukki ohid tallanud Fjodori paljad päkad. Ent kõik tundus akki ebatõelisena, väljamõelduna. Tundus, et nüüd loob see hele päev nagu seebimulli vikerkaare-

värviline kile. Ja midagi juhtub! Midagi hirmsalt. Tuuleveski aga, laakil ja räpane, sammus visalt kaar kõrval ega jäänud maha. Vaikus tegi lausa kurdika ja hirm aina kasvas...

Ja järsku... Midagi ei juhtunud, ta lihtsalt nägi kõrval emavutti, kes oli peitnud pea hallidesse sulgedes. Pärlsilmad vaatasid teraselt Fjodorile otsa. Kummaline linn ei liigutanud ennast, ei kartnud, vaatas vaid läbitungivalt. Ja see näis koletuna, närvid üttesid üles.

Fjodor karjatas, andis hobusele piitsa. Ja hobune, tavaselt laisk ja putsa suhtes ükskõikne, nii et teda kuidagi liikuma ei saanud, sööstis edasi, justkui oleks seda hütanud.

Teineteist õudusega nakatades kihutasid nad eemale mildestki tundmatust. Kõhnus tiibadega tuulik sammus mõne aja nende kõrval, siis hakkas maha jääma. Nad toibusid alles külas. Hobune oli vahus.

Fjodor jutustas seda Paška Matjorinile, kolm aastat vanemale poisile. Too kuulas ära, mõtles ja sõnas autoriteetselt:

«Niisugust asja ei saa olla.»

Ka praegu tundis Fjodor arusaamatut, ähmast hirmu ja inimesed ümberringi vaikisid...

Täna õhtul aga tuleb Ivan Mõš ühiselamutuppa:

«Poleks paha teed juua, poisid...»

Kõik heidavad magama ja hakkab kostma Ivan Mõš norkamine. Kõik on nagu alati...

Niisugust asja ei saa olla!

Kuklad, kuklad, presiidiumilaud, kidurad viigipuu kahel pool kipsist Stalinist ja külmavärinad nahal, justkui oleksid kogemata sattunud miiniväljale. Külmavärinad nahal ja kangestus liikmetes. Välja arvatud Vjatšeslav paistsid kõik ümberringi rahulikuna.

Vjatšeslav läks liikvele, tallates jalgu ja nühkides põlvi. Ta kõrgelt püगतud kukal oli pingul, kõrvad hõõgusid. Vjatšeslav tormas presiidiumilaua ette, raputades ette sirutatud kätt:

«Sõna! Lubage mulle sõna!»

Koosoleku juhatajaks oli Goša Sokolski viiendalt kursusel — asjahik, väärikas, roosanaoline poiss. Ta oli lõpetanud kooli viieteistkümnenda aastana, oli maalikunstis meeletult armunud, kuid ei paistnud võimete poolest silma ning õppis mittetatsionaarselt veel kahes instituudis.

hummastas professoreid oma eruditsiooniga. Teda kutsuti ausa, printsiipiaalse, sirgjoonelise inimese.

Praegu peatas ta Tšernõšovi kõlava, puhta, vastuvaideldava häälega:

«Kes Tšernõšov! Mis naijad need on?»

«Palun sõna!»

Kas olete esimest korda koosolekul? Kehtib ometi üksvõetud kord!»

«Palun tungivalt!»

«Te nimekirja on juba kantud...»

«Palun tungivalt!!»

«Te nimekirjas on viisteist inimest. Olge lahked!»

«Margin teid kuueteistkümnendaks... Sõna on kursuse üliõpilasel Tšizovil.»

Ljov, keda kogu instituudis tunti hüüdnimega «Vilis-tilis», oli juba löögivalmis. Ta tõusis kõnepulti.

«Seltsimehed! Kes oleks võinud arvata...»

«Ta oli avastusest rabatud, ta oli pidanud end Ljova tilimani heaks seltsimeheks, ei suutnud kuidagi toetuda...»

Vjatšeslav pöördus ümber ja lonkis tagasi, pea norus.

«Kui venis pikale ja kaheteistkümnenda sõnavõtja...»

«Ivan Mõšši pani Goša Sokolski hääletusele...»

«Lõpetada.»

«Palun sõna!» tõusis Vjatšeslav uuesti kohalt.

Sokolski oli rangete põhimõtetega inimene: igaüks on õigus nõuda, ja kui koosolek lubab... Ta pani hääletusele: kas anda sõna või mitte?

Kõik olid tülpunud, kõik tahtsid koju minna, ent uudis-loomu jõud on suur: Tšernõšov kipub lahingusse, tähendab — tal on kivi taskus, tähendab — ta kavatseb süüdistada... Enamik hääletas selle poolt, et tuleb anda Tšernõšovile sõna ja siis sõnavõtt lõpetada.

«Kõik on vastukajavate sammudega ruttas Vjatšeslav, tema pimevusest teravnenud, läbi saali ja sööstis kõnepulti.»

Papagoi on süütu lind...» alustas ta. «Aga kui papagoi on inimese kujul, on ta kardetav. Kaksteist sõnavõtjat esinesid pärast Ivan Mõšši, kaksteist inimest hoides tema järel ta valet nagu papagoi. Ilma järele

mõtlemata ja ringi vaatamata, mitte mõistes, et tallavud inimese porri, — las vajub, las ajab mulle välja...»

Kuklad, kuklad, võimatu oli neid mitte tähele panna. Ent kui kiretud olid need kuklad! Fjodor siiski uskus Vjatšeslavi — Veetše oskas tõestada, vahe oli neid vastaseid keda ta üliõpilaste vaidlustes ei oleks seljatanud. Anna pihta, Veetše, anna, sõber! Näed, kus sinu väitlemis-meisterlikkust tarvis tuli — tee kõigile selgeks!

«Milga on areteeritud,» jätkas Vjatšeslav, «tähendab, ta on vaenlane! Oletame hetkeks, et Lev Šlihman teadis seda. Oletame, et ta ettekavatsetult, vaenuliku kaalutlussega otsustas vedada meid kõiki, sealhulgas ka Slobodko, valmisseatud võrkudesse. Ettekavatsetult, teadlikult! See on koletu süüdistus, niisugusele peaks järgnema karistus nagu Milgalegi. Vahest kutsubki Mõš üles seda tegema — Šlihman vahi alla, vanglasse! Ivan Mõš aga on Šlihmaniga pea neli aastat ühes toas elanud, kõrvuti maganud, vaieldud, töötanud — aina üheskoos. Siamaani on Ivan Mõš ja Šlihman olnud head sõbrad, neil pole olnud teineteise eest saladusi. Ivan Mõšil on teada ka niisugune tühisena tunduv üksikasj, et Šlihman tutvus Milgaga üks päev, kõigepealt üks päev enne seda, kui meie kõik temaga tuttavaks saime. Ütelgu Ivan Mõš, et see nõnda ei olnud, siis võib teostada uurimise ja tema vale muutub silmaga nahtavaks. Ühe päevaga vaenlase käsikuks saada? See on naljakas! Absurdne! Kes seda usub? Aga kui Šlihman ei ole kasik — ettekavatsev ja kaalutlev, siis on tema süü täielikult võrdne minu süüga, Slobodko, Matjorini ning Ivan Mõšiga enese süüga. Ivan Mõš kohtus samuti Milgaga, teadma temast täpselt niisama palju, kui teadis Šlihman. Seni kui nagu väik selgest taevast saabus teade, et Milga on areteeritud, ei tulnud ei Šlihmanil ega Ivan Mõšil pähegi nimetada seda väljapaistvat teadlast rahvavaenlaseks. Milles on Šlihman rohkem süüdi kui Mõš?...»

Kuklad, kuklad... Fjodor tajus, et kõik usuvad Vjatšeslavi, liiga totter oli laim Õigeuskliku aadressil. Kuklad, kuklad, kuid need vaikisid kiretult.

Silmi avada pole raske, selleks pole tarvis isegi eriti andekas olla, kuid kellel on tahtmist astla vastu takka üles lüüa! Vjatšeslav Tšernõšov kõneleb iseenda nimel, Ivan Mõš aga vaevalt... Keegi on talle ülesandeks teinud, keegi on asjast huvitatud, selle salapärase Milga areteerimise aga on ülepea tume lugu.

Ja otsus on juba vastu võetud: sõnavõttud lõpetada. Vabandust, kedagi kõrvetada, tuld aga lõkkele ei paha — hilja.

«Tuleki istus presiidiumilaua taga inimene, kellel oli minu peadustest üle astuda.

Vaevalt oli Vjatšeslav kõnepuldist lahkunud, kui Goša talle rõhutatult teatas:

«Anna on instituudi direktoril...»

Direktor oli nagu Vjatšeslavgi lühikest kasvu, kadus äärmiselt kõnepuldi varju. Raäkima hakkas ta rahulikult, mõttikult, karmi siiruse noodikestega hääles.

Me kõik võime eksida. Kõik, mina kaasa arvatud. Ma ei talga, seltsimehed, et mina kui direktor olin juba teinud ühe jooks lõpliku otsuse: lüüa Slobodko ees uks pärani ja ütelda — mine, kuhu jalad viivad! Kas kuulete, Slobodko? Kas te oskate hinnata inimlikku suhtumist teie mitte just väga väärikasse isiksusse? Terve rida teie seltsimehi osutasid peenetundelisteks inimesteks, nad ei osustanud pealiskaudselt — umbrohi kadugu põllult! Üliõpilane Tšernõšov avas Ivan Mõši silmad, Ivan Mõš kui portetühroo liige aga tuli minu juurde. Mina isiklikult olen ligutatud sellisest inimlikust suhtumisest. Inimlikule suhtumisele olen ma valmis vastu tulema. Inimlikule! Kuid mitte selgrootule kõikeandestamisele! Kas kuulete mind, Tšernõšov? Kuidas tuleb mõista teie rünnakut kõnepuldi? Osutada leebust niihästi õige kui ka süüdlase vastu? Andestada salamahti?...»

«Aga kes on süüdi? Kas teile on selge?» hüüdis Vjatšeslav kohalt.

Mulle pole selge ainult üks asi — teie käitumine,» vastas direktor vankumatu rahuga. «Nimetada kõiki sõnavõtte valimatult papagoideks! Mõõta Šlihmani ja Ivan Mõši ühe mõõdupuuga! Nivelleerida süüd selle põhjendusega, et keegi ei teadnud, ei võinud ette näha! Kuidas seda nimetada? Mulle tundub, et seda nimetatakse kuritegelikuks roiskunud liberalismiks! Te kinnitasite: Šlihman ei olnud otseseks abiliseks tollele vaenulikule isikule, kes millegi on praegu kahjutuks tehtud. Usun, kujutage ette, et ta — ei olnud, ei aidanud salajasi teateid piiri taha... Kui ma oleksin teisiti mõelnud, siis vaevalt oleksin Šlihmani käitumist nii palju arutada. Tema süü on milleski muus — ta on nakkuse levitaja, mitte

diversant-kahjur, vaid entsefaliiti tekitav puuk. Ka puuk on taniel maarial kahjulik, ehkki teeb oma musta tööd ebateadlikult. Kas olete järele mõelnud, mis pärast Šlihman, olles vaevu tuttavaks saanud selle mandunud tubiga, kiirustas aega viitmata tutvustama ka teid, on seltsimehi? Kas ta tutvustab teid igaühiega, kellega ta juhuslikult on kohtunud? Ah? ... Mis te vaikite, Tšernšov? ... Olen veendunud, et mitte igaühiega. Sellega aga tutvustas otsekohe, sest see oli hingelt lähedane, sest et teda tõmbab niisuguste poole, et ta tunneb sisemist vajadust teisi kaasa tõmmata. Ja muidugi leidub nende teiste hulgas Slobodko-taolisi ebakindlaid. Ja muidugi kannavad niisugused Slobodkod nakkust edasi. Ja kui me midagi ette ei võta, siis lämbume kodanlike mõjude võikahaisu. Kulla koduskasvanud liberaal Tšernšov, teile on puha valvsus selja pööranud. Kuid meile mitte, meile poe pööranud! Me ei kavatse jaigemööda maha niita kodanlike eksiteele sattunud. Me valime tõsiselt kaalutledes valge kõige ohtlikuma umbrohu. Tõsiselt kaalutledes! ... Ning siis juba — meie tervelt põllult minema! ... Me lõpetasime sõnavõtu. Ma saan aru — aeg on hiline, kõik on väsinud. Kuid kiirustada ei tohi. Veel on tarvis ära kuulata üks, kes on peitu pugunud ega anna endast elumärki. Palume kõnepulti Šlihmani ja kuulame ta ära, kannatlikult, käega heitmata ... Siis aga otsustame ühiselt. Ma loodan kõiges teie peale, seltsimehed, teie valvsuse peale. Ma ei taha otsustada ainuisikuliselt.»

Direktor lõpetas ja asus uuesti oma kohale presidiumis.

Ja Goša Sokolski kõlav, selge juhatajahääl kuulutas:

«Seltsimehed, aruandja Beljavkin loobub lõppsõnast. On tulnud ettepanek kuulata ära ühõpilane Šlihman. Kui vastuväiteid ei ole, siis ma palun Šlihmani kõnepulti.»

Komistades ja otsekui pime läbi prillide enda ette vahtides sammus kühmuvajunud Õigeusklik aeglaselt läbi terve saali, — püksid lotendasid ta kõhnade reite ümber, kohmakad saapad kolksusid vaibaga kaetud põrandal. Lõpuks terve saali, tundes häbi iseenda pärast.

Kõnepulti viival trepikesel ta komistas uuesti, lõi põlve ära ja hakkas lonkama.

Ta seisis tukk aega ega alustanud, laskis prillidel nõutult ringi käia ja vaikis, saalis aga niheldi ja kõhatati kannatamatult.

«on kallis, Šlihman,» meenutas Goša kuivavõitu

«Hannehed ... Ma ... ma ei tea ... ei tea, milles ma olen ...»

Ja jalle rõhuv vaikimine.

«Ta oli tunne, nagu seisaks ta praegu Õigeuskliku luhinägelikuna, haletsusväärselt kahvatuna, juba kortsunud pintsakuke, mis oli õlgadest kitsas ja mille klistest ulatusid välja punased käed. Säärastel sõrmpulkudel on nõnda häbi iseenda pärast, et usud — oled õnnelik, kahtlemata oled süüdi. Ainult milles, see on küsi-»

«Tema oli rääkida. Ta seisis paigas, kus vaikida ei ole lubatud. Tema aga vaikis.

«Tema silmad kompasid ja hindasid teda, sajad silmad, mis paasu ei olnud, ootasid nõudlikult. Kuidas ennast selgitada, kui su väärtust juba teatakse?»

«Ta on kallis.»

«Ta on kallis, tema aga viivitab — ainuüksi see oli mõeldamatu süü.

«Ma ei tea, milles ...»

Direktor tuli appi:

«Kas teie tutvustate esimesena kellegi kodanik Milgaga, kes on julgeolekuorganid hiljuti areteerinud?»

«Jah Juhuslikult.»

«Kas teie teie, kes viis tema juurde Slobodko ja kõik teised?»

«Jah.»

«Kas ikkagi te ei tea, milles te süüdi olete? Ärge teeselge, Šlihman.»

«Ma süüdi, ta on valmis kõigega nõustuma, laske ta minna, mis tuleb, ainult mitte kõnepulti ...»

«Õigeusklik tuli komistades tagasi saali, tundis polku ühes temaga rammestavat väsimust.

Väljelaslav istus, nagu oleks ta arssinapuu alla neelanud — selg sirge, pea kuklas, rohekas näos palavikulise loolega silmad.

«Kõne ... Kes on selle poolt, et esitada direktioonile ettepanek — neljanda kursuse üliõpilane Šlihman institutsiooni väljajätmiseks tihedate sidemete pärast vaenulike elementidega ja meie hingelaadile võõra ideoloogia levitamise pärast?»

Goša Sokolski oli häältelugemiseks laua tagant lavakorvale tulnud — ülikond nagu moelehest, paksutallalised kamassid, sviitri krae lõuani — juba tüsenema hakkav poiss heast perekonnast, tal olid kitsad õlad ja laiud puusad.

«Kes on poolt, palun tõsta...»

Kuklad, kuklad ning nende kohale kerkivad käed.

Kunagi tõstis Igor Goltsev käe oma lihase isa vastu — Ježov oli rängalt eksinud. Tõstis tookord ka Fjodor. Praegu ta ei liigutanudki ennast... Kuklad, kuklad, käed, käed... Kui üksildasena ta ennast tundis.

«Kes on erapooletu?»

Vaikus saalis.

«Kes on vastu?»

Vaikus.

Ent ootamatult teatas Goša Sokolski:

«Üks hääl on vastu!»

Fjodor sirutas kaela: kuklad, kuklad — kätt ei olnud näha. Ja äkki, nagu oleks keegi tõuganud, vaatas kõrvale — Vjatšeslav istus, huuled jäigaks kurruks litsunud, ja hoidis kätt ulal.

Fjodor võpatas...

Kuid Goša Sokolski teatas juba oma selge häälega:

«Rõhuva häälteenamusega otsustas üliõpilaste ja õppejõudude üldkoosolek...»

Igor Goltsev, kus on sinu õppetund?

12

Tungeldes kiirustati konverentsisaalist väljuma. Kõigil nägudel üks ja sama Fjodorile solvavana tunduv kannatamatus — rutem riidehoidu, rutem tänavale, trollibusile, koju, — lõpuks ometi on kõik möödas.

Vjatšeslav keeras rahutult pead paremale ja vasakule, otsis Õigeusklikku.

«Riietume. Lähme välja. Ootame välisukse ees,» palus ta jõuetult.

Väljas sažas lumelörtsi. Vjatšeslav, — kaabu silmadele vajutatud ja krae üles tõstetud, lõgistas hambaid ja tapas jalgu vastu marga asfaldi. Fjodor tabas takti: «Jaa Charley ilma tööta...» Õigeusklikku ei tulnud ikka veel. Troppidena paiskus üliõpilasi tänavale, räägiti valjusti, kostis tüdrukute naeru. Nad kaqusid pimedusse.

294

Lõpuks ilmusid nähtavale kolm inimest — keskel valkuvkarvaline koeranahkne müts. Ühel pool Slobodko, teisel pool Niina Hudjakova, soliidne ja väärikas. Fjodor tundis. Niina armastab kas kangelasi või õnnetukesti, pole talle, et ta nüüd Õigeuskliku oma tiiva alla on võtnud.

Slobodko märkas Vjatšeslavi esimesena, astus ettepoole, vaatas Õigeusklikku õlaga.

«Ootud?» pahvatas ta. «Vaata, Õigeusklik, ta ootab. Lähub kiitust kuulda, — kangelane, kaitses sind jõudu saamata, üksinda tõstis käe. Üksinda paistab kõigi hulmas valja.»

Vjatšeslavist mööda pressides vedas Slobodko Õigeuskliku minema. Koeranahkne müts eemaldus. Selle kõrval olid ahmaselt Niina Hudjakova õlad.

Vjatšeslav seisis kleepuvast lumest üleni valgena ja vaatas neile alandlikult järele.

Ikka paukus, esile kerkis monumentaalne palitu, mida kinnitsis põhjapõdravasikanahast müts — Goša Sokolski, kes oli auga toime tulnud oma juhatajakohustustega. Ta jäi seisma ja nahkkindaid kätte tõmmates ütles Vjatšeslavile talle:

«Käitusid täna rumalasti ja solvavalt... Kitsarinnalöödonkijhotlus!»

«Mingi lausumata surus Vjatšeslav pea sügavamale krae varju ning liikus kaabut silmadele tõmmates vastu talle keerlevatele suurtele räitsakatele.

Fjodorile ei teinud etteheiteid ei Slobodko ega Goša Sokolski. Keegi polnud märganud, et ta kätt ei tõstnud — ei «poolt» ega «vastu», ka mitte «erapooletuna». Mitte millegi polnud silma paistnud, teiste arvates oli käitunud, nagu käitusid kõik, kõik aga ei või rumalatena näida. Ei «poolt», ei «vastu» ega «erapooletu» — tema asemel oli talle koht.

Formakalt kogu kehaga ettepoole kaldunud Vjatšeslav kummitas närviliselt rutakaal sammul, Fjodor jõudis vaevu talle järele. Lumi langes märjale pigimustale asfaldile ja seelas keelsamas.

Ootamatult pöördus Vjatšeslav ümber:

«Gorilla trumpas meid kavalusega üle!... Ta pole loompeetlikki rumal!...»

«...vastanud midagi.

Nad lähevad ühiselamusse. Öösel hakkab kostma Ivan Goltšikovile harilik norskamine.

295

Hommikul aga ühiselamu komandant, ränkõva kare teriga daam, kelle paberossiotsad on huulevärvist punase palub Õigeusklikku:

«Mu armas, teie pole nüüd enam üliõpilane.»

Ärakantud pesu litsutakse kulunud kohvrissi ja Fjodor aitab kokku siduda tolmused etüüdid.

«See gorilla polegi nii rumal!...»

Ühiselamu tuba — kodune ruum. Õigeuskliku vana tuulpluus rippus toolil ja tema voodi alt paistis paeltega aluspükste säär. Ühiselamu toas oli kõik endist viisi.

Vaevalt olid nad jõudnud palitu maha võtta ja voodi tele istuda, kui ukse tagant koridorist hakkasid kostma ühtlased rasked sammud.

Fjodor ja Vjatšeslav vahetasid pilke — tulija oli Ivan Mõš.

13

Kas ta tõesti astub sisse nagu alati: «Poleks paha te juua, poisid...» Või hakkab vilavaid silmi peitma?...

Rasked sammud vaikisid ukse taga viivuks, üheksainsa viivuks.

Oli kuulda, kuidas käsi linki kobas...

Fjodor oli kõike oodanud, ainult mitte seda, mis nägi.

Uks avanes ettevaatlikult...

Ivan Mõši kandiline nagu oli tuhakarva, kuidagi ruutjas. Liikumatusesse silmadesse oli tardunud piin.

Ja juba kaigult:

«Poisid...»

Hääl madal, kähisev...

«Poisid...»

Suur mees võimsalt kaarduvate õlgadega raglaanlõiklase nahkjopi all, ta kitsad kokkutõmbunud huuled värised ja silmad on hirmuäratavalt liikumatud ning tuhm. Niisuguseid silmi on Fjodor näinud haiglates, raskelt hantvatutel, kes piinadega härjunud.

«Poisid... Ma ei tahtnud seda... Kuulake mind ära»

Fjodor ja Vjatšeslav vabanesid tardumusest.

«Huvitav,» lausus Vjatšeslav kurguhäälel.

«Räägi,» käskis Fjodor.

Kuid rääkimise asemel hakkas Ivan Mõš kiirustades paistis isegi, et rõõmsalt, endal joppi seljast maha võtnud Nahk kobises, kostis nohinat, ja Fjodor pahvatas:

«matati heidad magama, nurjatu?»

Ivan Mõš võpatas. Suur, õlakas mees tõstis kuunar-ette nagu laps, kelle poole viibutatakse rusikat.

«... tahtnud seda, poisid...»

«Kuulake juba! Edasi!»

Slobodkod ma ei salli! Õigeusklikku ma armastan...

«Minka! Asja juurde!»

«... räägin asjast...» Ivan Mõši nagu muutus roo-

lip löi higist läikima, silmad elavnesid ja niiskused,

elavusega peatusid need kord Fjodoril, kord Vjatšes-

«Ma räägin — te ju palusite Slobodkod kaitsta.

te ju...»

«... ette, Fjodor! Gorilla naerab jälle meie üle!»

«Kuulake ometi, kuulake ära! Mis naeru siin on...»

«... juhtus. Kes mind nüüd usub? Kes?!»

«... närukael, hakkad kurtma või rääkima?»

«... tahtnud... Mis Õigeusklik mulle paha on teinud?

Slobodkod ma ei salli... See aga õhutas mind...»

«... hutas? Slobodko?»

«... direktor.»

Direktor? Õigeuskliku vastu? Ise?»

«Ma läksin ju tema juurde Slobodkod välja päästma...»

«... ta kolm korda neetud, see Slobodko! Kõik tema

...»

...»

«Hakkasin rääkima: Slobodko pole süüdi... Slobodko

... aga oli juba käskkiri... Ma ei oodanud, et nii...»

«... hakkasin teadnud, oleksin lävelt tagasi karanud... Kõik

... minust — võimas mehemurakas, rusikad kui

... minust. Aga mis kasu on mul suurtest rusikatest?

«... ja rusikaga kanalegi äiata... Ja kõik muudkui

... mind andetuks inimeseks. Kõik — niihästi teie kui

... direktor. Kõige hirmsam, et ma ei saa kuidagi aru —

... andetu olen? Vaatan oma lõuendit — mulle

... näib, et paremini ei saagi teha. Aga kes ka ei

... kirtsutab nina, justkui kokkuräägitult...

«... hirmsam — kuidagi ei saa aru, mispärast...»

«... ja karbseid pähe!»

«... ma direktorile olen — armetu putukas! Litsub

... paha nägugi. Siis ta aga läks saatanlikult

... Tõesõna, saatanlikult tagedaks, kui kuulis,

... Slobodkod kaitsen. Käskkiri oli ju valmis...

Kukkus mind sarjama: «Tahad sõbrakest päästa! Sõbrad mehelikud suhted!...» Oli Slobodko siis mu sõber? Kui pärast ma pean kannatama?... Näed, mis pöörded võttis...»

«Sihukese, et sa Õigeuskliku tema lõugade vahel pistsid?»

«Ma olen kaabakas! Mul on jänese hing!»

Ustav penipilk. Silma ta ei vaadanud, vaid suhu.

Fjodor tajus juba tuttavat põlglikku piinlikkust, suu läbi hammaste:

«Ma ei kuule seda esimest korda. Aitab!»

«Needke, poisid, lööge, sõimake — ise panen oma noka ette... Ma ei tahtnud Õigeusklikule halba! Ei tahtnud Juhuslikult lipsas.»

«Mis lipsas?»

«Direktor ju mainis, et Slobodko on seotud Milgaga selle elemendiga...»

«Noh?»

«Ma olen kaabakas! Viimane loll! Kogemata lipsas... lele... Poisid, andke mulle vastu lõugu!... Nurja läks ausõna, nurja läks... Pahvatasin mõtlemata, et see on Šlihman, kes esimesena Milga üles leidis ja meid Slobodkoga tema juurde viis...»

«Nii-i,» vahetasid Vjatšeslav ja Fjodor pilke.

Vjatšeslavi hallide silmade sügavuses oli midagi nukut haledat, aukuvajunud põskedega nagu kattis just hallakord, — ta pidi vististi tundma samasugust tu piinlikkust nagu Fjodor. Tema, Vjatšeslav, kartis Ivan Mõšši. Veel natuke ja tuleb andestada, Ivan Mõšš võitjaks.

Mõš aga paitab alandliku, paluva, niiske pilguga:

«Poisid... Ma ei osanud ju arvata, et ta minu sõnadest kinni hakkab. Sõna pole ju varblane, — lendab minema... Ma püüdsin küll igatsemoodi, tema aga pigistab, nii et mu vesi tilgub... Ma ei tahtnud ju, ei tahtnud! Vastu tahtnud juhtus. Pole ise enda peremees... Kui kord juba ütlen, et oled usklik, siis pead ka issanda nime suhu võtma.»

Ivan Mõš vaatas niiskelt-looritatud silmadega, tavaliselt kandiline nagu oli mahenenud, roosaks muutunud, otsmik ja nina leemendasid higist. Ja Fjodor tundis iiveldust sellest niiskest pilgust. Peni on selili heitnud käpad püsti ajanud, käsi ei tõuse teda lööma. Ja kutas sa löödki? Ei Fjodoril ega Vjatšeslavil ole võimu Mõši üle

«Ma võlvan talle ainult nakku sülitada, ent näol on valmis...»
...pahlaks, arge muretsege. Ja tundus, nagu Ivan Mõš aivanud nende abitust ja kuskil tema talu tolmade nurkades paistis nagu pilget.

«Näe ette, Fjodor! Gorilla on kaval!»

Fjodor tõusis voodilt, kohendas pintsakut, ütles vaikselt:

«Võit mis — korista end siit.»

«Pilgutas ustavalt silmi ega vastanud.

«Minema. Ja kohe.»

«...Iga nelja tuule poole...»

«...sedasi, poisid?»

«Kaabakaga» ara ei osta. Ei lahe labi.»

«Pilgutatas endist viisi uskumatult silmi. Fjodor

«...lahemale tooli, viskas sellelt ära Õigeusk-

«...põlvi ja kordas vaikselt nagu ennegi:

«...on kuulata öösiti tema norskamist, tema tava-

«Poleks paha teed juua, poisid...» Kas läheb

«...või tuleb endal lahkuda. Hakkab ehk kak-

«Noh, eks vaatame. Fjodor haaras toolist kinni.

«...siis õige olete, et ära ajate?» Silmadest polnud

«...et kadunud, kuid huuled tõmbusid kohimehe-

«...delt kitsaks. «Kes te õige olete?»

«...kõrge kolid kokku!»

«Ara hirmuta... Ma räägin heaga...»

«...just nimelt heaga. Hakka astuma!»

«...lähedasi lahete ja ustavatena paistvad silmad ümar-
dosul, hargusest sarvkestast hüppas esile puuriv silmatera,
...aladul vajus lõdvalt ette.

«Ma võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«...võin ju teid...» Kähisev sosin. «Ma võin ju teid

«Tee proovi, kui araks ei löö.»

«No kuhu ma praegu lähen?»

«Aadress on teada — iga nelja tuule poole.»

/ «Kaabakad olete!»

Vaikus. Seisti ja vahiti üksteisele ainiti naku. Fjodor hoidis tooli kallakil. Lõpuks ei kannatanud Ivan Mõš välja, liikus paigast, hakkas nohisedes ja pilku peites jopp selga ajama. Nahk krabises. Fjodor ei lasknud toolist laht, jalgis iga ta liigutust. Vjatšeslav laskus voodile, hakkas suitsetama, heitis jala üle põlve. Esmakordselt sel õhtul peegeldus ta näos rahulolu.

Mahukas kohver tõmmati välja, öökapist lendasid sinu sisse kruvikeerajad, karbikesed, traadikerad, luisud. Ivan Mõš võttis öökapilt lambi, hakkas seda käte vahel keerutama ja silmitsema.

«Polsid, vahest saame heaga... Heaga oleks ilmselt parem...»

Kumbki ei vastanud talle.

Fjodor tabas end sellelt, et ta ühes Mõšiga imetleb tema lambi — alus hooletult tahutud ja poleeritud puutükist, kergelt koolutatud jalg, musta lakiga kaetud kuppel ja kõik ainult harilikust köögikopsikust. Kuldsed käed.

Akki paiskas Ivan Mõš lambi põrandale.

«Kaabakad! Kaabakad olete! Mitte paremad mina!... Mina peaksin haletsema! Kas mind haletsetakse? Te ju vaatate kõik mind nagu seinale! Mis ma teile olen? Sein! Asil!... Missugune ma siis olema peaksin? Paikene? Mind pole lapsepõlvest peale keegi hoidnud. Isegi ema mitte... Venda ta hoidis. See oli kidur, mina aga teie mürakas, temale — präänik, mulle — tükk leiba!» Ivan Mõš pöördus raevunult Vjatšeslavi poole: «Sina oled inimene kaabakas, sind ma vihkan kõige rohkem! Tahad kenakesena paista! Uh, ma vihkan sind!... Paastan on Slobodko, las näeb, kui õilis ma olen... Võõraste katkestas Las see nui saab endale sinised laigud ja muhud, mul aga jääb hea inimese kuulsus. Ma ju kuulsin, kui õige usklik ütles... Kuulsin! «Aus inimene!» Sina oled aus inimene, Ivan Mõš aga on jaledus, haisev kalts, pühi sellega võõrast sõnnikut, ära habene... Võta näpust pühi nüüd ise! Teie Õigeusklikust pole mul põrmu kahju! Pühi ise!»

«Parem kui sa ülearu kõnesid ei peaks, vaid hakkaks juba liikuma,» katkestas teda Fjodor.

«Huuu. Ka sina oled viimane kaabakas. Kust su upsalus pärit on? Sa pole ju targem kui mina. Maamats! Või ikkagi! Ja ometi veab seesugusel. Suskab mõne korra mõelge, kõik aina «ah» ja «ah»! Mispärast? Püü!...» «Te oled võtnud. Virutaksin sulle selle tooliga! Virutaksin — ja punane laik jääks järele. Kuid ei taha sõnniku käsi määrada... Ma lähen, kuid te veel tuletate Ivan Mõš. Te ehk vääratate kuidagiviisi, kui mul annab. Vääratate, ja küll ma siis teid tagant tõusna kergelt, märkamata, nii et kondikesed...»

Ivan Mõš haaras oma kohvri, lükkas katkise lambi kaugemale eemale, ukselevalt aga pöördus ümber: «Mul on hea mälu. Mina ei unusta!...»

Pooltunni pärast tuli ta tagasi — jopita ja mütsita, meelepluus koduselt vööta. Ühes toas oli talle vaba voodi.

Polsid, kui ma ei meeldi, mis siis ikka... Ainult ilma... me söimasime üksteist. Ja kurat teab, mis ma siin teinud olen. Ärge uskuge, see oli ägedusest... Tõesti, mul on...»

Vjatšeslav ja Fjodor vaikisid, ei vaadanud tema poolgi. «Te ei taha rääkida?... Olgu pealegi, kannatan välja. Ma ma teie vastu ei vea.»

Vjatšeslav tõstis purustatud lambi üles ja silmitses seda hingatult pärast kandist.

«Ma olen ju lihtne inimene. Kaua ma viha ei pea. Äge võib paljugi juhtuda...»

«Lamp kaasa viies, sulges hoolikalt ukse.»

«Kavalus,» urises Vjatšeslav.

«Ma saanud kaua nahka silmale, ootasid Õigeusklik, teada aga ei tulnudki sel ööl.»

«Kas nagu alati sellega, et üles poodiumile ronis mõnendat korda juba!» lahtiste linablondide juus- mudell.

«Võrsket lund sadanud, kõik linna tänavad olid...» mõlberteid täiskiilutud stuudio tulvil puhast, pidulikku sära. Tundus, nagu poleks see olnud... lumesadu sel juba mööduval talvel, vaid alles

esimene. . . Esimene lumi, mis maa puhtaks peseb! Esimene lumi, mis peidab sugisese vasimuse! Esimene lumi, mis on vaikne õnn, mida esineb ainult kord aastas. Ent pata oli see võltsing, pettus — laia akna taga helendas viirbruar, esimene lumi oli minevikus nagu unustatud lapipõli.

Vjatšeslav põrnitses oma tood nürimeelselt nagu pöördkassiahastust, paletile oli äsja pigistatud värsket värvet, kuid pintslid seisisid kuivadena.

Õigeusklikku polnud, ent tema lõuend peaaegu valmis portreega oli veel alles — värvitud huultega modell näis nanes millegipoolest nunnaga. Lõuend võetakse maha, miski ei meenuta siis enam Õigeusklikku — ta on inimestuudile surnud.

Ka Slobodko ei olnud jälle kohal. Endiselt kisedes tema mahakraabitud varviga too skandaali jarele.

Ivan Mõš töötas nagu vilets ikoonimaalija: pintslitõmbes, pintslitõmbe kõrvale — voldikesed, noobikesed, juuksed, joonestas huuli. Fjodorile oli tema lõuend nähtav ja Fjodori kaed lausa sargelesid, oleks tahtnud võtta laiade pintslile võimalikult palju varvi ja moodi, minnes peale panna, maha pühkida kõik need jutikesed, voldikesed — aitab peenutsemisest, toorutse ka korraldada.

Aga tema enda töö?...

Peaaegu kaks nädalat oli neiu iga päev poodiumile roninud, kaks nädalat oli Fjodor teda hoolega silmitsenud, vaeva näinud...

Tana jai ta esmakordselt mõtlema: mis inimene on tema ees istub? See neiu on kellessegi uskunud ning peab saanud, aga usub veelgi — noorus pole jumõõdas, ta tahab näida targana, kuid selles märgatakse teesklust; tahab tunda hea, kuid see kukub välja sentimentaalselt... Ja need vallandatud juuksed ja neitsilikult helesinised toonid, ning see närbunud, kulunud nagu. Inimesed, tunde talle kaasa, ta on elus nii vähe kaastunnet näinud!

Fjodoril oli tabatud modelli juustele langev valge põsenukid olid välja peetud, ja kasi helesinisel kleidil maalitud mitte ilma elegantsita — kuid milleks? Portreed ei olnud biograafiat, ei olnud inimest — see oli mitte midagiütlev, maaliline mõttetuse. Võimatu oli midagi ütlema teha, lõuend oli paksu varvikihiga kaetud, nii võis ta olla ta selle mõttetuse kallal kaks nädalat vaeva näinud. Kui alustaks otsast peale, ent milleks? Tuleb jälle seesama

inimene puudub, ja pealegi poseerib see neiu ainult paeva.

Lo on tulvil puhast valgust, akna taga säravad valgeteed — petlik kujutus esimesest lumest, et looduses.

... oli kõik jalle sulanud. Jalge all lirtsus porine kaudustelt kukkusid suured kulmad ja kleepuvad nendest jooksis üle kogu keha vastik judin. ... testetud kraesse pertes kiirustasid inimesed ... alt varjule.

... oli halb olla, ühiselamutoas aga seisis kaks ... paljakskooritud madratsitega — tekkis asustamata ... mahajäetuse tunne. Vjatšeslav oli kindel, et ... ara lainud. Millegiparast oleks vana tahtnud ... naha, kuulda kas või: «Vanapoiss, anna kolm ... » Oleks seda ainult ütelnud tema hääl. ... oli halb olla, ühiselamus aga oli praegu veel

peatus välisukse ees.

... hoone seinal, kust neli aastat tagasi võeti maha «Emake-Kodumaa kutsu!» oli ikka veel seesama ... juba luitunud, ära tüüdanud, kuid endiselt tohutu mõõtmega: «Jooge Nõukogude šampanjat!» Must ... pudel tundus Kremli torni suurusena.

... oli kauplus... Selle aknale oli hiljuti ilmunud ... hirmuaratava valimusega kosmopoliit hoidis ... lülitsevalt naeratavat maski. Plakati kõrval akna ... us kõhetu, üdini külmunud mehike kulunud ... pakasest lillakaspunane ja suujoon pahuralt ... Ta muutas kandelaualt Stalini brošüüri «Keele- ... küsimusi».

... andav ja lihtne oli Fjodori meelest maailm, kui ... plakati «Emake-Kodumaa kutsu!». Kui sassi ja ... laks kõik, kui riputati üles «Jooge Nõukogude ... Automaatõlal: «Emake-Kodumaa kutsu!» — ... oli selge. Nuüd pakutakse «Keeleteaduse küsi- ...

... andav se jai lõuend mõttetute pildiga. Kui palju oli ... ajal maalinud laupu, silmi, habemeid, ... palju talidrikuid, drapeeringuid, lillekimpe, ent ...

Ivan Mõš on andetu, Fjodor andekas, ta maalib Ivan Mõšist paremini õuna taldrikul, annab täpsemalt eda värvi küllastatust. Noh, ja siis? Kas ongi nende vahel kuigi suurt erinevust? ... Kas pole üksipuha, on veski juures vett ainult veskitiigi põhjal või ulatub see poolde tammi. Veskirenni see ikkagi ei küüni. Renn on tül, veskikivid ei keerle, veski seisab, veetaseme erinevus pole tulu. Üksnes ääreni täis veskitiik paiskab vett veski ratta labadele, ainult siis jahvatavad veskikivid terapeeneks, ainult siis saavad inimesed kasu.

Mille nimel ta võttis pintsli kätte? Missuguse eesmärgi missuguse kasu nimel? Mida on ta kohustatud saavutama? Vastust ei ole — lõuendil on mõttetus, renn on kuiv, veskikivid seisavad.

Kui nõnda, milleks siis üldse elada? Loenguid kuulata värve raisata, süüa leiba, mida on maapõuest hankinud niisuguste inimeste käed nagu sinu isa? Kasu ei ole — on ilmne! Milleks elada, misjaoks õppida?

Ühiselamus ootasid neli seinat ja mälestused, mis kärisesid hinge. Fjodor lonkis sihitult piki marga trotuaari. Inimesed ruttasid mööda, nagu älestõstetud pahtuki varjus, tõttasid üksteisest ette — katkestamatu krossijook mille finišiks on neli seinat ja lagi, — vutlar, mis eraldab inimest väheõdusast maailmast.

Kõik aina ruttavad ja kellessegi ei puutu, et nende hulgas kõnnib endast ära, meeleheitel inimene. Aidake, andke nõu, kuidas elada! Kellelgi pole sinuga asja ning inimestele etteheiteid teha pole põhjust. Kas üksi Fjodor on nende hulgas endast ära ja meeleheitel, on see nii harv nähtus?

Taevas oli vajunud madalale katuste kohale, kleppja õhk lehkas bensunivingust...

Fjodor põikas lähimasse õllekeldrisse. See tervitas teda hapuka soojuse ja haaltesuminaga.

Plastmassid ja plastikaadid polnud siis veel igapäevasesse ellu tunginud. Heledaid, modernses stiilis kohvikuid polnud veel ilmunud. Ühes niiskete ja pimedate kõrt punkritega kaob kunagi vähehaaval nende aastate kõige kättesaadavam vabadus — juua viina oma vaevaga teen

... talu rest. «Jooge Nõukogude šampanjat!» Šampanjat... Nalja teed, pole vastavat arengutaset.

... ulerõivaid seljast võtmata leti ette järjekorda, aga otsi kohta rāpaste marmorlauakeste vahel, mis kaes õllekann, teises taldrik.

... taldrikul kandilises klaasis vilgub närviliselt märjuke, õlleleivatükk ja viinerid. Kohta leiab alati — tõm-
... kumale.

... söbrunetakse kergesti ja minnakse kergesti tülli, loostatakse ja skandaalitseatakse, kurdetakse ja filosofo-
... latakse, vannutakse ropult ja loetakse värsse.

... lati võib kuulda, kuidas mõne laua taga keegi pur-
... lon maailma lõppu kuulutab:

... la lennukit ründavad — mõni ime, on istunud hul-
... konni pommirahe all! Tänapäeval aga mitte sada, vaid
... kumme lennukit aatomipommidega — ja ongi kõik pihuks
... a pommiks, kogu maa on ühishaud. Meie ajame siin juttu,
... mis võib-olla keegi vajutab just praegu nupule — lenda
... maa peale! Ja küllalt — oled olemas, aga lendasid auruks.
... laktvõsi kauplemist me ei harrasta, kaupleme hulgi...
... Mida on lood...

... l... l... l...

... tühikasuutsusest hämarusest, mis ümbritses õllekan-
... nade kolale kummardunud päid, sukeldus esile nigel
... hõlju, naeratades puuduvate hammaste mulguga, sirutas
... ta käed laiali.

... a jõllitad, sindrinahk? Kas ei tunne ära või?»

... h sulle! Matvei Ivanõtš! Štuka!»

... mu tuvike! Sinder! Tõesti — sinder! Oled mind
... t... unustanud! Las ma suudlen sind!»

... tukast levis kanget viinalehka, korrapealt oli teda
... te te aragi tunda — kus oli endine vanamehelik rühikus
... ja loomeheuhkus? Seljas oli tal luitunud vattkuub, peas
... väime nokkmüts, nagu kortsudest küntud — mitte nagu,
... vaid habemetüükais lõust. Ja see puuduvatest hammastest
... t... mulk... Silmadesse aga ilmusid pisarad, ainult
... t... aru, kas oli see ülekeevatest tunnetest või joo-
... st, tõenäoliselt nii ühest kui teisest.

... Fedka! Ah sa vana kere! Ah sa kurjategija!...
... Noh, mis nüüd kohtumise puhul — las käia! Sa, upsakas
... h... l... oled vist küll rikkaks saanud?»

... «Rothschild.»

«Õige kaua aega pole ma sinuga kohtunud. Õige kaua aega. Arvesta — kaks aastat, kui mitte rohkem.»

Viie minuti pärast nad vestlesid üle alustatud pudeli.

«Tore on sind näha, vana,» naeratas Fjodor. «Tore...»
Ja küsis ettevaatlikult: «Kuidas elu läheb?»

Štuka viivitas vastusega, vaatas silmi pilgutades kuhugi eemale ning lausus siis kaalukalt, solidselt, isegi uhkelt

«Hukka lähen.»

«Mis siis lahti on?»

«Muutun joomariks.»

«Mis õnnetus siis juhtus?»

«Sina rikkusid mu ära, õpetatud ninatark.»

«Mina? Sind? Tule mõistusele!»

«Enne sind polnud mul midagi häda. Tegin, mis kästi. Tegin, ja kõik olid rahul. Sa ju tead, missugune meister ma olen. Värviasjanduses Moskva parim — lõhnast taipan ära, kus teiste pea ei jaga. Ettekirjutatud retsepte pole tunnistanud... Ja-ah, olid ajad, olid, aga möödas kõik... Fedka! Usu mind, sindrinahk — ma ei kahetse seda! Olen jõodik, paljasjalgne, lapsed põlgavad mind, eit ajab kodust minema, aga mina ei kahetse. Mul on nüüd oma uhkus... Ja ma hoian seda uhkust... Pühalt!»

«Selgemini — mis on juhtunud?»

«Aga ma ju tuubin sulle, lollile, kogu aeg pähe: juhtus see, et kohtusin sinuga! Sinuga, nurjatuga!»

«Mis mina siia puutun?»

«Kes siis mulle kogu aeg pähe tagus: pea endast lugu, kirjuta oma maalrikutse suure algustähega, ära kiida rumalusi järele. Palutakse värvitrükki, merelaineid — tee põlastav nägu ja selgita: rumalad olete. Kes rääkis mulle, et ma olen oma alal kõigist targem? Sina rääkisid, jumala loom! Ja suur tänu sulle nende sõnade eest! Kes ütles, et inimesed rikuvad endal rõõmu, sest ei mõista ilu? Kes ütles: selgita, õpeta, sunni seda ilu omaks võtma! Sina, kistagu sind pooleks! Ja su sõnad on kuldsed! Need läksid mulle sügavale, päris südamesse!»

«Mis õnnetus see siis on?»

«Sa, plätserdaja, unustasid — kas sa minu iseloomu ei tunne? Kui juba läks hinge, siis igaveseks. Ei kiida ma enam inimestele järele! Nad ütlevad mulle — tee siidi peale, mina neile — labasus, siidile praegu ei värvita. La-ba-sus! Sinu sõna, tuleta meelde! Ja ma kinnitan sulle — vägev sõna, olen ise kontrollinud, inimesed vihas-

lavud seda kuuldes hirmsasti. Hiljuti ma virutasin sellega ühele arhitektile, sihukesele paksule, teadlaste teadlastele... Läks teine samuti näost roheliseks... Nüüd aga, lookas veel brigadir mu kallal norima, justkui toimetaks ma värnitsat ja värvi kõrvale. Et mina! Mina! Oma uhkuse juures — varastama!... Nüüd kihutatakse mind kõrgelt minema, Fedka, paha kuulsus levib... Aga las olla! Mina pean endast lugu, mind ei kõiguta! Varem arvasin, kes ma olen — maalriköbi. Aga tuleb suure tähega kirjutada... Ja nüüd ma joon end põhja... Jah, joon põhjal! Las inimesed kahetsevad. Nad jäävad oma rumaluse tõttu kõige paremast maalrist ilma. Kuid mis elu on ilma maalriteta — sarades, hallide seinte vahel nagu karihooned. Jäävad ilma, Fedka, las neil olla halb!... Noh, mis sa põrnitsed, nagu oleks mul pühapilt otsaette maalitud!

«Ja ei tea, kas sul on õigus.»

«Ja selles kahtled sina?!» Štuka veekalkvel silmades lahvas hirm. «Fedka! Sa näru sihuke! Pea oma lõuad! Kest kui sina mind hukka mõistad, siis jääb mulle ainult üks tee — pööningule ja silmus kaela! E-ei, sina mind ei kõiguta — ma usun pühalt uhkusesse. See on suur asi — omada uhkust hinges... Joome uhkete terviseks! Noh!»

«Ja me...»

«Ja sa utle enne, rahusta mind enne — mul on ju õigus? Raagi, ookrine sitikas, kas on mul õigus või mitte!»

«Sul on õigus, vana.»

«Just-just... Noh, ole terve, kullake.»

Štuka tegi virila näo, nuusutas koorukest, kuid ei harrastanud, vaid küsis pärast väikest hingetõmbamist:

«Rägi ometi endast — kuidas elad? Nagu näha, valmis-
tud kõrgeks lennuks.»

«Halvasti elan.»

«Kust? Mispärast?»

«Ma ei tõstnud hiljuti seltsimehe kaitseks kätt, Matvei...»

«Kas poissi peksti või?»

«Peksti.»

«Ja sa kartsid, et ka sina naha peale saad?»

«Justkui poleks kartnud, aga ometi ei suutnud kuidagi.»

«Nagu sinu moodi... Ja oli vaart inimene?»

«Tõrises.»

«Solge. Ee-ei, sinu moodi see ei ole... Sa pole ju arg-

püks. Mäletad, kui meile öösel linnast väljas tühjal platsil kaks tüüpi külge kleepisid. Mina varisesin ju siis nagu lambasaba, sina aga — ei, ei kartnud... Peksti selle meest, ja sa ei tõstnud kätt tema kaitseks. Ei usu... Joo me parem... Sinu terviseks, vennas.»

«Sinu terviseks, vana.»

Ent naaberlaua taga jätkas mingi bariton purjus inimese õhinaga oma ennustamist:

«Miski pole igavene. Päike pole igavene. Maa pole igavene. Aga kuidas inimesega on? Inimesele on samuti oma iga kätte mõõdetud. Tuleb aeg — surevad kõik välja. Ehk ongi nüüd see tunnike käes. Ehk määndume juba homne kõik üheskoos omaenda rumaluse tõttu — mered jäävad tühjaks ja maad jäävad tühjaks...»

Matvei Štuka krimpsutas põlastavalt nägu, näidates puuduvate hammaste mulku:

«On siginenud sina...»

«Mida on siginenud?»

«Igasugu palvevendi. Palvetavad surma poole, tohmanid. Mis kasu on hauale mõtlemisest? Kas tuleb lõpp või mitte — eks pärast paista, aga kuni sa elad, mõtle sellele, kuidas elu korraldada. Ei, näed sa, surm on kõditavam jutuaine. Lobamokad... Noh, sinu elu, uut moodi elu terviseks, ookrine...»

Veel topka, ja Štukal hakkas keel takerduma:

«Tee värvilist mustrit siidi peale, tee merelaineid, mina aga vastan neile püha sõnakesega — labasus, sähke...»

«Merelained... Kuule, Štuka, oled sa nende pool olnud?»

«Kelle pool?... Värvilist mustrit... E-ei, sähke!»

«Mäletad, kelle juures me esimest korda töötasime? Seal olid tütar ja ema. Tütar oli pikk, ema paks ja vurrukesega, käskis meid kullatud liiste seinale naelutada.»

«Ei mäleta... Kas vähe on neid, kelle juures on tööd tehtud.»

«Sündis meid seinu merelainete moodi värvima.»

«Merelained... E-ei, see on püha sõna — labasus... Labasus, mu üliarmsad...»

Tüse einelauapidaja, kelle nägu oli sinkjaspunane otsekui ägedast raevust, vedas lõplikult purjus napsivenna kraedpidi välja.

«Merelained... No ega ei, sähke...»

Tänaval Štuka kainenesis pisut. Fjodor toimetaski ta pool-

tolu trammi. Ja kui ta nägi teda tänavalt läbi valgustatud akna — väikest, sasitud ja habetunut, kellest teised sõjaväelased põlastavalt eemale tõmbusid, hakkas Fjodoril ilmselt kahju sellest allakäinud inimesest ja tekkis jälle see mõte: «Kas tal on õigus? Halb maaler on siiski, kui hea, kes end lõplikult põhja on joonud.»

Elbas peenikest vihma, mis sealsamas jäätus. Tekkis mulje, nagu oleksid tänavad kaetud kalasoomustega.

Endist viisi jooksid inimesed — mööda, mööda, oma kogu oma seinte vahele.

oril ei olnud kodu ega perekonda, viimastel aastatel olnud ta muud teha saanudki, kui inimestega side katkestada. Oli ema, oli isa, oli kodune Matjora...

õda oli olnud ahel üksteisele lähenemisi ja tagasi-joondumatuid lahkuminekuid. Aga Savva Iljitš? ... Tema oli nomaani ustav. Kuid Fjodor oli talle nagu pilvedest umbritsetud planeet Veenus astronoomile: nähtav, ent kättesaamatu.

h arvanud: instituudis saab ta uue kodu, uued sõbrad. Nailikkus! Mitte kodu, vaid kaugesõidurongi kupi — mitte omaksed, vaid ajutised teekaaslased. Õige-õigelt tõsteti pooljaamas maha, jäi ainult Vjatšeslav. Kuid varsti on lõpp-peatus, kaeviibe — ela hasti, pea meele, ja igaüks läheb oma pagasiga eri teed.

Inimesed, inimesed — õhtuses linnas jäi kitsaks. Kõik tõttasid, suutmata isu täis tõtata, tundus, nagu oleksid nad tühjate kulge aheldatud.

Ja oli Štukalt küsinud, kas see teab midagi korterist, kullatud liistude all troonib ema-vaarao, oli küsinud tüdrukut pärast, kes sarnanes Nofretetega. Milleks ta oli küsinud? ... Midagi ei olnud ega võinudki olla — ainult suitsuvine, väljamõeldis, hõng, mis oli ta hetkeks ilmistanud. Teda tõmbab kättesaamatu poole, et vana-ajal võiks meenutada nagu legendi: «Kaunid on küll elavad ajal...»

võibki olla temal midagi peale teostamatu unis-

pole aega olnud elus ringi vaadata, ta kannab esimene natüürmört eksamil — pudel sidruni-

oli esimene hirm: kes ta on, milleks on ta võime-

line? Ja ka praegu, neli aastat hiljem, ikka toosama, nürinematu hirm: kes ta on, milleks on ta võimeline? Ahelad, mida pole võimalik endalt maha heita, kogu jõud kulub nende kandmiseks, kogu jõud, kogu hing ilma ülejäägita.

Talle oli naisi vastu tulnud ja kõrvale pöördunud — ei ole kerge armastada ahelates inimest! Niina Hudjakova tajus esimesena, et tema jaoks ei jätkunud aega ega oldud küllalt tähelepanelik. Kui Fjodor oleks kangelasiks jäänudki, oleks Niina vahest ehk ükskõiksusega leppinud; kui Fjodor oleks olnud õnnetu, tundnud Niinast puudust, oleks neiu jäänud, toetanud, nagu oskas. Kuid võimatu oli pidevalt kangelane olla, õnnetu olla aga ei lubanud uhkus — Fjodor kandis oma ahelaid kurtmata... Ja Niinat hakkas pärast loenguid ootama pikk spordiühikonnas noormees, kellel oli enesekindel, kahevõitlust janunev inimene nägu.

Tõenäoliselt aga võib ainult naise kaudu inimestele lähedaseks saada. Naine, kodu, lapsed, vastutus nende eest, nähtamatu side tulevikuga — see on harjumusparane rada, mida mööda liigub inimsugu.

Ja selleks pole tingimata tarvis Nofretetet...

Juba on märgata algavat kiilaspäisust, juba on kibrad silmanurkades ja «aastad need kaovad, kõik paremad aastad...» Noorus möödub ja veskirenn on kuiv, veskikivid seisavad... Kui heidaks hetkekski ahelad kõrvale, lähaks Niina juurde ja ütleks otsekoheselt: «Olen üks. Võta tagasi, ära lükka eemale, sa ei leia kedagi, kes oleks õrnem ja ustavam ning vajaks sind rohkem kui mina...» Ja miks ka mitte? Kas on häbistav näidata oma nõrkust, kõnelda tõtt?...

Piitsutatavalt külmast vihmast libedaid tänavaid pidi viis pooleldi ununenud tee laiguliseks pudenenud krohviga üksikelamuni... Märg ja läbikülmunud, läks ta üles laiast pimedast kivitrepist, mille hapukat lõhna aastad polnud kaotanud.

Enne kellanupule vajutamist lõi ta kõhklema.

Hullumeelne, sind on ju nende seinte vahel unustatud. Ja püha koht ei seisa tühi, küllap istub seal praegugi mingi spordiühikonnas noormees. Korista end siit, sa oled ülearune, otsi teist peatuspaika. Milleks sa ennast alandama lähed?

Kuid ta seisis raske ukse taga, mis kunagi oli olnud kaetud paksu vaibataolise polstriga. Polsterdis oli maha

julnud, rebenditest vahtisid vastu takud, siin-seal helki-ld tuhmilt suurte vasknaelte pead. Kui praegu ringi keetata ja ära minna, hakkad ennast arguses süüdistama ja sind tõmbab endiselt siia, varem või hiljem tuled ikkagi ja melsad uuesti selle ukse taga. Paremini siis elada praegu ühe hea kõhklus, piinlikkus ja viltuvaatamine, et oleks kord lõplikult selge.

Fjodor helistas.

Moodus paar minutit, enne kui rābaldunud ukse tagant kostsid sammud, klõpsatas riiv ning nähtavale ilmus seotud põsega ja kannatajaliku näoilmega naisterahvas.

«Ehk ütleksite, kas Niina Hudjakova on kodus!»

Naisterahvas ei vastanud sõnagi, vaid jättis ukse patani ja eemaldus ükskõikseks — ebasõbralik kutse: astu ära, kui tahad. Tähendab, Niina on kodus.

Tolmust koli täiskuhjatud tuttav koridor, mis sarnanes põõlinguga. Ülerahvastatud korterile omane raske, higi-lohane soojus.

Maani ulatuvas boiriidest halatis, lohakalt kammitud juustega ja hariliku uniselt vagusa näoga ilmus Niina oma luu uksele. Hāmmastust väljendas ta ainult sellega, et seisis hetke vaikides, silmitsedes Fjodorit suursuguse rahuga.

Kui hilja sa tuled! Ta heidab juba magama, ütles ta nõnda, nagu oleks Fjodor käinud siin iga päev.

Tul... Niina selja taga hakkas keegi liigutama.

Vabanda... Tulin ainult hetkeks. Läksin siit mööda...»

«Ah ei, astu aga sisse, meil on hea meel.»

«Vahest on parem, kui ma ära lähen... Tõesti on hilja.»

Ja hikki tuttav hāäl toa teisest seinast:

Ma panen silmapilk riidesse, vanapoiss!»

Soh sulle!...

Niina astus kõrvale, lastes Fjodori sisse.

Õigeusklik istus voodil — puhas särk, kiiruga jalgatõmmatud püksid, paljad jalad — ja kissitas kohmetuses oma lohingelikke silmi.

Niina suundus kööki, et teekannu üles panna.

Juba ei olnud muutunud, endiselt meenutas see ruumikut koobast — hall, ammu valgendamata lagi tolmunud kaunistustega, harkisjalgne molbert, mis maalripukiga kaetud, kadunud oli vaid ahju raudtoru ja vanas, kolme pooksharuga laearmatuuris põlesid ühe asemel kõik

kolm lampi, mis olid varjatud omatehtud kuplitega, lükkas üks erinevat värvi pressitud paberist — punane, kollane, sinine. Laialivalgunud punased ja sinised valguslaigud langesid seintele, nurkades aga oli endiselt hämar.

Õigeusklik pani prillid ninale, kuid Fjodorile silma vaadata pelgas — naeratas hämmeldunult, nohises valjusti ning peitis paljaid jalgu voodi alla. Valimus aga oli tal ebaharilik: puhas särk, ise puhas nagu saunast tulnud, juuksesalgudki ei tolknenud — ja naeratab... Õnnetu! Ei, ei ütleks.

«Vanapoiss! Niina on pühak,» lausus Õigeusklik erutusest neelatahes.

«Olen rõõmus, et sa nii mõtled.»

«Vanapoiss, maailm on täis toredaid inimesi. Me ainult ei märka neid.»

«Ei maksa liialdada.»

«Ma räägin inimestest, vanapoiss, inimestest! Ivan Mõš on vördjas inimeste hulgas. Hoia end tema eest!»

«Aitäh nõu andmast. Kahju, et see hiljaks jäi.»

«Ja ärgem teda meenutagem. Nende seinte vahel on tema nime nimetamine keelatud.»

«Räägime sinust.»

«Minust?... Kaastundeavaldusi pole vaja. Ma sain kergeti kõigest üle. Mind aidati, vanapoiss!»

«Kes? Tema?»

«Tema.»

«Ja veel?»

«Ljovka Slobodko.»

«See'p see on — sind aitasid teised, mitte aga meie, kellega sa oled neli aastat koos elanud.»

«Te olete toredad poisid!»

«Ja ainult. Toredad, kuid teie abi ma ei vaja. Me ootasime sind ukse juures — sa läksid mööda. Me ootasime öösel — sind ei tulnud.»

«Ma ei saanud sinna tulla, vanapoiss: seal oleksin temaga kohtunud.»

«Me kihutasime ta minema.»

Õigeusklik noogutas tõsiselt ja rahulolevalt: «Arusaadav.»

«Sa justkui ei räägiks kõike,» ütles Fjodor. «Räägi!»

«Vanapoiss, mul pole sinu eest midagi varjata.»

«Ja ometi sa jätad midagi ütlemata.»

«Mul on sinuga kerge, Veetšega aga oleks praegu raske.»

...st?»

«Ta on aus, ta on tark, ta on valmis ülepeakaela appi võtta, ta ei reeda... Kuid, saad aru, ta arvab, et tema maailm on kõige õigemad, koguni ainuõiged, tema tegevus on igatahes parimatest parim, inimene peab ainult seda kasutama. Prohvet! Ja ma oleksin prohvetile järgnema, vanapoiss! Oleksin valmis! Ise ei kardaks ei avasta. Kuid selle prohveti järel jooksevad karedes Ivan Mõšid. Tuleta meelde, kuidas Ivan Mõš muutis tema «barrikaade»! Selles seltskonnas ma olla ei taha. Paremini järgnen Slobodkole, vanapoiss.»

«Kuid Ivan Mõš võib erilise pingutuseta tsiteerida Marxi ja Hegelit. Kas sa siis pärast seda kuulutad — põrgusse kõik filosoofia klassikud, kui neid tsiteerib säärane Mõš?»

«Laudsid võrdluse.»

«Littesöödav uss püüab alati ronida söödavasse seende.»

«Vanapoiss, kas ongi nii väga söödav see, millega Vja-»

«...d ja ennast täis tuubib? Tema barrikaadid pole võinud vastu pidada. Barrikaadid on vaen! Vaen, mitte koostöö.»

«Ja sõbrust Ivan Mõšiga. Ta ju trugib ka varsti kunsti, muutub rohkem — hakkab kamandama! Ja — elagu koostöö! Ta suudleb sind suule niisuguse loosungi eest.»

«Kuid, vanapoiss, siiani on Ivan Mõš Veetšega ühel pool barrikaade olnud, mina ja Slobodko aga teisel pool!»

«Fjodor pahvatas vihaselt:

«Kas kes astus Mõši vastu välja? Kes tõstis käe sinu vastu? Üksinda kõigi seast! Sinu Slobodko karjus vastu — eputab! Vale! Slobodko püüab oma argust õigustada. Põlgan teda! Põlgan nagu iseennastki! Ka mina ei tuletanud kätt, ei «poolt», «vastu» ega «erapooletu» ajal. Kuid mina vähemalt ei otsi õigustusi, mul on selle pärast teadlik.»

«Loppa tuli Niina, käes teekann. Õigeusklik ütles:

«...me selle jutu, vanapoiss. Jäägu nii, et mul pole

...võib lauakesele ilmusid tassid. Üks neist oli Fjodorile tuttav, saksiporselanist — Niina ema paranõu. Selle põhjal oli vabrikumark sinised ristatud. Nüüd oli see tass Õigeuskliku ette nihutatud. Niina tõimetas nagu püha talitust — ripsmete varjus olid niisked silmad, kõrge rind, sujuvalt laual olid lukuvad valged käed, mille puudutusest nõud kodu-

selt helisesid. Niina juuresolekul jätkata kõnelust. Mõist, tuhnida endi mustas pesus — see oleks olnud pühaduse teotamine.

Õigeusklik jälgib Niina käsi ning ta suule ilmub rumal naeratus — poiss lausa sulab. Ta muutub isegi karmaks — nagu on kindlam, pole märgata tavalist lõtvust. Õlad on sirged ja rind ees nagu kukel, ning ekslevast ruumist last naeratusest hoolimata ei võiks öelda — inetu pardipool. Ja Niina tajub tema imetlust, on uhke niihästi enda ka tema üle, ta kaed liiguvad sujuvalt tasside kohal.

«Mul on üks tuttav,» alustas ta ruttamata ja veendumata kõnelust, «kirjastuse peatoimetaja. Ma räägin temaga ja võtab Ljova alalisele tööle — kunstiliseks kunstidajaks...»

«Aina luiskab! Aina luiskab!» katkestas Õigeusklik teda ohinal. «Mingit tuttavat tal ei ole.»

«On.» Niina hääli oli mõistatuslik ja unistav.

«Kui ongi, siis on seal meietalisi nagu kärkseid meepoti ümber. Aina luiskab!»

«Ja esimene, mis me sinuga ostame, on põrandavaip. Nii sugune suur, karvane, et jalad sisse vajuksid.»

«Aina luiskab! Muudkui luiskab, vanapoiss! Minge vaipa me ei osta.»

Fjodor oleks tahtnud, et saks portselanist tass pole olnud nihutatud mitte Õigeuskliku, vaid tema ette. Tal kahju endast ja oli kahju millegipärast ka õnnelikust Õigeusklikust, meel oli kurb... Ja kuidagi õdus oli selle kurbusest.

Alistunult läks ta uuesti niiskesse õhe.

Ta tõmbas oma toa ukse lahti.

Vjatšeslavi kõrvalt tõusis püsti usna kuivetu, pikajuul seline mehike, kes kandis lühikest pintsakut, lõuani kinni nõõbitud triibulist särki ja laiade säärttega saapaid.

«Sina?...»

Fjodor oli nagu põranda külge naelutatud. Tema seisid Savva Iljitš, kibrutas arglikult naeratades nagu ja pilgutab süüdlaslikult ning liigutatult silmi. Maal oli ta siiski paistnud kogukamana ja rässakamana, siin aga oli päris laps, ainult rauga näoga. Puhtakspeetud ja vist ron

pandud triibuline särk, see iidne ehamugav pintsak ja need vanad rohmakad, punakaspruunide säärted. Matjoras oleks ta iseendast moemehena tundnud. Fjodoril tõmbus süda kokku selle vanaduse, vana ja varjamatu kaitsetuse nägemisel.

Hõõrded hallid juuksed olid püüdlikult soetud, ja korterid, kortsukesed — tuttavad, selgeksõpitud ja ilusti muustatud.

«M... Tere... Kuidas siis nõnda? Missugune tuul on see täna?»

«Võtsin kätte ja tulin...» Ta lõi käed hämmeldunult laiali, justkui paludes: andesta, kui võid.

«Tame sind juba ammu,» sõnas Vjatšeslav etteheitlikult. «Opuks, ometi!»

«Võtsin südame rindu... Et võib-olla suren varsti, emalt olen tõelisi inimesi näinud.»

Iljitš on täitsa ära kurnatud. Kogu aeg pidas ta kätt...

Fjodor polnud just sageli näinud Vjatšeslavi näol varjatud andust ja osavõtlikkust. Nüüd aga vaatas Veetše Iljitši lausa mingi heldinult argliku õrnusega.

«Nõnda, kuid kes võis teada, kes võis teada!»

«Mis sa nüüd, mis sa nüüd! Ma sain siin südame nii kergelt, et ei märganudki, kuidas aeg lendas. Me vestlesime Vjatšeslav Aleksejevitsšiga... Oh issand! Säherdusega, et veel vabandusi kuulda... Mina pean vabandama, et sadasin teile sisse nagu välg selgest taevast. Kõheln ja elasin tasapisi ning äkki kohkusin: aga kui ma näen aga näe kordagi teid kõiki? Ja nõnda siis...»

«Noh, veel kord...»

Nad kaelustasid. Fjodori käte all olid teravad, raugalikult haprad õlad. Savva Iljitš pöördus rutakalt kõrvale ja tungis rätikusse, kuhu oli sõlm sisse tehtud.

«Võtame istet, vana. Isegi kostitada pole sind millegagi.»

«Oota, oota, mul on terve kohvritäis külakosti... Emalt sulle.» Ja Savva Iljitš hakkas nobedasti lauale laduma kullutatud jätmedest jahust pirukaid — rööngassaiu, koogikesi, binglikesi. «Linnakraam see muidugi pole, kus sellega — ohhelt me ei ela. Kuid oma kodust... Ema on vaeva näinud.»

Vjatšeslav hüppas jälle ebahariliku teenistusvalmidusega püsti.

«Toon kuuma vett... Fjodor, kui ma kauemaks jään, ärge ilma minuta alustage.»

Aga ta ei jäänud kauaks, oli kuskilt pudeli hankinud ja valas endale ning Fjodorile, ja Savva Iljitšile õige veidi kruusipõhja, sest too ajas mõlema käega vastu.

Pärast viinalonksu hakkas Savva Iljitši kortsupõhja sügavikku kogunema puna. Ta vaatas uduselt-rõõmsalt ümber madega kord Fjodorile, kord Vjatšeslavile otsa; paistis nagu ei usuks ta, et see kõik toimub temaga ilmsi — et ta istub Moskvast, heas seltskonnas, temaga ollakse delikaatselt viisakad, tõstetakse ette parimad palad, isegi viinahiinangiti kokkusaamise tähistamiseks.

«Mina, Fedjuška, joon viina vist küll teist korda elus, sõnas ta nõutult. «Esimene kord oli nelikümmend aastat tagasi, kui alles poisike olin, siis võtsin rumalast peast. Tahtsin ju ka täismehena paista.»

«Ja seda ajal, kui ümberringi juuakse ära jarvetatad samagonni,» ei saanud Fjodor Vjatšeslavile ütlemata jätta.

«Pole viina joonud, pole eales tubakat suitsetanud ja mis seal salata, ka naissoost olen alati eemale hoidnud. Ei võtnud naistki... Ka peenemaid toite pole söönud ega pehmel asemel maganud ja riides olen käinud viletsalt... Te ütlete: sihuke elu ei kõlba kuskile, pole kadestamine väärt. Aga ei, ma ei kurda... Kuule, Fedjuška, Platon Muhha on surnud.»

«See, kes silte maalib?»

«Seesama — puusepp, maaler, meister iga töö peal. Suri kolmekuningapäeval... Patt on halva sõnaga meenuks, tada, kuid siiski elas ta igavalt, kopika pärast. Kogu elu pühkis pikka rublat, hoogude kaupa jõi ja prassis. Mitte elu, vaid uim, nõnda uimas ei näinud ta midagi. Ei olnud ta tõelisi rõõme, tõlledas küll maailmas viiskümmend seitse aastat ära, maailma ennast aga ei märganud ja surigi joobnud peast. Hirm hakkab, kui sellele mõtled... Minu elu aga — e-ei, mitte midagi sellesarnast. Ma olen iga päev natuke purjus, ent mitte viinast, vaid rõõmust. Kui ärkan ilusal hommikul ja tuleb meelde, et ees on päev, terve päev, siis oled arutult õnnelik, et see päev pole veel alanud. Hüppad välja trepile, ja joonelt kohe põllule, sinna, kuhugi, rohi on justkui külmast kõrvetatud, kaste kellestki puutumat, sinu jaoks hoitud; kõnnid seda mööda, sinu taha aga jääb märg jälg, nõnda rohe-roheline, et naib, nagu vool

helus jõena. Siis aga tõuseb veel lõoke taeva päikesele kaenlasse... Sa hakkad lausa tulinutma rõõmust. Häbi ütelda, seisad nagu tühja pisarad voolavad... Näe, missugune elu. «Muhha tundis sihukest? Siis aga istud kaseke ette, sead paberi põlvedele, otsid värvid välja... Sina tead, — rohkem pole kedagi, mitte keegi ei solva sind, teie vahel aga on puhtsüdamlik kõnelus. Ta oks on kõver ja ta räägib sulle: «Vaata hoolega, see pole lihtsalt niisama, sellel on oma mõte.» Ta räägib ja mina saan temast aru... Saan aru, lünnult haaran mõtte, sügava mõtte. Siin olen ma kuninga kuningas Saalomoni, minust targemat pole maailmas kedagi. Ja häbi ütelda, uhkus lämmatab... Iga päev vaherdune õnn, iga päev — see pole naljaasi...»

Vjatšeslav oli kõneluse alguses tüki pirukat suu juurde, oli tõstnud ja jäänudki poolele teele — kasi oli jäänud, pärani silmade pilk Savva Iljitši unistanud kortsupõhjustesse kiindunud.

Fjodoril oli hinges kõik segi: Ivan Mõš, üksik ja haletav, purjus Štuka, tänaval sagivad inimesed, kes üksteise külge klammerduvad ja ebaõdusas, niisuguses linnas ringi jooksvad — ah, kõik see oli unustatud, tühisuse laad. Ta oli unustanud kaste, mis rohu kaudu muudab, oli unustanud kuskile «päikese kaenlasse» lookesed, oli unustanud selle, et ees on veel päev, palju alustamata päevi, oli unustanud, et elu — see on elu. Ah, armas Savva Iljitš, endiselt on sinu ees su sõbralik Fedka. Talle on tühi sekeldamine tähtsaks unustatud ja tema elu mürgitanud... Ja ometi põlastasin end aialamisi, vana filosoof, — pidasin andetuks, kohtlasid kelleks ainult vana sõpruse pärast... Ja Veetše istub nagu uimasekslöödu, ei saa pirukat suhu pista.

Ent Savva Iljitši vulisev kõne voolas edasi:

Iga päev... Kuid elus tuli ju ette ka kordaminekuid, ja need misugused! Tu-uli et-tel! Kas see polnud kordaminek, Fedjuška, et sina mu teele sattusid? Oleksin võinud sind ka mitte kohata, lihtsalt mitte margata — oleksin sinu viivuks kokku puutunud ja teineteisest möödunud. Aga see tuleb ette. Aga ei... See oli õnn... Olen nõrk, vana ja kullap vist mitte kuigi andekas. Sina oled noor, sul on palju vaba eest ja sinus istub kurivaim, deemon, midagi lootsuhtlikku. Usun sinusse! Usun nagu usklik! Sinust

saab suur maalikunstnik! Pimedad saavad nägijaiks, lööd ennast Platon Muhhadest läbi!...»

Sõnade «usun nagu usklik» juures liigahtas Fjodor hinges nukrus, hakkas kasvama, — vintske ja ahlutav «Usun nagu usklik», aga stuudios seisab praegu mõttetu lõuend, mida kellelegi vaja pole. «Usun nagu usklik», on tema, Fjodor, on takerdunud kui ämblik pigisse ega tõi mil kombel välja rabelda.

«Suur maalikunstnik! Aga kes teda tagant õhutas? Mina!... Kas see polnud nii, kas oli see keegi teine, mina? Savva Iljitš Kotšnev? Mina — seda maha salata ei saa. Tähendab, ka minu nimele langeb osaks raasuke tühjuse Pisinatuke suurest tänust. Kas pole see õnn? Kas pole kingitus? Kui jumalat usuksin, ütleksin — issand ole kiidetud!... Aga ma olen viletsaks jäänud... pöduraks. Ja vahetevahel juhtub, et ei hooli enam maailmast ega millestki. Kui aga tuleb meelde, et sina olemas oled, sina — noor, terve, andekas, sina — minu haljas oksa võsu kuivanud kännu küljest, siis muutub elu kohe helgemaks. Kui elaksin selle päevani, millal sina tugevaks oled saanud. Eh, kui ma vaid elaksin!...» Savva Iljitši silmadest kustus sara, ta muutus nukraks: «Viletsaks olen jäänud — käsi ei tõuse pintsli võtma...»

Vjatšeslav hingas sügavasti välja läbi kokkupigistatud hammaste.

«Käsi ei tõuse pintsli võtma...» ja õnnetus, mis inimest on tabanud, paneb tahtmatult võpatama. Tal pole millegi üle rõõmustada, ta jääb ilma sellest, millele on elanud, käsi ei tõuse pintsli võtma — jõuetus! Ja olgu et see jõuetus väheseid häirib — ei ilmu enam juurde ülearu siledaid maastikukesi kuusekeste ja kasekeste vaheliste pilvekestega, üksipuha, ikkagi on see parandamatu õnnetus!

Savva Iljitš vajus norgu ja vaikis.

Vjatšeslav tõusis, kõndis üle toa, peatus seina ääres ja deklameeris seina poole:

Puha tõde kui maailm ei tea,
teed ta juurde kui leida ei suuda,
kiitkem meeletut, seda, kes muudab
kuldseks uneks me päevaderea...

Ta pöördus ümber — häirituna, liikumatult sissepoole pöördunud pilguga, ja küsis:

Kuid mis on püha tõde? Kuidas seda ära tunda?...
«Võib olla, et kuldne uni ja püha tõde on üks ja seesama? Et see on kätte.» Ta vaikis pisut ja vastas siis iseendale vihaselt: «Kuldne uni... Uni ja tõde?... Tühi jutt!»

Glagona heideti hommiku eel. Fjodoril ei tulnud und. «Mina Savva Iljitši pastoraal, mida oli lapsepõlves kuulnud...»

Kuu, kaua maailmas ringi käia, leida endale maja. Ei, mitte toreda, kuid toredas kohas. Maja kõrgel kaldal, eemal Joe poole. Teispool jõge niidud, külakesed, kirikute tornid, sinavad metsad — Venemaa nagu peopesal! Tuk- kuvate külakeste kohal aga määratsevad loojangud. Ja «kõrvalt» värab maailm esimestest päikesekiirtest. Püha tõde on kiirt, mine välja kastega, nuta õnnest, ära unusta puberit ja pintsleid kaasa võtta. Kaste kuivab ju ära, pilvkeste katavad tumedad sügispilved varem või hiljem, paberilehele aga jääb kuivamata kaste, närbumatu varskus, tumestamata päike. Ja inimesed, kes on sinu pilti, hakkavad nutma samasuguseid õnne- pööretuid, tulvil eluimetlust...

Kunstniku Arkaadia, seal pole juttu jõuetusest ja vil- petusest!

Kuldne uni! Ilmsi aga — hommikul seisad lõuendi ees, mõttetu levib väherõõmustavat tööhigi lõhna. Palju on sel- lest mähitud lõuendeid, sinu oma pole teistest parem ega halvem, mõnele võib-olla koguni meeldib — oli ju see teda Ljova Slobodkole eeskujuks seadnud.

Üht ei tulnud, Fjodor vähkres küljelt küljele.

Õnnetatud silmade ees püsis modell — lahtiste juustega «ta» kellel õitseag juba möödas. Ta näis lihtne, saladus- tu, teavenisti su pilkude all; kui teda oleks tänaval koha- tud, ei oleks kellelgi pähe tulnud talle järele vaadata. Ent «ta» kõvera oksaga kask, millest kõneles Savva Iljitš, pole «ta» mudugi erilist ning temast möödutakse täieliku ükskõik- susega. Modell ei kadunud suletud silmade eest... «ta» helesinine foon, helesinine kleit, kahvatu, närbu- nud naha, — süütus kõrvuti argipäevaste pisipahedega. «ta» hõõrub paksult pumatiga võõbatud, — nagu veritsev «ta» viltunud näol...

Täna istub see neiu viimast seanssi, homme on ta modell. Vist nüüd oskaks ta teda juba maalida... Järgmiselt trepil tulevad targad mõtted. Viimane seanss, siis ennast magama — aeg on mööda lastud

Kuid uni ei tulnud... Modell püsis silmade ees...

Ja Fjodor võttis südame rindu...

Püüdes mitte kolistada, tõusis ta voodist, tõmbas puksid jalga. Vjatšeslav hingas ühtlaselt, Ivan Mõši voodis magas konksutõmbunult. Savva Iljitš, vana palitu alla pandud. Sealsamas seisid rasked saapad ning kuulatasid teraselt vaikust oma laiade säärttega.

Nagu igal kunstiüliõpilasel, nii oli ka Fjodoril voodi all terve ladu: tolmused kartongid etüüdidega, raamid pingutatud vanad lõuendid, rullikeeratud lõuendid, kuhu mis oli täis kuiva kaseinliimi pakke, värvi, kriiti, lahustipudeleid... Fjodor tiris välja raamitud lõuendi, kastl.

Savva Iljitš tõstis pead.

«Fedjuška, mis sa teed?»

«Maga, maga, Iljitš.»

«Kus nüüd mina. Magan nagu jumala linnuke. Mida sina ei maga?»

«Tahan lõuendit kruntida.»

«Pole justkui tööaeg — öö alles!»

«Hommikuks on tarvis.»

«Lohakas noormees oled, ma näen. Hommikuks on tarvis, kuid pole valmis tehtud.»

Savva Iljitš hakkas üles tõusma.

«Maga nüüd sina.»

«Tulen appi... Lohakas oled, kurvastad mind. Ei suhtu töösse tõsiselt.»

Kahekümne minuti pärast askeldasid nad kahekesi madalas keldriruumis, mille üliõpilased restorani nimega «Savoyks» olid nimetanud. Siin seisid kaks gaasiplaati ja massiivne kuumaveekatel. Siin keesis õhtuti kollektiivsed suppid kõrval, kuhu visati sisse kõik, mis oli soodavalt käepärast, mitte väga isuäratavalt lõhnavad liimisevad. Oositi korraldasid tudrukud tihti siin barrikadeid. Ükskõik taga «pesupaevi», päeval aga valitses siin «kuninganna Tamara», range koristajatadi, kellel oli Gogol, Deržimorda nägu ja kes valvas kuvalt kuumaveekatla niisilma erihse agaruseta puhtuse järele.

Fjodor posis vana kastruli kohal, kuhu oli veel jäänud

hõõrunud krundi jäänuseid, ning pani selle siis tulele.

Iljitš hakkas keema põrgulik, kurjakuulutavalt sinine lõga.

Iljitš silmitses seda nõiarohtu aukartlikult, vahetult ohates

«Tõu oled... See hakkab sulle elus kõikaid koda-põlduma. Edu saavutavad need, kes end kokku võtavad, võtavad seda.»

Iljitš meeldisid matt-valged lõuendid, need täitsid lahti ärevusega, kiskusid enda poole. Praegu aga pidi olema sinine, ebatavaline nagu uue laulu algus.

«Iljitš ei kiitnud heaks»

«lordad, häda sinuga.»

Iljitš kuivas ära selleks ajaks, kui poolenisti maa alla

Iljitš akende taga ähmases sulailma koiduvalguses vilksatama esimeste möödujate jalad. Lõuend

Iljitš hõõrunud kuivaks — vaheldane tükk äikese-eelset. Iljitš võtab hõlpsasti vastu heledaid toone ning

Iljitš matab ja lahustab eneses tumedaid.

Iljitš, neg on astuma hakata, ütles Fjodor koni kus-

tub

Iljitš ja süütundlikult talle silma vaadates palus

Iljitš

Iljitš mind instituuti kaasa... Kogu elu olen näha

Iljitš tabanud... Ühe silmagagi... Kordki enne surma... Roh-

Iljitš koon mul juhust ei tule, olen viletsaks jäänud.»

Fjodoril polnud täna tema jaoks mahti, ent kuidas võis

Iljitš ta keelduda!

Savva Iljitš hoidus aralt seina äärde. Ta oli jahmunud, hõõrunud ja tujust ära. Ta oli stuudiosse sattunud

Iljitš ajal — modelli viimasel päeval, kõige viimasel. Iljitš

Iljitš meel olid tööd lõpetatud, kõik olid lahtiste juustega

Iljitš meel juba ammugi äärmiselt tüdinud. Ükski ei valmistu-

Iljitš meel toole asumata — käidi molbertite vahel, koguneti tihe-

Iljitš meel rühmadesse, vesteldi uuest ooperilavastusest, Fjo-

Iljitš meel uutest dekoratsioonidest, arutleti pikalt-laialt, Iljitš

Iljitš meel on õnnestunud, peeti abstraktseid vaidlusi

Iljitš meel, tonaalsusest, kompositsioonist. Iljitš oli kogu elu olnud arvamisel, et kunstisse

tõsiselt suhtuda tähendab käsi rüppe panemata tööle. Stuudios aga tegeldi massiliselt üksnes lobisemisega, ta oli sattunud logelejate hulka. Usinasti töötas ainult üks — Ivan Mõš ei tõsta pead lõuendi kohalt enne, kui on kõlanud kell. Tema pärast ronis neiu poodiumile, tardselt harjunult liikumatuks. Savva Iljitš oli jahmunud ja tuju ära...

Näotus pintsakukeses, jalas ruskeks luitunud saarikud liikus ta lõuendeid silmitsedes pelgikult ühest kohast teise, kartes seinast eemalduda. Ja lõpetatud portreed rõõmustanud teda, ta ei suutnud neisse süveneda, selle pärast oli ta nagu endiselt ärev ja tauniv.

Enamik üliõpilasi pidas teda uueks modelliks, kes on tulnud end tööle pakkuma ja uudishimulikult stuudio vahtima jäänud.

Niina Krassavina, Niina Hudjakova sõbratar, takseeris Savva Iljitši habinemata pealaest jalatallani nagu kaupmees kaupa, ajas huuled põlglikult torru ning ütles, tundmata piinlikkust selle üle, et vanake ise seda kuuleb:

«Soojades toonides välja peetud, ainult juuksed on külmades... Midagi uudset pole osatud leida.»

Ilmus Valentin Veniaminovitš, märkas Savva Iljitši, küsis ülemuslikult:

«Kes teie niisugune olete? Mis teil siit tarvis on?»

Savva Iljitš kohmetus liikumatuks. Fjodor ruttas appi.

«Minu kooliaegne joonistusõpetaja. Tahab kordki elukunstnikkude stuudio näha.»

Valentin Veniaminovitš leebus otsekohe:

«Teie õpetaja? ... Joonistusõpetaja ... Vabandage! Jaa-jah, palun vaadake.»

Savva Iljitš ohkas kergendatult ning maali õppejõu järele vaadates ütles vaimustusega:

«Väga õiglane inimene, nagu näha.»

Fjodor võttis oma endise töö maha, heitis nurka, kinnitas molbertile sinise lõuendi.

Modelli viimane päev. Ivan Mõš nokitses tööd teha. Modell igavles — lõualuud kokku pigistatud, punaseks võõbatud huuled virildunud, pilk ähmane.

Jõude lobisevate üliõpilaste hulgas toimus äkki elavne mine. Fjodori sinine lõuend kutsus esile sensatsiooni. Siru tati kaela tema suunas, koguneti ritta tema selja taha kiiret polnud kuhugi, miks mitte vahtida, kuidas Matjorin omapäratseb. Vahetevahel oskab ta uudishimu üles kütta

Fjodor tegi kaua ettevalmistusi. hõõrus lõuendit õliga, pabistas varve paletile, uniseks jäänud neiut seejuures kogu aeg pingelise huviga silmitsedes.

Selja taga vahtivad kaaslased häirisid teda — ta tajus need motles nendele — võtaks tont neid kõiki!

Vedelasse värvi kastetud peenike pintsel liikus nobelsti mooda lõuendit, märkides kontuure: kallutatud pead, õhulangevaid juukseid... Ent selja taga vahiti ja...

«Oh, mis te kõõritate? Ootate tsirkusetrikki?»

«Ära haugu, lase aga käia. Me imetleme.»

Fjodor võttis laia pehme pintsi, kogus sellele kaua vajatatud värvi, katsetas paletil ning paiskas lõpuks pintslit paksult lõuendile — sellest sai kõige heledam koht, pöõnukk. Äikeseliselt sinisele lõuendile — kriiskavalt puna, paksul kreemikas, soojatooniline laik...

Ja Fjodor unustas kõik. Unustas jõude vahtijad oma selja taga, unustas, et iga tema käeliigutust jälgisid kümned silmad.

«Muhurma võitluspinges...» Võitlus oli hästi läbi mõeldud. Ootel, kui ta unetult vähkres, enne seda ööd, kui ta vastumeelseks muutunud lõuendit vaatles, hommiku eel, kui ta krunti lahustas, oli ta mõelnud sellest inimesest, kes tema tema ees. Neiu kahvatu nägu, ta ebaloomulikult heledad juuksed, paksult võõbatud huuled, kurtunud näo ümbrine ovaal, arglikud põsenukid, mida lohkuvajunud...

...le tõstsid, — sel hetkel armastas Fjodor seda neiu, sest neiu oli sundinud Fjodorit kõike unustama, jätma varju kogu maailma!

Sind üleni, su kammist lagipeas
u varvasteni välja teadsin peast
kui näitleja provintsist suurt Shakespeare'i
a tanavail sind kordasin ma, pidamata piiri.

Fjodor on teda tundma õppinud, teab peast, raske on teda — põsenukk ja langevad juuksed, madal, mitte... kaup ja hele ninajoon. Ette labikaalutletud, ent mitte kaane võitlus. Kõigi piinade, kogu jõuetuse ja meele... pintslilööb pintslilöögi järel!

Ainult püsivust, ära ainult ülepeakaela torma, Fjodor. ... pole uuga isegi pintslit puhtaks pühkida, puhasta hoolikalt, et vana värv ei seguneks, ei muudaks puhast tooni

haguseks. Ära hooli ajast, mõtle hästi järele, nõia järele kohal. «On hurma võitluspingses!...»

Nähtamatuna, ootamatuna ning juhushikuna nagu kingitus tärkas ennastunustav julgus. Mõnel teisel jubedaks oleks ta virutanud laugude alla seda barbaarset kollast, nüüd ei märganudki, kui paiskas, ja see muutus elavaks ihuks. Aga huuled! Aga huuled! Raske, hukutava peenega. Ja tumedate varjudega silmad. Ta kogus paletat varvisodi, seda õlist varvisodi, mis parast kõrvaldatakse.

Nüüd eemaldume, silmitseme kaugemalt. Silmitsedes teraselt, kuid mitte armunud pilguga, vaid võõralt, peaaegu vaenulikult... Ahaa! «Sind üleni, su kammist lagipeas...» Pisut langetatud laud, lihahikult aneemiline, nagu paistaks neist läbi lõuend. sina — lõuendi sina va neiu külm siniveri, — nende all lootusetult väsmud silmad, silmad, mis veekalkvel püsivad.

Lõuendil valmib inimene! Ei, mitte inimene, vaid teine goodla! Kes ütles, et kunst on vale? Picasso vist ütles! Keegi veel? Pole tõsi! Kunst on kirurgia! Halastamatult lahku ning toob ta esile seda haiglast ja rikutut, mis inimloomust haavab. Kõigist arstidest on kirurgid kõige leppimatumad tõearmastajad.

Neiul aga, nagu selgub, on ilus kael, peenike, pikk, helisinine... Ja odavast pitsist kraeke... Ning terav kõhetus õlg kleidi all.

Kirurgid on kõige leppimatumad tõearmastajad.

Äkki kõlas tagantpoolt, Fjodori selja tagant häälestunud hüüatus:

«Isakesed kallikesed!»

Keegi ei hakanud naerma.

Savva Iljitš, kes seni oli habelikult liikunud seinavõrvi ja vaadelnud molbertitel olevaid juba lõpetatud töid, olles rabatud uudsusest ja lõhestatud vastukäivatest tunnetest, märkas lõpuks, et kõik üliõpilased tunglesid Fjodori ümber. Ta lähenes ja piilus peade vahelt...

Alles hiljuti oli ta näinud sinist lõuendit, puhast ja ilmetut. Sellest oli nüüd moodas umbes pool tundi, ja lõuendit ei olnud enam, oli kõhetu näoga tüdruk, kes läbipaistvate laugude all uduselt virvendavais silmadega võis aimata nalga, mitte tavalist nalga leivatuki järele, võib-olla ehk armastuse ja helluse järele, mida ta tundis vaid kuulduste põhjal... Kollased silmaalused, ebameeldivad huuled, vesinikülihaperdiga pleegitatud juuksed

...hastav kahjutunne ja tihenevate äikesepilvede

...hastav hüüatas, kõik vaikisid.

...aldus tööst, seisis kaua-kaua teraselt silmit-

...vaikisid...

...hakkas kõhe. Kas tõesti on tema selle teinud? ...tapsed, otsustavad pintshloogid. On see tema? ...Ta oli mõelnud, modelli tundma õppinud, ette- ...teinud, kuid mitte seda polnud ta oodanud — ...dus, ebatõenäolisus! Oli kujutlenud nii värvi kui ...nt mitte seda, mis juhtus.

...võitluspingses...» Fjodori mehisus oli otsa ...Ta vaatas tood ega uskunud oma silmi. Oli ...veel rohkem hammastunud kui lihtsameelne ...Tarvis oleks lopetada, mõnigi asi pole veel ...ahitud, ent Fjodor kartis pintsli tõsta — kui ...kub ara. Ei olnud enam vaimustust ega usku ...ta oli tuhjaks ammutatud.

...kuvatas pintsliid kaltsu sisse ja ütles kurjalt:

«Kollad!»

...alleks oli kulunud ligikaudu pool tundi — vaheaja- ...lla polnud veel helisenud.

...eemal, üsna lõuendi kohale kummardunult, ...Mõs oma pildile värvi juurde, ta ei liikunud ...hastav

...vabanesid vähehaaval tardumusest, kuid port- ...piltu eemaldamine ja Fjodori poole vaatamine nõu- ...pingutust. Ka Vjatšeslav seisis teiste seas, ta ...elmesena häält:

...kes ta on? Kes ta on, see kurjast vaimust vae-

...astus umbusklikult lõuendi juurde, otsekui ...nuusutada, ning vangutas pead:

«Mingil silmamoondus...»

...aga niheles kannatamatult modell. Ta nagi ...kuidas üliõpilased vaikides seisis, kuulis Savva ...Teda oli vallanud uudishimu.

...vaheajakell. Ivan Mõs tõstis pea oma molberti ...asjahikult pintsliid ja viskas need lahti- ...hastav

...lappas põrandale, kohendas kleiti ja lähenes ...pauza hõõritades, naol valmisolek hoida kange-

lasteost. Ent niipea kui ta oli pilgu lõuendile heitnud, venis ta nagu pikaks, põsed kattusid nagu tolmukorraga ning ta hakkas haiglaselt silmi vidutama, nagu ootamatu heledasse valgusse sattudes.

Kõik vaikisid.

Ta seisis natuke aega, kogeles siis midagi kohmetunult ja suundus ukse poole, kuid puusi enam ei hõõritanud. Kõik saatsid teda pilguga.

Fjodor mõtles, et üksinda kodus ta meenutab oma poore reed ja hakkab vist nutma.

Tema juurde astus Savva Iljitš. Õige pisut kahvatu, kuid muidu, iga kortsuke liikumatu, selgelt näha, kindel ja mõistatuslik. Pealael turritas lapselik juuksetukk, kuid olid pinguldatult külgedel, selg sirge. Ta näis olevat kord kordunud ja otsustav, nagu valmistuks teatama mõnda katastroofilist uudist — keegi on surnud, on alanud sõda või on paljastatud kuritegelik vandenõu.

«Aitäh kõige eest, Fedenka.»

«Mis nüüd, kas lähed ära?»

«Sõidan minema. Kohe lähen raudteejaama.»

«Kuidas nii? Kohe?... Mis juhtus?... Pidime minema koos Tretjakovkasse. Näitaksin Moskvat...»

«Ei taha midagi.»

«Löö või maha, mitte ei taipa.»

«Midagi ei taha, midagi pole enam vaja.»

«Mis siis lahti on?»

«Midagi paremat ma ikkagi ei näe. Tretjakovka, muuseumid, Moskva, — kuhjan pea igasugu prahti täis. Kuid see tuleb puhtana ära viia. Nägin imet...» Pean seda meeles, kuni elan. Sul aga ei maksa solvuda ega keelt-tada... Ma tean, et sina praegu ära tulla ei saa, nii ei lähen üksi... Kohe praegu — jaama, ostan pileti — ja koju... Ole mureta... Elupäevade lõpuni, niikaua kui elan... Oh, Fedenka...»

«Oota pisut. Ma küsin ennast vabaks. Vähemalt saadan sind, hullu.»

Keegi oli jõudnud uudise juba stuudiouksest välja valla. Veidi ettepoole vimmas, seisis Valentin Veniaminovitš taandunudult Fjodori molberti ees, toetades proteesi terve käega.

Ümber ringi aga häälekas, erutatud kõnelus, üliõpilased rühmiti kõigis stuudio nurkades, elasid uuesti elu, mida olid näinud:

«Mingil ranget joonist, märkis vaid õige kergelt.»

«Võiband. Seda ei saa lõpetatud tööks pidada.»

«Tul siia meeldi, mine Möši juurde, temal on lõpetatud kolm kollideni ninas.»

Aga Valentin Veniaminovitšil oli jahikulli liikumatu otstil, appuvajunud alahuul. Umbkaudu nelikümmend minutit tagasi oli ta siin studios olnud, näinud näinud, kuidas sinist lõuendit molbertile kinnitati. Nelikümmend viis minutit — see oli liiga lühike aeg tähtsa kohtasaatmiseks. Selle aja jooksul jõudis tema, Valentin Veniaminovitš, vist käia vaid ühest stuudiost teise, jõudis vist anda ka mõnele esimese kursuse üliõpilasele mitte eriti keerukat nõu — leia modellil kõige heledam ja kõige tumedam koht.

Kõige heledam ja kõige tumedam — tonaalsuse määrad — esimese kursuse üliõpilane õuntega natüürmordi maal... Argipäevad... Praegu aga — võttis kangeks. Mõtt oli ta palju kogunud.

Fjodor ootas aupaklikult eemal.

Lõpuks ajas Valentin Veniaminovitš ennast sirgu, ohkas, hantel tööd veel viivukese ja eemaldus, libistas pilgu üle stuudio, otsides Fjodorit.

Fjodor astus tema juurde:

«Valentin Veniaminovitš, mul oleks vaja oma tuttavat

Valentin Veniaminovitš pani käe Fjodori õlale.

«Kas see on aga tõde?» küsis ta, viidates tööle. Ning vastas endale ise: «Tõde küll, ent mitte minu moodi.»

«Kuidas seda mõista — mitte teie moodi?» muutus Fjodori tühedepanelikuks. Ta oli ometi kiitust oodanud.

Vaatasin praegu ja tabasin end sellelt, et kardan sind, Kardan... Ja mingil viisil koguni haavab mind muu too.

«Mispärast siis?»

Valentin Veniaminovitš jäi vastuse võlgu ning vaatas

lühilap viis sellepärast, miks stepikarjus, kes on harjunud tasast maad nägema, kardab uskuda, et maa on ühtlane.»

«Vender... On see kiitus või laitus?»

«Kas sind tõesti nii väga erutab minu suust tulnud kütus või laitus?» -

«Veider.»

«Ma olen toosama pronksiaja karjus... Sina jätud - sulle pole ma enam õpetaja, ei pane hindad - oled minust üle kasvanud. Võta seda kui õnnitlust.»

«Vahest peaksin siis instituudist lahkuma?»

«Meie kantseleiajastul läheb sulle arvatavasti taaski paberit - lõpudiplomit. Selle nimel on mõistlikum nende seinte vahele jääda. Kuid mina pole sulle enam vajalik midagi pole mul sulle õpetada.»

Valentin Veniaminovitš pöördus ringi ja tahtis minna.

«Mul on teile palve,» pidas Fjodor ta kinni.

«Kuulan.»

«Lubage mul täna puududa.»

«Meeleldi, kuid mis põhjusel?»

«Tarvis on tuttavat jaama saata.»

«Keda siis?»

«Te juba nägite teda. Minu kooliaegne joonistusõpetaja.»

«Joonistusõpetaja? Sinu? Jah, jah, nägin...» Valentin Veniaminovitš pilk muutus ootamatult pinevaks. Ta küsis vaikselt:

«Millal ta siia sõitis?»

«Alles eile.»

«Eile... Tema siis kuidagi ergutas sind?»

«Võib olla, et mingil viisil ergutas.»

«Jaa-jah, sa olid enne tema tulekut pisut loiuks muutunud... Kuule, tutvusta mind temaga.»

«Ta oleks õnnelik.»

Savva Iljitš oma hoolikalt lõuani kinniõõbitud sarvkaenla alt kitsas pintsakukeses ja kulunud pükstes, ta olid sätitud punakaspruunidesse säärikutesse, sudantahvatavalt üksildane ja mahajaetud, seisis kõheldes ukse kõrval. Liginevat Valentin Veniaminovitši silmates tõmbus ta päris kõssi, hakkas segaduses kasi peitma. Tema juurde tuleb õiglane inimene, selles oli tema, Savva Iljitš, kes veendunud, ent ikkagi ülemus. Ülemusi aga kartis endalainud joonistusõpetaja, Marfida-eide kompanjon, kes enam maailmas.

Ent Valentin Veniaminovitši suure ninaga ja karmalt rippuva alahuulega näol oli imetus ja aupaklikkus.

«Lubage, et ma surun teie kätt.»

Iljitš heitis Fjodorile tagakiusatu abiotsiva pilgu - paista, sõber!

«Valentin Veniaminovitš tahab sinuga tutvuda.»

«...oomus... ma... vabandage... ma...» ning mõnuna pühlikkusest.

«Veniaminovitš võttis vanakese kortsulise, kuid mitte hellalt oma suurde pihku.

«Te võite oma õpilase üle uhke olla. Te mõistate, et see on kõige suurem kütus.»

«...mis te nüüd ometi?... Mis õpetaja mina olen? Teie olete talle...»

«Lahk ma veendusin, et ei vääri teid.»

«Mind?...» Savva Iljitš tõstis hirmuga silmad Fjodorile ja hakkas summutatult: «Naerdakse?... Mispärast?... Ma pole ju midagi säärast... Tulin ainult vaatama...»

«Valentin Veniaminovitš räägib tõsiselt.»

«...oleks tahtnud naerda ja nutta sugulaslikust haledusest vanakese vastu.

«Tõsiselt?... sosistas Savva Iljitš peaaegu hääletult.

«...te tõesti arvate, et ma sõandaksin naerda? Te ise... Te olete. Võin vaid öelda, ja uskuge mu sõnu, et austan teid. Sügavalt austan! Tema pärast...» Valentin Veniaminovitš osutas Fjodorile.

«Ja te mõtlete seda tõsiselt?...»

«...tõsiselt.»

Iljitš haaras mõlema käega instituudi maalimis-... ta peo, raputas seda ning ta luitunud raugasilme esid pisarad üle uurdeliste põskede, jaades... ta peatuma.

«Tanan!... No mis see küll tahendab?...»

«Suur tänu!»

«Veniaminovitši ripnev huul hakkas värisema:

«...miks?»

«...kunagi niisuguseid sõnu kuulnud... Niisuguseid... kus sellega... Mitte kelleltki... Te ütlesite...

«...et austate. Minu üle on enamasti naerdud...»

«...õnnunud ja kurvastatud Valentin Veniaminovitš...

«...lõppu poole.

«...konetas ta vist esmakordselt teda mitte pere...

«...vaid eesnimelga, «miks siis nõnda?...»

«...andis Fjodor lühida seletuse.

«Matjora külas on kakskummend viis peret ja kõikides mõeldakse rohkem sõnnikust, sügiskünnist, mitte maalikunstist. Kes mõtleb maalikunstist, too on nõdra-meelne»

«O-oo!...»

Valentini Veniaminovitš saatis Savva Iljitši ja Fjodori riidehoidu. Savva Iljitš oli juba niivõrd kodunenud, et talus mehiselt, kui Valentin Veniaminovitš oma ainsu kaega küllalt osavalt talle igivana palitukest selga aitas.

«Nägemiseni. Kui Moskvasse juhtute, tulge jälle, olen alati rõõmus teid nähes.»

«Ei enam, kus seal... Ei juhtu. Noorusest peale kavatsesin, kuid näe, millal õnnestus. Nüüd on mul ainult üks tee — hauda. Tänu teile teie headuse eest. Suur tänu. Muidu oleksin surnud, nägemata head inimest, kuulmata head sõna.»

Ikka veel olid ilmad niisked. Päeval ei paistnud inimesed nii ruttavat kui öhtul. Autode voolust majaseinteligi tõrjutud inimesed aina laksid, läksid, laksid jonnakalt. Nende kohal aga kõrgus kivine linn, udune ja mõtlik.

Niihästi Fjodor kui ka Savva Iljitš oleksid pidanud õnnelikud olema. Nii üks kui teine olid elanud üle sündmusi, missuguseid kummagi elus polnud varem ette tulnud. Fjodor polnud veel kordagi saavutanud sellist võitu. Ta teadis, et see saab instituudi legendiks, seda hakatakse aastast aastasse jutustama esimese kursuse üliõpilastele. Savva Iljitš polnud kunagi kogenud taolist lugupidamist enda vastu — Fjodori võitu tunnustati tema võiduks. Üksainus kord elus!

Ent Savva Iljitši heades kortsudes paistis vaikset nukurust ning ta ohkas aeg-ajalt.

«Fedja...» Ta hääli oli nõrk, vaevu kuuldav tänavamüra, luitunud silmade pilk suunatud kaugusse, ilma et oleks märganud vastutulijaid. «Ma ütlesin sulle eile, et olen elu hästi elanud. Uskusin ju seda. Praegu aga sain aru, kes ja mis ma olen. Pilbas veelombis. Kes on mind tõsiselt võtnud?... Siin aga surutakse kätt, raägitakse lugupidamisega. Kui ma oleksin noores eas sõandanud rongi peale istuda... Mis mind kinni hoidis? Naine? Lapsed?... Mis sind kinni hoidis, vilets pobul? Missugusest

elust jaid ilma! Muinasjuttudes ei kuule, uneski ei näe rõõmu. Ee-eh, mis seal enam — pärast tarku palju. Mõnda on libisenud, tagasi enam ei too...» Ja äkki murdunud kukehäälel: «Kas on maailmas sinust õnnelikumat inimest, Fedjuška! Ega vist!»

Kas ta on õnnelik?... Millest kahtlused?

«Oh hurma võitluspinges...» Selle oli ta läbi elanud, kellel on tal teada. Aga äkki oli see juhus? Ta oli tundnud loomingulist ekstaasi. Kas see kordub kunagi? Mis ootab ees?

Teine aastat tagasi oli sõduripluusiga poisike lebanud puitkonnest kuuma jääraku ees, kaasas tühjad katelokid. Lebanud ja mõtelnud: mis mind ootab? Kas aeg liigub edasi või jääb seisma? Kas papli uduvill Matjora küla kohal, naer ja pisarad, kohtumised ja lahkuminekid, loomulikud, suured linnad ja kauged maad, või — mitte midagi, ei ood ega pimedust, isegi mitte tühjust, lihtsalt mitte midagi. Mis ootab ees? Tookord oli see hirmus küsimus elanud.

Praegu aga — ära teota pühadust. Sa lähed läbi linna, seal ei ümbritse mitte tulekahjude suits, vaid sulailma tihke hämarus, seinad toetuvad kindlalt usaldusväärsele maapinnale, — hädahoitu ei ole, kuskilt ei varitse sind automaaditoru. Sinu aeg ei jää seisma enneaegu, sa elad.

Kõnnitee ääres aga külmetab raagus pärnapuu. Kui ta võiks hetkeks muutuda linnuks või metsloomaks, kellele ei ole kuum, kui ta tajuks, et suudab lennata või joosta, tunda kirevaid värve, tunda lõhnu, kogeda hirmu ja armumist, siis oleks puisesse liikumatusesse tagasipöördumine talle arvatavasti võrdne surmaga. Pärnapuu külmetab, ta raagus oksad on elutud, ta ootab kevadet, et avada pungad, lehtida ja õitseda, — temalegi pole tundmatud oma kasi-
tud rõõmud. Ent kes teda kadestaks?

Arm ei ähvarda sind, automaaditoru ei ripu su kohal, kord küsimus, mis ootab ees, erutab ja hirmutab. Ta oli tunda saanud, et loominguline ekstaas on olemas. Ent kas see kordub? Äkki on ees puine liikumatus? Oudne.

Mõelduvad inimesed, noored ja vanad, flegmaatiliseltsitud ja närviliselts toimekad, hästi rietatud ja kehvalt rietatud... Linna kõnniteed on nagu inimkollektsioon! Neid hulgas sammuvad kaks meest. Kumbki on omal viisil maitnud edu, mida ta pole sündimisest saadik tunda

saanud. Seljataga on varske õnn, — kulumata nugi
reformijärgne rubla. Nad peaksid olema rõõmsad, naernud.
Mis oleks veel loomulikum? Aga ei.

On see argus või kullastamatus? Hinge vaesus või ülla
elujanu, mis rahu ei anna? Kas see on pidurdav või luku
mapanev jõud?

IV OSA

1

Hobikem kui pool 1952. aasta maikuust oli seljataga. Kord tundus, et kevad on juba oma aja ära elanud, siis aga ärkas ta uuesti ellu. Tema aeg näis möödas olevat päeval, kui jooke kõrvetas ja inimesed varju otsides majaseinte läheduses hoidusid. Uuesti ellu ärkas ta öhtute tontlikus hämaruses, enne esimeste laternate süttimist. Neil tundidel hakkas kivvi kammitsetud Moskva põiktänavatel levima mürake mulla ja äsja puhkenud pihkaste lehtede mörkjast loop.

Ja neil hetkedel hakkad igatsema külaelu ja loojanguid, mis hõõguvad madalal tumedate sakiliste metsade kohal ning mida ei varja pilgu eest rasked majaseinad. Ja tahtmatult vaatad jalge ette, loodad leida elavat, hallist kivist tämmmatamata roheluselapikest.

Oli möödunud väsitav ja kasutu päev: Fjodor oli hommikust peale teenistust otsides mööda organisatsioone ringi jooksnud — hunti toidavad jalad. Ühes kesklinna kaupluses pakuti vaateakna kunstilist kujundamist — maali värste ja sinki, kujuta öitsengut. Üliõpilasena oleks ta meelel hõlbi ka sellega nõustunud, kuid praegu oli ta ju diplomeeritud kunstnik. Lähimõeldult küpsed revolutsiooniliikluse kavatsused ja butafoorne sink! Väsitav päev, mis kulus teenistuse selleks, et homme kuidagiviisi ära elada. Homme aga on jälle niisamasugune päev samasuguse ülevõtte nimel...

Fjodor sammus vaikselt põiktänaval, vaatas asfaldile jalge all, unistas puhtast, haljast kevadisest rohust.

Ennustavalt tõstis ta pea...

Uue värani avatud ukse kõrval toolil istus haige vanake — hoolitsevad omaksed olid toonud ta majast välja ohu eesmärgi. Lähelt soojale öhtule vaatamata oli ät talupidajasse mahitud, ainult võbisemapanevalt kiilas pea-

lagi oli katmata ning tema kortsudest uuristatud nagu väljendas majesteetlikku lahtiütlemist sellest maailmast, mis ei suutnud lahkumisele valmistuvat vanainimest enam millegagi hämmastada.

Vanake istus oma toolil ja temale lähenes kiirel sammul juhuslik mööduja. Seljale heidetud juuksed, püstak, väike lõug, kael kuidagi uhke, hirvelik, punane jakike ja väga kitsas, jalgu kammitsev punane seelik. Tema tippvate kontsade alt vallandunud lõbus kõpsimine kandus üles hääletute korrusteni.

Ja Fjodor võpatas nagu löögist, higi tõusis talle laubale...

Temal!

Mitte enam nurgeline plikake, mitte enam endist eba maist kergust, — tugevad, sitked jalad kandsid sihvakat kitsapuusalist naist. Mitte kivist, vaid elus Nofretete tähendab, et aeg muudab tedagi. Isegi too esimene Nofretete oli aja võimule alistunud: oli kasvanud, õitsele puhkenud, kuue lapse emaks saanud, siis vananenud...

Ta möödus nii lähedalt, et Fjodor tundis õhupuhangu ja kerget parfüümi hõngu.

Õeldakse, et paralleelsed sirged ristuvad lõpmatuses ikkagi. Kuid elu pole lõpmatu, kahe inimese teede ristumispunkt võib jääda hauakünka taha. Ning see, et nende teed ristusid, et Fjodor teda praegu kohtas, — see oli harukordselt õnnelik juhus, mis oleks võinud ära jääda.

See toimus... Ent mis sellest?

Ukse kõrval toolil palitusse mähkunud haige vanaaasta ning kontsade rõõmus kõpsimine... Kõik oli igapäevane, kõik oli tavaline, linn ei olnudki hämmastuses, üksi Fjodor teadis saladust, et praegu eemaldus mööda põiktanavat aastasadade tagant elluärganud Nofretete.

Kohtumine oli toimunud. Aga Nofretete kaugenes, ilma et oleks seda märganud...

Fjodor sammus talle järele...

Fjodorit polnud vallanud mitte argus, vaid jõuetus. Ta oli siinsamas — kümme sammu, sekund aega. Kui kerge oleks astuda neid kümmet sammu! Sekund aega tema aga on otsinud, on jälitanud teda aastaid. Tõtta tal järelle, teist juhust ei tule, tõtta järelle, sunni ümber pöörduma, ütle talle otse välja kõige tõepärasem tõde: «Olen oodanud, otsinud sind palju aastaid, kui mitte kogu elu!» See on tõdede tõde, avastuste avastus!

Lai ta ei usu, ta nõrdib pahameelest: «Mis jultumus see on? Mis teil tarvis on? Ma ei tunne teid!»

Kümme sammu — ja ületamatud mäed inimlikke tavade keelde, pedantseid viisakusnõudeid.

Õhukusse kammitsetud jalad kannavad eemale kuningat kuklasse heidetud uhke pea Fjodor järgneb mitte end ohjeldades, ei jää maha ega saa kätte...

Õhutat Kuula mind ära!... Ei, Fjodor on talle juhuslik vastutuli. Kuid inimestel on sajandite vältel kujunenud hoidu — hoidu juhusliku vastutuli eest. Hoidu igaks juhuseks, ta võib vaenlaseks osutuda! Ilaletsusväärne on mõistus, kui ta on sajandeid elanud säärases umbusals-

õeldamatult keeras naine võlvialusesse.

Fjodor seisis natuke, viivitas, riivas uksi ja valgustatud aknad hiraoleva pilguga ning astus siis isegi teadmata, mis-paraad, ilma vähimagi lootuseta pikkamisi õuele.

Põiktanav oli vaikne ja tühi, ent õu, müüride vahele lohtud pime Moskva õu haletsusväärset haljasala meenu-

kosaga, oli täis elu ja lärmi. Naerdes kihutasid need, uste ees peksid naised keelt, haljasalal pika istusid valendavate särkidega mehed ja kostis kivide klöbinat.

Õu ringi aga aknad, aknad, aknad, maast kuni taevani, lahti ja kinni, lambivarjudest oranžid, eredad ja valgustatud ning kardinateta, lihtsalt pimedad. Katuste ümbristavate toetus taevas, mida õige pisut varjutas õu. Seal kustus üksik kahvatu täht, — mitte

õu. Seal istusid selles monumentaalses inimpeas. Õu ümbristav maa, laste kätsemise, meeste bassitõlke pahvatuste ja doominokivide tulistava klöbina kohal holjus kuskilt kõrgelt lahtisest aknast väljapääsenud viulihelid, teiselt poolt aga kostis täie võimsusega toetavast raadiost võidukalt võimukas teadustajahääl.

Õu ümbristav... «Külm sõda»... Meeletus... Tuuma-õu... Radioaktiivsuse oht... Oht inimkonnale... Malmkuulne oht... Hädaoht! Hädaoht! Hädaoht!... Õu ümbristav kitsas õues edasi-tagasi nagu malmkuulid, õu ümbristav lokku ja kargasid eemale ning ajasid üksteist õu ümbristavalt põimused neisse melanhoolsed viulihelid. Õu ümbristav elustus see, mis ammugi unustusehõlma oli õu ümbristav kindetee masendavas stepis. Tranšeedesse õu ümbristav paiskunud veokid. Lahja kisselli taoline koidu-

valgus. Selg pinguloleva sineli all... Ning viiulid, millest kurgus pitsitama hakkas ja hing pahupidi pöördus... Viuhhelid, mis oiates valla pääsesid rumeeni sõduri kaevikuelust parkunud kate vahelt. Surm, napp tume tulevik — kõik taandusid hetkeks kuhugi kaugelt.

Ja praegu — viuli habras nutt ning malmistatud sõnad...

Vahetevahel matsid robinal kukkunud sõnade kildid jahmunud õrna hääle enda alla. Ja siis tardus keha ootuses: noh! noh! ... Ja viiul mürdis läbi — ei taitnud ohtu mitte nõrdimuse ega raevuga, vaid endiselt võitva ootusega. Sellesse õrnusest ja nukrusest tulvil õhku aga pillus aina ränkraskeid sõnu: sõda! meeletus! hadaoh!

Lapsed naersid, laudadel klõbisesid doominokivid. Inimesed elavad ja laste naer ei vaibu.

Kuhugi siia aga oli kadunud elluärganud Nofretete kitsapuusaline naine punases villases kostüümis.

Keegi ei pööranud Fjodori ilmumisele tahelepanu, keegi ei märganud ka tema lahkumist.

2

Ligemale üksteist aastat tagasi olid katkised sandaalid plaksunud asfaldil: «Tere! Sina oled Moskva! Mina — Fjodor Matjorin.»

Ta oli harjunud selle linnaga, tundis teda, oli tal tühjuse võlgu, sest maailmas ei leidunud teist kohta, mis oleks Fjodorile olnud suuremaks kooliks, Moskvat oli võimatu lahutada tema eluloost.

Fjodor mäletas lapsepõlvest, kuidas neist paari maja kaugusel elav kolhoosi arveametnik, heasüdamlik ja vaikne Trofim Nikodimovitš aeg-ajalt mõistuse kaotas — ta kannatas aegade skisofreeniahoogude all, nagu Fjodor nüüd teadis. Kõigest ühel korral oli Fjodor näinud teda haiguse Trofim istus kodus (haiglasse teda harilikult ei paigutatud, kardeti, et ravitakse «põhjalikult»), jalg üle põlve pilk rahutult ekslev, selg pingutatult sirge, ja nõudis lapselikult kapriisses kiirkõnes:

«Andke tikke! Andke tikke! No kui palju kordi tuleb paluda: andke tikke!»

Tikud olid tema eest ära peidetud — võib maja põlema süüdata.

nagu, käsn põsel, tuttav vene särk, millele olid kinnitatud luntunud rukkililled tuttav kuni viimane, inimene aga hoopis teine...

... olid ka Moskva valjakud, tema puisteed ja tema ilme oli endine, ta ise aga teine.

... lapsed, kui Fjodor instituudi lõpetas, oli harjunud koduseks saanud Moskva muutunud nagu võõrmaailm.

Diplom anti kätte, õnnitleti ja... mine, kuhugi...

... olid vabakunstnik. Minna pole aga mitte kunstnik, pole ateljeed, tööd on palju, kuid mitte vabakunstnikule — ei ole kuhugi pead panna,

... kas saad homme kõhu täis süüa. Vabakunstniku suhtes ollakse vabad.

... kordudel kohtumisel Moskva Nofretetega, kui nad lahaga korterit remontisid, oli päästjaks osutunud Niina Kujakova. Ja nüüdki mõtles Fjodor tundmatust õuest otsekohe temale.

... Õigeusklikust lahku läinud. See ei hämmastanud Fjodorit kõige vähem. Õnnetuks nagu ka sarnaselt, ei saa jääda igavesti. Instituuti Õigeusklikku ei...

... põhjused, mis olid ta teinud kunagi haletsemisväärtaks, püsisid edasi, kuid... aeg parandab kõik haavad — vaip jäi ostmata, kirjastuse peatoimetaja ei...

... tuttavate abil leidis Õigeusklik töökoha ihtuotööstuses, joonistas kalu labilõikes.

Niina heldimus omaenese ohvrimeelsusest oli talle teadaolevaks muutunud.

... oli Fjodor, teadmata, mis endaga peale hakata, tõusis üles üksiklamu pimedast trepist üles. Niina avas...

... laud teed, Fjodori ees oli saksiporselanist tass...

... tass oli nüüd jälle Fjodori ette asetatud.

«Anna mulle paberit,» palus ta Niinat.

... heitles viiul ikka veel malmraskete sõnadega, kostis laste naeru...

... mälestused ärkasid...

... viiul laulis keset sõda, katkestades hetkeks vahepealse rännaku...

... sarnanev habetunud näoga rumeenlane — vaenlase sinelis sõdur...

... mitte enda pärast. Ja tänulikkusepisarad...

Kui suudaks viiuli haält lõuendil korrata. Korrata nõu et igauht vapustaks avastus, mis on lihtne nagu «armastus»: maailmas eksisteerib muudki peale vaipade, tulekahjude...

Fjodor kummardus paberi kohale. Jäme pliats visand kõrge teeperve, üles — kitsa taevariba, taeva taust saabastes ja sääremähistes jalad tallamas rindeteed. A teeperve nõlval, kaks sõdurit, kaks hiljutist vaenlast. Üks — noorem, surub vintpüssi enda vastu, teine — vanem — küürutab viiuli kohal nagu sasitud ronk. Vöö ja sammuvad jalad tekitavad erilise rütmi. Vaevaga tõusev pinevus noorema näol, viiuldaja ennastunustav poos, ta jäänu aga peab lahendama värv, taevast argliku koidup naga, selle vastuhelk kiivril, viiuli poleeritud läige...

Võib saavutada, et lõuendil hakkab kõlama muusika.

Lõug käele toetatud, jälgis Niina pliatsit. Lille hommikumantel liibus ta täidlasele rinnale ja längus õlale. Niina oli viimasel ajal tüsenenud, laiust juurde võtnud, temast levis tüki maa taha kutsuvat soojust, ta endist viisi häirimatult rahulik ja suursugune nagu ta olnud aegadel, — näol tumm vaimustus Fjodori loomingu üle, ehkki paberilehel oli vaid hooletu visand, mille pilt, vaid hieroglüüf, mis asjatundmatule midagi ei ütelnud.

Fjodor keeras seda käes, silmitses kõrvalt hindava pilguga:

«Ja võib saavutada. Võib, tont võtaks, kõrist kinni hoida!... Eh! Kui saaks unustada selle, et on tarvis sõltuda ja riietuda, — minna peitu, uppuda suurde töösse, teadmata midagi, kuulmata midagi! Homme aga tuleb mul vaagnaknale sinki maalida...»

Niina surus õla Fjodorile lähemale, piilus talle silma.

«Fedja...»

«Mis on?» ärkas too, kiskudes end visandi küljest lahti.

«Fedja, kuidas sa ka ei keerleks, ikka pöördud sa minu juurde... Fedja, mõtle järele...»

«Mille üle?»

«Selle üle, et jääda siia... alaliseks...»

«Kõhumured meie lähenemisega kahjuks ei lahene...»

«Fedja, ma viskan oma maalimistöo nurka... Mõtlen temast. Mul pole annet. Ma hakkan nii sulle kui endale leiba teenima. Hakkan töötama kui sunnitööline. Olen valmis mis kas või vargile minema... Sul ei tule millestki puudust. Sellest toast teeme toreda ateljee. Sa hakkad ma-

loomi all suurteoseid looma, sinust hakatakse varsti rääkida. Ja mina olen sinu üle uhke... Fedja, jää siia alati... Praegu kohe, otsekohe.» Niina vahtis talle silma, aga ta ei vaigis. «Milleks keerutada, Fedja? Sa tuled ju siia, tuled ju!... Mõttele järele — kas mina polegi su armastanud...»

Ka mina olen palju kordi sinust mõtelnud... Ma ei taha unustada. Ja mina keerlen sinu ümber. Jää siia...»

Fjodor vaigis. Ta uskus, et Niina kõneleb siiralt. Jah, ta mõtles päevadel sööstab ta südikalt tööd otsima, võib-olla laabki, seab nende elu sisse, hakkab teda hoidma, ta ei taha unustada.

... esimestel päevadel... Hiljem läheb õhin üle, ta mõtles ootamine muutub tüütavaks, algab argipäev. Ta ei saa juba varem aru, et temal, tugeval tervel mehel, pole õigust naise kaelas istuda. Niina armastab kas või õnnetukesi. Ei, ta ei taha korrata Ljova teatavasti saatust.

«Fedja, miks sa vaikid?»

«Fjodor vastas:

«Minu tee kunsti kõrgustesse läheb siis labi sinu voodi?»

«Niina ölad lõtvusid, kibrad näol süvenesid.

«Ma ei armasta... Milleks sa siis käid ringiratast, millega sa tuled tagasi selle ukse taha?»

Fjodor ei vastanud. Kas ta armastab?... Kui annaks märku see, keda ta põiktänavas kohtas, Fjodor järgneks sellele kõikidele kuhu, unustades Niina. Ja mitte ainult Niina.

«Märguanne — ja ta unustaks maalimata pildid, unustaks iseendagi, käigu põrgu suur kunsti

«Andesta, ma pean minema,» ütles ta.

«Kas ära? Kardad otsekohe olla?...»

Niina, sul on õigus, ma vist ei peaks enam siia tulema. Mul on väga üksik, siis meenutan sind. Ja siis on mul...»

«Ja kui sa pole üksik, siis sa mind ei meenuta?»

«Selles asi ongi, Niina. Andesta, ma pean minema...»

Niina langetas pea kätele ja puhkes nutma. Tema ümber olid seintel raamitud lõuendid, tema viimased tööd — need maalid, kaanulised teerajad, Tarussa katused, seal oli Niina veetnud suve. Kõik oli maalitud imalates roosade toonides, kaalutletult laiade pintsli tõmmetega — need ponnistused rabada osavusega. Ta on andetu, ta ei ole veel vähem kohanenud kui tema, Fjodor. Ja niisu-

gune kinnitab: vean sind välja. Kinnitab siiralt, püües usaldavalt, kuritegu oleks seda ära kasutada.

«Vabanda, Niina, ma ei tahtnud sind solvata...»

Ta pani käe uksele ja Niina hüppas püsti. Püsti vate laugude vahel pisaraist läikivad silmad, lokid hommikumantli kaeluses valge lõhnava nahk...

«Fedja... Jaagu pealegi nagu enne... Sa ei lähe päriselt ära? Sa tuled tagasi?»

Ja tal ei jätkunud mehisust öelda: «Ei tule!»

«Jah, jah, tulen... Rahune ometi.»

«Unustame selle, mis ma rääkisin. Sa tule ikka...» Nad oled üksik ja mina samuti... Ma ainult kujutlen, et pole üksik.»

«Tulen, Niina,» ütles ta seekord siiralt.

Nad pole ju inimeste tahelepanust nii hellitatud, et teineteisest taieasti lahti öelda. Mõlemal oleks raske, kui nad vahele jääks kõvasti suletud uks.

«Tulen...»

Ta läks.

Läks võõraste inimeste juurde, ajutiste, ebamugavate seinte vahele. Niina juures oleks tal olnud parem ja sojem, kuid ta ei tahtnud seda kasutada.

Arbati lõpust pöörab ära Deneznoi põiktänav. Smolenski väljakule püstitatava kõrgehituse viimases tagahoovis asub maja. Oieti on neli maja uhe numbri all. Esiplaanil kahekorruseline uheperekonnaelamu kõrgete akendega alumisel korrusel — pealtnäha küllane, jõukas, pedantselt vanamoodne, karniise kaunistavate keerukate nikardustega. Tema taga oli neljakorruseline hoone — vanem, vana ja kasimatu plebei oma irvitava krohvikorraga. Kaugemal hoovis seisis viiekorruseline kivimaja. Selle kõrval veel üks väike elamu — seina laudvooderdis kõmmeldanud, mistõttu maja näis rasedana.

Pärast instituudiga huvastijatmist oli Fjodor uue neljakorruselises majas kitsa toakese, kus oli voodi, kink, lauake ja tool. Tema perenaisel Veera Gavrilovnal oli kolmetoaline omaette korter ja kolm last, kuid mees ei olnud. Muide — mees elas, ainult ei teatud, kus ta viib.

Kunagi vist ei kao maailmast randurid. Varem ma...

...kõnni juurest pühadesse paikadesse, mõõdeti sauaga... lõputuid teid Troitse-Sergi kloostrist Koopakloostri Uus-Athoseni või siis läbi kogu... loonast Valge mereni, Solovetski kloostrini välja: «Ainult Jumalaidust jumala rändajale...»

...randur oma ilmet muutnud. Veera Gavri-

...oli neljakumne viienda eluaastani tootanud

...sidejaoskonnas, lamnud kella kaheksaks tööle,

...kuueks koju, purjus olnud ainult suurte

...ja ka siis mõõdukalt, naiseiga polnud skan-

...sagedamini kui teised. Midagi polnud juhtu-

...olnud ebameeldivusi tööl ega kodus, ei paist-

...kutega sekeldusi olevat — ent uhel maipaeval

...tööl lihtsalt lõpparve, istus huvasti jätmata

...aga kirjutas: «Tagasi ma ei tule...»

...Gavrilovna jooksis mihitsa vahet, andis avalduse

...— laste eest peab ta ju ometi vastutama? Ja

...nappide rahasaadetistega saabusid veelgi napimad

...alguses oli mees töötanud kuskil Novosibirski kan-

...otlusel, sealt sõitnud edasi Tšitaasse, siis lasknud end

...tööle varvata... Rahutu randur ilma sauata,

...enda mitte mööda pühapaiku, vaid mööda taiga-

...— rändurivaim on alles!

...vanas pesas Deneznoi põiktänaval, kärarikka

...lähedal käis aga lohakalt riidetatud ja sugemata

...naine sihitult ühest koristamata toast teise ja

...ilmates karjus:

...ma teid, paevavargaid, nüüd toidan? Missu-

...sides? Magatas, raisk, ja jattis teid minu

...Ripute? Aga kui võtan katte ja raputan maha,

...kuidas tahate!»

...oli Veera Gavrilovna ainus eneseavaldamise viis.

...a vedeles ta pooleldi riidetatult voodis, lehitse-

...alunult mingit juhuslikult pihkusattunud raa-

...Manikord laks ta trepist alla õue — pea kammi-

...dunud hommikumantel selga tõmmatud, ja lobi-

...kaupa naabrinaistega: ei hadaldanud ega

...litsalt lõi aega surnuks, raakides ilmast, turu-

...kojamees Sarapist, kes mehkeldas einelaua-

...aga kolmeteistkümnendast korterist

...oleks tema asemel murest murdunud või

...joodikuks muutunud, — Veera Gavri-

...laidus muretute natuuride hulka. Möödus esi-

menne jahmatus, esimene kohkumine. Veera Gavrilovna liigutanud sõrmegi — kõik laabus iseenesest. Isene leidis kaasüüriline, iseenesest sai poeg Viktor elektrimeetööri õpilaseks, ka tütar — see oli kõige vanem — oma teenistusest üht-teist perekonnale, elu laks edasi. Veera Gavrilovna valmistus tööle hakkama, kuid n. l. vastu ootas, et seegi laabuks iseenesest.

«Fjodor Vassiljevitsš,» pöördus ta Fjodori poole, kliiniku registratuuris näib olevat vaba koht. M. arvate, kas mul tasuks nõustuda?»

See kõlas sama veenvalt kui Manilovik: «Kas ei pehmitama silla Peterburini?»

Noorem poeg Saška oli üheksa-aastane. Ta oli kõhn ja nigel, kavalate silmadega rohekal näol alaline kiuslikus, nagu ootaks aina, et kellegagi juhtub midagi naljakalt ebameeldivat. Kodus meisterdas ta üksi olles kööginoaga midagi ja ümises sealjuures mõnusalt «Kattšat» või ootamatult ka vana ja unustatud «Põle ära, oh põle...» Tal oli muusikalist kuulmist ja oli ka haige, see oli puhas ja eale mittevastavalt jõuline.

Hoovis oli ta sänikaelana tuntud. Tihtipeale ilmus m. litsavolinik ja teatas Veera Gavrilovnale süngelt:

«Teie poeg viskas viienda korteri lahtisest aknast sisse ja purustas peegli. Siin on akt. Suvatsege tas. peegli hind ja lisaks trahv.»

Veera Gavrilovna karjus Saška peale:

«Hauda saadad oma lihase ema!» Seejärel kuulutas rõhult: «Raha ei ole. Kirjutage üles.»

Üles kirjutada aga polnud midagi: vanad tekid, õhukesed vildistunud padjad ja pesemisest kulunud ning kaeralt rebenenud hommikumantel.

Saška jälgis tusast miilitsameest ning ta vagura süüalaseilme taga võis aimata peenikest muiet. Miilitsamane ei kohutanud teda kuigi palju.

Viktor oli viieteistkümnepäevane. Kiitsakas ja peen kondiga, õhukeste kokkusurutud huulte varjul sapitigedus. Sageli karjus ta toorelt ema peale ning too õhles: «Murdeiga.»

Kohe esimesel õhtul, kui Fjodor end uues kohas alasisse seadis, ilmus Viktor ja küsis hoolimatult, vaenulikult sehelki silmaterade sügavusse peites:

«Milleks te sua tulite?»

«Kuskil peab elama.»

«Mis elu siin on!»

«Mille poolest see halb on?»

«On ümberringi ainult lurjused.»

«Kas kaasa arvatud?»

Ka muna, tõenäoliselt. Võib-olla tähtsate teid kurnuks pussitada.»

La huled tõmblesid, silmades oli lillakas helk, nii et Fjodor tähtmatult mõtles: «Poleks midagi imestada, loobust tal jätkub.»

Kõik tõstis Fjodor üles foto, mille Viktor oli maha pillanud — nigerik mees nagu lakutud juustega.

«Kas oma?»

Viktor kahmas jõhkralt pildi, ta näkku valgus tihe puna:

«Mis see teisse puutub!»

«See oli isa, keda oleks tulnud vihata, tema aga armastas.»

Imu Viktor põlgas: alati salkus, laisk, ei tundnud naabrite piinlikkust oma määrdunud hommikumantli poolest, mõni ime, et isa ära jooksis, — kõik naeravad, naeravad näpuga, aga temal pole sellest sooja ega külma. Kuid oma väikese palga andis ta viimse kopikani emale, et saanud osta uut särki ega kaelasidet, käis ringi narmendavate pukste ja isa viltusõtkutud saabastega, tundis end mõeldult kindlasti alaväärtuslikuna ning hoidus tüdrukute eemale. Ema kulutas pojalt saadud raha sedamaid halli vorsti ja maiustuste peale, kõik see hävitati üheainsa õnnetusega, järgmisel päeval aga polnud majas leibagi. Tõusis liikus talle nii ebaõdusal pinnal äärmuseni üleskõutuna nagu pingul pillikeel, mida puutuda on ohtlik — võib kiunatades katkeda.

Tütar Anja oli juba kahekümneaastane. Ta oli leidnud töökohta mingis asutuses, sai üheksasada viiskümne rubla kuus, mõnikord isegi tuhat. Püüdlikult terava töökooriga, hallase pilguga, ujeda kõnnakuga, tasane nagu vana — nii ilmub ta kaob ta või istub kuulmatult oma toas, kuhu Saškal pole lubatud sisse piluda. Hommikuti läheb ta tööle — peaaegu moodsad kingad, kaproon-õhukesed, kellukeseline seelik, teistest mitte viletsam — hoidus aga kannab nagu emagi vana katkist kleidinaru, mis on teda juba plikapõlvest teeninud, iga hetk näisid kõhetad rinnad igivana sitsi puruks rebestavat. Anja on perekonnale võõras, isegi ema ei salli teda. Anjat ei häiri

see põrmugi. Tundub, et ta on sellega koguni rahul
võib perekonnale vahem raha anda.

Saška ütles:

«Tal on hoiuraamat. Kui mehe leiab, siis jaotavad.»

Vahel harva külastab Anjat sõbratar Alla viieteistkümnendast korterist. Alla on silmatorkavalt ilus: sale kumipiimjas jume, kaharad juuksed, mustad kulmud ja niiske mustad silmad. Kogu tema sihvakast täidlaste puusadele, figuurist levib ahvatlevat laiskust ja kõnnak on tal õõtsuv, laisalt peibutav: rahuliku kõrkusega talub ta meeste pilke. Tundub uskumatuna, et ta on kõigest kaheksateistkümnenda aastane.

Jälle selgitas kõiketeadev Saška:

«Ta on lits.»

Selle eest sai ta Viktorilt õpetliku kõrvakiilu:

«Sina pole kohtumõistja, häbematu kutsikas!»

Kogu hoov teadis: Alla armastab üksnes Ljoškat, keda ümbruskonnas Lemeševiks või Lemešiks kutsutakse, ühtki teist ei lase ta endale ligi, ja pole veel teada, kas laseb Ljoškatki. Kuna ta aga temaga kord juba seotud on, ei tähenda, ta on lita — korralik tüdruk särase poisiga — mehkeldaks.

Ljoška Lemeš oli niihästi miilitsate kui ümbruskonna elanike hulgas tuntud kurjategijate atamanina. Kõneldi, et ta on olnud «märja loo» pärast kohtu all, kuid keerutanud end välja, saanud ainult aasta. Korralikud kodanikud mõõduisid temast pelgliku kaarega. Ikka tolknesid tema ümber sonimütsiga poisikesed. Öhtuti tuli ta põiktänaval viivasse võlvialusesse, kitarr käes, pabeross suunurka tõugatud, ja laulis julmi romansse:

Ja sina seisma hak-kad
kord surnu jalutsis,
batistist ratikuga
sa silmi pühid siis...

Kena välimusega päris tõmmu noormees, kellel aastaid nii kakskümmend kaks-kolm — lüüriline tenor. Ja tema oli see, kelle parast oma uksest väljunud auväärased perekonnaisad püüdsid võimalikult kiiresti hoovist läbi jõuda. Välisuksest põiktänavani oli Ljoška kuningriik.

Ent materiaalsed väärtused hoovis (hooned ise, mõistagi, välja arvatud) ei kuulu Ljoškale, vaid uhele üsna vähepaistmatule elanikule — Arsenti Ivanovitš Zaštatnõile.

Tal on «Pobeda» ja «Pobedal» plekk-katusega garaaž, selle hoovis nuga raske lukuga varustatud juurdeehitis. Peale selle on õuel tumeda rauamennikuga värvitud laudadest põiklukk. See on kõikide jaoks. Muid materiaalseid väärtusi hoovis ei ole.

Ümber kesköö paiku hakkab rökkama hoov kojanaise kinnine Madal ja massakas, lühikesed elevandijalad harkis, kippub ta oma sassis pea kuklasse ja pistab karjuma:

Pakk! Naistekargutaja! Tule välja! Ma kisun sul silmad peenest, habitu! Head inimesed, ta magab praegu paksu maadama! Hei, sina! Paks maadam! Näita ennast, nurjatu rahval! Ka-ardad!... Sa viimane lirva! Head inimesed! Kumbet! Minu kargutaja on paksu maadamiga, kui oma ootamata illes elab!...

Head inimesed kuulsid, vähkresid oma voodites, ei saanud minuda, kuid vaikisid — polnud tahtmist vahele seada.

Juba esimestel päevadel pärast sellesse majja kolimist mõeldis Fjodor: siin pole koht, kus võiks üle elada loomingu vaimustuse puhanguid, mis kunstihindajatel tänuks võivad posaraid esile kutsuksid. Kuid Veera Gavrilovna oli mõtlemisugustel ettekaänetel võtnud tema toa eest üüri peenegu et aastaks ette. Raha polnud, Fjodor elatas end patupa pooleks juhuslikest töötstest. Polnud raha, polnud ka aega, et lõuendit molbertile pingutada, — kõik päevad kulusid otsingutele; hunti toidavad jalad.

Alguja vabakunstnik, sa oled sõltuv isegi kahjutust ja vahesega leppivast Veera Gavrilovnast, keda keegi millegi ei pea. Kui sa tema meele järele pole, viskab ta su välja — see on tema õigus.

Kuu aega tagasi oli Fjodor õhtul koju tulles näinud, et Veera Gavrilovna toa uks on pärani ja kogu korter valgustatud.

lurgade, hoolikalt kammitud juustega Saška tuli Fjodori vastu, puhask sark seljas.

«Tule õe külaline,» teatas ta ja itsitas mürgiselt: «Peig-

da Vassiljevitš! Tulge siia, saage tuttavaks,»

Veera Gavrilovna oma toast.

Noor mees, ilma kaelata pea otse laiadele õlgadele tatud — massiivse kehaehituse tõttu nais ta pisut na küürakana —, torkas oma mustade silmade pilgu Fjodori silmateradesse, langetas tütarlapseliku habelikkude oma lühikesed ripsmed, sirutas üsna tugeva peo:

«Miša.»

Anja istus voodil oma kõige elegantsemas sirelivõru pluusis, plisseeritud seelik hoolikalt sirgu tõmmatud, k gakestes jalad tihedalt üksteise kõrval, — pilk härmatud ja terav näoke ükskõikne, nagu magaks ta lahtis silmadega.

Ka Veera Gavrilovna oli üles mokitud, seljas oli küll puruvana, kuid puhas kleit.

Viktorit ei olnud.

Fjodori ilmumise järel tekkis piinlik vaikus, mis oli olnud arvatavasti ka juba enne tema tulekut.

«Ilm ei taha millegipärast kuidagi paraneda,» märkis Veera Gavrilovna

«Jah, ei parane,» nõustus külaline.

«Raadio lubab selginemist.»

«Jah, kõike võib oodata.»

«Kuid möödunud aastal olid sel ajal vist paljud ilmad»

«Jah, olid vist küll.»

Rääkinud nõnda umbes pool tunnikest, külaline tõus

«Täna meeldiva vestluse eest. Vabandage, on jul hilja.»

Tuli oma käekesega Veera Gavrilovna ja Fjodori juurde ei jätanud vahele ka Sašat, austas igaühte puurivalt terava pilguga ning suundus siis taaruval sammul ukse poole kandes õlgadele toetuvat, hoolikalt soetud lakkmusti pead.

Anja virgus, tormas saatma

«Noh, kuidas oli, Fjodor Vassiljevitš?» osutas Veera Gavrilovna kinnilöödud uksele.

Fjodor kehtas õlgu.

«Silmavaade on tal kuidagi... Kavatses meile elama asuda. Andis mõista, et võtab kaks tuba — Anja ja tema oma.»

«Ah nõnda. Mul tuleb siis teist korterit otsida?»

«Ei-ei, ma ei lase! Millest ma elama hakkan? Teie makstate, nemad aga ei anna mulle kopikatki. Ei-ei, elage. Silmavaade on tal kuidagi... Oh, issand!»

mitte nega tegi Miša jarjest külaskaike, moõdus uurivat tõe heites Fjodori toast, tervitas viisakalt pead kallutades, palume, karatu ja osav oma pisut karutaolises

Viktor võpatas alati tema tulekul, tervitas kuivalt. Kord ta Fjodorilt ootamatult:

«Mida, kas elus esineb armastust, või on see ainult romantilises?»

«Kas seletas Fjodorile?»

Vitku on kade, ta tahab ise abielluda. Ta armastab Alkat, rääkis talle koguni, jätku Lemeš maha. Alka vastas: «Kus mul tattnina!...»

Kesköö oli möõdas, kui Fjodor Niina juurest koju jõudis. Ta ei magatud. Tärises õmblusmasin — see oli uut, Veera Gavrilovna majapidamises masinat

«Gavrilovna pistis oma kammimata pea koridori ja teatas rõõmsalt:

«Meil on homme pulmad. Miša ja Anja käisid registreeritud... Nüüd käib siin kibe töö, õmbleme uusi riideid, teeme vanu ümber... Teie ärge ka homme õhtul kuhugi minna. Palume väga. Veedate siis õhtu meiega koos... h, jaa, me võtsime teie toast lauakese ajutiselt siia. Homme, kui kõik läbi on, viime tagasi.»

See pörandal lebasid laualt mahatõstetud raamatud ja paberid. Ilma lauata tundus tuba harjumatult ruumikana ja ebamugavana. Seinaga taga tärises õmblusmasin.

Fjodorile meenus, et ta peab homme hommikul visandama, kuidas kauplusevitriini dekoreerida. Ent ta ei saa ometi põlvedel töötada!

Vitkin, vorstid, sink, juustukerad, Niina juurde aga oli ta pildi eskus. Ta oleks suuteline lõuendit viiuli heli kuulma panema... Selle pliatsivisandi jargi tuleks hommikul teha värvidega uus eskiis.

Tal aastal lubatakse korraldada noorte kunstnikkude konkurs. Vjatšeslav lõpetab oma pilti, Ingub kuuldis, et ta Moš seipseb midagi seks puhuks

Tema, Fjodor, pole aga enam mitu kuud molberti taga. Ta pole teada, millal ta seda teha saab või kas üldse

«Kas ta peab ta paberile panema, kuidas gastronoomia teha sobivamalt vitriini paigutada. Kui sulitaks kõigele

sellele, võtaks käsi oma eskiisi? Ent nädala lõpuk... pole
siis taskus kümnet kopikatki...

Toolgi on toast välja viidud. Ja õhukese seina taga tüliseb õmblusmasin...

5

Kokkulükatud lauad olid voodilinaadega kaetud.

Peigmees Miša oli uhiuues mustas ülikonnas, paberiroos nõõpaugus: kaelasideme sõlm takistas lõuga alla vajumast, mistõttu peigmehe välimus oli koomiliselt sügune.

Maalt oli kohale saabunud Miša ema, laia kondiga vanameis, kongusninalisel näol asiaadiilme. Ta sättis end nurkades istuma ja jäi tukkuma, ent aeg-ajalt ta laug kerkis ja nähtavale ilmus roheline silm — kõikemõistev, kaine, haakuva pilguga ning sugugi mitte unine. Hetk hiljem vajus kortsuline laug jälle uniselt kinni.

Ootamatu külalisena ilmus kohale ei keegi muu kui Ljoška Lemeš. Alla polnud tahtnud ilma temata pulma tulla.

Ljoška oli pidulikult riides: tumesinine bostonulikon, lumivalge triiksärk rõhutamas põskede ühtlast tõmmet kurgust, millest kerge puna vaevu läbi tungis. Ta käitus tagasihoidlikult ja väärikalt, kandis laua taga džentelmenlikult hoolt kahel rindel — tõstis ette Veera Gavrilovna ja punetavale Allale, kes oli niivõrd ilus, et kõik tundusid kohmetust ja mingit ähmast haletsust enda vastu.

Alla teisel käel istus Viktor, ees uus kaelaside ja selja jätkatud käistega pintsakuke. Ta ei söönud peaaegu midagi, kartis hingata ega julgenud naabrina poole vaadata. Kohe algul oli ta lonksu viina rüübanud, köhlnud hakanud ning pisarateni punastanud.

Ljoška Lemeš oli seepeale sõbralikult tähendanud:

«Ära harjuta end selle mürgiga, mu poiss.»

Ja oma painduva käega õhus takti lüües oli ta hüüdnud «Kibel!»

Anja oli peigmeest saamatult ninaga tonksanud.

Teistest sagedamini sähvatas Ljoška Lemeši poole peigmehe ema silm unise, poolsuletud lau alt.

«Kibel!»

Ljoška jõi, hakkas õhetama, tema enesevalitsus kadu

kallid kodanikud, kes te sellele peole olete kogunenud! Kallid kodanikud! Lubage mul kõnega esineda!»

Kõrgi talle luba ei andnud, kuid ta tõusis püsti — ladus, tihedalt, ainult tõmmukad põsed hõõgusid joobnult ning peen, tihedad hambad valgatesid üleolevalt armulikus meelitus. Alla suuri silmi varjutas mahe niiskus.

«Kes te olete?» Ljoška osutas laia käeviipega kõikidele tantsustujatele. «Kes? Ärge pange pahaks — harilikud tantsused. Teiesuguseid on palju. Kas te suudate hinnata tantsu, erakordset annet?... Pole vastavat taset. Teie tantsud leidub talente, vahest isegi geeniusi... Te ei pane tallelegi, vahvad töörühmajad? Kohe praegu ma demonstreerin neid. Saška! Hei, poju!... Teeme tsiviliseeritud tantsukonnale ninanipsu! Tõuse, vennike, ja tule siia, kui varemud inimesed kutsuvad!...»

Vatke Saška, kes oli enne pidusööki terve tunni kulutanud oma juuksesäbrude silumiseks laualt näpatud koore- ja abli, lähenes loilt, kahvatutel huultel muutumatult rahuloleval naeruvine.

Saška! Sõber! Õnnetuskaaslane! Meid kumbagi siin ei ootata! T-teie! Kas naete inimest?! Eksemplar! Föö-... Meid ei tunnustata! Too mu kitarr siia: «Kitarri ootan ma siin!» Surpris noorpaarile!... Mitte liigutada! Hetk puhale kunstile, siis võite viina edasi trimbata. Vaikust!»

Ljoška Lemeš võttis oma toolil maaliliselt ulja poosi, tõusis kättes. Saška jäi ta kõrvale seisma.

Mida te ootate, kallid kodanikud? Romanssi? Ahastus-... Pisaraid viinauimas? Ärge oodake! Romansse ei... Saška! Rahvalaulu! Sajandite hämarusest, südame-... «Pirrukest!»

Saška muutus tõsiseks, kõhatas solidselt, kibrutas oma sinavpuhast laupa.

Ljoška alustas tolle mitte silmapilkselt avalduva, talit-... valuga hääles, millega alustavad kõik, kes laulmise... lgatsust tunnevad ja laulult palju loodavad.

Tuul kas kallutab seal oksa,
saluke kas sahiseb...

Saška hakkas kaasa laulma. Tema hää, madalam ja hõõr, muutus kohe juhtivaks, sundis Ljoška tenorit... ja vigurdavalt põimuma enda ümber.

Ja mu süda kaebab, kaebab,
väriseb kui sügisleht...

Saška kallutatud laubale tekkisid kannatajakoort. Ljoška kogu sarvkesta ulatuses laienenud silmist... musta, venivat igatsust. Üks oli poisike, aga juba puudutatud linnatänavate kahjulikust mõjust, mitte eriti... ja loomu poolest vaevalt hea; teine — kaltsakas, inimühelkonna heidik, vaht, mis varem või hiljem pealt ära ribotakse ja minema visatakse. Mõlemad olid kasvanud... kiitsas hoovis kivimajade-vahelisel asfaldil. Kust oli... parit see üksiku talutare nukrus? Mida teadsid nemad... kadest pimedatest talveõhtutest lumehangedesse mattunud... palkseinte vahel? Kust teadsid nemad, kuidas ulub tuul ja suitseb peerg — ainuke valgusallikas, ainuke sõber? K... teadsid seda nemad, kui isegi Fjodor polnud seda... elanud? Fjodor, kes oli maal sundinud ja petrooleum... lampi näinud, kuid pilakut mitte.

Salvas südant kurbus kõle
nagu mürgimadu soos.
Põle ära, pird, oh põle,
sinuga ma põlen koos...

Fjodorini võis see ulatuda vanaemade ja vanais... kaudu, küla muistejuttude ja nendesamade lumehan... kaudu, mida tuisk veel praegugi palkseinte ümber koka... kuhjab. Nemad aga?... Missuguse ime läbi räägivad t... need, kes ei tea?

Peigmehe ema, kongusninaline vanaeit, avas poole... oma kortsulise lau ja tema rohelises silmas polnud k... asjalikkust — seal oli hapukas naisehärdu.

Alla kartlikult Ljoška poole pööratud nagu oli uhke... õnnelik. Aeg-ajalt vaatas ta kord ühele, kord teisele... ning ta suured, niiskelt sädelevad tumedad silmad kõ... tasid järgemööda kõiki väljakutsuva põlgusega: «M... olete teie temaga võrreldes? Mis te kõik vaart olete?»

Viktor aga oli laua taga kumaras ning muljus kämb... põlvede vahel, kahvatu ja rusutud.

Ljoška jai vaht, puudutas vumast korda kitarrikeeli... pooleldi oie, pooleldi ohe tõusis tuhmi lae poole. Sa... laubal silenesid kannatajakortsud ja tema rasvaste, sil... daks lakutud juustega kahvatu näoke muutus igavaks j... ilmetuks.

... vaikisid ja vist kõigil oli kurb ja meeldiv, kuid... ebanugav, — oli liiga harjumatu, liiga ilus, et... võinud kaua kesta.

... vanaeit sulges jälle unised laud, tema peig... aga kohendas rinnal paberist roosi ja õhkas...
«Jaa ah, talent.»

Ljoška hüppas püsti:

«Ea louad! Mats!»

«Enka!» kallutas Alla end tema poole.

«Tema ka mõistab? Sõnnik! Ta toppigu suu nart... ja argu krooksugu!»

«Ma öelnud...» pöördus Miša solvunult pruudi...
«Sa sus õige ütlesid? Sina, suitsev kuunlajupp,

... mind ei tohi lasta... Kuhu? Sellesse eba-in... sesse seltskonda. Austatud kodanikud, ma löön... tal jalamaid soengu segil»

«Enka!»

Mõnaja teraval varblasenäol ei olnud segadust ega... ainult tigidus.

«... pidid ta eest vastutama. Sa ju lubasid,» tegi ta... Allale etteheiteid. «Lakkus täis nagu tõbras ja...
«Ljoška, lähme siit ära, kullake.»

«Tõbras? Sinu õnn, et ma džentelmen olen... Noh, aga... klanitud pea! Sina! Peiuke! Korda, mis su pruut üt... A-haa, v-vai-kid, jupats!»

«Ljoška!»

«... kinni! Lähem ise ära!... Enne aga öeldagu mulle:... talent või mitte? Ütelgu, kes mõistab... Hei, ...» pöördus Ljoška ootamatult Fjodori poole. «Mis sina... Ah? Vaikid, saapasäär! Ometi nägin su lõustast, et... On sul sõnast kahju? Missugune on see sõna, tina-

«... oled,» ütles Fjodor. «Rikkusid laulu ära.»

Korda. Ma kuulsin vist valesti.»

Fjodor tõusis püsti:

«Muu. Muidu viskan kraedpidi välja.»

... kainen, puuris huvitatult oma pilgu Fjodori...
«... Oigluusearmastaja.»

Noh, kao siit rutem kui muidu.»

Fjodor oli Ljoškast pool pead pikem ja õlgadest lühem, praegu kõrgus ta ähvardavalt tema kohal ning vahtus süngelt talle silmade vahele. Ja Ljoška õhkas:

«Imetlege, head inimesed... Vahese haridusega. Opa, tume su välja, linnuke. Sa ei tunne veel Ljoška Lennu. Teda tunneb kogu Arbat.»

Alla tiris Ljoška käistpidi ukse juurde. Seal vahtis Ljoška tagasi:

«Meie väravast sa, vilets putukas, enam sisse ei pääse!»

Ümmargune silm paokil, jälgis peigmehe ema jooni. Ljoškat elutarga ükskõiksusega. Uks prantsatas kinni, alla sulgus.

Miša kohendas kaelasidet ja kuurevaäre, nagu oleks ta äsja tööpoolest kaklusest osa võtnud, ning tähendas mõjuka väarikusega:

«Närukael.»

Koridori trepilt kostis naisterahva hädakisa. Saška pidi nagu püssikuul uksest välja.

Viktor tõusis — pikk, kõhetu ning kerjuslikult piduliku oma kortsunud pintsakukese ja kaelasidemega, mille all oli alles niisama ere kui kaupluseletil.

Naisterahva kisa pörkas seinte vastu ja vaibus kuni pööningul. Majas ümberringi valitses vaikus. Heledas voodilineladega kaetud laudadel aga olid mustad taldrikud, pooltühjad pudelid, leivatükid, kausis segipööratud salatimass.

Saška lendas tuppa tagasi, teatas õhinal:

«Lemeš kolgib Alkat!»

Viktor sööstis oma kohalt minema. Veera Gavrilovna hüüatas:

«Kuhu nüüd? Hulluks läksid või?»

Uks prantsatas kinni, nõud laual klirisesid. Kõik vaikis.

«Ta tapab tema, lolli. Tapab!» oigas Veera Gavrilovna.

Fjodor tõusis laua tagant.

Trepikoja hämar valgus, krohvitud sein ruskete laukudega, — külm nagu keldris.

Selle seina vastu surus ennast Alla nagu sassis juustepa ilmutus. Veidi madalamal, astmetel, käis rüsin. Viktor lamas kägarassetõmbunult all, nägu ja pea kateka. Ljoška kaetud ja teravad kuünarnukid kaitseks välja sirutatud.

Samal kohal trepiastmetel pildus Ljoška nagu tantsides ühe hõlvaks viksitud kingi, sihtides hoope Viktorile.

Fjodor haaras Ljoškal kraest kinni. Ljoška oli kerge ja kiire. Ingutas ainult oma ahtaid õlgu, püüdes lahti lasta. Kämblaga turjast hoides litsus Fjodor ta vastu.

«Lõuaks!»

«... lah ti, raibe...»

Õhjatagant klammerdusid Fjodori õlgadesse teravate künnetega väikesed käed:

«Lase lahti! Lase ta lahti! Mis sul tarvis on?»

Ingutas käed maha ja paiskas Ljoška trepist alla. Astmetel kolisesid, kingatallad välkusid.

«Loll oled,» ütles Fjodor Allale ja hakkas Viktorit üles

«Loll oli valmis uuesti Ljoška peale sööstma, niipea kui ta jalul oli, ent Fjodor hoidis tal ümbert kinni ja karjatas Allale:

«Marss! Vii oma kallike minema! Ja rutem kui muidu!»

Fjodor roomas tükk aega põlvili trepimademel, otsides üles. Tõusis siis püsti, vaatas korraks üles Fjodori ja Viktori poole, ei ütelnud aga musta ega valget, vaid pöördus ümber ja hakkas alla minema. Kartlikult järgnes talle Alla, tihedalt käega vastu seina toetudes.

Fjodor müksas Viktorit, ajas ta trepist üles.

«Mine, rüütel!»

Koristatu välimusega ja seljal tolkneva kaelasidemega Viktor langes taas voodile, peitis näo patja ning hakkas vappuma hääletust nuuksumisest. Veera Gavrilovna toristas kerjuslikult:

«Lõud sa hoovist enam läbi ei pääse... Sõida või jookse... Tappa võivad, mis muud...»

Fjodor oli ta täiesti unustanud, talle ei tulnud pähegi, et ka Fjodoril pole nüüd hoovist labipääsu, et ka teda võidakse kergesti tappa.

Peigmehe ema aitas minial lauda koristada, tõstis järjekorras iga tassi silmade juurde, takseeris seda seest ja väljast, muigutas paljutähendavalt huuli. Anja nägu oli ühelele kurne ja vasinud.

«Kui lamas üsna vagurakesena teki all.»

Ja kune mahavõtnud peigmees Miša seisis peegli ees plimmutavalt valges krudisevas triiksärgis, keerutas ennast

siia-sinna ning silmitses arvustavalt oma puhtaks...
tud füsiognoomiat.

«Hoovist läbi ei pääse. Mis nendel — võivad...
noaga...»

Viktor nuttis.

Hommikul väravast väljudes silmas Fjodor Ljo...
Too näperdas kitarrikeeli, veeretis hammaste vahel k...

Ja sina seisma hakkad
kord surnu jalutsis —
batistist rätikuga
sa silmi pühid siis...

Sealsamas tõlledas üks tema poistest — kiitsake...
lõdva kehaga, pisitilluke sonimüts peanupu otsas, peenel...
sel kaelal liikuv terav kõrisõlm. Läbi tubakasuitsu siht...
mõlemad Fjodorit hindavate pilkudega, kuid ei teinud...
häält. Kaks ühe vastu — see on riskantne, võib sinu...
muhkudega lõppeda. Ohtul aga koguneb sellesse võlv...
sesse kõva kamp, siis hoia alt, muutuvad vahvaks.

Kas meenub, meenub sul,
mu üliväärtushik,
teerada kitsuke ja soome puss...

Praegu tundus uskumatuna, et kunagi olid olnud...
õnnelikud ajad, et Moskvas oli kitsas üliõpilastuba, l...
seisis ka Fjodori voodi. Vjatšeslav oli samuti vahetevahel...
õhtuti naela otsast kitarri võtnud ja laulnud, kuid mitte...
surnust ja soome pussist:

Nii must nagu sõda, mis rinnas turannil...

Õigeusklik aga oli nutnud taga kirikute sibulkupleid...
Andrei Rubljovi meistrilikust

Nad olid Ivan Mõšši pidanud lurjuseks, kellele võrd...
ei leidu. Ivan Mõš aga oli selle Ljoška Lemešiga võrre...
des õilsuse kehastus, ülipuhta südametunnistusega inimene.

Nende toas elavad nüüd teised, Fjodori seltsimehed on...
paljumiljonilises Moskvas silpist kadunud.

Vjatšeslav oli õnnetähe all sündinud: üks Moskva...
meestest, tema isa vana sõber, oli lubanud tal oma ateljeed...

Vjatšeslav oli Fjodorile praegu ainus niidike, mis teda...
mehiku üliõpilaspõlvega sidus. Niipea kui see katkeb,
jookseb Moskvas ringi jooksma üksildane inimene, kes aina...
mõeldab tõeliseks kunstnikuks saamisest. Tema edusammu...
ed tehakse instituudis mõne aja vältel veel juttu, siis...
«meenub kõik ja kellelgi ei tule pähe huvi tunda, kuhu...
tõlled see legendaarne noormees, kes maalis kunagi...
seansiga «Neiu sinises».

Kuid on elus Vjatšeslav, pole Fjodor üksildane ja...
«Läbi ei tundu võõrana. Vjatšeslavile võib igal ajal...
«Läbi, võib igal ajal tema juurde minna ja südant ker...
«Läbi, meenutada, et maailmas ei eksisteeri mitte ainult...
«Läbi Lemešid, Veera Gavrilovnad ja kojanaised, kes...
«Läbi tamedate akende poole paiskavad needusi paksule...
«Läbi ilma Vjatšeslavita oleks Fjodor vist inimpelgu...
«Läbi muutunud.

Praegu teisel poolel laks Fjodor Vjatšeslavi juurde.

«Läbi varvi lõhn, riietesse sööbinud, ammune, mittetüü...
«Läbi — igapäevase õilsa töö lõhn, millest Fjodor võis praegu...
«Läbi unistada.

«Läbi tennissärki ja vanu suusapükse kandev Vjatšes...
«Läbi, muut kõhnemaks muutunud, teravnenud lõua ja auku...
«Läbi silmadega, patsutas Fjodorile rõõmsalt seljale:
«Läbi tulid väga parajal ajal, hulkur. Tabasid otse õuna!
«Läbi, et mul on täna pidupäev...»

«Läbi, et mitte pulmad. Niisugustest pidustustest...
«Läbi kõhni...»

«Läbi Isiklik elu on püha kunsti teenistusse antud.

«Läbi ajal pole ma lubanud endale isegi mitte kergeid

«Läbi Kogu jõud tegudeks, ja ainult tegudeks! Ja siin

«Läbi kombelise elu eest: täna hommikul, Fedka, panin

«Läbi alla oma allkirja!... Kõik! Punkt! Võtsin ta

«Läbi tema temast ära ei tüdineks.»

«Läbi Lõpetatud?... Noh, mis muud — näita siia.»

Vjatšeslav asetas tooli keset tuba.

«Läbi vaatajale ja esimesele kriitikule — troon...
«Läbi kummardusega. Istu!»

«Läbi ta tõstis molbertit välja tirima.

plakateid: «Puhtus on tervise pant!». Noh, aga kuidas nad elavad?...

«Mis Ljova Slobodko teeb?»

«Ljova maalib filosoofilist pilti: «Olemine ja teadvus». Must püramiid, sellest kasvavad välja rohelised karvad. Kurat teab mis! «Olemine ja teadvus»... Teadvusega on tal alati lood räbalad... Kuidas sul praegu läheb?»

«Teadvusega?... Aga olemisega?... Kuulsin, ta oleks abiellunud.»

«Ka olemisega on Ljovkal kehvasti. Abiellus nagu vana ja pauk. Naine vist õige varsti sünnitab. Geenius õigust peab Ljova igapäevase leiva teenimist muidugi alandlikuks, kujutab musti püramiide filosoofilisest aspektist. Rase naine toidab puhta kunsti jüngrit oma palgast, aga, nagu isegi võid arvata, pole ministri oma... Noh, jutusta endast.»

«Aga Mõš Ilma Peenendusmärgita?...

«Kes teda teab — on elus, pakatab tervisest nagu enne. Sattusin kord temaga silma silma vastu, tikkus kätt andma sindrinahk... Kuradile! Sa kõnele endast: kuidas sul läheb?»

«Kuidas elu läheb?...» kordas Fjodor. «Kas sul, sõbr, hästi pikka nuga ei ole?»

«Säh sulle!... Nuga ei ole, kuid nõõri leidub, kui meid, ja konksugi näitan kätte.»

«Muide — nuga on ohtlik asi. Parem oleks kaalupomm nõõri otsas.»

«Sul on veidrusi, pole varem märganud.»

«Kohanen olukorraga.»

«Nimelt?»

«Selleks, et majja pääseda, pean valvetõkkest läbi murdma, neid on umbes pool tosinat ülekäte lainud polk-nolki. Nad ei oota mind väravas mitte just mimoosikuna pudega.»

«Ah nõnda... Ma tulen sinuga ühes.»

«Ei.»

«Mispärast?»

«Kahel põhjusel: alaliseks ihukaitsjaks ma sind võtta ei saa, ja vaevalt sa tõhusalt aitaksidki; peale selle on mul tarvis nendele kutsikatele tõestada, et ma üksinda ei karda. Siis hakkavad kummardades läbi laskma.»

«See veel puuduks, et sind kriminaalkuriteo paratavasti pokri pistetaks.»

«Kas ma siis koju pääsema ei peagi?»

«Mis siis teha?»

«Poleb muretseda relv — huligaanide käsinui.»

«Est majast niisugust unikaalset asja ei leia...»

«Kuskil siin ma nägin seatinast kuju — sihukest kompaktset büstikest.»

«In selle külge tukike vastupidavat nõõri.»

«Eda varandust on siin rohkem kui tarvis. Kuid sellegipoolest ma natuke kardan sinu pärast.»

«Hee, ma olen vana rebane, hullemastki on terve hõlgu välja tulnud. Viis kuritegelikku hoovipeni väravale — kui ühele plaksu ära paned, lasevad teised sabad kinni. Anna siia oma büsti!»

«Vjatšeslav hakkas süngel ilmel tuhnima kapis.»

«In...» ütles ta, ulatades Fjodorile tillukese büsti, mis tavaliselt kaunistavad monumentaalseid tindipotipõlvitule. «Napoleon. Kõige sobivam isiksus agressiooni hõõrdumiseks... Miks nad sinuga siis rahul ei ole?»

«Viskasin nende tättinast atamani trepist alla. Loodan, et õnnelik ei pahanda, kui me selle mõõduka kunstiteose hõõtreerime, et vajalikku kasvatustööd teostada.»

«Sa helista mulle homme... Vahest aga peaksin siiski sinuga ühes tulema?»

«Ei, misjaoks. Ei tohi neile anda põhjust arvata, et kardan. Siis mul igatahes enam elu ei ole. Anna tugevat nõõri, paneme sellele tublile mehele silmuse kaela... Noh, hüva...» Fjodor mähkis nõõri ümber peopesa, viibutas tinast Napoleoni. «Niisugune on minu elu.»

«Vastus on paljuütleb.» Rõõmutult jälgis Vjatšeslav bokuvat Napoleoni, mis otsekohe muutus teravnurkade kolmnurkade kogumikuks: teravnurgad kolmnurksel alusel, nürinurgad alusel. «Sa käi selle kunstiteosega ette võimalikult ettevaatlikult ümber.»

«Panna.»

Fjodor jättis hüvasti.

Ohtupäike oli laskunud katuste kohale. Ja nagu alati ohtu ajal valdavas linnas pöörane elevus: kõnniteedel rahvast murdu nagu turul, trollibussipeatustes pikad sabad, kolmnurkadel rõhused autod üksteisele peale.

Fjodor laskis end algul tildisest meeleolust kaasa võtta: kohe välisusest sööstis ta hoogsal sammul nunn ning kiirustas, kiirustas... Kiiret aga polnud kurb, teda ei oodanud kodus ei huvitav too, muretsev naine ega lapsed. Rutata polnud kuskile, teha polnud midagi, ainuke tegevus, mis ees ootas, oli kauplusevitriini määrimine, mida ta homme hommikul pidi alustama, selleks et ülehomme ära elada.

Ja Fjodorit valdas akki vaikne meeleheide selle saabu homse parast. See homme oli mõttetud, teda ei olnud tulinud vis. Vastumeelt oli ka mõte, et tuleb minna koju, äravajunud kitsa koikuga toakongi, kus ühe seina tagant kostavad Veera Gavrilovna kurvameelsed ohked, teise seina tagant krabistab nagu hiir Anja, kes on hakanud uut perekonda kokku klopsima; öhtul aga vist tõstab akna all jälle kord haavunud kojanaine.

Kiirustada — kuhu, milleks?...

Ta läks üle tänava puistoele. Siin, puude all, polnud sõbrast rahvamurdu, siin mängisid lapsed ja istusid auväärsed vanakesed, puhates parast palju aastaid kestnud ruttamist.

Fjodor otsis endale vaba pinglotsakese, sirutas jalgad mõnuga välja. Ongi õnn — mitte liigutada. Kui võiks ainult unuda ja magada, magada, lasta päevadel mööduda nagu argata mingi õnneliku muinasjutulise aja puhtel. Kõik linnas, nagu Moskva oli talle meelde jäänud tolle esimeselt kohtumiselt varases nooruses. Helge linn, ohulised lossid, eredaid rõivaid kandvad ilusad ja lahked naised, kellele leivapala hankimine kunagi peamurdmiseks ei valmista... Niisugustele jutustaks ta sojast, laipadest, rännakutest poris, sellest, kuidas rännakmarsi oli ootamatult katkestanud keset sõjatandrit laulev viul...

Vjatšeslav sai oma pildi valmis ja ta on õnnelik. «Õnnista kõiki, kes kiidavad, tee nad vaga õnnelikuks ja edukaks!» Fjodoril tuleb homme maalida sinki ja võtta ta puuab olla kohusetruu ja teha seda maitsekalt. Eel «Gastronoomi» direktiooni ja tema maitseid ei uhti. Ta palju sugavamõttelisi napunaited tal tuleb ära kuulata. Oleks hea, kui seda homset ei saabukski.

Fjodor istus teatriplaatide muügipatka lähedal. Selles seinu katsid kuulutused: «Roheline tanav», jalgpall: «Torpedo» — «Lokomotiiv», «Onu Vanja»...

Oleks hea, kui seda homset ei saabukski... Aga tal tuleb

... elada täpselt niisamasugune ülehomme, selle järel jälle... ühe päev, ning veel, veel — lõputult. Veera... ohked seina taga kestavad edasi, Anja hiire... asendub imiku vaaksumisega, võlvialuses aga... endiselt sonidega nolgid ning tema ise kihutab... ringi juhusliku teenistuse otsingul...

«Roheline tanav», «Torpedo» — «Lokomotiiv», «Onu Vanja»... Vjatšeslavil on pilt valmis...

... elu, pikka, üksluist, mitte kellelegi vajalikku, ... talle endalegi. Lootusi pole, ilma nendeta on aga... elada.

«Torpedo» — «Lokomotiiv», «Roheline tanav», «Onu Vanja»... Pole kuhugi minna, pole tahtmist ennast liigutada.

«Onu Vanja»... Talle meenus, kuidas ta seda naidendit... oh lugenud. Plahvatused puistasid kaevikuseinad, lüüsi lüüsi, õhus lendasid vihikulehed ja mööda maad... aluselt lahtimurdunud gloobus — planeedi makett, ... ookeanidest.

«Onu Vanja» — selle raamatu oli plahvatus kaevikuseinadele paisanud. Ta oli tookord iga hetk surma oodanud. Ta selle raamatu onu Vanja kurtis, et tal tuleb elada... kolmteist aastat, et pole neid aastaid millegi... elada...

Fjodor oli ihaldanud tookord väga vahe — lihtsalt ellu... kõndida tanaval inimese kombel, mitte kõhuli roo... Ta oli tookord suüa saanud kord ööpäevas — öösel, ... köök kohale jõudis. Ei saanud pesta ja magas kae... , murskude plahvatused teda ei aratanud, kuid ar... maal telefonitorus, mis kutsus «Paplit» kuuldele. «Onu Vanja aga oli maganud puhtas voodis, söönud valge... nadelt, kinkinud lilli... Fjodor tahtis ellu jääda, ... Vanja aga palus surma. Ka tema unistas: «Ärkaksid... , selgel hommikul...» Ja teda ei aratanud... aske mürsu prahvatus, automaadid ei tärisenud... hommikust peale, ta elas maal, talle laulsid kuked, ... punetav koit ja kastest nõtkuv rohi.

... ei kippunud ka Fjodor kuhugi, ei tahtnud... ainult unuda ja argata «vaiksel selgel hommi... Onu Vanja oli teda nakatanud, kas tema, Fjodor, ... mati vanaks jäänud?

... algade lähedalt veeres mööda laste pall... Pall, ... tsukillust vigastatud helesinine gloobus. Ja kuu-

lid ei vingu, ta võib pingilt tõusta ja kõndida täies pikkuses, ilma küürutamata. Veeres pall, vigastamata gloobus, väike tüdruk püüdis selle kinni.

Vjatšeslavil on pilt valmis. Fjodoril aga tuleb homme kauplusevitriiniga jännata... Ent kurat võtku! Elu pole lõppenud. Mingu homme päev pealegi kaotsi — las ta pühendab selle sinkidele ja vorstidele. Kas ta püssi kandes vähe päevi kaotas? Mingu pealegi kaotsi veel päevi, kuid koguni aastaid! Elu loojakul klammerdub ta hammastega kunsti külge! Sellest pole häda, kui Fjodor Matjorovi pildid ei täida kunstigaleriide saale; neid ei tule palju, kuid paar tõelist pilti ta loob. Paar pilti, vahest ka kümme, kuid tõelist. Gribojedov sai kuulsaks üheainsa teosega

«Roheline tänav», «Torpeedo» — «Lokomotiiv», «Ona Vanja»...

Fjodor tõusis pingilt. Kui meeldiv tunne, et võid end kartuseta täies pikkuses sirgu ajada! Sõda oli seljataga. See aga tähendas midagi rohkemat kui Veera Gavrilovna kurvameelsed ohked ja Ljoška Lemeš, kes Fjodorit praegu võlvialuses varitseb.

Veetše oli pildiga maha saanud! Aga selles oli midagi nagu vajaka. Maastik tundus kuidagi ilmetu, nagu laenu tud. Kuid maastik ei olnud peamine, maastik oli foon...

Kas maastik on foon?...

Fjodoril sähvatas äkki mõte.

Pildil puudub kolmas tegelane, peaosaline. Kaks ohvitseri on, kuid süüdlast pole. Seal istub armunud paar, kuid armastust ennast tuleb oletada, uskuda nagu varem tõestatud aksioomi — näidatud seda ei ole. Näitamine aga on võimalik! Näitamine on vajalik! See, kes armastab, näeb maailma eriliste silmadega: rohelus on talle eredam, paik pimestavam, taevast sügavam, iga õhumolekul on erutusest ja õnnest nakatatud. Anna edasi seda liialdatult tajutud maailma, anna edasi maastiku kaudu, see pole foon, vaid peategelane, näita, mille nimel — imekauni, kõrgel nimel — lahendatakse ränka küsimust «Mida arvavad meist inimesed?»! Näita konflikti poeesia ja eluproosa ebatavalise ja argipäevase, olemisrõõmu ja rõhutud nägude vahel — see ongi vastandite suur ühtsus, milleta elu ei eksisteeri.

Fjodor seisis liivaga kaetud teerajal, tema jalgade lähedal mängisid lapsed, puude vahelt paistis päikesest ülejuhatatud linnatänav, kus ruttasid inimesed, tuhanded üks

teist erinevad inimesed, kes kandsid enesega kaasas oma mõnu ja oma õnnetust. Ja nad näisid kuidagi tuska tekitavalt isoleerituina, murelikult käis igauks oma teed, üks ei pööranud teisele tähelepanu.

Vjatšeslavi pilt on ilma peategelaseta; tema, Fjodor, oleks suuteline selle portreed maalima: õhk loob sügavuse, laju, hõõguv rohelus, tabatud päikesekiired... Kuidas ta seda maaliks... Ent tänaval liigub inimvool, üks ei märka teist. Lähipaistvast õhust ja päikesekiirtest loodud portreed, — kas sellest piisab?... Tahaks inimestele ütelda midagi suurt, erilist, mis paneks kõiki võpatama, seisma ja hõõguma, hämmastuse ja heatahtliku tähelepanuga üksteist vaatama.

Midagi suurt... Hetk tagasi tundus, et ta oli selle tabanud, ära mõistatanud. Ja nüüd jälle — «midagi», jälle mõistatus. Kunst on põhjatu. Mis on tõde?

Fjodor suundus hoogsal sammul trollibussipeatuse poole. Ta tajus elu endas, ta ei tahtnud sarnaneda onu Vanjaga!

Oligi nõnda, nagu ta oli arvanud. Võlvialusesse oli hoonikusse kogunenud terve kamp, tõkestades pääsu hoovi. Fjodor loendas neid eemalt: kaheksa otsmikku, palju võitu — kõigil soni silmle vajutatud, õlad vinklis, käed lahendusrikkalt taskutesse pistetud. Keskel Ljoška, viigitatud püksid jalas ning jalad laialt harkis, suits ripakil kinnurgas. Kitarri oli ta vist koju jätnud — kuni tuleb aeg oma võitu ülistada.

Ka Fjodor pistis käe taskusse, leidis kombates Napoleoni nurgelise büstikese, mässis nõõri otsa peopesa ümber ning suundus kiirustamata, vetruval kõnnakul Ljoška poole. Viis sammu, neli sammu, kolm... Pabeross suunurgas, pilukil silmad...

Fjodor ründas. Poisike, kes oli poetanud end tema ja Ljoška vahele, lendas kõrvale. Ljoška pörkas selja ning kuklaga tugevasti vastu võlvialuse müüri. Vasaku käega haaras Fjodor tal kõrist: see oli poisilikult õrn ja järeleandlik. Keerduis nõõri otsas võnkus tiireldes ja kolmnurkse küljela teravaid nurki valvsalt kikki ajades seatinast Napoleon.

«Kes nina pistab — selle pikali tõmban!» hoiatas Fjodor. «Noh, sina, kutsikas! Tagasi!»

Ja tedretähelise rotinõoga nolk taandus vastu tahtnult.

«Nüüd aga kuula,» pöördus Fjodor Ljoška poole. «Jätkäed hoia paigal, tättina! Enne kui sa sulekestki taskust välja tõmmata jõuad, kisun sul loti küljest. See on lihtne... Kas tunned?...» Ta muljus pehmet kaela kergelt ja Ljoškal läksid silmad punni. «Kuula nüüd. Kui sinu poisid kordki mulle teeles ette jäävad, löön su vigaseks! Kui ükskõik kes neist Viktorit nägema otsagagi puutub — löön su vigaseks! Ainult sinu, täi! Kõik aga eriti tüütavaks muutute — kas kuuled, sõnnik? Tapan sul Olen sinust kangematelgi kaela murdnud. Kui juta endale kõrva taha, et ma olen rindemees.»

Poisid seisis eemal, käed taskutes, nõõri otsas kurja turritav Napoleon äratas neis lugupidamist.

«Kas kuulsid?»

«La-ase lahti,» kähistas Ljoška.

«Korda,» pigistas Fjodor tugevamini tema kaela.

Ljoška korises, pungs silmad kippusid koobastest välja.

«Noh?»

«Mis sul tar...»

«Noh?»

«Me ju ei puut-tunud...»

«Korda, lurjus, mis ma ütlesin!»

«Ei puutu... Hüva...»

«Noh, aitäh, ainult midagi jäi veel ütlemata.»

«Vi... Viktorit ei... ei puutu.»

«See on juba midagi. Nüüd aga võta parem käsi valja. Võta, võta!... Hee-ei, mitte tuhjalt. Võta välja, mis sulle käes hoidsid... Noh, rutem, kaabakas! Kägistan su ära!» Ljoška silmad näisid iga hetk asfaldile puðenevat. «Nõnda lapsuke.»

Fjodor vabastas Ljoška kõri, võttis tal soome pussi kätte, keerutas seda tema nina all:

«Jätan mälestuseks. Küllap teritasid ise, tead, misso gune ta on... Nüüd aga toetage oma kangelast, ta jalad tudisevad ning küllap on püksidki märjad.»

Ta tõukas Ljoška poistekuhilasse ja läks tagasi vaatama majaukse poole, võngutades seatinast Napoleoni.

Trepil keerutas ta nõõri peopesa ümbert lahti ja pistas Napoleoni ühes soome pussiga taskusse. Kui nii kähku oleks võimalik kõiki elu keerdsõlmi lahti harutada!...

Ühesel ütles Veera Gavrilovna sosinal:

«Teil on külaline. Juba tund aega ootab.»

Fjodori ilmunisel vajus tema toas istuval mehel käsi pulvelt ja kopsatas puiselt vastu tooli. Ta tõusis püsti ning akna taustal torkasid silma viltuse asendiga õlad: üks noorem kui teine.

«Valentin Veniaminovitš!»

«Tervist, sõbrake.»

Holebeež hästipressitud ülikond, hele kaabu nagu kauplusevitriini eskiisil, hallid meelekohad, lohkus põsed, kühmjas nina, vaevu märgatav naeratus mustades, lähes-likku asetsevates silmades.

«Tõelik ootamatus muidugi?»

«Tõelik.»

«Tõume. On rääkimist.»

Ta seadis end mugavamini toolile, sirutas oma pikad jalad üle kogu toa ja süütas paberossi, heites aeg-ajalt Fjodori uurivaid pilke.

«Millest elad? Alustame sellest.»

«Kogun kunstiteoseid.»

«Hm... Ja kus need on?»

«Kannan taskus. Näiteks selline.»

Fjodor võttis seatinast Napoleoni taskust välja ning pani lauale.

«Kuid miks on sellele kunstiteosele silmus kaela tõmmatud?»

«Et oleks hõlpsam. See on talisman. Et oleks õnne, kannan teist rinnal, südame lähedal.»

«Ja kuidas on? Aitab?»

«Aitas.»

«Aga mis see on?» osutas Valentin Veniaminovitš vatmanlehele oma kaabu all.

«Külluse koondportree, mida ma pean kujutama ühes muu orse «Gastronoomi» vitriinis.»

«Selge. Kas sa ei oleks nõus vastu võtma tellimust ühele pildile?»

«Tellimust? Pildile?...»

No-noh, vaimustus on enneaegne. Vaevalt see pilt suurt loomingulist naudingut annab. Võtkem teda kui korraldiku teenistust.»

«Kuid ikkagi pilt!»

«Jah, ikkagi pilt, mitte must paevatöö.»

«Tanan. Ma isegi ei julge uskuda, miks mulle!...»

«Miks?» Valentin Veniaminovitši näole tekkis jonnakas ja kalk ilme, naeratus silmades kustus. «Ära pea mind heategijaks, ma püüan lihtsalt oma töövaeva päästa. Jätan oma verehinnaga, kui soovid kõlavaid sõnu, — kannatan selle hinnaga tehtud tööd. Ma kohtan elus rohelist noorukit tahumatut maapoissi, kes on jõudnud elus õppida ainult seda, kuidas automaati õlal hoida, või kuidas mürskude eest maasse kaevuda. Ma õpetan teda üle viie aasta, ja ta ei oska tarduva südamega päevast päeva tema selja taga. Vota arvesse — tarduva südamega, sest olen mängu pannud suure panuse, tüki oma elu. Jõuab ta finišini, omanud loorbereid — siis olen mina võitnud. Ta võib seda ka mitte märgata, ta võib enesega rahul olles mõelda, et ta on kiigatsil, konservatiivsete vaadetega pedantsel kasvatajal pole siin mingeid teeneid, kõik edu tuleb jumalalt. Ent ka jumalast antud võimetega ratsut võib niiviisi välja õpetada, et setukad temast mööda kihutavad. Te kõik pole märganud minu valjaid. Ma loen seda enese teeneks. Ja saabub aeg, kus ma hakkan uskuma — ei vea alt, vaid üle. Kuid just selsamal ajal lahkub ta minu käe alt, satub latrisse, kus tal musklid lõtvuvad, hing loiuks muutub. Jälle olen ma kaotamas! Tükk minu elu, suur panus — ja ma ei taha seda tuulde pillata. See pole heategevus. Mõeldad sa seda?»

«Mõistan,» ütles Fjodor. «Sellegipärast tänan. Kus on teie tellimus?»

Valentin Veniaminovitš nihutas Fjodori käe poolt märkmikust rebitud lehekese:

«Siin on aadress. See on üks uutest hotellidest. Kui Nikolai Filippovitši, ütle oma nimi. See on talle minu kaudu juba tuttav ja ametlikult heaks kiidetud autoriteet. Tema isiku poolt kui mina olen.»

«Homme otsin üles,» sõnas Fjodor aadressi vastu võttes.

«Holatan veel kord — vaevalt see tellimus vastab teie eesmärgile,» ütles Valentin Veniaminovitš.

«Ma olen ahneks muutunud, vajan raha, et siit välja rabelda ja tagasi vaatamata tõelisse töösse sukelduda. Seal püüan ka oma maitset rahuldada.»

«Välja rabelda... Kas oled plaanitsenud — kuhu?»

«Üürin valgusküllase toa linnast väljas, sean seal sisustuse ja ateljee.»

«Kas on praegu tarvis alustamiseks raha? Palun ainult ilma tseremooniata!»

«Aga see?» osutas Fjodor gastronoomiakaupluse vitriini nähtavale. «Ka see on raha. Hoovõtuks jätkub. Ja taganeda, pole enam võimalik — olen kokku leppinud, avanssi võtma.»

«Hea küll,» pomises Valentin Veniaminovitš ja sirutas kätt kaabu järele, libistades veel korra pilgu üle kestenavate seinte vahele surutud tolmuse toakese, äravajunud voodi ja laua, kus lebas gastronoomiakauplusele mõeldud eskiis. «Ja-ah...» Ta langetas laud. «Tee Olümposele et lähe mitte läbi paradiisiorgude.»

Fjodor muigas:

«Olümposele lähemale jõudes aga näed, et vabu kohti ei ole — vanad herilased on pesad ehitanud, koomale tõmbanud pole nende huvides.»

«Vanad herilased?...» sihtis Valentin Veniaminovitš teda kurja pilguga. «Ah et kes on noor, see on progressivne? Kes on vana, see on rutiini kammitsais?»

«Tahtsin ainult seda ütelda, et au ja kuulsuseni küüni- vool nood, kelle jõud on juba lõpukorral. Skeptri võtavad vastu nõdrad raugakäed.»

«Kuid mina tunnen ühte õige vana kujurit, kes peaaegu pool sajandit tagasi hämmastas kõiki oma esimeste töödega. See aga, mis ta pärast on teinud, ületab noorpõlve teosed. Kuid ta pole Olümposel, ei, — muuseumid säilitavad tema teoseid, mis on loodud nelikümme aastat tagasi, uued šedöövrid aga seisavad ateljees. Ma tunnen ka teinud vanakest, kes on kogu elu võidelnud, et tunnustust leida. Mulle näib, et sa usna pisut usud minu maitset ja võimeid eelarvamustest. Seepärast ütlen sulle — ta on meie ajastu suurim graafik! Kuid ta teenib endale leiba ainult ke tellimustega. Kui palju talente maalikunstis, hal- lade kunstis, muusikas, kirjanduses on kõrvale tõrjutud meie aja noorte mugandujate poolt. Progressiivset noor- konda ja rutiinset vanadust pole olemas, kuid on ennast- unustavad talendid ja sõjakad andetud. Ära jaota neid vanadeks ja noorteks, see piir ei kulge mööda vanuse- piiri.»

«Teil on õigus.» Fjodor ei suutnud hoiduda torkest: «Teie näiteks on meie ülemus — tema ju pole veel kuigi vanad.»

Valentin Veniaminovitš tusanes ja pööras selja ning ta ei olnud otsis kaabut, kuigi ta hoidis seda käes. Ülemusest, mis talle oli antud direktorist, eelistas ta nagu alati vaikida. Ja

Fjodor hakkas kahetsema — lööki oli antud vöökohta madalamale.

«Siiski on aeg minna... Nägemist.»

Fjodor saatis teda ukseni.

«Tšernõšov lõpetas pildi,» tähendas ta.

«Ja kuidas on?»

«Astuge tema poole sisse, vaadake. Tal oleks hea meel.»

«Tingimata lähen... Ja tervita üliarmastusväärset Savva Iljitši. Kas ta on tervise juures?»

«Mitte just väga. Põeb, vanake.»

Uks sulgus, Fjodori ette ilmus Veera Gavrilovna.

«Kes see naisugune oli?»

«Kaitseingel,» vastas Fjodor.

8

Nagu selgus, oli Nikolai Filippovitš hotelli direktor ise melanhooliselt rahulik mees lõtvade heasüdamlike laudogipõskedega, tunduvalt keha eeskujulikult ömmeldud ühikonnas.

«Minu nimi on Matjorin. Olen kunstnik.»

«Nii, nii...» Nikolai Filippovitš väljus kiiskavaks laaditud uhiuue laua tagant. «Väga meeldib...»

Siin oli kõik umberringi laikivalt sile ja kipp, peegeldama sinu argipäevast nägu. Laia marmortreppi, millest Fjodor oli äsja üles sammunud, kattis punane; voolu täiesti tallamata vaip; trepimademetel seisis mingite drapeeritud haldjate kullatud kujud — pretensioonimüinasajale. Hallide ja koridoride seinad olid puitvoodel disega ja läikisid, nagu oleksid märjad. Kallite numbrite tubade uksed olid kõrged ja rasked, nende ees muutud kohmetuks — viimati ei jätku avamiseks jõudu. Kõik oli pruun, must, hämar, ja millegipärast oleksid tahtnud sosinal rääkida, millegipärast tekkis soov peitu pugeda, kuid polnud kuskile minna.

Nikolai Filippovitš juhtis Fjodori läbi koridoride, paadutades teel oma lõdva käega armunult kord libedat seina, kord mingite elegantlike, luitunud-siniste siidkuplite seinabraade pronksharusid ja ta näoilme oli muretses ning tähtis. Arvatavasti naisuguse näoga avasid kloostrivennad juurdepääsu puhade sailmete juurde.

370

«Kuhu ta mind õige veab?» piudis Fjodor taibata.

«Selgus, et Nikolai Filippovitš viis teda tühja halluseina alla. Kui seisma, heitis Fjodorile üle õla vandeseltslaslikult tõdemusrikka pilgu, tähendas sõnaahtralt:

«Häste, siin.»

Fjodor ei näinud mitte midagi peale tühja, peegelläikiva poleeritud seina.

«Ansamas peaks meie kavatsuste kohaselt olema pilt.»

Nikolai Filippovitši kiprunud nahaga raugakasi laadina tahe taolise ligutuse — ules lae suupiki pörardat «Ta võtab enda alla kogu selle ansamblid, nam ega vahem. Vahem ei või, rikub ansambli, üha mõõdetud — meeter kaheks, akummend korda akskummend viis.»

«... pole halb,» mõtles Fjodor.

«Kas te arvate, kas ma ei peaks teadma, mida te siin peadlustada tahaksite?» küsis ta ülemuselt.

«Sellest me kõneleme teiega laua taga,» sõnas Nikolai Filippovitš tähtsalt. «Lähme.»

Ning taas koridorid, kus võimutses lakitud vineer, valge, mis summutasid samme, monumentaalsed uksed, mis hellitas direktori närbunud pihk valgustite veidralt kinnukat pronksi.

«Astuge, palun,» osutas ta tugitoolile, soris pisut lauad, leidis reproduktsiooni, asetas selle Fjodori ette:

Lageda taeva all toiduga koormatud pikad lauad, praetud lüüsed, õuntekuhilad, laudade ümber auväärsete ümbruste habemed, nooremate kaelasidemed, väljaõmmeldud vene sargid, neidude linnamoelised kleidid. See oli kunstisoon instituudi direktori tuntud maalist «Pulmad kolhoosis».

«Teie on see muidugi tuttav?» küsis Nikolai Filippovitš melanhoolisel viisil.

«Jah,» vastas Fjodor.

«Selle pildi autor on teie õpetaja?»

«Nii, meie instituudi direktor. See veel ei tahenda, et ta oleks minu õpetaja.»

«Ükskõik, ükskõik, ta soovitas teid meile kui üpris hea kunstnikku. Meile piisas täielikult naisuguse inimese suulisest soovituselt.»

«Te ütlete, et ma teeksin teile koopiat?»

371

«E-ei, mitte päriselt...» takerdus Nikolai Filippov.
«Koopia — see on üheaegselt nii hea kui halb. Koopia kahjuks... Te mõistate isegi...»

Nukravõitu, õige pisut arakstegev pilk luitunud silmades, ripnevad põsed, kokkupigistatud huuled. Fjodor mõistnud midagi.

«Te nägite ju, me oleme seotud kindlate mõõtmetega — meeter kaheksakümmend korda kaks meetrit kakskümmend viis, mitte sentimeetritki rohkem ega vähem, vastasel korral lõhub see meie ansambli...»

«Ma ei saa aru.»

«Selle pildi formaat on hoopis teine. Me peame arvesse võtma kunstiteose terviklikkust, nii-öelda Tüki maharaiumine, sobitamine — see oleks pühade teotus...»

«Ja mida te siis lõppude lõpuks tahate?»

«Valmistage meile midagi selle pildi taolist. Nii-öelda kogu antud teosele, omase optimismi ja elujaatusega. Ülev pidupäev meie nõukogude külas, päikesepaisteline ja rõõmus. Ühesõnaga — selle töö vaimus, kuid omaette et oleks iseseisev teos... Meeter kaheksakümmend korda kaks kakskümmend viis.»

Fjodor oli olnud valmis kogu jõudu sellesse tellimusse panema. Kogu jõudu, kogu meisterlikkust, kogu talenti jäagitult. Laske vabalt mõtiskleda ja ta teeb need kaardid lakeeritud seinad oma pildi taustaks. Uhke kuldne hall, kroonulike kaunistustega — olgu! Seda eredamalt ja soojemalt pääseb esile tema lõuend, ta on suuteline seda teostama! Siia tulevad välismaalased, ilu keel aga on rahvusvaheline. Ta maalib nõnda, et valismaised kuulajad satuvad vaimustusse isegi vastu omaenda tahtmist. Kunstnike seas läheb liigvele kuuldus, algavad palveraukud sellesse halli. Laske ainult vabalt tegutseda, ning ta paneb hämmastama. Auahnus? Võib-olla. Missugane kunstnik on auahnusest vaba?

Ripnevad põsed, melanhoolne pilk — nagu, millel pole ei energia ega elava mõtte pitserit. Vana, loomuldasa hea inimene, kes vististi kannatab mingi neeru- või maohälguse all. Meeter kaheksakümmend korda kaks kakskümmend viis — habemeid, kaelasidemeid, päikeselaike niisugust kroonulikku rõõmu nagu need uhiuued seinadki.

«Langeta pea, uhke sigamber¹, põleta ära see, mida on ülded kummardanud, ja kummarda selle ees, mille ära üldel põletanud — ning sulle tasutakse rahaga.»

«Ma ei hakka seda tegema.»

«Mispärast?» värahtasid põsed.

«Lihtsalt mulle näib, et ma ei sobi selliseks tööks.»

«Aga meile soovitati teid kui andekat kunstnikku. Meil tarvitseb ainult kulmu liigutada ja siia joostakse kokku...»

«Kelles ma ei kahtle.»

«Aga me ei saa rahulduda mingisuguse laiatarbekau-

«Tõenäoliselt tuleb... Igal juhul mina keeldun.»

Nikolai Filippovitši hääli muutus kalgiks, temas ärkas selle kunsti hindaja, vaid administraator, asjalik inimene, kes elab pühas usus, et maailmas on kõik materiaalne, kõige materiaalse väärtus aga avaldub rublades ja lüpses.

«Me maksame selle töö eest kolm ja pool tuhat.»

«Kui olete ehitanud sellised ukse ja laotanud maha liinid vaibad, siis võiksite pakkuda rohkemgi.»

«Hästi. Ma näen, et te tunnete enese väärtust, — neli.»

«Ma ei kavatse teiega kaubelda. Nägemiseni.»

«Muide, ma pole ju parusmõisaomanik, kes toimib kokkutega nõnda, nagu heaks arvab, mul on riiklik ülesanne.»

«Mulle on assigneeritud niisuguseks tööks neli korda rohkem — ja mitte kopikatki rohkem.»

«Lõppudele on see täiesti piisav, kinnitan teile.»

«Hästi, hästi! Neli ja pool!»

«Head aega.»

Fjodor tõukas järeleandlikuks osutuvat rasket ust, tõusis ja läks Fjodor.

«Marmorastmeil lebavat vaipa, mööda kullatud laudade ja ovaalsetest elevandijalgadega laudade.»

Meeter kaheksakümmend korda kaks kakskümmend viis — optimistlik kolhoosipulm, millele administratsioon on andnud täiesti korraliku hinna — neli ja pool tuhat rubla.

¹ Sigamber (sikamber) — muistne germaanlaste hõim, kes elas Saksamaa laanecosas, Reini jõe ja Siegi jõe vahelisel maal. Tolk.

Tänaval otsis ta üles automaattelefoni, laskis mõne
sisse, valis numbri.

«Valentin Veniaminovitš?... Matjorin räägib.»

«Ah, see oled sina, sõbrake! Noh, kuidas on?»

«Valentin Veniaminovitš, kas te teadsite, mis teil
õieti on?»

«Teadsin vaid — on pildi tellimus, mitte rohkem
üksikasju mitte.»

«Noh, tänu jumalale!»

«Mispärast tänu?...»

«Ma peaaegu mõtlesin teist juba halvasti.»

«Täiesti vastuvõtmatu?»

«Ma oleksin pidanud maalima teilegi tuntud «Koll
pulmade» maneeris.»

Juhtme teises otsas valitses vaikus.

«Ma ei või seda teha, Valentin Veniaminovitš.»

Jälle hetk vaikust, seejärel tagasihoidlikult:

«Ma mõistan, kuid... Kardan, et paremat juhust
ei tule.»

Fjodor oli unustanud, et Valentin Veniaminovitš
ülemusest, instituudi direktorist, ialgi ei kõnele ei halli
ega head, — ei temast endast ega tema tööst.

Kodus istus kogu perekond — Veera Gavrilovna, Anja
ning tema mees, Viktor ja Saška — koos ühes toas. Viktor
oli laubal verine kriimustus, ta nägu oli hall, kannad
jalik, silmad tuhmid; Fjodori tulekul võpatas ta nagu
tõmbus kühmu. Jälle oli nende seinte vahel midagi juhtu
tunud.

Põlglikult alahuult kõverdades lausus Anja:

«Ma teadsin alati, et Alla nõnda lõpetab.»

Miša, tema mees, istus, jalg üle põlve, pea mõne
puhkamas laiadel õlgadel, mustades silmades äraootavalt
kartlik ilme. Ta ütles kaalukalt:

«Happega tuleks see rooste välja põletada. Happega
Jah.»

Veera Gavrilovna tõi kuuldavale lootusetu ohke:

«Ja Vitkal oli jälle tarvis ennast vahele segada. Nüüd
on mark otsmikul — kena kavalier.»

Viktor kargas püsti, hall nägu laiguline, silmis meeletu
sulelus väljapurskunud pisaratest:

Kauge kõik kuradile! Kõik! Mis on teil tegemist nen-
naga, temaga, minuga! Haletsete! Ohkate! Teete ettehei-
tust! Valetate! Te ju ei hooli kellestki! Mitte kellestki!
Kuradile! Kuradile!!»

Ja tõmbus nurka, õlad kõssis.

Keegi ei liigutanud, kõik, sealhulgas ka ema, vaatasid
teda rahuliku, pisut halvakspaneva kaastundega. Kuid
tema kulunud naol oli rohkem abitud haledust kui Anjal
ja tema mehel.

«Milles asi seisab?» küsis Fjodor.

«Ikka see Alla... Meie lollike ei pidanud vastu, segas
valude. Ljoška Lemeš — nägite? — tõmbas üle otsmiku,»
hüüas Veera Gavrilovna alistunult.

«Lollike» reageeris ema sõnadele vaid õlgade tõmble-

... vaatas Fjodorit ignoreerivalt mööda. Ta ei sallinud
... kelle käes oli tuba, mis tema arvates õigu-
... neile oleks pidanud kuuluma.

... laks oma tuppa. Ent viie minuti pärast ilmus
... Saška — süütul vagatsejalõustakesel kärsitus, sil-
... tu lõbusus

... õige magama,» katsus Fjodor teda ära saata.

... müüdi ju maha...» itsitas Saška.

... müüdi? Mis sa jahvatad?»

... di jah.»

... »

... ka»

... eest?»

«Mille eest ikka müüakse? Raha eest.»

... ta kahku ja siis kao.»

... nti Ivanovitš Zaštatnõid teate?... Kel on
... da». Elab kolmekümne viiendas korteris.»

... n. Nägu ümarik, viisakas...»

... leppis Ljoškaga kokku: too Alka tema juurde.

... ammu käis peale, kuid pakkus vähe. Ljoška ei olnud

... is tuhat rubla...»

... valetal!»

... ei valetagi. Võib-olla mitte tuhat, võib-olla roh-
... kes teab. Zaštatnõil on kohvritäied raha. On
... esimees, seal on tal kõik sulid koos, tema ise kõige
... . Kuidas siis veel, et pole rikas...»

«Ära jahvata!»

«Eile läks Ljoška Alkaga Zaštatnõi juurde nagu külla. Ljoška istus natuke ja laks siis justkui kitarri tooni. Alka aga jättis sinna. Zaštatnõi — uks lukku... Öö... istus Alka seal ära, teise päeva õhtuks alles ilmus... Hi-hii!... Öhtu eel laskis vabaks... Alka Ljoškale... lalle. Hi-hii!... Küünistama... Loll, mitte ükski pole saanud teada... Hi-hii!...»

Sellel poisikesel ei olnud hoovil paha elada — iga päev juhtus midagi, igav ei hakanud. Silmades, keelilõuad, huultel elu pahupoolt tundva inimese ekslev muie, ta nõrdimust ega vastikust, vastuoksa — rahulolu: ah, kui huvitav! Ja just see oli Fjodori meelest hirmus, vabalt veel hirmsam sellest, mida ta äsja oli kuulnud.

«Vitka sai teada — ja välja. Ta kahmas teie po... Pušsiga... Ljoška ei tahtnud teda algul puudutada: mine ära, ütles... Vitka aga tikub kallale, muudkui vedel pussiga. Noh, eks siis võetigi puss ära ja anti kere peale. Paras talle — kena kaval...»

«Küllalt!» katkestas teda Fjodor.

«Alka jälle... Hi-hii!... Karjus: «Kõigi kiuste hakan prostituudiks!» Hi-hii!...»

Fjodor võttis tal õlgadest kinni ja lükkas ta toa välja:

«Mine magama!»

Hommikul tuli Fjodori juurde Viktor: seljas puhas pidusark, juuksed silumisest märjad, nagu sinakalt kahvatu, laubal koorikuga kattunud kriimustus, välise rahulikkuse all pingul vedru otsustavus.

«Ma sõidan ära,» ütles ta.

«Kuhu?»

«Ei tea. Ükskõik kuhu. Saaks vaid kaugemale... Võib-olla Siberisse, võib-olla Kaug-Itta.»

«Mis siis ikka...» Fjodor vaikis pisut. «Vahest on paremgi.»

Viktor istus laua äärde, ütles altkulmu nurka vahtides äkki:

«Sõja ajal kukkus naaberhoovi fugasspomm...»

«Milleks see jutt?»

«Aga selleks, et muks mitte meie omasse. Kõik oleksid tükkideks lennanud.»

«Sind, lolli, poleks siis samuti praegu enam olnud.»

«Olgu. Kellele mind tarvis on?»

«Loodad, et sind tööle värvatakse, tähendab — kellelegi on ikkagi tarvis. Mittetarvilikke ei võeta.»

«Kui ma värbamispunkti ei lähe, kas siis saadakse läbi mõni minuta?»

«Saadakse küll.»

«Tähendab, et pole ma kuigi tarvilik.»

«Sina siis tahad, et maailm ilma sinuta elada ei saaks, kas tahtis inimene?»

«Tahan jah,» vastas Viktor kindlalt. «Kui mitte maailm, siis vähemalt keegi. Et vähemalt üks inimene ei saaks ilma minuta maailmas elada. Suren mina, sureb ka tema. Kas te arvate, et mind on emale tarvis? Talle on tarvis minu kopikaid, mis ma teenin.» Tema pea nõksatas närviliselt ja ta küsis ootamatult: «Kas te tahaksite istuda taluni kohal?»

«Ma pole kunagi tema toolil istuda proovinud.»

«Mina küll tahaksin. Kui mind sinna pandaks, siis ma teaksin, mida teha.»

«Mida? Huvitav.»

«Lasaksin inimesi maha.»

«Kuida-as?»

«Koondaksin väed, annaksin käsu — sõitke ühest linnaist teise, käige hoovid läbi ja laske halastamatult maha. «Märased nagu Ljoška Lemes või see vaikne lurjus Zaštatnõi.»

Fjodor ulatas Viktorile üle pea ja vaatas talle üksisilmi otse. Viktor istus tema ees — kiitsakas, nurgeline, hauglaselt kahvatu, hirmutavalt kindel oma toes — poist, kes arutult usub juhuslikult pähetulnud mõtet. Säärad annavad hetkemeeleolule voli, just see tõukabki kuritegudele.

«Pisut hiljavõitu oled sündinud,» sõnas Fjodor läbi hammaste.

«Mismoodi?»

«Näe, sugune valitseja juba oli — täpselt sinu maitse järgi.»

«Kes?»

«Hitler.»

Viktor jäi vaikseks. Siis asus Fjodor rünnakule:

«Sa, kõnn, tahad, et sind armastataks, et sinuta ei saadaks elada? Tahad?...»

«Noh?...»

«Aga mille eest? Selle eest, et sa oled valmis inimesi

maha kõmmutama? Miks peaks keegi sind armastama? Ja ise veel halvustad Ljoškat...»

«Mina tüdrukut raha eest maha ei müüks, olgu ta mis sugune tahes.»

«Mis loeb sulle mingi tüdruk, mis loeb sulle ema — ju unistad sellest, et neile fugasspomm pähe kukuks! Vihkad kõiki! Ljoška on sinu meelest kõlvatu ja va — sina aga oled temast ju hullem.»

«Mina? Ljoškast?»

«Tema sülitab inimeste peale — sinu peale, sinu ema peale, Alka peale. Kui tarvis — sõtkub porri, kui tarvis — suskab noaga, hetkegi mõtlemata. Sa ei salli teda selle pärast?»

«Vihkan!»

«Kuid sa ise? ... Sa oled valmis tõstma inimeste vastu küll mitte nuga, vaid vintpüssi. Sead liiatigi ennast valitsejaks. Säärasele valitsejale on Ljoškad kõige sobivamateks abimeesteks. Vihkad? ... Sa peaksid suudlema ta suhkurmagusaid huuli. Oled ju temaga nagu sukk — sa saabas!»

Viktor tõmbus kõssi, langetas pea ühele küljele ja Fjodor tundis: ta on löödud, nutab.

«Noh, kuidas tundub? Vaatasid ennast kõrvalt — kas oli tore?»

«Ma ju niisama... Sõna sõnaks...» kogeles Viktor.

«Ka Hitler tegutses esialgu üksnes sõnadega, kuid lõpetas ahjudega, milles lapsi põletati.»

«Kuidas siis — kas andestada? Andestada Ljoškale?»

«Ei tohi!»

«Tahendab — vihata?»

«Jah.»

«Ei saa aru. Kord sõimate, et olen inimestevihkaja, kord ütlete — vihka!»

«Vihata peab oskama, silmitu kassipoeg! Sa oled ju valmis Ljoškaga üheaegselt vihkama ka ema, kes sind, loll, on rinnaga toitnud. Sa vihkad vahel mindki, ehkki ma pole sulle midagi halba teinud. Jõua selgusele — keda ja miks! Oska silmi lahti hoida!»

Viktor vaikis ega tõstnud pead.

«Mul on kõik sassis,» tunnistas ta lõpuks õnnetult.

«Sa tähtsid ära sõita — sõida, vaata ringi, õpi maailma tundma. Saad targemaks.»

Viktor vaatas korra Fjodorile otsa oma punetavate silmadega, lõi aga pilgu kohe kõrvale ja pomises:

Kui ma siiski ei sõida, äkki nagu oleks tahtmine kadunud...»

Mis pärast nii?»

Kerkisid pisarast helkivad silmad, puna tõusis näkku ja võib-olla esimest korda elus tungisid esile harjumatud hunnustussõnad:

«Kes teab, kas kohtan seal niisugust inimest nagu teie. Akki satuvad ette aina Ljoškad ja Zaštatnõid.»

«E-e, lollike, kui maailmas elaksid ainult Ljoškad, siis oleks maa peal ammugi tühjus. Niisugused inimesed nagu Ljoška kisuksid üksteist tükkideks.»

Viktor mõtles natuke ja jai nõusse:

«Õige... Olgu siis. Ma sõidan. Ja minge ka teie siit kiiremini ära. Teid süüakse välja.»

«Kes?»

«Anka oma mehekesega. Teie käes on ju nende tuba.»

«Toa ma neile annan. Sina aga ära oma ema unusta.»

«Ischendastki mõista, Anka juba emale rahakotti lahti võt. Te õige ütlege: kas tuleks teda armastada või vihata?»

Fjodor ei vastanud kohe: armastus ja vihkamine on suur teadus, iga inimene ei küüni seda üldse mõistma, ka mitte lapses eas.

Samal päeval sattus Fjodor majauksest väljudes silma ilma vastu Zaštatnõiga. Too andis häbelik-lahke näoilmeaga teed — põskedel hästisöönud inimese tõmmu puna, puna juurde muhe nina, mis väljendas lihtsameelsust, ning tursunud laugude all torkavad silmakesed. Fjodori rusikad sügelesid, ent ta möödus vaikselt. Temale pole antud õigust kohut mõista ja karistada. Temale pole seda õigust antud, seadus aga ei märka — ja see häbelik mees lipsab ühel käest, pääseb ainult piinlikkusega.

Ohtul aga oli korteris suur skandaal. Ema pidas tütrega sõnasõda. Väimees ilmutas ennast aeg-ajalt koridoris, et kõik näeksid, kui sügavalt haavunud ilme tal on ja kuidas ta end sealjuures vaos hoiab — ei torma rusinal nage-

Ema ja tütar tülitsevad Fjodorile kuuluva toa parast.

Varem või hiljem annab ema järele, tütar võib ja Fjodoril tuleb oma asjad kokku panna. Ta peab lahkuma. Peab ateljee leidma. Tal on tarvis pool aastat sõltumatut aega.

Halb on too strateeg, kes võitu tervenisti taotleb mõnda ühesuunalist geomeetrilist sirgjoont minnes, tegemata tiibhaaranguid ja nägemata ette taandumisi. Eksisteerib pilt, mille on esialgu loonud vaid hotelli direktori administ. raatorigeenius — meeter kaheksakümmend korda kaks kakskümmend viis...

Ja Fjodor langetas otsuse...

10

Herbert Wellsil on jutustus. Poiss avab rohelise jalgr. värava ning leiab end tolmuse, porise ja lehkava poe. tega agulitänava asemel aiast, kus sametised pantrid lasevad end silitada nagu kassid. Toibudes leiab ta end jälle sõiduteel, poeubrikute ja mööduvate inimeste keskel, kadunud on värav müüris, lõppenud muinasjutt ja algab elu: kool — kolledž — teenistus; juba terendab minist. tool. Kuid roheline värav kiusab teda surmani, ta ootab seda, tahaks uuesti avada...

Värav polnud roheline, oli lihtsalt igivana. Selle kõrval posti küljes, roostetanud plekist kaitsesirmi varjus, oli kellanupp. Kaks vana tamme olid varjutanud taeva oma lopsaka rohelusega. Ja õhus oli tunda leotatud õun. ammuununenud joovastavat lõhna. Fjodor, üle öla heide. tud maalikasti rihm pihus, viivitas kellanupule vajutam. sega.

Aia taga — vohava põõsastiku niiske vari. Üle kuue aasta oli möödunud sellest, kui Fjodor kord siit väravast sisse astus... Kuus üsnagi kirjut aastat, kui tagasi van. data. Kas see värav on talle silme ette kerkinud? On ta temale mõelnud?... Ei, see oli ununenud, meelest haihtu. nud, minevikku vajunud. Ent kuskil mälusopis on säilinud trepi kulunud kiviastmed, ruumikate tubade hämarus, kus tundus püsinud olevat eelmise sajandi õhk, ning raske mööbel — uljaste voorimeeste kaasaeglane... Maja, kus kerkisid pähe rahustavad mõtted: inimesed on elanud elavad ning jäävad elama, levitatagu kuिताhes hirmsand kuuldusi vesinikupommist.

380

...tõmbub kokku... Vahest nii näeks ilmsi. välja n. Iljiti maja, kunstniku õnnelik kindlus — Fjodorit lapsepõlves nakatanud unistus. Ega vist mitte, see ei ole ta. oma, aga lapsepõlveunistustel, kui nad täituvad, on k. n. veidi teistsugune nägu — otsekohe ei tunne ära, ei k. n. teregi öelda.

Kullap on igal inimesel elus oma ihaldatud värav, kust ta meeldi jälle sisse astuks.

Fjodor sirutas käe ja vajutas kellanupule...

Kuskil sajanditevanusest raamatutolmusest lõhnava. te vahel võpatas vaikus — saabus külaline väljast. poolt, ammune külaline... Kas tuntakse ära? Kas ei k. n. k. n. külmalt ja umbusklikult?

Aed suikus päikesepaistes. Keset teerada vedeles unus. tatud reha. Unises lehestikus lendas ringi asjalik tihane. Lühjus... Need elektrikellad vanades väravates ei tööta kunagi.

Aed suikus ja ainult tammede ladvas liikusid lehed tuule käes. Teerajale oli unustatud raudreha — tähendab, et inimesed elavad siin, pole surnud ega ära sõitnud. Ent võib-olla elavad siin teised inimesed?...

Ilma erilise lootuseta surus Fjodor veel kord kellanuppu, ootas hetke ja tahtis minekule pöörduda...

Akki sööstis lendu tihane. Uks paugatas ja kuumusest tungus sirelipõõsaste tagant hakkas kostma nobedaid-nobe. daid samme.

Noor neiu, sale ja sire nagu tuulele aldis hanipaju, kerge sarafani hõlm mänglemas päevitunud põlvede õmber, lendas justkui rõõmule vastu — ta lihtsalt ei osa. nud teisiti käia, — nagu aga oli tal ootusrikkalt tõsine, kui ta Fjodorit aialippide vahelt teraselt silmitses.

«Mis te soovite? Astuge sisse, värav pole lukus.»

Lühikesed, päikesest punakaks pleekinud juuksed, n. n. n. ning tõsise kaarega kulmud, tütarlapselikult naiiv. ned helesinised silmad. Ja nagu üksikud sõnad ning fraa. did ununenud luuletuses, nii hakkasid selles tundmatus t. n. n. meenuma tuttavad jooned: laup, kulmud, ja midagi n. n. n. ümber... Tema! Veidi üle kuue aasta — pole just lühike aeg.

Fjodori vaikimine ajas neiu segadusse, ta kulmud tõmbusid ninajuure kohale kokku, väljendades rangust.

«Mis te soovite?»

Fjodor lahutas käsi ja vastas kohmetult:

381

pilvi, mille keerises pööraselt kihutasid kortsunud paberitükikesed.

Sadu oli lühiajaline ja tugev. Metsikult tantsisklenud põõsaste lehed, tumenes tara. Tee kattus piimja püsilooriga. Vana majakatus kumises nagu häirekell. Ja taevas murdus raksudes, Jakikesse mähkunud Olja kühvas.

Kõuetaevas rebenes äkki midagi: üle katuse veerenud müristamine kostis tumedalt ja ilmetult, põõsad kikkasid erksalt lehti. Vihm lakkas järsku.

Vihm lakkas ning rasked pilvemäed suttisid loojangu punas. Hõõguva pilvelaama all elas puhtakpestud suvitajasula vaikusesse tardununa üle seda malbet hetke.

Liikumatus lehestikust langes veepiisku... Tumenenud teerajal hõõgusid lombid... Plekk-katused helkisid. Alakestest, põõsastest, rohust, niiskunud maa igast poolest hoovas hiliste lillede ja pehastunud juurte segipõimunud lõhna.

Õhk tundus niivõrd tihkena ja kompaktsena, nagu ta viitseks vaid ennast sirutada, käsi liigutada — ja juba ujudki ülespoole, imetledes enda all viljakat ookeanipõlga kus sul on õnn elada.

Loojang peegeldus Olja pärani silmis.

«Mis juhtus?» küsis ta vaikselt.

Fjodor silmitses ümbrust ahne pilguga.

«Mis juhtus? Mis juhtus?» Olja nagu oli mahe ja loojangu poole vaatavad silmad laikisid kahtlaselt. «Ma olen veendunud, et midagi juhtus! Midagi erilist, mitte ainult vihm. Harilik vihm ei jääks eluajaks meelde. See jaab ma tunnen!»

«Ainult vihm...» Kõhklevalt hakkas Fjodor maalikasti rihma õlalt alla nihutama.

«Vihm möödus ja tõi õnne... Ah, just niiviisi ta saabubki kord ootamatult nagu vihmahoog.»

Langesid harvad, õhus sätendavad piisad, märg lehestik läikis, veelombid hõõgusid loojangust...

Teed mööda läks keegi naine, õhuke kleit tiheda tumesinise ümber tugeva sitke keha liibunud, vihmast kleepuvad juuksed põskedele langenud. Ühes kaes kingad, tervik raske kandevõrk, vaatas ta keskendunud ilmel enda ette. Paljajalu käimine oli talle harjumatu.

«Mis oleks, kui minna tema juurde?... Vaata — see on ju õnn! Kas sa näed elus sageli õnne? Vaata enese ümber!»

Mis oleks, kui minna?... Mul on millegipärast kahju...
1931.

Teed mööda läks naine paljajalu, loojang põles, roheline, lombid hõõgusid. Kuivanud oksti turritades seisis tema vihmaniiske okasvõra, tume ja healõhnaline, lootus vabalt üle tee. Kuusk peegeldus veelombis, lomp oli loojangust poolest saadik õhetama lõõnud, poolest saadik aga mustas nagu osake põhjatust võrendikust. Ja marjas kleidis naine läks paljajalu...

Fjodor pani maalikasti kolksatades trepile, istus märjadele kiviastmetele, tõstis kaane üles...

Ja ei visandanud joonist krunditud kartongile — selleks juba aega, otsekohe kaob kõik, naine lahkub, loojang liub, okkad kuivavad, lombid tuhmuvad. Silmapilkselt peab kõik, see on kapriis, õnnelik juhus; meeletus on juba seda tabada. Ent juba on paisatud pisut kinaveriga, juba valge laik — siin hakkab põlema loojang. Pintslid — ja ilmub pigimust triip, mis muutub kuusetüveks. Naine eemaldub, võrgu raskusest pisut kühmus. Kaob, kuid jatab mälusse jälje. Mälu võib materialiseeruda. Las eemaldub, jättes selja taha loojangupalangust tuhmuvad lombid.

Fjodor heitis pintslid kõrvale, haaras pahtli, kogus sellele terale varvi peaaegu tervelt paletilt — barbaari et segu. Sihtis, kõhkles viivu ning paiskas siis paberile. Tukk teed — tasaseks sõtkutud, vihmamärga — lai, sile tõmme. Ta pühkis pahtlitera kaltsuga pööraks, kogus pahtli otsakesele uut varvi — süttis esimeste lomp...

Peatu, silmapilk, — sa oled imekaunis! Naine kadus, teda enam kätte ei saa. Tundmatu naine, kes oma muredest hõivatuna ei pööranud tähelepanu üürikele pidu-õnnele looduses... Kadus, ja vähehaaval kustuvad lombid, tuhmub hõõguv roheline... Peatu! Ei...

Edgu pusib kõik malus. Esialgu... kuid ka malu liub, ka tema pole igavene. Praegu on ta aga värske, juba, tema erutus kandub üle kätele. Kasi haarab kord, kord pahtli, paksult segatud värv muutub pintslil lihtsaks ja vereks.

Fjodor tõmbus eemale, tõi kuuldavale rahuloleva hääle.

Maalikasti sisekaanel põles loojang, õhk oli küllastatud lõhnadest ja niiskest aurust, märg roheline ergas, ja olid

ka lombid, oli vaiguste okste tume sitkus ning nainegi polnud kuhugi kadunud — ta oli võrgu raskusest pisut kühmus, paljad sääremarjad õhetasid loojangust.

Peatu, silmapilk... Mis siis ikka, vahest ka...

Fjodor hakkas ruttamata pintsleid puhtaks hõõruma ja alles siis meenus talle, et selja taga seisab Olja.

12

Fjodor kolis üle.

Olja ootas uusi imesid, kuid neid ei juhtu sageli. Fjodor kuhjas vana auväärsse söögitoa täis visandeid, mis kujutasid sammuvaid jalgu. Olja silmitses neid nagu arheoloog äsja väljakaevatud tundmatu kultuuri raidkirja — aukartlikult, ääretu uudishimuga ja varjatud kannatusega, et ta ei saa aru.

«Mis need on?» küsis ta.

«Märkmed meelespidamiseks.»

«Märkmed? Mõtetest?»

«Üldiselt jah, mõtetest.»

«Veider, kas neid ei saa üles kirjutada tahtedega, nagu tavaliselt?»

«Vist ei saa.»

Ja Fjodor imestas ise ühes Oljaga: «Tõepoolest, veidrad mõtted, sõnadega neid väljendada ei saa, ainult joont või värvidega.»

Enne ära kolimist saatis Fjodor jaama Viktori, kes Sahalinile isa juurde sõitis. Palavusele vaatamata oli tal seljas raske sügispalitu, peas sonimüts, nagu neid kandsid Ljoška Lemeši sõbrad, ja kae otsas kulunud kohver, milles puhas pesupaar ja leivapäts teemoonaks. Viktori ema ohkis ja kuivatas taskurätikuga silmi. Poeg manitses teda rangelt:

«Sa ära anna tuba Ankale, võta uus üürnik. Millest su elama hakkad, kuni ma jalad alla saan?... Otsi hea inimene, niisugune nagu Fjodor Vassiljevitsš.»

Ta pöördus Fjodori poole:

«Kui olen inimeseks saanud, otsin teid tingimata üles. Tingimata, et aitäh ütelda.»

Elektrivedur huilgas. Fjodor embas Viktorit, lükkas ta aruniuksest sisse:

«Inimesi ära võorasta, astu neile vastu»

«Hasti. Kõik hakkab uut moodi minema»

Võmane vagun kadus silmist, rong kandis eemale inimesi, kes sööstis õnne otsima kuskilt Vaikse ookeani kallaltelt, sõites selleks läbi kogu hiiglasliku maa.

Veera Gavrilovna nuttis, klammerdudes Fjodori külge:

Mu süda aimab, et ma jään vanaduspäevil ilma abita...

Kodus, Fjodori toas, aga seisis juba uus kapp, mille Anja oli neil päevil ostnud. Anja oli juba eluruumi vallutanud, vaevalt Veera Gavrilovnal enam uut üürnikku otsida tuleb — ta ei suuda tütrele vastu seista. Aga kuidas teda aidata?...

Fjodor võttis oma kohvri ja laks väravast välja, teda aitasid pilkudega Ljoška semud. Hüvasti, Deneznoi põiklanav!

Tuttavas väravas kohtas ta Oljat, kes oli teda need päevad oodanud — näost oli näha, et oli oodanud.

Ja nüüd oli visandeid kõikjal — laual, vanal diivanil... Kõikale toetus suur krunditud lõuend. Olivärvi lõhn oli ajunenud vana tolmulõhnaga...

Fjodor tõusis hommikul kella viie ajal, riietus, võttis maalikasti ja väljus.

Koidiku kahk hahetus oli ööd juba õige pisut heledamaks muutnud, tähed taevas kahvatusid, kastest nõretavad poosad kuulatasid valvsalt iga sammu, karge õhk pugus võhinaid tekitades hõlma alla... Vaevalt oli ta väravast välja saanud, kui kuked täiest kõrist kirema hakkasid, nagu oleks ta kodukülas Matjoras. Siin-seal pistsid klähvina kukkede kiremisest äratatud koerad...

Ähmaselt sinakas aovalguses nais asula salapäraselt tuhjana ning tähendusrikkana. Maalikast üle öla, astus Fjodor kärmel sammul ja talle meenus Savva Iljitš. «Siin ongi, vana, see sinu palav unistus: minna varahommikul vürvikastiga loodusesse, see ongi kunstniku Arkaadia!» Unistused täituvad, elu on imekaunis. Inimesed magavad, tema aga läheb, et neile kingitust valmistada. Inimesed magavad ega aimagi, et lasevad mööda kõige toredama, kõige tähelepanuväärsema — uue päeva sünni. Aovalgus

muutub heledamaks, taevakuppel avardub ja laieneb, silma hellitab arglik koidupuna, kuid seljataga on ikka alles öine sina.

Igalt sääraselt retkelt tõi Fjodor kaasa etüüdi — teras-sinise, suitsukarvalise ja peaaegu ühevärvilise nagu puhtakspeustu. Mõnikord jäi ta kauemaks, otsis endale koha jaama viiva tee perve all ja joonistas hommikustele elektrirongidele kiirustavate inimeste jalgu. Jalgades olis ta rütmi aoeelsele hämarusele ja viiuli häälele, mis ta sisimas lakkamatult helises.

Fjodor jõudis koju, kui majast väljus Olja ema, et minna tööle.

«Tere hommikust, Olga Dmitrijevna,» tervitas Fjodor «Tere hommikust,» vastas kõnetatu napsõnaliselt.

Olja ema oli nende kuue aastaga vähe muutunud endiselt oli ta näoilme liikumatult range, karmid kulmud rõhutasid näo kahvatust, endiselt sarnanes ta oma lühikesse soengu tõttu kahekümnendate aastate delegaadinaisaktivistiga.

Hingepõhjas Fjodor pisut kartis teda, tundis ennast tema juuresolekul ebamugavalt.

Kuid ta kadus alati terveks päevaks oma haiglasse. Ja majale lähenedes tundis Fjodor rõõmu, et kohe hakkavad nad Oljaga teed jooma, uus etüüd aga seisab sealsamas, nende silmade ees...

Ta jutustas Oljale sellest, kuidas vantsisid kord sügis-ses loidunud stepis sõdurid — näljased, väsinud, tiges-tunud, kel oli vaid üksainus soov et lõputu teekond kiiremini lõpeks. Et ainult lõpeks, tulgu siis kas või kokkupõrge vaenlasega, — kas tapad sina või tapetakse sind, mõlemal juhul tähendab see puhkust. Ta jutustas, kuidas need väsimusest nüristunud sõdurid juhtusid kokku rumeenlasest viiuldajaga...

Olja neelas ahnelt iga sõna, ta silmad tumenesid, nende sära kustus.

«Te tahate kujutada kõike nii, nagu oli?» küsis ta.

«Ei.»

«Kuidas — ei?»

«Nii, nagu oli, ei taha.»

«Mispärast?»

«Salgake poriseid sõdureid porisel teel... Iga natüür-mort, ka kõige lihtsakesem, op tuhat korda maalilisem.»

«Tahendab, te kavatsete valetada, ilustada?»

«Jä, aga kui ma sõdurisinelites inimesi kujutaksin, siis tuleks mul kõige enam maalida sinelite põõnasid.»

«Olgu pealegi põõnad, olgu jalarätid ja pori — oleks ainult tõde.»

«Põõnad pole tõde, vaid vale!»

«Ei saa aru.»

«Kui ma rumeenlase ees seisin, siis ma ei silmitsenud ju põõnasid, vaid kuulasin muusikat. Mu sisemuses oli loik murdunud, iga rakuke oli minestuse äärel. Oli mul nii mahti veel põõnadele mõelda? ... Vaevalt, et ma veel midagi säärast kunagi üle elan. Aga tahaksin küll... Ma pole isegi võimeline ütleva, mis see oli. Rõõm? Jah. Mure? Teda ka. Kõik koos, ühtaegu... Saate aru, Olja, — tänu-likkus... Uskumatu, kõrvetav tänulikkus kuni mõistuse kaotuseni. Ja kelle vastu? Eilse vaenlase vastu. Ja minu meemuses tõmbus kõik kokku valust, et maailm on julm. Ma olin siis kõigest üheksateistkümneaastane, nii vana kui teie praegu. Kuid ma olin teist hoopis rumalam. Ja-jah, ma olin rumal. Aga sel hetkel tundus mulle, et mitte ükski, ka kõige kuulsam ja kõige targem filosoof pole minust rohkem mõistnud. Sel hetkel... Just seda ma tahaksingi lõuendil kujutada.»

«Hetke kujutada?»

«Ei, vapustust.»

«Vapustust kujutada?»

«Miks siis mitte?»

«Ent kujutada saab ainult seda, millel on kuju, — puud, unne, pilve või sinelipõõna.»

«Kuid kas äikese-eelsel rahutusel või kuuvalge öhtu tuurilisel meeleolul on kuju? Tuhanded kunstnikud on seda kujutanud.»

«Ahaa, kuid teil tuleb ikkagi maalida sõdureid, põõnad seljal. Ainuüksi nende kaudu on võimalik seda vapustust edasi anda.»

«Kui ma kujutaksin lihtsalt käputäit sõdureid, kes viiul-daja ümber seisavad, siis saaks sellest vaid informatsioon: et kord, niisugune veider juhtum. Mis aga nende sõdurite hingest toimus, see jääks teadmata. Väliselt oleks kõik tõde. Sinelipõõnasid täpselt välja maalida pole raske, kuid need põõnad varjavad inimeste eest kõige tahtsama. Põõnad pole kunst, põõnad on võltsing.»

Olja jäi vait, vajus mõttesse...
Pildi alustamiseks ettevalmistatud lõuend seisis seinu-
najal. Ning Olja ootas uut imet.

13

Vjatšeslavilt saabus kiri:

Vana hulkur! Kirjutan neid ridu Sinu endises urkas.
Perenaine andis mulle Sinu uue aadressi. Sa oled kadu-
nud! Ära auranud! Ja ometi on Sind nii tarvis! Ei, mitte
asja pärast, lihtsalt on tahtmine näha Su nägu raskel het-
kel. Ootasin, et tunned seda kuuenda meelega ja koputad
mu uksele. Ei jõudnud ära oodata, tulin otsima...

Lugu on selles, et näituse žürii lükkas mu pildi tagasi
olevat ideelaget, ei näita väljapääsu, ei vasta ajastu va-
mule. Muide, kõrgeid kohtunikud ei vaevanudki ennast
kuigi palju, et selle kohta tõestusi esitada, — tõmbasid
risti peale ja keerasid selja. Mulle keerasid selja, Ivan Mõš-
teos aga vastas nende maitsele. Kuidas me eksisime, et ei
arvestanud tõsiselt seda meest! Ta jõuab kaugele! Temast
saab veel tooniandja! Ühesõnaga — täielik krahh! Kah-
aasta töö hakkab lihtsalt ainuüksi tolmu koguma. Ta
seisab ikka veel võõras ateljees ja mul on tahtmine tema
juurest põgeneda. Põgeneda väsimuse, unetuse ja näituse-
eest, kus hakkab uhkeldama Ivan Mõši šedöövr, põgeneda
linnast. Üks mu hea tuttav tegi ettepaneku, et sõidaks
tema juurde. Ta on kunstist kaugel, elab paradiisliku
looduskaitse alla võetud metsas, tegeleb piibrite kasvata-
misega! Ma lähen sinna! Hakkan ajaviiteks etüüde joon-
tama, sooja piima jooma, kuni hallade tulekuni suplema.
Kogun jõudu ja astun veel kord kõrgete kohtunikkude ette
me veel vaatame, kes keda. «Klaasi tuhk koputab mu
südametunnistusele!» Lõpetan. Kahju, et ma Sind ei näi-
nud. Nüüd ei õnnestu meil enne talve kokku saada.

Sinu Veetli

Jah, Sa käi korraks seal näitusel ära. Vahest ongi õnn,
et me sinna ei pääsenud. Ivan Mõšiga ühes kambas uhkel-
dada pole suur au.

Noorte kunstnikkude näitusest olid ajalehed juba tea-
tanud. Moskvas olid kuulutused kõikjale üles kleebitud.

Fjodor valmistus sinna minema avamisele järgneval
päeval.

Kuznetski Mostilt ulatus pikk järjekord Kunstisalongi
launde väravateni. Vanemate klasside õpilased ja pensionä-
rid, tudengid ja sõdurid, käekottidega naised ning solid-
ad, enesekindlate nägudega mehed hoidusid tihedasti
hoone seina lähedale, küpsesid kõrvetavas paikeses.

Fjodoril tuli seista peaaegu tund aega.

Noored kunstnikud! Uus põlvkond!

Vjatšeslavi ei võetud vastu, kuid kahtlemata oli siia
pääsenud rohkem kui üks Ivan Mõš. Kui palju sõja-
aegseid noori kunstnikke nagu Vjatšeslav ja Fjodor
jalgivad praegu teraselt seda rasket aega ning püüavad
leida vastust küsimusele: mis on tõde?

Noorte näitus! Kus mujalt kui mitte siit otsitakse uut
vaimu, uusi mõtteid, värskeid värve maalikunstis. Mitte
mujalt ei seisa ukse taga pikk järjekord.

Lõpuks ometi pääses Fjodor saali, mis päikesepaistelise
laevavaga võrreldes näis hämar ning jahe, ja sattus otse-
kohe vastamisi suure, laest põrandani ulatuva Stalini
portreega. Stalin seisis ordenite ja pagunitega generalis-
simusemundris ning peeglina läikivate saabastega, oli
oma hiiglasliku kogu rangelt sirgu ajanud ja vaatas tühi-
paljast väikest Fjodorit lae alt. Tema saabaste kõrval,
lõuendiga drapeeritud postamendil oli pronksbüst — jälle
Stalin.

Tööstusmaastik — segituhnitud vundamendiauk suitsu
ja ekskavaatorinooltega — maalitud keskmiselt. Veel
maastik ja ... jälle Stalin, mitte enam ordenitega mund-
ris, vaid üsna lihtsalt ja koduselt, valges vormikuu-
es.

«Kolhoosipidu» — lõõtspillimängijatega, kes olid nagu
Pjatnitski koorist laenatud. Ja... Stalin, mitte enam
üks, vaid ümbritsetuna kõigist valitsuseliikmetest.

Kuid nüüd, nüüd, järgmise stendi taga, ofitsiaalsusele
koovutatud välisuksest kaugemal, lootis Fjodor sattuda
pildile...

Tundmatu autor — hingesugulane. Tema pintsel on ehk
juba ütelnud seda, mida Fjodor pole jõudnud paletilt ellu
võtta? Tundmatu autor — ta on ühtaegu nii sõber kui
võistleja, Fjodor tunneb tema vastu juba nüüd austust ja
kadedust, soovi toetuda kellegi tugevale õlale ja samal
ajal päri hirmu, et keegi on temast, Fjodoriga, ette jõud-
nud, et Fjodoril tuleb sabas sörkida. Niisugune tunne on
linnasilindile läheneval sprinteril. Sellepärast ju tuligi siia
ajaja kunstnik Fjodor Matjorin, et joobuda, õhutust

saada, teistelt jultunud energiat koguda. Nüüd kohe, juba järgmise stendi taga toimub kohtumine...

Ent järgmise stendi taga oli uus Stalin — filosoofilisem üksinduses kirjutuslaua taga istuvana.

Saalis oli rahvarohke ja vaikne, kostis ainult jalgade ühetoonilist kraapsimist parketil. Küllastajate näod olid keskendunud tõsised ja tähendusrikkad, kõik naisid olid teisele sarnanevat, nagu oleks tegemist sugulaste-trohi-konnaga, kes vaatavad üle uut korterit, nuhkides arvustavalt läbi iga nurga, iga meetri seinast.

Stalin, kes muheleb vurrudesse. Mõttesse vajunud Stalin. Lihtsalt Stalin, ilma ühegi ilmema — vurrud, piip ja muud atribuudid.

Jalgade kraapsimine ja aupaklik vaikus. Puhadust keskel pole viisakas häält tõsta. Noorte näitus... «Progressiivset noorust ja rutiinset vanadust pole olemas,» oli öelnud viimasel korral Valentin Veniaminovitš.

Uste taga päikesepaistel aga seisab kannatlik järjekord...

Ja ikkagi ta viimaks leidis... Tagasihoidlikus raamis väike pilt rippus nurgas ja ühetoonilisusest vasinud vaatajad ei märganud seda kohe. Maastik, mitte midagi eriliselt Severnaja jõeke, Matjorat ümbritseva Uzdalitsa jõe sõsar Sinava metsani ulatuv tasane luht, pilved kurduvad muhelevalt vees. Külapoiss istub hobuse seljas: hobune joob oma peegelpilti. Poisi paljas ülakeha on pruuniks põlenud nagu kumisev vask, keset luhta, taevast, vett ja pilvi hõlgub see nagu tuluke ja levitab ümberringi pehmet valgust. Ei, autor pole Ameerikat avastanud, pole leidnud vastust küsimusele: mis on tõde? Ta meenutas lihtsalt lapse põlve ja Fjodorit valdas leebe õnnetunne: tarvitseb ainult tahta ja sa tajud, et päike su keha põletab, võid hingata jõe mahkjaid lõhnu ning sinu all on hobuse hiline selg, kes ühes sinuga muretu röömustab tavalise ja igavesti imetlusväärse maailma üle.

Fjodori selja taga peatus kergendatult ohates üks vaataja, siis teine, kolmas... Pilti oli märgatud ja Fjodor tajus mingit vennalikku solidaarsust kõikidega, kes ta ümber seisisid...

Suur tüse meeskodanik trügis üliviisakalt lähemale:

«Vabandage, palun.» Ja keeras äkki ümber: «Matjorin!

Ivan Mõš — endiselt jõuline, targeldatud päevasärk poogul ümber kummis rinna — naeratab julgusetult, vaatab usaldavalt alla oma kasvu kõrguselt. Ta nägu ei olnud enam kandiline, sinna oli justkui õige pisut õhku juurde pumbatud, nii et see oli muutunud heasüdamlikumaks ja vähem aukartustäratavaks. Niisuguse näoga meest on raske kujutleda perekonnaringis laua taga, ümbritsetuna lastel. Suur pihk rippus kohmetult õhus, valmis Fjodori õlmele lugutuse peale välja sirutama. Ootevalmis käsi, mille nägemine tekitas samasugust piinavat ebamugavust nagu vinnastatud püssikuke nägemine. Fjodor ei pidanud vahtu, sirutas esimesena käe.

Vaevalt oli ta seda teinud, kui Ivan Mõši pringile näole ilmuv peaaegu tabamatu üleolek.

«Kas minu pilti oled näinud?» küsis ta.

«Veel mitte.»

«Sa tulid ju temast mööda!... Lähme, lähme, ma tahan kuulda, mis sa ütled.»

Mõš vedas Fjodorit järeleandmatult tagasi.

Ilus poleeritud raam — helepruun lakk päklipuul. Mõhigi oma kätega tehtud — kuldsed käed. «Seltsimees Ritsa järve ääres». Rühm pidulikes viigitatud üliõpilades mehi vaatleb postkaardilikku maastikku — valmaga kaetud mägesid, sinist vett ja sinist taevast. Keskel on ülestõstetud käega Stalin Beriale oma teema selgitamas. Fjodor mõtles:

«Ta kasvab ja kohaneb, on õppinud maalima nagu kõik teised...»

Maastikuline tagapõhi on natuurist. Terve kuu tolknud Ritsa ääres. Kolmed püksid lõhkusin kaljudel ära.»

«Ah, siis ikka, püksid aitasid.»

«Mille kindlasti ei meeldi?»

«Ei, mispärast mitte!...»

«Ütle, mille poolest ei meeldi?»

«Ma arvan, et sa oled vea teinud.»

«Missuguse?»

«Teema oled valinud ebaõnnestunult.»

«No-noh, sa pole kuigi... Juhi kuju ja ebaõnnestunud teema?»

«Iluvitav, kuidas sa mu sõnadest aru said!»

«Ei maksa täpsustada.»

«Miks mitte, ma tahan just nimelt täpsustada: sa juba originaalne.»

«See-eest olete teie kõik originaalid, kus nüüd meloodigune... Kuidas sul läheb?»

«Astun vist juurdelõikamis- ja õmbluskursustele,» vastas Fjodor ja mõtles jälle:

«Poiss kasvab — maalib nagu teisedki. Või on kõik teised hakanud Ivan Mõši moodi maalima?...»

Endiselt seisis kõrvetavas päikesepaistes pikk järjekord

Veetše Tšernõšovi ei olnud linnas. Ljova Õigeusklik ei silmist kadunud, — kus ta elas, oli teadmata.

Fjodor seisis telefoniputka juures ja pildus münti peopesal.

Oli tarvis kellegagi kohtuda, kohe praegu, viibimata. Inimesed, kes kõrvetavas päikesepaistes seisisid ja ootasid millal avaneb võimalus Ivan Mõši pildi nägemiseks, olid Fjodori tasakaalust välja viinud. Neile inimestele kavatses Fjodor oma pilte maalida. Kas neid pilte ongi tarvis? Lapsepõlve meenutav tagasihoidlik maastik rippus kõrvaletõrjutuna nurgas, enamik vaatajaid mõeldis temast, ilma et märkakski.

Üksainus... ja kui palju inimesi järjekorras. Fjodor arvas endal õiguse olevat, kuid õigus on ju alati enamuse poole.

Fjodor hüpitask münti peopesal ja vahtis ringi.

Tema ümber on argipaine linn. Päike kuumutab majade seinu ja tänavakive, kuum õhk on täis bensini vingu. Higised inimesed ruttavad kõnniteedel, sukelduvad välisustest sisse, kiiluvad täis trollibusse, tammuvad laste tiste kaupluseuste taga. Linn on tulvil hoolt nagu alati. Fjodor ei olnud varem märganud, et see hool ja mure, mis iseloomustab inimeste askeldusi, on pisike, ainult ühe päeva hõlmav. Kellelgi on tarvis osta kingi või susse; keegi kiirustab kohvikusse, et lõunavaheaja jooksul süüa jõuaks; keegi tormab ülepeakaela ajalehekioski juurde, et osta ajaleht, mille ta pärast läbilugemist juba järgmisel hommikul unustab.

Ajaleht, tangud, sussid, viinerid kohvikus — linn pulbitseb momendi askeldustes. Kuskile salajastesse paigadesse kogunevad aga üha uued ja uued aatomi- ja vesinikupommid, meie koduplaneet täitub lõhkeainetega. Matjora külas on jäänud üksainus mees — Fjodor

Üksainus mees ja seegi rauk. Inimesed, peatuge hetkeks, mõelge tulevikule! Mitte enda omale, ühisele!

Vitrini klaasi tagant vaatab ükskõiksel ilmel selle inimese portree, kes pole mõistusest kellegagi võrreldav, keda kutsub armastatud isaks ja targaks õpetajaks.

«Ostke susse, ostke tangu, ostke ajalehti — hoolitsege enda eest, inimesed, elage, inimesed!»

Too inimene on ju enda kanda, ainuüksi oma õlgadele võtnud kõik rasked mured. Ta on tark, ta on suur.

Inimesed, peatuge! Mõelge järele! Aga kas nad siis ei mõtle? Fjodor on samasugune kui kõik teised, mitte parem ega halvem; kui teda teeb tulevik rahutuks, siis tähendab, et ta teeb rahutuks kõiki. Sussid, tangud, momendi askeldused — see on nagu mere pealispind, mis varjab lõpuni talitunõtestamata süvameri-elu. Iga mööduja otsib tulevikku omamoodi. Kuid on olemas suur ja tark — «Stahhi mõtleb meile...»

Veetše Tšernõšovi linnas ei olnud, Ljova Õigeuskliku aukoht oli teadmata; kuid Ljova Slobodko aadressi ta teadis. Temaga polnud Fjodor pärast instituudi lõpetamist kordagi kohtunud, vana sõprus oli ammugi mälust kadunud.

Fjodor pistis münti taskusse, libistas pilgu üle järjekorra ning suundus metroo poole.

Ninna tungis mähkmete ning praetud kala lõhn.

Ljova Slobodko elas kahes tillukeses toas — oli need hiljuti saanud vahetuse teel «kahe eraldi asuva toa» vastu. Naina taga nuttis paarinädalane imik. Ljova Slobodko oli kursuse poistest esimesena isaks saanud.

Ljova tööruum oli lõuendeid, lõuendiraame, kaste ja paberirulle täis kiilutud. Seintel rippusid pildid, üks kriis-avama kui teine. Kollase tagapõhjaga piklikul lõuendil rohelised figuurid, mis sarnanesid naistega, ainult päid ei olnud ning jalgade asemel olid maosabad.

Mähkmete ja praetud kala lõhn, ruumikitsikus, tolm, hingesoobivad mürgised värvid seinale pandud lõuenditel. Fjodor pidi mõtlema: «Kurat võtaks! Kuidas ta hulluks ei lähe...»

Ljova Slobodko aga oli viimasest kohtumisest saadik

isegi veidi tüsenenud. Seljas vana pidžaama, kustunud piip hambus — nii troonis ta keset seda rämpsut ja kringisutas Fjodorit kuulates põlglikult nägu

«Tõprakari.»

«Rahvamassist kõrgemal seisev geenius pole muud,» muigas Fjodor.

«Sina aga uhkustad endiselt Veetše Tšernõšovi püüet. Kuulen sinu suust tema ingliahäälkeest. Jah, ma mõeldakse hukka! Inimesed? Ei. Need pole inimesed. Need on rumalad kogred-idealistid. Kalasugu. Neile visati odav sööknööred... Nad söötsid karjana selle kallale ja nad näkivad... Ma pole käinud ega lähegi neid soperdistanutama. Nööred... Kes? Need Ivan Möšid? Nad pole kunagi nööred olnud, nad olid juba emaihus kaalutletud vanakesed. Neile on kunst kerge teenistuse vahendiks. Nad teevad alatusi, poevad, müüvad ennast kolmekümne rubla eest, juudad.»

Ljova Slobodko hääli summutas vaheseina tagant kostav lapsenutu. Ja selles tigesdas hääles polnud tunda ei viimast ega kahtlusi, selles kõlas tunnustamata jäänu endist kõikumatu veendumust, juhi-üksiklase endist fanatismi.

«Puistasid end tühjaks, ja rahu majas. Kerge elu on sul,» kadestas Fjodor.

«Mida sa siis käsid, kas kiita?»

«Tahan lahendada neetud küsimuse: mis on tõde?»

«Minu jaoks seda küsimust ei eksisteeri. Mina tunnen oma teed. Näed, kuidas ma selle suunas lähen...» Ljova Slobodko osutas piibuvarrega kולי täiskuhjatud tööriistadele. «Naisel pole homseks enam kopikatki, pole millegagi leida ja lapsepõnnile piima osta. Ma ei tea, kas ma homme loovust saan. Mul on viis tuhat rubla võlgu. Ma ei kahetse, et mul pole korralikke pükse ega saapaid, kui sa aga annad mulle viiskümmend rubla, võtan ma selle häbenemise vastu. Ja selle rahaga ei osta ma ei piima ega pükse, vaid värve ja lõuendit. Näed siis, missugune on minu tee kunstis. Kas ma suudaksin seda teed käia ilma eesmärgi teadmata? Ma tean! Niisuguseid nagu mina ilmub varsti palju. Ja lõppude lõpuks hakkavad ka praegused kogred-idealistid meid mõistma ja austama. Neile tuleb lõpuks meelde, et nende vanaisad ja vaarisad loopisid impressionistide suurteoseid mädanenud õuntega. Nad tulevad mõistusele! See aeg saabub! Selle pandiks on asjaolu, et omal ajal väljajanaerdud Renoiri, Claude Moneti ja Cézanne'i maalid

tulevad praegustes kokredes-idealistides esile palvetamatu. Suur Van Gogh oli oma eluajal põlatud, mis- ja ei võiks mina tema saatust jagada?»

Ljova nuttis ja lõkendava näoga Ljova Slobodko kuulutas oma suurt missiooni, vehkides rusikaga tolmuses, meelikeetelõhnalises õhus. Ja Fjodor oli sel hetkel valmis teda isegi uskuma ning kadestas tema lihtsat ja naiivset veendumust: kui inimkond on tunnustanud Renoiri ja Cézanne'i, peab ta tingimata tunnustama ka teda, Ljova Slobodkot.

«Küll me laskume mansardkorruselt ka maa peale. Meie puistatakse veel lilli tee!...»

«Ilusa,» katkestas teda Fjodor. «Õõbikuid ei toideta tühjusega. Näita, mida sa surematuse heaks teinud oled.»

Ja ootas, et Ljova Slobodko näitab kuningliku žestiga.

«Vaata.» Kuid Ljova sõnas tähendusrikkalt:

«Ma näitan sulle oma kahte viimast tööd.»

«Lase tulla.»

Ljova astus seinajuurde ning keeras valguse poole ja lõi lõuendi.

«Näed...» ja astus ise kõrvale.

Ljova hammastuseks ei olnud lõuendil kujutatud võrdset abstrakteid keeriseid, vaid stiliseeritud kõrgahju, kohal oli ergav oreool. Kõrgahju ümber põlvitasid lõuendil, neist olid näha ainult kannad ja pingul riietest lõuendil tagumikud, päid polnud.

Ljova nimi on «Tulekummardajad,» teatas Ljova.

Ljova, sungelt raevuse Mooloki ees põrmus lamavad, ei tuletata ja kehadeta inimesed, kes koosnevad ainult tühjusest ja tõnsideist istmikkudest, ning võidunud pidada autor, kes morni pidulikkusega ootas hämmastust, veendumust või nõrdimust, tunnustamata geenius, kes on kogu puhalt oma kõrgelennulist tulevikku.

Õhust-lillad värvitoonid, taevast kõrgahju kohal aga määramatult punane, küllastatud ahju hukutavast kuu-

«Noh?» tuletas Ljova ennast meelde.

Mida ütelda? Mõõnda, et valuvalt-punane koloriit avaldab muljet, et kummuli langenud, peadeta rahvahulga tühjuse istmikkude nägemisel tunned tahtmatult mingit tühjuse tajus ja nüristavat ükskõiksust kogu kehas. Mõõnda, et roomustada teda kiitusega. «Kiituse mõjul kasvavad lihased ja pausuvad musklid nagu Heraklesel.» Võidunud

pidžaamaga geenius on samuti inimene, ka temale on vajalik kutus, millest selga tekivad tiivad. Ent kuhu ta nende tiibadega lendab?...

Fjodor vaikis, Ljova Slobodko ootas.

Tulekumas kõrgahi ja tema poole palvetavad inimesed ilma peadeta...

Kunagi aegade hämaruses, kui Maa oli palju noorem metsikum, oli süttinud mõistuse sade loomade tumedast ajus; kaua hingitses see nõrgalt ja hädamisi, kuid ära ei kustunud — lõi leegitsema. Ja pikkamisi võmukamalt paisuv tuli jättis aastasadadesse ja -tuhandetesse oma jäljed: kivikirve, pronksköpla, ratta, vesiveski, aurumashina, auto, kõrgahju, lennuki... Elu muutus, tekkisid uued komplikatsioonid, tundmatud loomale, kes oli mõistuse hämaral-koidikul külma kannatanud. Kes ütleb, et neid etteaimamata komplikatsioone on lihtne ja kerge taluda, et nende eest ei tule maksta rikkilainud narvide ja verega? Auto, kõrgahi, lennuk — on nad siis õnnetu olnud? Ljova ootab vastust, kiitus kasvatab tiivad, kuhu tahab ta nendega tormata? Tagasi emauska?

Ljova Slobodko ootas ja Fjodor sõnas:

«Kuhu sa kutsud, prohvet?»

«Ma pole prohvet, vaid kunstnik,» väitis Ljova kühmalt.

«Kas siis kunstnikule on prohvetlikkus võõras?»

«Vastunäidustatud!»

«Ent siiski püüad sa prohvetit mängida.»

«Ei, tahan vaid korra näpistada, et unest ules ajada.»

«Sa meenutad mulle joobnut, kes laheb mööda tanavat nutab ja karjub sudantlõhestavalt: «Lollid!» Kuid mine pärast on lollid, milles see ilmneb, seda ei tea ta ise. Kas pole tõsi, et nüsugune käitumine kõrvaltvaatajale ebaarukana ei näi.»

Ljova muutus naost tumedaks, pooras lõuendi kurgu seinale poole.

«Sa tahad,» lausus ta eemalt, «et ma annaksin vabaretsepte, kuidas maailma muuta. Kas seda pole paigutatud võitu?... Võta Dostojevski või kes tahes teine kunstnik, g gant — enda valiku järgi, ükski pole retsepte andnud.»

«Kuid Dostojevski näitas, ja üpris täpselt, mis on inimeses halba. Inimeses endas, mitte kogu inimkonnas, selles on erinevus. Sina aga oled ju inimkonna vastu üldse, justkui kuuluksid ise mingisse üli-ideaalsesse süm-

bolismis. Eks ütle siis, mis on inimkonnast täiuslikum ja tõigem, kelle järgi ma, vaene vaataja, peaksin joonduma? Lõika paused välja, kuid ära hävita kogu organismi.»

«Olgu pealegi, teie Tšernõšoviga olite ja jääte minu jaoks teise planeedi asukateks. Meie üksteist ei mõista.»

«Nahtavasti ei mõista. Näita teist tööd.»

«Mis mõtet sel on? Et juhmuse pärast veel kord sõita?»

«Näita.»

«Ole lahke, hullemaks asi ei lähe. Kuid oma arvamused näita endale.»

Ljova pööras teise pildi ümber, asetas selle seina najale, ja lausud vihaselt ja hakkas piipu toppima.

Teine pilt oli väheldane, õrnades pooltoonides särav ja rõõms. Hommikupäikese kullast õrnalt puudutatud selge taevastoonil paljastatud naiserinnad, hiiglaslikud nagu kaks tohutut lihavat kungast, nibud väljakut-
atisti taeva poole. Rindade vahele aga oli endale
leidenud metalliläikeline kuulipilduja nagu roh-
laabi. Ta sihtis Fjodorile ähvardavalt otse laupa.

«Kas sulle selle nimi on?» küsis Fjodor.

«Sulle pole üksipuha. Noh, minupärast kas või «Val-
gustatud kõrgustikud,» vastas Ljova eemalt.

«Haa...»

«Ainult, selle olen mina vallutanud, need on minu kõrgustikud, kui himustama hakkad — kuul pähe! Naise-
ret, ainult rinnad — mitte naine Iharuse mäed, minu
ära katsu puutuda! Vallutatud kõrgustikud...
on Ljova Slobodkol, tugeval noormehel ja mitte
sõltumehel, iseloomu poolest heasüdamlikul in-
imesel, tekkinud säärase põlgus inimsoo vastu? Elus pol-
nud Fjodor tema juures põlgust märganud ja Ljovat
polnud põlanud eriti keegi, pole tal kellelegi ega
keest kätte maksta. Kust?»

«Fjodor ei avaldanud otsekoheselt oma arvamust, hakkas
hakkama.»

«Näita,» sõnas Ljova kõrvale vaadates jõupingutusega
nähtavasti rahadega mees, laena viiskümmend
...»

Fjodor võttis sõnagi lausumata taskust raha.

Valgustamatult nuttis laps teisel pool seina. See raha ei
lõhe talle piima ostmiseks, selle eest ostetakse värve...

Kuid nakk naiserindadel oli maalitud rabavalt: lõhna-

vana ja läbipaistvana ringleb sinine veri pehmes ihus. Ja seda nahka hellitab varajane päike. Siiski on ta andekas sindrinahk...

Päikesest hõõguvaks köetud vaikkeid tänavaid pidi keda dis Fjodor metroo poole. Tänavad olid tühjad, ainult harvad möödujad kiirustasid pakku leitsaku eest.

Ivan Mõš on oma töödega Fjodorile vaenulik, ta on vaenulik ka Ljova Slobodkole, Ljova Slobodko on võrd sel määral vaenulik nii Ivan Mõšile kui ka Fjodorile. Fjodor on vististi vaenulik neile mõlemale.

Kelle tööde juurde koguneb järjekord tulevikus? Ja kas see varsti pöörab selja Ivan Mõši piltidele?

15

Iga kunstniku lähedal, olgu ta suur või keskpärane, peab alati leiduma publiku esindajaid, neid, kellele ta näidatakse, kelle markusi arvestatakse, ja neid — ning see on peamine —, kes temasse usuvad. Liigub legendid kunstnikkudest-erakutest, tunnustamata geeniustest, kellelõid oma suurteosed täielikus üksinduses. Tunnustamata geeniusi on olnud, kuid absoluutseid erakuid kunstis pole esinenud. Van Gogh ei leidnud tunnustust, kuid see kaalühiskonna, mitte aga lähedaste inimeste kohta. Tema vennad Theo ja niisamasugune hüljatu Gauguin ning veel kümneid kond isikut olid Van Goghile tulevaste vaatajate esindajateks. Tõenäoliselt võib sedasama öelda ka erakunstnik Cézanne'i kohta. Publiku esindajate tunnustest on küllalt, et fantastiline usk endasse ei kustuks.

Kõige üksildasem kõigist, keda Fjodor teadis, oli Savva Iljitš. Kuid temalgi olid omad vaatajad, kes polnud kiitusega: «Noh, tõesõna, justkui ehtne. Tõesõna, justkui päris...»

Tühjuses hävib iga kirj.

Instituudis olid kõik ühel ajal autoriteks ja vaatajateks. Ja kui teised lakkasid sinu tööd märkamast, muutugid käed jõuetuks, kui nad vaimustusid sinu tööst, tekkisid sulle tiivad.

Praegu oli Fjodoril üksainus vaataja, üksainus, kelle see-eest õiglane ja ustav — Olja. Rohkem kui kuus aastat

...mida, kuidas koltunud paberilehele ilmus...
...kujutis — huuled, mis hoidsid tagasi valla-
...silmad, mis sadelesid ripamete varjus.
...oli ta rabatud... Seejärel uus kohtumine ja uus
...kustuvad lombid teel hakkasid kartongitükil uuesti
...Kordus ja jäädvustus too õnnelik hetk, mis
...amatult kadumas olnud. Kui palju aga oli
...ja kui huvitav oli neid oodata!

...nõu oli oelnud «Kuituse mõjul kasvavad
...paisuvad musklid nagu Heraklesel.» Fjodor
...mõeldi, et Olja on talle innustajaks; mõlberti taga
...ustas Olja, nagu unustatakse õhk, mida hingatakse.

...kirj kiri Odessast, Olja tädilt. See oli õetütart
...endale külla kutsunud, Olja oli ammugi lubanud
...leeks oli nüüd viimane aeg — kahekümne päeva
...Oljal instituudis õppetöö. Olga Dmitrijevna
...tuttele: sõitku. Fjodor saatis Olja jaama...

...tagasi tühja majja. Olga Dmitrijevna oli tooli
...varsketes varvitses etaud, mille ta oli lõpetanud
...hommikul: lage val ja tee aoeelsetes toonides
...Olja oli selle kohta öelnud, et see «aurab».
...val seisid Olja sandaalid. Tundis, et nendes on
...ailinud tema jalgade soojus. Ja Fjodor pidi mõtlema,
...sandaalid seisavad nüüd pool kuud liikumatult.
...laks sein juurde ja rebis kalendrilehe ära — ikkagi
...paev vähem.

...otsustas Fjodor endale teed keeta. Köögis naela
...rippus Olja põll, mille ta alati ette pani, kui pliidi
...askeldas — saledana ja painduvana, osavate
...heledad lühikesed juuksed põskedele langenud.
...jodor, tulge teed jooma.»

...egi võpatas — nii selgesti oli ta kujutlenud Olja

Fjodor jättis teekannu puutumata, laks töötuppa tagasi.
...aheelsetes toonides... See auras tööpoolest, temast
...sooja niiskust...

Olja oli istunud selles tugitoolis...
...oli ta võtnud raamatu kätte. Raamat on siin, ava-
...leheküljelt, nagu Olja ta käest oli
...põlunud.

Oljat ei olnud, kuid maja oli temast tulvil. Kunagi pol-

nud ta Fjodorile tundunud nii lähedasena siinsamas bides.

Ja Fjodor otsustas teha katse. Seni polnud ta seda bides peast kunagi proovinud. Ta hakkas meenutama.

Meenus kitsas punane seelik, mis kammitsetes talu jalgu, kontsaklõbin, mis vaibus kuskil ülemistel kottide meenus hoov, kuhu paistsid valgustatud aknad, kabusid täht majakatuste kohal, viiul ja hääli reproduktorist. Ta tuletas neid meelde ja vaatas sandaale läve kõrval, ning tal oli jälle soov rebida lehte kalendrist.

Moskva Nofretete meenus talle ainult nagu taht, nagu viiul või nagu laste naer. Ja segituhnitud malust eab kerkinud kontsaklõbin ei kutsunud temas enam esile tavalat nukrakstegevat üksinduse ning rahutu jama tunnet...

Üksindust tundis ta, nähes alles ihusoojust säilitava sandaale, mis unustusse jäetult olid visatud päris laette.

«Vaata sulle lops!» imestas Fjodor. «Ei avalda mõju.»

Fjodor istus tugitooli, kus hommikul oli istunud Olga.

«Vaata sulle lops... Kuidas siis niimoodi, vennas, endagi eest salaja?»

Ta polnud siiras: salaja — ei. Olga oli talle meeldinud juba tookord, kui ta helistamise peale väravasse jookes sarafanihõlm mängemas päevitunud põlvede ümber, keegi ged jalad vaevu maapinda puutumas...

Need olid tema loojangut imetlevad pärani silmad, mis sundisid Fjodorit maalikasti õlalt võtma — peatu, silma pilk!

Juba pärast esimest kohtumist oli Fjodor tema juurde rutanud, puides Veera Gavrilovnast kuremini lahku.

Igal hommikul etüüdi maalimast tagasi tulles oli Fjodor rõõmustanud, et näeb teda, istub teelaua taga tema vastas...

Ta oli siinsamas. Nad ütlesid teineteisele pedantide «tere». Fjodor ei totanud mõtteis ette, oleks olnud olnud, kui keegi oleks talle mõista andnud, kuhu suund sirsjoon nende kohtumispunktist. Ta on siinsamas tähendab, kõik on korras.

Fjodoril oli olnud liialt tegemist iseendaga. Koige valit tusrikkam aeg elus — olla või mitte olla, jääda hädava seks või saavutada edu! Tema oli siinsamas, võis mõelda ka iseendale.

... tund oli ta rabatud avastusest: «Vaata sulle lops...»

... sandaallid pole alatiseks läve kõrvale jäetud. Viisteist päeva kõigest viisteist, ja ta kuuleb jälle, kuidas need sandaallid kõpsuvad vana trepi kivistel astmetel.

«Vaata sulle lops...»

... kuidas kui veel ühte kalendrilehte ära rebida, on tarvis ... magada, hommik ja pikk päev üle elada, alles ... tal võib käe välja sirutada. Üks leht on rebitud, neli ... on jäänud...

... Olga Dmitrijevna töölt, tõmbas räti peast, ... laiku lahkusega:

... teed jooma, Fjodor...»

... ja vestlesid. Fjodor väljendas oma meele ... Olga Dmitrijevna jutustas sellest, kui ... operatsiooni ajal ningamine lakkas. Teda ei ... kujutava kunsti probleemid, Fjodor ei taiba ... midagi trahheotoomiast, kuid kahekesi oli hubane, ... olid teineteisele seltsiks.

Hommikul tegi Fjodor algust eskiisi — tulevase pildi ... maalimisega. Seintelt vaatasid etüüdid tema peale ... Iga etüüd oli avastatud ja selgeksõpitud rida, rida ... aga koosnevad poemid. Eskiis... Tuhkjashalli val ... taevast, selle taustal sõdurite sammuvad, põlve ... nähtavad jalad. Ta lõpetas eskiisi ühe hingetõmbega, ... kätte kalendri poole ja rebis lehe ära — päev oligi ... möödunud.

Sandaallid ootasid perenaist endisel kohal.

... eskiisi kolm korda ümber, kuni see hakkas ... semisest tuhkjast valgusest. Sõjaväe rännak ... umusest ristikaivad jalad ning igavesti rahulik ... valgu — sellest pidigi laulma vangilangenud ... viiul.

... nädal — seitse kalendrilehte.

... Naabruses töötas tee remontimisel sõjaväeüksus. ... vihma, puhus vinge tuul, sõduritel olid sinelid sel ... — sugis oli saabunud tavalisest varem. Fjodor viibis

nende lähedal mitu tundi, püüdes tabada ligutavaid ride rakursse, sinelite volte. Isegi volte... Elava riietuses, kui ta ei seisa paigal nagu mannekeen, avaldub erilise poeesia, vanad meistrid teadsid seda, kuidas seda kõige esimestest tundidest peale valmistatakse. Iga kunstniku ette püüasju vältima, üldistusi teha jumalaparast mitte võtudest innustuma. Kuid üldtegemiseks on vaja teadmist. Halli kalevi jamedate võtudes väljendub iseloomude lihtsus, sõdurisaatuse sirgjoonelisus, karm olustik, milles sinel on alati paks kattedeks, küll seinte ja katuse, küll ahju ja asendite. Naisugustel juhtudel raagivad rüudevoldid elust vahemini sama palju kui arhitektuurimuistised hävinud rahvaste kultuurist.

Noor leitnant, kes ilmselt kuulus juba pärast sõda armeesse tulnute hulka, lahnes Fjodorile nea kivise naoga.

«Mis maikmeid te sin teete?»

«Ei midagi. Joonistan.»

«Teie dokumendid!»

«Palun.»

Leitnant keeraski passi käte vahel, silmitses Künsti Liidu tunnistust — ainsat, mille vääriliseks too oli Fjodorit pidanud, teda esialgu oma rüüdlasse vastu võetud, — vaatas kõik joonistused tähelepanehtult läbi, ulatas ohates tagasi. Meeleldi oleks leitnant tahetud spiooni tabada, kuid dokumendid olid korras — spiooni pidada ei saanud.

Seinakalendrist aga rebiti õhtul ära uus leht.

Vanas majas, kus üks põlvkond oli asendunud teise, võis pooningult leida igasugust kalli. Muu hulgas ka Fjodor sealt vana viuli, ilma keelte ja poognata, mis rahuldab teda täielikult — pildil võib hõlpsasti ka keelte viul. Ta hõõrus viulit õliga, kuni tume lakk valgustis, ja sätendama hakkas...

Kuid muusikariistast üksinda oli vähe, tarvis oli vaid käsi, mis tema peal mangiks.

Maja, kus elasid kaks naist, kais ammu ajast kaitsetamata polikliiniku kutja, vanataat Anton Ivanovitš. Ta oli kõigi tööde peale meister: tara vajub küllakile — pöörd uue posti, katus jookseb labi — ronib ägisedes — paikab ruberoidiga, uks vajub ära — tahub ja s... jättes endast maha hunniku prügi. Viimasel ajal...

tara ja parandas katust, kuid vanataat käis... mooda ikka üle vaatamas... kuidas elu läheb?»

«Tustamata peast soni, kohendas paindumatute... meeltega oma pealaele allesjaanud vaheseid... ma nagu tonletanud naeris parkunud kortside... e sinakeste vaade kaval ja heatahtlik. Fjo... ta kui õppinud meistrit, kes suuteline tegema... tunda tema, vanamees, ei oska.

«Ja silmitses etüüde kaua ja õhkas:

«... nuke too... Etskae»

«... korraks kunsti,» palus teda uhel päeval... «Võib kah. Terve elu olen teenistuses olnud. Võib ka... teenida.»

«... andiski Fjodor viul, — sisseööbinud kivi... tunnuatesse ja tööst laiaaksmuljutud katesse, ... d parandumatud sõrmed tulid toime isegi... kaekellade parandamisega.

«... seansi jooksul maalis Fjodor vanataadist portree, ... eriti käsi ja viulit. Vana oli rahul.

«... manu moodi. Etskae, Vanja on võtnud võõrad... Viulikese...»

«... or oli rahul ning nad tähistasid oma koostööd... viinaga.

Fjodor oli Matjoras viibides palju kuulnud neist, kes... surdunud linna ja hüljanud maa. Isa rääkis sääras... unult tumeda vaenulikkusega. Ja nüüd istuski Fjo... juures üks jooksik — Smolenskimaal talupoeg, kelle... kodukula Volok sarnanes Matjoraga. Kas ta tunneb maa... igatsust? Peaks tundma, peaks mäletama ka ris... kelpoldude meelõhna ja kullakas-habrast suitsuvinet... va rukkipõllu kohal...

«Anton Ivanovitš ei tundnud igatsust.

«Mille peal inimene seisab? Jalgadel. Jalad, vennas, aga... kokuvat pinda ei armasta, neile anna kindlat maad. Ilma... jalad tuliks, parem juba olgu sinis tihvad. Minagi... sinis tihvakesed välja, muutusin linnuks. Ka... ndasid kõik minema. Nii et kulas, võta arvesse, ... su enam meie juurigi.»

«Kas sinil on su jalgealune kindel?»

«Kindel või mitte, aga leidsin koha, kuhu jalga toetada. ... minu jalgadest — poegadel on mõlemal kindel jalge-

alune. Küllap muretseme veel majakesegi, mitte lavatünni
tare — ise meistrid.»

Tabanud Fjodori pilgus hukkamõistu, kissitas vanamees
oma kortsuragus silmi:

«Sa tegid ju ise niisamuti — lehvitasid muudkui ta
kesi. Pintslike abil teenib vist sagusema leeme kui
taga. Pintslike on küll peenike, kuid jalgadele
kõlbab. Peaasi on kindel jalgealune!»

Fjodor vaikis mõne aja. Veel pole teada, kui kindel
tema valitud jalgealune on. Pole teada, kas pildist midagi
välja tuleb, pole teada, kas seda näitusele võetakse, pole
teada, kas ta tunnustust leiab, kas leeme välja teenib,
midagi pole teada, kõik ripub alles õhus. Ja see võib ke
kogu elu, ent ometi ei sööstaks ta paksema leeme nime
kindlamat jalgealust otsima — ta on juba mürgitatud.

Märgitud kuupäevani kalendris oli jäänud kolm lehte
Fjodor kinnitas ihaldatud lõuendi mõlbertile.

Puutumatu lõuendipind kutsus esile tuttava aistingu
see oli pilt-unistus, päheõpitud nagu korrumistabel. See
kätkes endas kümneid etüüde, sadu visandeid...

Sõetükk tõmbas esimese joone — algus oli tehtud.

Olja saabumiseni jäi kolm päeva. Nende kolme päeva
jooksul teeb ta sõejoonistuse, jõuab selle katta veet
värviga, kinnitada... Fjodor ei armastanud maali alla
teha piinlikult täpset joonistust — see aheldas, p
sel pidi saama elada vabalt, talle oli tarvis ainult
lähtepunkte, mitte ranget skeemi. Kolmest päevast j
kus.

Olja oli ammugi unistanud naha alustatud pilti. N
see siis oligi alustatud.

Videvik. Fjodor pani pintsi kõrvale. Poolhäämaras t
valendas suuremõõtmeline lõuend, millel hakkasid silma
tardunud figuurid, viltused triibud, katkendlikud jo
ned... Igapäevases miljöös, tüütuseni nähtud asjade k
kel oli midagi võõrast, kummalist, teise planeedi elu m
nutava nägemuse taolist. Esiplaani kaks figuuri, üh
jalad, mis näisid sukelduvat taevasse... Esialgu oli k
tinglik, figuurid kindlasti veel muutuvad, kindlasti h
kavad jaladki teisiti astuma...

kalendri kalendri poole. Viimane leht! Homme!

Olja oli Oljast nii palju mõelnud, et hakkas teda vaimus
kuidagi erilisena, teistega mittesarnasena, eba
na Millegipärast tundus, et jaamas, rahvahulga kes
ta kiirgama valgust, nii et kõik ümberringi häm
dunult vahtima jäävad.

Kuid ta isegi ei silmanud teda kohe vaguni kõrval.
Ta peanägu ja lõuani kinninööbitud palituga näis ta
lühemana ja otse solvavalt lihtsakesena, kellest
mõtted ükskõikselt mööduvad. Kui Olja tema poole
vahtis, ilma et oleks teda veel märganud, ja ta tundis
Olja näo — armsa, mureliku, õige pisut ununenud,
seda pisut erineva sellest, mida oli kujutlenud, — uhkas
tunnet üle kuumuselaine ning ta sööstis inimesi kõrvale
lappale tütarlapse juurde:

«... patas, muutus väga tõsiseks ja rangeks.

«Olja...» Millegipärast ütles ta imestunult: «Näe,
mõningune te olete!»

Kuid möödunud oli kõigest viisteist päeva, kõigest viis-
teist. Ja Olja saabus tädi poolt Odessast, mitte rindelt.

Ent otsekohe muutus kõik ebatavaliseks. Ebatavaliselt
kõrval oli vaksal, ebatavaliselt häälekas ja rõõmus oli
rahvahulk — naerdi, kaelustati, suudeldi, nuteti õnnest,
ingiti lilli. Ja pähe tuli mõte: imetlusväärne koht on
nappaperroon, iga sinna saabuv rong toob ootajatele
kõrvalt pidupäeva. Lähedast inimest kohata on suur õnn!

Sõõgituppa astudes Olja ahhetas:

«Alustatud!»

Fjodor seda oligi oodanud, just selleks palju päevi val-
mistunud.

Läve kõrval seisis sandaalid. Olja pistis nad siinsamas
jalga, tubadest hakkas kostma tuttavat kõpsumist.

Harjumuspäraselt sirutas Fjodor käe kalendri poole, ent
ta kas kohe alla — rippugu edasi. Pole tarvidust aega
lappale kiirustada.

Hommikul joodi teed alustatud pildi juures. Olja pildistunud veel suutnud toibuda. Olga Dmitrijevna oli pildistunud meeleolu kadunud, ta näol oli tavaline rahulikult kinnise ilme — tema mõtles juba oma tööle. Tume, karm, töödeldud kostüüm, lõuani ulatuv kinnise kaelusega pluus viimase võimaluseni kinni nõõbitud — nii kaardis ruides pedantsed vanapiigad või kantseleirotid, kes tavaliselt kauni riietuse asemel eluaeg ühte ja sama vana kanda.

Olja rõõmustas, et Fjodor oli palju ära-teinud. Olga Dmitrijevna ütles vahele:

«Tal tuleks väike vaheaeg teha. Ma räägin seda teile esimest»

«Ta näeb tõepoolest halb välja,» nõustus Olja tuhmunud naulil.

«Jätke kõik ajutiselt sinnapaika ja puhake.»

«Ei saa,» vastas Fjodor.

«Mispärast?»

«Ma läheksin hulluks.»

Olga Dmitrijevna vangutas lahvvalt pead:

«Kui palju energiat ja jõudu kulutavad inimesed ja

«Jah? ...» muutus Olja valvsaks.

«Ja millal?»

«Kas see siis tõesti pole tahtis, pole vajalik?» sai Olga lahakas.

«Praegu? Meie päevil? ... Kahtlen. Kui seda visada suunata kuhugi mujale ...»

«Naiteks maaharimisele,» ruttas Fjodor ütleva. «Seda ei ole mulle juba mu isa»

«Ja küllap oli tõele üsna lähedal ...»

«Ema! Oma tööd sa ei pea ometi kasutuks?»

«Minu too ... Meid on palju, kuid meid ei ole piisavalt me rabelome üle jõu, ravime ja ravime, kuid haigused vähene. Näete, kuhu tuleks jõudu koondada! Aeg-ajalt näib mulle, et ma juba ligemale kolmkümmend aastat meeleheitlikult võitlen hüdraga, raiun tal päid maha ja uued kasvavad asemele. Kuid mispärast? Sellepärast, et inimesed üsna sageli elavad veel viiekesi kuue ruutmeetri suuruses toakeses. Siit on pärit mustus, aneemia, neuraalid, joomine, kaklustes saadud traumad. Eluks kõige vajalikum puudub. Kuid täies jõus, energiast ülevoolav

olev konnaliikmed, kes on kõrgema hariduse omandanud, ei tundu tooda üldse mingeid vaartusi, või — andke andeks — loovad efemeerseid vaartusi nagu teie. Teie isa ütles — kuidas harida? ... Ei, töötada agronoomina, — jah, insenerina, tehnikuna, olla teadlane-katsetaja! Kuuluda suurde hoolikaskonna väesalka, kes loob seda, mis praegu, kohe ei ole praktiliselt vajalik. Siis ehk ometi saabub kiireloomuline see päev, millal teie pildid osutuvad vajalikuks nagu teie, nagu õhk. Esialgu aga ... Esialgu on vara. Te konstrueerite lennukit, kui kangasteljed on alles leiutamata. Olge ettevaatlik! Aeg maksab kiirustamise eest kätte!»

Olga Dmitrijevna lükkas tühja tassi endast eemale, valmis lauast tõusma. Kuid Fjodor küsis:

«Suur väesalk, mis teenib rahvast?»

«Jah, teenib rahvast, kulutab terve oma vaimujõu tema heaks, — haritud inimestest koosnev väesalk, kes mõistab oma elulisi ülesandeid ja lahendab neid.»

«Kui suur ta on, see väesalk?»

«Mida suurem, seda parem.»

«Aga ikkagi — maksimaalselt? Kahesaja miljoni inimese kohta — kui palju te olete?»

«Kümme, kakskümmend miljonit ... Ei tea.»

«Lahendab — üks inimene mõistab ja lahendab elulisi ülesandeid, kümme-kakskümmend aga ei mõista?»

«Nende asi on teisi lõppude lõpuks mõistma panna.»

«Jah, mõistma! Miks te siis kunsti kõrvale heidate?»

«Jah, kunsti keelest mõjuvam, eredam, efektiiv-

«Kõige loogilisemad, kõige targemad abstraktsed väed, mis suuda mõjujõult temaga võistelda. Te lukkate teie edasi kaunisse tulevikku, aga võib-olla on teda meile täna hoopis rohkem tarvis.»

«Noh, kuidas on, ema?» küsis Olja, vaadates leebelt kahjurõõmuga emale silma.

Olga Dmitrijevna vaikis pisut.

«Mõistma panna ...» kordas ta. «Mõistma panna ... võib ainult millegi materiaalse kaudu. Minu osakonnas tarastab põetaja haigete tortu, ma olen proovinud teda mõjutada. Kuid ta saab niivõrd väikest palka, ajab nii vahesega läbi, et ots-otsaga kokku saada, — pole kuigi kerge teda kasvatada, kasvataja ise on asetatud kahetsusväärse olukorda. Enne kui kasvatama hakata, on inimesel siiski vaja kõht täis sööta, teda riietada, jalanõu-
dada varustada, paigutada korralikku korterisse. Teie

kunst seda ei anna. Tahes-tahtmata tuleb meelde vanasõna: «Tuli kulp toob tuli majja.»»

«Te tahtsite põetajat umber kasvatada, uhte põetajad eraldi võetuna. Kui kogu inimkonda kasvatada üksikute põetajakaupa, teistest lahus — vaevalt sellest kasu oleb.»

«Sellegipoolest andke enne kõikidele leiba ja võid — alles kasvatage.»

«Kuid et seda leiba ja võid hankida ja neid õigesti kasutada, on tarvis mõnevõrra teadlikkust. Ikkagi tuleb alustada inimese muutmisest. Andke andeks, kuid niisugused eestvõitlejad nagu teie, kes puuavad rahvast meeltada kaunisse tulevikku leivatükiga, millel paks võikord, on utopistid. Nad sarnanevad vohikliku arstiga, kes kavatseb rõugeid ravida kuumade kompresside abil, mida tena pindmistele villidele.»

Olga Dmitrijevna istus, käed polvedele langetatud.

«Kuumi kompress villidele?» kordas ta. «Kuumi kompress? ... Kas te ka mõtlesite, mis te ütlesite? ... Kuumi kompress? ... See on õudne.»

«Ema, ta ei tahtnud sind solvata.»

«Ei, ei, ma ei solvu. Noh, mul on aeg minna.» Ta tõusis jõudu pingutades lauast ja tõmbas kaega üle juuste. «Ja jah...»

Uks sulgus vaikselt tema järele. Fjodor kibrutas puna-
tult laupa.

«Ma olen kretin! Pidin ma nii ütlema!»

«Sa ju ei tahtnud teda solvata?»

«Ükspuha — kuumi kompress... Ta on kolmkamman aastat ennast säästmata töötanud. Lõok allapoole vööd... Tont võtku.»

«Fedja, sul on ju õigus!»

Kuid Fjodori laup oli endiselt kipras. Ja Olja puudut kergelt ta õlga:

«Fedja...»

«Jah.»

«Minust saab ju ka kirurg...»

«Ma ei raagigi, et maailm peab toime tulema üksnes nendega, kes kunsti abil kasvatavad.»

«Minust saab kirurg, kuid ma ei upu haiglapalatis. Ma hakkan midagi tegema ka sellest väljaspool. Mida? Ei tea veel. Ma olen varemgi mõelnud, et hakkan haigeid terveks ravima, neid surmast päästma, olen nende vastu nii tahelepanelik, nagu ei suuda olla emagi, võie,

... — kõik annan nende heaks. Kuid peale selle... n paastmise eest igauhelt, jah, nõuan, et ta teeks... vahemalt ühegi niisuguse heateo, nagu mina... olen teinud. Kas ma suudan niisugune olla, Fedja? ...uvad, kas suudan? Levitada headuse infektsiooni,

...silmad sarasid ja põsed õhetasid, ta oli tulvil õnne... uskumatult kauni tuleviku ootust, ning ta vaatas... noudlikult silma.

«... — kas ma suudan?»

«...dad.»

«...ad mis — tana ära tööle hakka, lahme jalutama.

«...Jõe äärde! Hasti kaugele! Oleme terve päeva koos,

«... sellest, kuidas maailma kaunimaks muuta!

«...a, mitte vahem! Sinu juuresolekul tulevat mulle

«...uskumatud mõtted. Lähme hulkuma, Fedja!»

«...me,» keeras Fjodor pildile selja.

«...pidui aga seisis Olga Dmitrijevna, vaadates üle... katuste kuhugi kaugusse.

«...sul on, ema?» kosis Olja kohkunult.

«...midagi,» vastas Olga Dmitrijevna. «Mul pole tana

«...parast sugugi tahtmist toole minna. Mitte sugugi...

«...t anda sisse pensionilemisku avaldus?» Samas kat-

«...ta end vihaselt: «Rumalused!»

«...lks trepist alla ning suundus värava poole. Samm

«...dane, pume. — alaliseks uuele kindlale tegevusele

«...jalutid inimese kõnnak. Kellavark ei peatu niipea —

«...mulk aastaid tuleb minna triipilt varavasse, varavast

«...kusse»

«...oli pikale veniv sügis. Vanas majas elati töörohket

«...ol a tšass gal homm kul kell seitse ja sõitis Mosk-

«...mstituuti, tagasi jõudis alles õhtul. Olga Dmitri-

«...oli naga ikka hoivatud tööst poliklinikus. Fjodoril

«...li katkestada pildi maalimine ning katta ahjusid,

«...la koguni toitu. Kuid pilt edenes.

«...aribus esimene videvikutund — nüüd aga jõudis

«...te usna varakult —, sus näis, et avaralt lõuendilt

uhkab toapõrandale kulma hõbehalli valgust, — Fjodor oli ületanud iseenese.

Oli sügis, tammed välisukse kõrval sahistasid vere tavalt-roostekarva lehestikku, uduvihm leotas norgunud pöösaid akende taga, aknad ise olid pisarais. Fjodor ei käinud kuskil, ei sõitnud kuhugi, elas vabatahtliku eras. Ja tema elus ei olnud esinenud õnnelikumat aega kui need päevad.

Niisuguse vaikse töörõõmuga võttis ta vastu esimest lüme. Pilt oli detailrikkaks muutunud, lõpp oli siiski naha. Endiselt hoovas lõuendilt tuhmumata aovalgust.

Vahehaaval haihtus õnn. Mida enam pilt lõplikku ilmet omandas, mida vähem oli jäänud tööd, seda ebakindlamana Fjodor ennast tundis.

Ta oli ületanud iseenese: mitte ainuski temale tuttav noor kunstnik polnud veel lõuendile kandnud niisugust konkreetset tajutavat niisket õhku, mitte ükski polnud kujutanud sellist hajutatult-pehmet valgust, mis sulatab ühte varjud, ähmastas teravad piirjooned, ümbritses ees plaanil olevaid figuure. Maalikunstnikuna ei olnud Fjodor suuteline rohkemaks: iga verssok lõuendist oli väär omaette, ei ainustki juhuslikku pintsli tõmmet.

Kuid mida kaugemale Fjodor tööga jõudis, seda rohkem semaks muutus, et viiul ei helise ja et teda helisema panna on võimatu. Ei olnud seda vapustavat elamust, mida Fjodor omal ajal oli kogunud. Hajutatud valgusest tulvil õhus uusus nagu akvaariumis kaks inimfiguuri: pildi ülaserval sammisid jalad — ja kõik.

Valgus, õhk ja silmatorjalt kogukad figuurid olid mõttetud kordaminekud. Meisterlikkus küll, kuid ilukompleksi meisterlikkus — eimillestki kaunilt rääkida. Fjodor aga oli ületanud iseenese, rohkemaks suuteline polnud.

Sellegipoolest jätkas ta tööd, kuid mida selgemini piltis lõpp, seda kindlamini Fjodor taipas: ta läheb ebaõnnestunud.

Lõuendilt hoovas õhtuvidevikus tuppa hõbejat valgust. Ta oli lootnud, et see valgus paneb viiuli helisema. Valgus oli elav, tajutav, viiul aga surnud.

Ränka tööd ja aega oli kulunud kangelasteoks. Ka rahul oli juba lõpukorral, ta ei saanud ju Olga Dmitrijevna kulul elada. Kuid kõige hirmsam: ta ei teadnud, kuidas asja parandada.

Läbikukkumine! Häving! Katastroof!

ale meeldis:

Kuivõrd tõepärane! Kui imetusväärne!

Enamkordselt hakkasid tema vaimustuspuhangud Fjodori ärritama. Vahest oligi just Olja kõiges süüdi, vahest oli tema harras imetus tapnudki Fjodori kriitilise suhtumise endasse. Tasu rahuliku loomingulise õnne eest.

Päevad läksid ja iga päev tuli tõusta vihatud pildi ette. Inimene on kohustatud töötama, muidu pole õigust elada. Iga päev oli mõtetu, mitte kellelegi vajalik.

Akna taga kattis maad juba sügav lumi, uue aastani oli jäänud vaid vähesed päevad. Uueks aastaks oli ta kavatsenud pildi lõpetada, pühitseda võitu. Uus, 1953. aasta pidi saama talle uue, võitudest rikka elu alguseks.

Keset tuba aga seisab suur lõuend, mis õrritab oma meisterlikult kujutatud varjude ja poolvarjudega, valgust tulvil õhuga.

Pildi juurde tuli tirida asjatundlik inimene, et kuulda nõuandeid, raevukaid vastulööke, kas või tigated sõnumit — kõigest oleks abi. Ta ei võinud lasta end kauem heledada Olja siirastest vaimustuspuhangutest, mis olid talle kutsutud pühast usust Fjodori geeniusse.

Lumi akna taga meenutas, et Veetše Tšernõšov on ammugi Moskvasse tagasi pöördunud.

Hommikul valmistus Olja nagu tavaliselt instituuti minema. Fjodor ulatas talle paberitüki telefoninumbriga:

«Otsi Vjatšeslav Tšernõšov üles. Väga on tarvis.»

«Muidugi, kuid mis ma talle ütlen?»

«Ütle, et ma põlen!»

«Kuidas — põled?»

«Heleda leegiga.»

«Oled viimasel ajal kuidagi veider.»

«Olenka, ma hukkun! Otsi Vjatšeslav üles.»

Olja vaatles teda rahutult oma läbipaistvate silmadega ja vastas:

«Otsin üles ja toon kohale.»

Truu Veetše ilmus vastu õhtut ühes Oljaga. Ülestõstetud kraega kerges palitus, kireva salli ja pehme kaabuga, külmas õhetaval näol tuttav keigarlik iseendaga-rahulolu. Oli ta ju sõitnud koos Oljaga ja muidugi suled koheviile ajanud, õigemini — ei olnud kogu tee suud kinni pannud. Juba lävel tükis kaelustama:

«Hingab alles! Tere, vana öökull! Viimaks ometi andsid elumarki.»

«Tere. Tule, lähme...»

«Kuhu?»

«Minu tööd vaatama.»

«Ehee! Kus alles kohtumine! Sa oled täna kuidagi liiga tõsine... Lase vähemalt palitu maha võtta.»

Ta tegi möödaminnes ladusa kummarduse oma toast väljuvale Olga Dmitrijevnaele.

Fjodor vedas ta söögituppa, sulges ukse, keeras pildi valguse poole.

Vjatšeslav muutus tõsiseks, hõõrus peopesaga põske, kus külmanäpistus polnud veel järele andnud, ja hüüas:

«Tont-võtku! Kuidas sa selle tuhkjashalli gamma oled tabanud! Peenike töö!»

Fjodor võttis tal õlgadest kinni, lükkas ta tooli juurde:

«Istu, silmitse ja ära kiirusta komplimentide puistamist. Ma pole ju noor tütarlaps.»

Vjatšeslav laskus kuulekalt toolile, vaatles kaua, hõõrus põske, mõtles. Vähehaaval tekkis ta näole arusaadav matus.

«Ma ei taipa, mispärast sul siisugune süinge lõust on. Mulle meeldib. Ausalt.»

«Veetše, juhtum on erakordne — mulle pole praegu tarvis kiitust, vaid sarjamist, mida õelamat, seda parem.»

«Mulle meeldib. Minu arvates tore asjake.»

«Tore?» ägestus Fjodor. «Veetše, esimest korda elus on mul tahtmine sulle vastu nagu äiata.»

Ka Vjatšeslav sai tighedaks:

«Sa nähtavasti sihid geeniusseks. Geeniustele pole minust nõuandjat, ma passin... Mulle meeldib. Oleksin rahul, kui ma sellise pildi oleksin maalinud.»

«Kõik?»

«Kõik.»

«Sel juhul lähme teed jooma.»

«Küll jõuab. Ma imetlen veel natuke... Ah, pagan! Missugune õhk — tõsta või kamaluga. Ainult... mis pärast on esiplaanil see viiuldaja? Ilma temata oleks parem. Rännakul olevate sõdurite jalad ning väsinud sõdurike teepervel. Lakoonilisem. Viiuldaja on ekstravagantsus, kunstlik väljamõeldis.»

lähme teed jooma.»

Mu sõber, mu armas sõber, sulle on tekkinud närune loom.»

Fjodor saatis ta jaama. Veetše puhendas Fjodori vaimustatult oma plaanidesse:

«Naera või nääguta, kuid mind on hakanud tõmbama õpilise poole. Plaanitsen triptühhoni tuhande üheksasaja viiendast aastast. Romaani kolmes osas, nii-öelda. Esimene osa — «Varšavjanka». Demonstratsioon linnas...»

Fjodor vaikis kogu tee. Vjatšeslav ei meeldinud talle, ei meeldinud see heasüdamlik lobisemine ega see kõigutatu rahulolu enesega. Ja Fjodorile meenus Vjatšeslavi viimane pilt, mida ta oli kiitnud, mille puhul oli puhta südamega aidanud tühjendada pudeli konjakit. Kaks onnetut armastajat — tuhandeid kordi korrutatud ja laiatarbekaubaks muutunud teema. Kuidas tema, Fjodor, seda lookord polnud taibanud? Informatsioon inimeste eluloost, kuid need elulood on niivõrd tühised ja igapäevased. Vankekodanlane oleks pisarateni liigutatud: raske vaesekestel.

Fjodor kõndis ja vaikis.

Rumal on nõuandjatele lootda, kui ise oled jõuetu. «Kiituse mõjul kasvavad tiivad, paisuvad musklid nagu Heraklesel...» Vjatšeslavi kiitus hävitas Fjodori sootuks: «Tore asjake... Viiuldaja tuleks kõrvaldada...» Viiuldaja kõrvaldamisel jääb järele üksnes aovalgus. Küllap asjatundjad oleksid meisterlikkusest vaimustatud: «Kuidas õhk on edasi antud — tõsta või kamaluga...»

Ometi oli ju siisugune hetk... Viilul keset rännakusse... Vaenlase sinelis sõdur... Ja valu mitte enese... Ning tänulikkus pisarateni... Ja põrutav avas: maailmas on muudki peale vere, laipade, tulekah-

... asemel heldimus — hõbedane gamma, peenelt siiantud õhk!

Korrata hõbedast gammat nagu paljust esitamisest ära- leierdatud laulu, põhjustada lääget heldimust, saada selle

est, nagu vana Anton Ivanovitš ütles, «pintslikese abli sagusemat leent...» Ei! Parem siis juba minna hommikul vara hobusetalli, joota hobuseid jaatunud künnast, vaadata, kuidas vesi hobusemokkadelt nõrgub. Parem elada lihtsat ja ausat elu ilma pettusest, — sellest on ikkagi rohkem kasu.

Olja, naiivne tüdruk, usub sinusse. Kuid sa pole kes valitseb inimeste üle, sa oled keskpärane, kellel on sinu vastu huvi? Varem või hiljem saab Olja sellest lahku kahetsusest.

Aeg veeres, päevad läksid päevade järel, midagi polnud juhtunud — ei haigestumist, kohnenaks jaamist, ega maavarisemist — poleks nagu põljust olla õnnetu. Mõodusid unenäolised päevad... Mis siis tähti oli toimunud? Katastroof, kõik oli purunenud, kogu elu oli nurjunud. Õnnetus, millest suurem oli ainult surm.

Fjodor töötas pildi kallal endiselt terve päeva, kordus ehan, päevast polnud talle kullalt... ta oleks võinud töötada ka terve öö lisaks, kõik selle nimel, et juhusega mooduja oleks tema pilt, nahest sellest katkestatud Praegu, ta seda ei usu. Hõbedane gamma, täpselt edasiantud tuhkjashall valgus, ja ongi kõik... Ja siiski sundis Fjodor ennast hommikuti molberti ette minema. Mitte jonnakises, — tegevusetus niisugases meeleolus on hirmus.

Ent kord, kui ta üks oli, tõmbas ta paketi kattevõtmise asemel palitu selga, pani ukse lukku ja laks välja.

Aitab tuhjast varisegamisest, tarvis on midagi otsustada. Varsti lõpeb rana, tuleb teenistust leida, selleks on mugavam elada Moskvast, peab siit ära kolima. Jälle toak mingisuguse Veera Gavrilovna korteris, jälle jooksmine uhe tellija juurest teise juurde... elu ilma eesmärgita ainult äraelamise nimel. Vahest jätta viuldaja tööpoolest välja, tuleb «tore asjake» sõdurikestega hallis gamma. Äkki võetakse see koguni näitusele, ta omandab nime, nimega koos — tellimused piltidele, sõdurikestega ja ilma. Võib nõustuda isegi «Pulmadega kolhoosis».

Oli hammastavalt pehme talveilm. Seni oli Fjodor alati päevad läbi tööga seotud olnud, tanavale õnnestus paase ta ainult öhtul pimedas. Ja praegu oli argipäevane lummetuisanud asula talle otsekui mingiks avastuseks. Sul on mure, kuid härmakahused puud on kaunid. Su töö läheb luhta, ent kui rahulik on puutumatu lumi teepervel. Su elu puruneb, ent maailmal pole sellest ei sooja ega

inimesed kiirustavad elektrirongile nagu ennegi, naeravad, majade korstnatest tuprub elamute kohale hubast suitsu. Kõik elavad tasapisi, ilma mõtlemata, miks ei võiks sinagi... nagu kõik teised.

Olja mütsi ja paksu kasukakesega jõmpsikas oli ta kukitanud, et kinnitada suuska vildi külge. Tema hülk seisis keegi mees, arvatavasti vanaisa, kuid noorepõlvne, mitte vana. Jõmpsikas sekeldas pingutusest nohi... suusaga, vanaisa vaatas pealt. Äkki silmas Fjodor... vaikusid vaikemehe kohal. Suuri, toost vaevatud... sõrmed tõmblesid ja liigatasid — neis valjen... soov pööratult aidata, niisugane armastava... ja vaikne õnn, et Fjodor seisatas ning jäi... Mees heitis talle mestunud pilgu... lonkis mooda lummetuisanud asulale ega kiirus... annekuga.

... elamuslikud kaed ei lannud meelest. ... meenus, et rumeenlase pea kohal rippusid... lirkad, need olid samuti head ja elamuslikud.

... misai sai talle selgeks, miks pilt on ebaõnnestunud. Viuldaja on liiga vähe maailmaga seotud, ta pole universaalkpunkt, vaid ainult osake temast. Jalad sammuklaajast mööda, valgus levib samuti omaette, üks... kuulab imestunult — ainult tema on rumeen... helepanu osutanud. Pildil puudub tsentrum, idee... punkt — see on lihtsalt maastik viuldajaga, asend... eaplaanil. Nahtavasti hakkab ta aru... ma...

... silmitses ta oma pilti juba ilma meeleheite ja... kuseteta, uudishimulikult, uurivalt...

... hävitada, tuleb otsast peale hakata. See on palju... kui kogu elu hävitada.

... peale?... Ent pilt hoiab teda vangis. Kuni ta... on raske minna uut teed mööda, kogu aeg... midagi päästa, midagi ära kasutada. Kui tahad... kunda, siis tuleb poletada sillad, et poleks tagasi... poordumist.

Instituudist kojujõudnud Olja leidis Fjodori molberti... Ta kõrvaldas pahtliga lõuendilt värvi, Tuhkjashall

gamma ja pehmelt kiirgav valgus olid triibuliseks ja karmuliseks lõuendiks muutunud

Olja hüüatas kohkunult:

«Mis sa teed?»

... Viimased päevad oli Fjodor elanud mingis avaras matus uimas. Nüüd hävitab ta tööd, mille kallal oli mitu kuud ränka vaeva näinud. Hävitab oma pilti, mis oli tal olnud olemasolu mõtteks.

Fjodor pöördus Olja poole, ta nägu oli rahulik, karm nagu silutud:

«Näed... Kuradile see jama.»

«Fedja, mis sinuga on juhtunud?»

Fjodor silmitses teda ja hakkas naerma:

«Ära karda, hulluks läinud ma pole.»

20

Otsast peale alustada, puhtast lõuendist. Isegi vanu lõuend ei kõlvanud, oli tarvis teist formaati — kitsamat ja pikemat, millel oleks tajutav stepi avarus ning mille saaks kätkeada teist kompositsiooni, teist ideed.

Uuel pildil ei tohtinud olla habivaarset teisikut. Tuhk-jashall gamma polnud aga mingi kaotus, see istus Fjodori veres.

Võidud olid Fjodorile alati saabunud ootamatult, just kui oleksid nad nurga tagant välja hupanud. Nii oli nähtu ettearvamata ja hoiatamata ilmunud «Neiu sinises» portree, mis oli instituudis kõmu tekitanud. Ja kui ootamatu hetk saabus, oli Fjodor justkui plahvatanud.

Õõsiti tegi ta kompositsioonide, fantaaside figuure, käsi. Päeval käis tihti valjas ringi, blokk tasku tõukles jaama platvormil või sõitis Moskvasse, istus valsalites, vaatles, jättis meelde ja visandas meestekäsi.

Avarana laius stepp, üle kogu stepi rännakukolonn, vanad sõdurite ahelik. Stepp ja sammuvad sõdurid umbrasid viuldajat kahest küljest. Tema selja taga seersid sõdurite nägusid ei olnud näha, need olid kuskil valja pool pilti, naha oli ainult käsi sinelite taustal. Sinelid kortsunud, jämedates voltides sinelid, — sõduri paljuka natanud kehakate ja peavari, — ja langetatud sõdurite head, elamuslikud, tugevad ja abitud. Pisut kaugenemal kükitas maas noor sõdur. Tema nagu oli pildil ammu

418

ulda ja nagu ei paistnud, sest ta süsimust pea oli... Noore sõduri naos pidi nagu peoglis valjen-... kõik, mida inimesed kuulsid, mida nad üle elasid. ... ja langetatud käed... Käed olid leitud, kuid... Fjodori ei jatkunud kannatust seda otsida... poole...

... varahommikul sööstis ta lõuendi ette ja unustas... ümber ning alles videvik katkestas ta töö. Päe-... päeva, päevast päeva, õõsiti aga vaevast unetus, — et... mitte asjatult raisata, siis ta joonistas.

Olja Dmitrijevna noomis tõredalt:

«Ma olen arst ega või kannatada, et minu lähedal inimesed enesehävitamisega tegelevad.»

... Fjodoril meeleolus vaatas Fjodori... enam valmistuse, vaid hirmuga.

Fjodor oli unustanud söömise, magas väga rahutult,... õõsel pimedas maalits oma pilti mõttes edasi.

... tuhkjashall, värsked ja rõõmsad värvigamma muu-... kuidagi alarmeerivaks, tuhmiks, ohtukuulutavaks.

... figuuri oli ta juba viis korda ümber teinud, ... tatud pea näis lõuendilt välja kippuvat, kerki-

... brandast. Kuigi pea oli rõõmselt välja vormi- ... naturalismi, näis see Fjodorile jälle rõhma-

... maadliki kohti summutavana. Ja Fjodor tegi ta lõuendat korda ümber...

... ulda ja figuuri muutis ta korduvalt, kuid kaed... lõuendile pusima — head, valjendurikkad kaed, ... nukrit abitud ja kulutamata jõudu.

... es valge, Fjodor tootas uksinda. Ta eemaldus... ei tea mitmendat korda, et mõõta seda hõndava

... eemaldus, seisis tükk aega ja mõistis akki — ... ei olnud veel kaugeltki lõpetatud, kuid otsus-

... le ole võis juba julgusti. Ei olnud kahtlust — edu... oli ilmne.

... on tulvil rahutust ja hädahoitu, kurjakuulutavalt... maalil taevast end tasase maa ligi, johlra karmu-

... utavad laiaks muljutud kaed viulid... Viuldaja... meelestu inimese kirk arusaamatult uhinenud

... tu rahuga. Sõdurite käed ripuvad ta pea kohal, ... ajavad... Tundub, nagu heliseks ja kajaks kogu

... vastu nagu aknaklaas. Ja see kõik peab väljen- ... oma uhesainsas punktis, kükakile laskunud sõduri

... talgu nagu ennast veel pole, selle kohal on tukk

419

maalimata lõuendit. Kuid ka see tükk ei vaiki enam, temalt ootad midagi ebatavalist, uskumatut. Kui raske võib kujuneda näo leidmine.

Maalitud on närviliselt, tolle rohmaka ja vaba ja millega viiuldaja töömehekaed õrna, habrast viiulit juuvad. Laialt ja üldistavalt, sinelipõõnasid välja n... mata, sest põõnad pole tõde.

Alles eile tundus töö ebamäärasena, alles eile oli raske mõista... Fjodor võttis seintelt maha kõik etüt... et need tähelepanu ei hajutaks, et silmade ees oleks ainult üks pilt, Ta istus ja hakkas vaatama...

Vanas hämaras söögitoas, milles oli säilinud moodur... sajandi õhk, tugitoolide keskel, millel olid puhunud... mikud intelligendid, Tolstoi ja Tšehhovi kaasaegsed, ne... maailmast ja ajast eraldatud seinte vahel oli sõjaa... stepp, niiske tuul, põlemislõhn, kiivris sõdur. Sin... pilt välja nii, nagu kaasaegne ekskavaator mammutik... hulgas.

Kui Fjodorilt oleks küsitud, kuidas on soodsam... pilti üles riputada, siis oleks ta vastanud: just niis... toas, siin on tema mõju kõige tugevam.

Helises uksekell. Fjodor kiskus end tööst lahti, l... avama.

«Kuidas käsi käib?»

Tulija oli Anton Ivanovitš, keda siinmail tükk a... polnud nähtud; ta tohletanud naeriga sarnanev nina... muhelusest kipras.

«Sa tule ja vaata korraks, mis ma teinud olen,» k... teda Fjodor.

Vanamees astus söögituppa ja seisatas.

«Etskae!» Seisis tukk aega ja sõnas siis: «Justkui o... ette oleks lõõnud.»

Olga Dmitrijevna, kes oli siiani Fjodori töödele air... vilksamisi pilku heitnud, silmitses pilti kaua ja tä... panelikult.

«Te oskate siiski tõestada oma õigsust,» ütles ta.

Fjodor ja Olja jäid kahekesi. Olja vaikis. Vaikis... Fjodor.

Kogu sellest keerulisest tunnete segadikust, mida... tajus, oli kõige tugevam ja juubeldavam kergend... tunne — mägi oli õlgadelt lahgenud! Ta oli juba ei...

ndat korda elus tulnud võitjaks, nagu oli tulnud... ks kahevõitluses tolle tundmatu ja nähtamatuga, kes... ole all hoidnud kaevule viivat nõlvakut, nagu oli... eluga pääsenud ning nagu oli toime tulnud oma... mese natüürmordiga — pudeli ja sidrunitega.

Lopuks sõnas Olja:

Ma hakkan sind kartma, Fjodor.»

Olja... Ma tahan...»

Olja muutus valvsaks.

Olja, varem ma ei julgenud, kuid täna tundub mulle... k... saavutatav... Olja, ma ei taha rohkem ega vähem... ku seda, et sina alati minu kõrval oleksid. Ilma sinuta on... mul raske, ilma sinuta on võimatu... Olja, ära tee nägu, et... oled segaduses, et see on sulle uudis! Sa aimasid...

Olja surus käelabad oma ümarate põlvede vahele.

«Imelik,» sõnas ta. «Kui sa oleksid seda mulle varem... tulnud, ma oleksin rohkem rõõmustanud.»

«Millel — varem?»

«Kas või siis, kui sa käisid ringi õnnetuna... Praegu ma... mullegipärast kardan sind.»

«Olja, ma ei võta oma sõnu tagasi!»

«Ja pole tarviski. Ka mina armastan sind. Kuid praegu... on mul sinu ees kuidagi nagu hirm. Aina pean mõtlema: kas ma olen sinu vääriline?»

«Vääriline?... Ma lihtsalt ei suuda olla sinuta. Sa ei... usu? Kas pean langema põlvili, andma töotusi?»

Olja vaikis pisut ja lausus vaikselt:

«Tõenäoliselt on mul sinuga tulevikus väga raske.»

«Ma teen kõik, et sul oleks kerge!»

«Milleks? Olgu raske. Millegagi ma pean ju tasuma... sulle eest, et sa minu kõrval oled... Ma kardan hoopis... muud — et sa aja jooksul ei astuks minust üle ega läheks... ära... Raske aga — olgu, ma olen nõus.»

Fjodor tõmbas ta enda ligi ning Olja alistus kuulekalt, tardus hetkeks tema käte vahel, tõmbus aga siis aralt ja... hellalt eemale:

«Ema võib tulla.»

Fjodor tegi külaskaigu Vjatšeslavile. Just nimelt tema pidi ta teatama oma võidust.

Veetšel seisis ateljees eskiis: päikesepaisteline, pidulik valge linn, tänaval tööliste masuutjõgi. Sellesse masuutjõkke on kerge valeva luigena takerdunud kaless suviselt rietatud daamidega. Need on hirmust kössis ja silmitavad nagu tagaaetud metsloomad monoliitset rahvahulka, kes olid vaestest äärelinnarajoonidest tunginud siia, nende päikesepaistelisse, valgete müüridega kuningriiki.

Vaenlusetormid meist tuiskavad üle,
vihaselt rõhuvad tumedad jõud...

Üliõpilaspõlves oli Veetše laulnud seda kitarri saatel. Nüüd nagu näha oli saabunud aeg sedasama teisel häälel laulda. Eskiisis oli olemas see, mis tema esimeses pool vajaka jäi, — nähtamatu kangelane, kes hirmu tekitab. Masuutjõega sarnaneva rahvahulga kohal, suvepäeva läbipaistvas õhus, linna heledate müüride vahel oli talle ähvardav jõud hetkel vastamisi teisega — klassivahel, klassivaen! Preilikesed kalessis on hirmust kössis...

Vjatšeslav näitas Fjodorile ka teist eskiisi, pliiatsijoonist «Võitja». Lahing on lõppenud, barrikaadid purustatud, munakivisillutisel lamab töölisnooruk... Tema kohal aga soldatike mahasurujate hulgast, — kurnatud hall loomake puhevil sinelis. Vanjake — viisukandjate maametsa hulgast pärit tapja. Võitja rõõmu ei tunne, ta silmitab maas lamavat vaenlast ainult nürimeelse imestusega: mis pärast too küll täägi otsa ronis? Talle on see maastetamatu, talle on käsitamatu — mispärast?...

Fjodor lahkus Vjatšeslavi juurest tundega, et mada on elus kogunemas. Kui sellised tööd näitusele pääsevad, siis tuleb Ivan Mõši postkaardisarnased lõuendid ja põõssed portreed saabaste ja piibuga isikust õige pea sealt telt maha võtta. Midagi on kogunemas, kunagi murrab see läbi... Vara oli ta Vjatšeslavi hukka mõistnud.

Koju jõudis ta hilja, kuid labi härmatisest kohevat põõsaste helendas aken — teda oodati.

Sa oled peaaegu kolmekümneaastane, pool elust on nü

lajataga, kuid ainult kauges lapsepõlves oli sul kodu, end oodati ja sinu pärast muretseti. Kolmkümmend — sa oled elanud muldonnides ja kaevikutes, see oli sul ajutiseks peavarjuks üliõpilaste ühiselamu ja võõraste inimeste toanurk... Sul võib olla palju tavaid seltsimehi ja terve armee tuttavaid, ent kui sul pole oma kodu, pole leesoojusest helendavat aknakest, mille taga sind lähedased inimesed ärevalt ootavad, siis tunned sa end inimeste hulgas ikkagi nagu Robinson Crusoe.

Labi härmatisest kahuste põõsaste levitab aken oma oma valgust, sind oodatakse, ei heideta magama.

Teda oodati töepoolest, ning ootajaiks polnud mitte ainult Olja ja tema ema. Toas istus külaline.

Külaline pööras pead ning vaatas Fjodorit poolsuletud laupide alt.

«Tere, Fedja.»

Nina Hudjakoval oli täidlast pihta liibuvalt ümbritsev kleit ja uus soeng — juuksed keerutatud turbanina ümber pea.

Fjodori silmad peatusid Oljal. Ta oli praegu väga sarnane oma emaga — toosama endassesulgunud karm näoline, lauba kahvatus toonitas kulme, vastuvaade pikiline, imav. Olga Dmitrijevna istus, pilk langetatud lauale, kuid tema näost ei võinud midagi välja lugeda — see oli külm ja rahulik.

Niinal oli välimus, nagu oleks ta peole minekuks valmistunud, oli pidulikult riietunud, soenguga jännanud, end puuderdanud ja ehtinud — pidu aga oli ootamatult ootaja jäetud, kas või nuta, mida siis nüüd ette võtta?

Olja vaatab võõralt, uurivalt, Olga Dmitrijevna peidab silmi.

Fjodor tammus lävel kohmetuses jalalt jalale.

«Näed, võtsin kätte ja tulin külla,» lausus Niina süüdlaslikult. «Oleme ikkagi kursusekaaslased, kuus aastat tunneme teineteist...»

Kavalus ei õnnestunud — kõigest kursusekaaslane... Olja tõmbus näost roosaks ja pööras pilgu Fjodorilt korpale.

«Niina Nikolajevna kõneles meile sinust kogu õhtu,» rõnas Olja mujale vaadates. «Sellest, kuidas sa häämsatasid kõiki oma talendiga.»

«Ma nagin su pilti!» ruttas ütlema Niina. «Sina oled hiiglane meie keskel.»

«Noh, aitäh,» suutis Fjodor lausuda.

Endamisi mõtles ta: «Aeg on hiline, ega ta ometi õnni kavatse siia jääda.»

Olja tõusis otsustavalt üles:

«Me ei sega teid kauem. Lahme, ema!»

Kuid ka Niina tõusis.

«Ei-ei, on' juba hilja. Mul on aeg rongile minna.»

«Ma saadan sind,» ütles Fjodor peaaegu tänulikult.

Toas parfüümilainet levitades suundus Niina aia esiku poole — sihvakana, püstipaisena, langetatud lümmetega, olles väärikalt lausunud:

«Nägemiseni. Vabandage, et tulitasin.»

Vaikides sammusid nad aiavärvast välja. Läbi luma aia helendas aken. Pärast lühikest ohet hakkas Niina kõnelema:

«Minu poole astub tihti sisse Avdijev, kui näeb, et on valge... Sa ei tunne teda?... Ta on naitleja, esineb filmis, riietub jalustrabavalt...» Äkki vajus ta Fjodori õla najale ja hakkas nuuksuma: «Fedja, ma aina luiskan... Kogu elu luiskan endale... Fedja, ma ootan kogu aeg, et sina tuled ja helistad mu uksekella...»

Siinsamas aga helendab aken läbi tühja lummetasandil aia, tühjale, pimedale tänavale...

Niina oli peitnud näo Fjodori mantlikraesse ja Fjodor hoidis tal õlgadest, ilma et oleks lukanud eemale või tõrjunud lähemale.

Krae alla mantli kalevisse vaibus sosin:

«Ema mul ei ole... Ja õieti ei ole isagi... Sina oled olid kogu maailmas...»

Ta oli rohkem kui ühel korral päästnud Fjodori tühjamatust üksindusest, kui too oli tundnud end üleasuva linna rahvarikastel tänavatel nagu Robinson, kelle keegi on unustanud. Enese ümber tühjust tajudes oli Fjodor rohkem kui ühel korral astunud üle tema läve. Kes on rohkem kui mitte Fjodor ei peaks mõistma — vilets on inimese üksinda.

Kuid värskest lumest koormatud põõsaste taga näeb ta kutsuvalt aken...

Lamajat ei lööda. Sa pole selleks võimeline.

Kuid aken on valgustatud. Sind oodatakse, võib-olla noma kärsitusega kui muidu.

Keera selg, unusta see aken.

Unusta?... Unustamine on võimatu; aknast võib eemale minna, kuid ikkagi seisab meele, et aken on olemas, helendab ja kutsub.

Kogu elu mäletad seda akent ja kirud toda, kes sind sellest eemale kiskus

Niina oli peitnud näo Fjodori õlale ja nuttis.

Viiv headust, seejärel aga terve eluaeg vihkamist!

Fjodori käed lebasid Niina õlgadel, kuid Fjodor kartis teda korraiski silitada või hella sõna ütelda — seda võiks julgitseda kui lubadust. Aken helendas ja Fjodor tõmbus kõnnimas kõssi põlgusest enda vastu. Ent kuidas aidata? Mida ta suudab?... Ainuüksi solvavalt luisata, mässida ennast ja teda uude valesse.

Nii ei jõudnudki Niina vastust ära oodata ja pisaraid kuivatades ütles lootusetult:

«Tuleb minna.»

Nad hakkasid kõrvuti minema, nagu olid sageli õõsiti linnas kõndinud.

Nähtavale ilmus jaamahoone ja mõtlikult pimedusse vaadates lausus Niina:

«Kas ma olen tõesti nii halb? Kas tõesti on tarvis minust eemale hoida?»

«Sa oled tore, hea inimene. Pean sind alati meele,» vastas Fjodor.

«Oh, pole vaja,» tõrjus Niina.

Ja Fjodor vaikis jälle.

Nad jõudsid laternate valgusse, tõusid jaamaperroonile, kus hilist elektrirongi oodates külmetasid mõned üksikud sõita soovijad. Inimesi silmates meenusid Niinale jälle naiselikud argipäevamured.

«Vaata korra,» palus ta nagu Fjodori poole keerates: «Kas ma olen väga kole? On mu silmad väga punased?»

Ta nagu oli lihtsalt väsinud, pisut kahvatu ja lõtvunud; pisaratest olid silmade alla jäänud ripsmetuši jäljed.

«Sa ei ole üldgi kole, Niina,» ütles Fjodor, sisemuses aga muutus kõik jäiseks mõttest: seda nagu näeb ta viimast korda nii ligidalt. Tuttav, aastate jooksul tundma-õpitud nägu!

Hetkeks, ainult hetkeks ilmus mässuline mõte: mis oleks, kui ei pöörduks sinna tagasi? ...

Ent lumest kirjatud öö pimedusest tungis läbi valgus — läheneva elektrirongi esilatern. Nagu vahedad noad väl-gatasid rõõpad, mis suundusid rataste kolksumise saatel perrooni juurde. Kangestusest ärganud inimesed hakkasid askeldama.

«Hüvasti, Fedja,» ütles Niina. «Soovin, et sul kõik hästi läheks. Ausõna...»

«Aitäh, Niina.»

Ta käsi oli soe ja kuidagi nagu luudeta.

Aken pöösaste taga helendas endiselt kutsuva soo-jusega.

Fjodorit nähes tõusis Olga Dmitrijevna laua tagant üles ja ütles nagu alati:

«Head ööd. Ärge kauaks istuma jääge.»

Ta lahkus oma aeglasel paindumatul kõnnakul.

Olja istus langetatud päi, juuksed nagu varjamas.

«Istu, joo teed,» sõnas ta nagu enda ette lauale.

«Aitäh, ei taha.»

Vaikiti natuke aega.

«Olja...»

Olja võpatas:

«Ei maksa midagi öelda... Ma pean... Pean nii mõnegi asjaga harjuma. Ma kardan, et sa kord astud minust nii-samuti üle nagu sellest naisest... Astud üle, kuid selleks ajaks olen ma täiesti...»

«Olja!»

«Ei maksa, Fedja! Mine heida magama. Nõnda on parem.»

Fjodor seisis mõne aja kõheldes.

«Mine magama.»

Ja Fjodor väljus kuulekalt.

Kaua põles tuli vanas majas, kaua valgustas aken tühja aeda ja tühja tänavat. Ent ka pärast seda, kui tuli oli kustunud, ei magatud veel kaua selles vaikseks jäänud majas, mis varjas oma katuse all lõpetamata pilti.

Hommik algas helistamisega ukse taga:

«Võtke telegramm vastu. Matjorinile.»

Silmini rätikusse mähitud naispostiljon torkas Fjodori nina alla kandraamatu:

«Kirjutage alla.»

Fjodor kiskus telegrammi lahti. Kasukas seljas, läks Olja temast mööda. Nagu tavaliselt sõitis ta poole kahek-sase elektrirongiga instituuti.

«Mis on juhtunud?» küsis Olga Dmitrijevna.

Fjodor ulatas talle telegrammi:

«Pean täna ära sõitma.»

Telegramm oli isalt:

SAVVA KOTŠNEV SURNUD TEATA KAS SÕIDAD
VIIVITAME MATUSTEGA MATJORIN.

Ja Fjodor mõistis, missugune nagu on Olga Dmitrijev-na, kui ta oma haiglas saab teada mõne lootusetu haige surmast, — lihtsalt alistunud.

«Kas teil raha on?» küsis ta.

«Jah.»

Sellele sõidule kulub viimane raha, tagasi tuleb ta ilma kopikata.

«Kui kauemaks jääte, teatage kindlasti. Ei tohi meid teadmatuses hoida. Kas mõistate?...»

«Mõistan,» vastas Fjodor.

Tuttav raudteejaam — sünge tume pumbamaja, rohe-tama hakanud kell ukse kõrval palkseinal ja vuntse kan-dev vana paks jaamaülem, niisama muutumatu nagu pumbamaja. Fjodor mäletas teda ka palju noorema mehena, tema tütresse oli ta koolipõlves armunud olnud.

Tuttav jaam oli nagu koduvärv.

Rong peatub siin kõigest viis minutit.

Fjodor hüppas trepiastmelt alla ja vaatas ringi — vahest on isa vastu tulnud. Savva Iljitš enam vastu ei jookse, hingeldav ja õnnelik...

Kuid ka isa polnud näha.

Pakane kippus näpistama. Millegipärast ei olnud vaguniakendel nägusid vahtimas, millegipärast olid pea-aegu kõik vagunisaatjad äkki trepiastmetelt kadunud ja sisse pugunud, kuigi ukсед seisid lahti ja ärasõidukella ei olnud veel antud.

Ning jaamahoone ees oli suur segadus: ukсед paukusid, gleriieteta inimesed sebisid sinna-tänna. Keegi einelaua-müüja võidunud valges kitlis, mille all oli kümmekond ürpi — see tegi ta paksuks nagu lumememme —, jooksis

ringi, haaras endal vahetevahel peast kinni, pörkas inimestega kokku ja karjus:

«Tema on suremas, aga meie elame! Issand, kui ebaõiglane! Tema on suremas, aga meie elame!» Ta jooksis Fjodorile otsa ning kõrvetavast pakasest punetavas näos vilksatasid arukaotanu valkjad silmad, ta vehkis lühikeste kätega, nagu oleks tahtnud lendu tõusta, kui poleks olnud liiga paks: «Tema on suremas, aga meie elame! Mis see ometi on? Tema on suremas!...»

Fjodor ei suutnud veel midagi taibata, kui naine juba temast eemale kargas. Mis kuradi lugu? Ega see mõll ometi Savva Iljitši pärast ole?

Paks einelauamüüja aga trampis edasi, rünnates inimesi.

«Meie oleme elus, aga tema?... Te kuulsite: väga raske!... Meie oleme elus, aga tema!...»

Fjodor astus jaamaülemale juurde. Too seisis kellatilt kinni hoides ja vaatas Fjodorist mööda, hallid vuntsid pilviselt sorakil.

«Mis lahti on?» küsis Fjodor.

«Stalin...»

«Mis temaga on juhtunud?»

«Just praegu loeti raadios bülletääni — raske seisukord... Paistab, et lootust pole.»

Jaamaülem lõi ärasõidukella.

«Näe, kus sa oled, ja mina kolan teises otsas.»

Fjodori ees seisis isa — kitsi naeratus punakaks kulunud läkiläki varjus; kiviselt valjul näol harjasetaoliste vurrude hall segi härmatisega.

«Läki. Anna kastike õige minu kätte.»

Vimmas seljaga, kogukas, viltidega tõntsilt lund kaapiv — vanaks oli ta jäänud, isegi kõnnak oli muutunud.

«See on ju ebaõiglane! Meie kõik oleme elus ja terved, aga tema...»

Isa torises endale vurrudesse:

«Mis siis nüüd, kas kogu maailm peaks kirstu heitma või?...»

«Elu võtab teise pöörde,» sõnas Fjodor.

«Hullemaks ikka ei lähe.»

«Näe, missuguseseltskonnas lahkub Savva Iljitš.»

«Seal võib ka sihukeses olla. Siin ainult teeb jalad alla... Savva aga läks ära nii, nagu oli elanudki, isegi

Marfida-eit ei märganud. Eelmisel päeval kõneles aina sinust.»

Nad läksid harilikku teed mööda, mis lapsepõlvest saadik peaaegu ei olnudki muutunud: lai suurtee, pooleldi umbetuisanud jalgrada, haavik, kaasik, hõredaks jäänud kuusik, Matjora katused...

Kuusik oli osaliselt maha raiutud, kased aga vägevaks sirgunud.

Fjodor maalis esimest ja viimast portreed oma kunagisest joonistusõpetajast. Nüüd alles oli see meelde tulnud — kuidas ta küll polnud taibanud maalida teda eluajal.

Fjodorile kuulus Savva Iljitši «pärandus» — tema maastikud, kasekesed-kuusekesed. Fjodor tuhnis nende hulgas kaua, silmitses neid hoolikalt: äkki selgub, et kadunud Savva Iljitš oli väljapaistev primitivist, oma haalega, oma maneeriga, — Vologda Pirosmanišvili.

Leht lehe järel, maastikuke maastiku järel... «Kogu mu õpin ma looduselt...» Kuid kõik maailma diletandid on just täpselt niisamuti joonistanud kuusekesi ja põõsakesi, värvinud taevast siniseks lahustatud veega. Ja ainult ühel tööl peatus Fjodori pilk kauem: see oli Van Goghi portree — habemesse kasvanud külamees, kes sarnanes Openkiniga, pikka aega maokasvajad põdenud matjooralasega. «Ma õpin looduselt!» See Openkini moodi Van Gogh oli raamatust maha joonistatud, ja ometi oli Savva Iljitš temasse pannud midagi endast — mitte põikpeafanaatik, vaid malbe, tahtejõuetu inimene. Tema teiste tööde seas oli see juhuslik šedöövr. Selle hoiab Fjodor eluaeg alal.

Pakane oli käre, aiateibad paukusid.

Kirst kanti tarest välja, asetati laiale õlgedega kaetud talupojareele. Kirstu kõrvale seati istuma vanasse kasukasse mähitud Marfida-eideke, kes ei suutnud enam kõnnida, ainult roomas; ta oli isegi kadunud Savva Iljitši pojakeseks hüüdnud. Kirstust teisele poole pandi jämedalt tahutud rist.

Savva Iljitš jumalat ei uskunud, kindlasti polnud ta

avaldanud soovi, et tema haua kohal rist ilutseks. Kuid Marfida-eideke mangus selle välja halina ja nutuga:

«Ta polnud ju pagan, vaid ikkagi ristiinimene. Temast vaguramat pole maa peal olnudki. Ilma ristita, et hukatusse läheks! ... Issand! Ka mina suren ükskord, ja kui mindki ilma ristita! ... Aetakse hauda nagu türklane. Oh, issand! ...»

Külas otsustatigi: kui rist, siis rist, mispärast mitte teha eidekesele meelehead, pealegi on rist kõige harilikum. Eide soigumist kuulates ei sõandanud ka Fjodor vastu vaielda: Savva Iljitšile on see praegu juba ükspuha, Marfidale aga mitte ainult meelehärm, vaid teotus, mõnitamine, oma ülejäänud päevad elaks ta hirmus, et ka tema võidakse matta ilma ristita, nii et talle saavad osaks igavesed piinad. Päevi aga polnud tal enam kuigi palju elada jäänud, ja need kujunevad niikuinii raskeks, milleks seda koormat veel rängemaks muuta.

Fjodor tegi näo, nagu ei märkakski risti. Ta võttis paleti kaasa.

Pulstunud hobusekronu astus laisalt ja vahtis härmas koonu madalale kallutades keskendunult sissesõtkutud teed, nagu otsiks igal sammul midagi, mis lootusetult kaotsi on läinud.

Ohjad pihus, kõndis ree kõrval poisike, tollesama Openkini neljateistkümnepäevane poeg, kellega Savva Iljitš Van Gogh natuke sarnanes. Ree järel sammusid kolm inimest: Fjodori ema, kes nüüd enam oma punaseksnutatud silmi ei kuivatanud, ent alatasa õhkas, Fjodori isa oma ruskeks kulunud läkiläkiga ja Fjodor. Matjora küla oli ükskõikne selle inimese surma vastu, kes talle oli alati võõras olnud.

Teeserval seisis ülestõstetud kapotiga viietonnine veoauto, pakasega võideldes pusisid kaks noormeest mootori kallal. Nad katkestasid töö ja pöörasid oma punetavad näod arusaamatuses kurva protsessiooni suunas. Fjodor kuulis, kuidas üks ütles teisele:

«Siin on küll keegi salamahti kõrvale toimetatud.»

Alles eile oli teatavaks saanud ärevusega oodatud sõnum — Stalin oli surnud. Leinaraamis ajalehed polnud veel Matjorasse jõudnud. Kuid neile noormeestele, juhusele pealtnägijatele, võisid need matused — männipuust kirst vanal reel ja külmast kange nõder vanaeit — näida pilkena, häbitu karikatuurina praegu, mil kõik kõnelesid

selle inimese surmast, kes oli tõstetud jumalaga ühele tasemele.

Igav külakalmistu puutumatus lumest väljaulatuvate lüngus ristidega. Suvel praeb siin halastamatult päike, talvel uluvad raevukad tuisud. Külakalmistu — paljude maaharijate-põlvkondade viimne ase. Ja kalmistu serval — jäist külmost levitav auk, punakaspruun külmunud savi valgel lumel.

Kõnesid ei peetud, ei öeldud isegi jumalagajätusõnu. Ainult Marfida-eit kobis reelt maha ja langes kirstule kummuli ning Fjodori ema pühkis labakindaga pisaraid. Fjodor võttis mütsi peast, tema järel paljastas isa oma hallid juuksed, isa järel kahmas mütsi maha külmetunud ja ninaga luristav Openkini poisike.

«Mis siis muud... Hakkame vähehaaval peale,» lausus isa.

Mütsid tõmmati pähe ja asuti nõõride kallale, seejärel haarati labidad...

Marfida-eideke istus lumel ja halises tasakesi. Fjodori ema püüdis teda üles aidata...

Ereruskele kalmukünkale, keset segisõtkutud lund kerkis rist, kuhu keemilise pliatsiga olid tähendatud napid andmed: Savva Iljitš Kotšnev, ning sünni- ja surmanästa.

Fjodor võttis paleti, sellele oli jäänud veel natuke pakases külmunud värvi. Palett oli sama, millega Fjodor oli pildi kallal töötanud, oli töötanud ka Savva Iljitši ainsa portree kallal — isegi värv oli sellest pärit.

Naeltega lõi ta paleti tugevasti risti külge. Kiri ristil teatas inimese nime, kuid vihmad uhuvad selle varsti maha. Palett aga kõneleb sellest, et siia on maetud kunstnik. Tundmatu kunstnik, kes väärrib samasugust austust nagu tundmatu sõdur.

Ta polnud rabanud maailma šedöövritega, tema nime ei maini isegi kõige täpsemad uurijad, kuid ometi pole ta elu möödunud jälgi jätmata — ta on süüdi selles, et maailmas on üks kunstnik rohkem. Kui poleks olnud teda, oleks arvatavasti tallanud maakamarat inimene, kes vahest polekski halb, võib-olla ehk inimestele omamoodi kasulik, kuid ometi ilma kutsumuseta. Suur ülesanne on avastada kutsumus — maailm saab ühe loova inimese võrra rikkamaks.

Päike ujus madalal külmas öhtueelses sombas. Tema

jõuetud kiired kõrvetasid külmalt põski. Värskest hõveldatud ristile oli naelutatud palett, mis Marfida-eidekesele midagi ei öelnud, kuid Fjodorile meenutas kunstniku tee on okkaline.

Savva Iljitši polnud enam, kuid tema, Fjodor, oli olemas. Ja Fjodoril polnud põhjust millegi üle kurt: teda ootas peaaegu lõpetatud pilt, ootas peatselt saabuv võit, tal oli jõudu, raudset tervist, annet, oli andumust oma tööle ja tõenäoliselt ka jultumust. Polnud põhjust millegi üle kurt!

Kuid maailm teeb muret, teeb muret ei rohkem ega vähem kui planeedi saatus. Panipaikades lamavad superpommid, need võivad oma vangistusest lahti pääseda, lõhkeda mandrite kohal — tuli, tuhk, kõike elavat laostav radioaktiivsuse nakkus. Maailmas on kired lõkkele lõõnud. Ja eile suri juht, isa ja õpetaja, inimkonna geenius, inimkonna korüfee, kõigi rahvaste sõber, ajastu looja. Ja praegu, selsamal hetkel, seisavad miljonid inimesed küsimuse ees: mis saab edasi?

Mis saab edasi? ... Fjodorile näis, et maailm sarnaneb tolle noore sõdurikesega, kes oli päikesest hõõguvat kiilast nõlvakut silmitsenud. Tookord oli sõdur surma võitnud, ta elab siamaani, valmis pühitsema uusi võite.

Hobune tõmbas ree liikvele. Vaikides mindi külla tagasi. Rist paletiga jäi seljataha.

Kuid Moskvas, Sammassaalis, pärgade ja tunnimeeste keskel, hõljus sünge vahase näo kohal leinamuusika. Inimesed vaatasid tulevikku.